

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU V NITRE
ROČNÍK IV-2, 1956

СЛОВЕНСКА АРХЕОЛОГИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Института археологии в Нитре

Четвертый год издания, 1956

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
des Archäologischen Institutes in Nitra

Vierter Jahrgang, 1956

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

IV-2

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED, BRATISLAVA
1956

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Odborný redaktor doc. dr. Ján Dekan

Redakčná rada: prof. dr. V. Budinský-Krička, dr. L. Kraskovská,
dr. inž. Š. Janšák, dr. J. Poulik

Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej

JOZEF PAULÍK

Úvod

Nejednotný kultúrny vývoj v Karpatskej kotline, ktorý sa datuje už od začiatku mladšej doby kamennej, má svoj pôvod v zemepisných odlišnostiach jednotlivých krajov, ktoré mali mimoriadnu dôležitosť aj pri územnom rozšírení pravekých kultúr. Kultúrna nejednotnosť tohto územia, udržiavajúca sa v pozmenenej forme aj v dobe historickej, bola v praveku posilňovaná kultúrnymi prúdmi, ktoré na jednotlivé kraje vplývali nerovnakou mierou. Hlavný kultúrny prúd — juhovýchodný — udávajúci charakter vývoja v Karpatskej kotline v priebehu mladšej doby kamennej a doby bronzovej menil sa v staršej dobe halštatskej pod vplyvom italskej mestskej civilizácie na južný,¹ juhozápadné Slovensko, odlišné vo svojom vývoji od ostatných našich oblastí už v dobe bronzovej,² sa týmto dostalo do intenzívnejšieho spojenia s oblasťami mimo Karpatskej kotliny, t. j. do úzkeho vzťahu s vlastnými východo-halštatskými kultúrami.

Vývoj na juhozápadnom Slovensku v staršej dobe halštatskej (HA, B. Reinecke) sa predbežne pre nedostatok výskumov ukazuje iba náznakovite. Už teraz však je zrejmé, že na tomto území nemôžeme počítať so silnejším lužickým prevrstvením staršieho základu.³ Lužické nálezy, ktoré však majú výrazne mladší charakter, ukazujú sa len v severovýchodných okrajových častiach.⁴ Lužická kultúra vo svojej vyvinutej fáze prišla na Slovensko spočiatku hlavne na Považie, odkiaľ postupne prenikala a obsadila celé stredné Slovensko.⁵ Nedostatok nálezov tejto kultúry na juhozápadnom Slovensku sa zdá byť v zhode s najnovším názorom na jej význam v Karpatskej kotline vôbec, ktorý naposledy vyslovil V. Milojević. Podľa neho vznik rano-halštatských kultúr v Maďarsku nebol ovplyvnený lužickou kultúrou; základom vývoja boli i jednotlivé skupiny vykazujúce výrazný mohylový podiel.⁶ Tento názor sa v prehistórii vyskytol už dávnejšie. G. Child považuje kultúru

mohylovú, ktorá predchádzala a ovplyvňovala vlastnú lužickú kultúru, za dominantnú zložku vývoja v stredodunajskej oblasti.⁷ Podľa starších názorov, ktoré v Maďarsku zastával hlavne Fr. Tompa, v Zadunajsku treba počítať so silnejším lužickým prevrstvením staršieho základu.⁸ I keď sa zdôrazňuje vzťah panónskych nálezov k dolnorakúskym pamiatkam,⁹ juhozápadné Slovensko by v tomto prípade mohlo prísť do úvahy ako územný sprostredkovateľ lužickej kultúry. Nedostatok nálezov z našej oblasti však túto možnosť vylučuje. Zdá sa teda, ako to najnovšie pripúšťajú aj maďarskí autori, že určité kultúrne prvky širšej teritoriálnej platnosti nemožno jednoznačne označovať ako „lužické“.¹⁰ V staršej dobe halštatskej (HA Reinecke) ide v severných častiach Zadunajska v podstate o nálezy velatického charakteru.¹¹ Aj v tomto zmysle sa postup lužickej kultúry v Zadunajsku pripisuje v maďarskej archeológii Illýrom.¹²

Vzhľadom na to, že mohylová kultúra u nás nie je ešte spracovaná, a ani naše nálezy velatického charakteru nie sú sústredené, ako sa zdá, iba na úrodných nížinách juhozápadného Slovenska, nemožno si ich vysvetľovať predbežne ako novú zložku osídlenia. Na Morave je jej pôvod autochtonný; najnovšie sa poukazuje na dve zložky pri jej vzniku; na lužický a mohylový podiel.¹³ Zo slovenských nálezov vo veľkej mohyle v Čake, vyznačujúcej sa svojráznou keramikou, plne nezapadajúcou do rámca velatickej kultúry,¹⁴ boli rozpoznané určité lužické tradície.¹⁵ Podobne aj v najnovších nálezoch z Veľkého Grobu možno sledovať prvky lužickej kultúry.¹⁶ Novoobjavené početnejšie sídliské nálezy naznačujú, že táto kultúra podobne — ako v severných častiach Zadunajska, — aj u nás je pravdepodobne výslednicou vývoja staršieho základu ovplyvneného mohylovou kultúrou, pričom „lužická“ zložka, ako sa zdá, má tiež podiel pri jej vzniku.

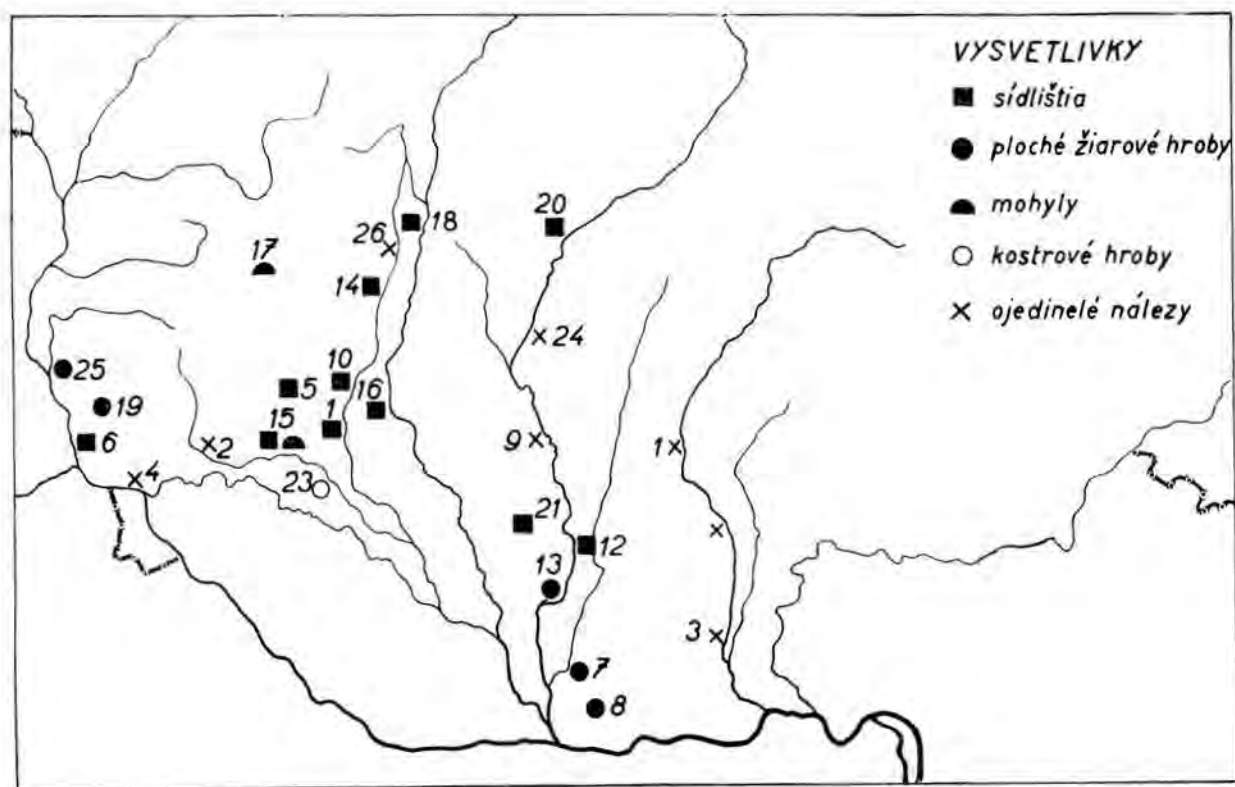
„Podolské“ nálezy, u nás zatiaľ sporadické, predstavujú ďalšiu kultúrnu skupinu, ktorá sa objavuje len na juhozápadnom Slovensku. Určité tvarové odlišnosti v keramike od podolskej kultúry na Morave a typu Stillfried v Rakúsku vymedzujú túto skupinu ako chotínsku.¹⁷ Otázka vzájomného vzťahu velatickej a podolskej kultúry je u nás otvorená; v susednom Rakúsku typ Stillfried vyrastá z velaticko-baierdorfského základu.¹⁸ Nálezy „podolské“ sa objavujú zhruba na území okolo tohto stredu (južná Morava, juhozápadné Slovensko, Zadunajsko, Dalja v Slavónii), čo by nasvedčovalo prenikaniu tejto skupiny z Rakúska; rozhodne však nie je bez významu pri tomto ani skutočnosť, že na tejto oblasti je zastúpená aj velatická kultúra. V tomto zmysle sa najnovšie poukazuje na vzťahy válskej skupiny (severné časti Zadunajska, hlavne ohyb Dunaja) jednak k velatickej kultúre (staršie prvky), jednak ku podolskej (mladšie tvary).¹⁹ Otázka autochtonnosti podolskej kultúry je však u nás predbežne otvorená a len ďalšími výskumami bude možno vniesť svetlo do zložitého vývoja v staršej dobe halštatskej. Pokiaľ ide o trvanie tejto kultúry u nás, zdá sa, že ľud podolskej kultúry trvalejšie obýval aspoň oblasť Komárna a stal sa dôležitým aj z hľadiska ďalšieho domáceho vývoja.²⁰ Na juhozápadnom Slovensku nastáva podobná situácia ako na Morave, kde v severných častiach trvá vývoj popolnicových polí v sliezskych fázach, na juhu výslednicou vývoja sa stáva kultúra velatická a po nej podolská.²¹ Západné a južné kraje juhozápadného Slovenska sa v ďalšom vývoji orientujú na východohalštatský okruh v užšom zmysle (kultúra kalenderberská) a tvoria s ním jednotnú kultúrnu oblasť.

Na kalenderberskú kultúru v súvislosti s osídlením juhozápadného Slovenska v dobe halštatskej prvý poukázal akademik J. Eisner.²² Kultúra kalenderberská vyrastá v Rakúsku na oboch stranách Dunaja zo staršieho základu baierdorfsko-velatického (v severných častiach Dolného Rakúska z typu Stillfried) predovšetkým pod intenzívnymi vplyvmi, prichádzajúcimi zo západu a juhu.²³ V dobe HB (Reinecke) sa tieto prúdy čiastočne oslabili, zosilnenie nastáva však v HCR, keď sa znovu uplatňuje pôvodná mohylová zložka, potlačená ľuďmi popolnicových polí.²⁴ Kultúru kalenderberskú rozpoznal Menghin, Pittioni uvádza v jej rámci typ Statzendorf-Gemeinlebarn a typ Bernhardstal.²⁵ Pre slovenské nálezy tohto okruhu sa pridržame názvu kalenderberská kultúra. V Rakúsku nie sú rozdiely medzi oboma typmi výrazné (spoločné sú v oboch skupinách mohyly i ploché žiarové hroby; určité keramické rozdiely sú vysvetliteľné predchádzajúcim vývojom jednotlivých oblastí). Rozbor materiálu zo slovenských nálezísk tiež

ukázal, že pre naše územie musíme počítať s pôsobením týchto typov ako jedného celku. Najnovšie sa rozpoznáva táto kultúra na Morave a uvádza sa tiež pod týmto menom, i keď vo svojich vzťahoch sa viaže k typu bernhardsthalskému, čo zrejme vyplýva zo susednej polohy oboch oblastí.²⁶ Najväčšie doteraz odkryté sídlisko kalenderberskej kultúry je pri Seredi na Mačanských vrškoch, kde záchranné a systematické práce v rokoch 1953 a 1954 umožnili objaviť 35 sídelných objektov.²⁷ Keramika okrem týchto vzťahov naznačuje určitý odlišný vývoj od iných kalenderberských oblastí. Tento vývoj našimi nálezmi však predbežne plne nezachytený bude podkladom pre vymedzenie seredskej skupiny v rámci kalenderberskej kultúry.

Rozbor keramického materiálu z osady pri Seredi

Sídelné objekty z doby halštatskej predstavujú dva typy stavieb: chaty s kolovou konštrukciou obdĺžnikového tvaru a polozemľanky zhruba štvorcového pôdorysu.²⁸ Na ich vzájomné vzťahy bolo poukázane v zmysle súčasného uplatňovania oboch typov.²⁹ Základom tejto práce pre vlastnú problematiku osady je rozbor keramického materiálu získaného z jednotlivých chat. Na tomto podklade je urobená horizontálna stratigrafia osady tým spôsobom, ktorý sa v novšej dobe zaužíval hlavne pri hodnotení väčších pohrebísk. Veľké množstvo objavených objektov na celej buldozériom odkrytej ploche (14 000 m²) ako aj pozorovania na iných, otvorených miestach Mačanských vrškov umožnili sledovať postupné rozširovanie vlastnej osady s kultúrnou náplňou kalenderberskou. Mladšie laténske osídlenie, zastúpené tiež dvoma typmi stavieb, prevrstvilo celú plochu Mačanských vrškov; osídlenie v tejto dobe územne zrejme nenadväzuje na staršiu halštatskú fázu. Horizontálna stratigrafia halštatského obdobia bola urobená na základe výskytu niektorých aj pre absolútnu chronológiu dôležitých keramických tvarov; relatívnu chronológiu naznačuje vývoj niektorých tvarov v rámci osady. Tento postup, t. j. porovnávanie keramického materiálu z jednotlivých chat bol umožnený predovšetkým skutočnosťou, že objekty boli zachytávané vždy len vo svojich najspodnejších častiach. Vrstvy odstránené buldozériom, i keď často znemožnili dôkladnejšiu predstavu o vlastných obydlíach, sú zárukou, že materiál, s ktorým sa takto pracovalo, bol vždy viazaný k určitému objektu, alebo k jeho najbližšiemu okoliu. Napokon podnetom pre tento postup bol okrem výraznej odlišnosti keramického materiálu určitých objektov aj nepomerne veľký počet zachovaných chat. Predpokladáť osadu o rozmeroch

Nálezy kalenderberského rázu na juhozápadnom Slovensku.

zhruba 600 X 150 m ako časove úzko jednotnú v mladšej dobe halštatskej zdá sa byť v rozpore s celkovým stupňom vývoja, na ktorom sa vtedajšia spoločnosť nachádzala. Porovnávanie materiálu z jednotlivých chat spolu s dvojitém osídlením niektorých zemľanok naopak potvrdilo, že osada bola veľmi dlho osídlená a jej vývoj sa odráža aj na keramike. Keramický materiál ukazuje horizontálnu stratigrafiu pomerne výrazne. Podľa neho za najstaršie osídlenie možno považovať hlavne objekty na oboch stranách dnešnej hradskej Bratislava–Nitra (sídlišťné objekty č. X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII); z tohto streda so zemľankami niekedy dvakrát osídlenými sa osada rozširuje lúčovite, hlavne však severozápadným smerom (sídlišťné objekty č. II, V, VII, IV, IX, XIX). Zničené objekty na severozápadnej časti duny (sídlišťné objekty č. XX–XXXIV) vykazujú taktiež halštatský materiál, ale výrazne mladšieho charakteru (skýtsko-halštatský horizont), takže túto osídlenú časť Mačanských vrškov nebolo možné umiestniť do uvedeného stratigrafického rámca. Hustota objektov však naznačuje, že tu išlo o sústredenie chat, o akoby nové centrum inej sady. Jednotná halštatská náplň v keramike, získanej zo všetkých objektov napriek určitým rozdielom dovoľuje jej rozbor ako celku: odlišnosti budú zdôraznené pri kon-

frontácii horizontálnej stratigrafie s relatívnou (typologický vývoj niektorých tvarov), príp. absolútnou chronológiou osady.

Rozbor keramiky

Na rozdiel od západohalštatského okruhu, ktorý sa vyznačuje rozmanitosťou kovových nástrojov, východohalštatský okruh je charakterizovaný výraznými keramickými výrobkami.³⁰ Medzi najtypickejšie tvary tohto obdobia patria veľké amforovitú nádoby s vysokým, kuželovitým hrdlom, ostro nasadeným na telo, stavané do šírky. Pôvod tohto tvaru musíme hľadať vo východohalštatskom okruhu v užšom zmysle na miestach, ktoré sú jeho centrami. Podobná stavba tela sa najvýraznejšie prejavuje v rakúskom type Wies,³¹ vyššie postavená oblasť šopronská sa vyznačuje vyváženými proporciami.³² I tieto amfory sú však výraznejšie členené než zlomky z podobných nádob na osade, pri ktorých prechod hrdla v telo nebol tak ostrý (tab. X, č. 20). Výnimku tvoria črep s časťou azda štylizovanej ľudskej postavy (tab. V, č. 12), prípadne aj niektoré vodorovné von vytiahnuté okraje z porušených vrstiev pri sídlišťnom objekte č. XVI (tab. VII, č. 20–22). Tieto prvky predstavujú v šopronských mohylách staršie obdobie.³³ Úlomky sa nachádzajú len v niekoľkých objektoch na mieste,

ktoré sme vymedzili ako centrálnu časť osady. Podobné amfory svojím členením pripomína v hrubom vyhotovení zásobnica zo sídl. obj. č. IX (tab. IV, č. 4). Je domácim produktom, účelne prispôbeným svojej funkcii (širšie hrdlo a ústie, značne väčšie rozmery), pričom členením zachováva proporcie amfor známych z okolia Šopronu (Burgstall) a z južnejšej oblasti typu Wies.

Druhú skupinu amfor poznáme ako pomerne vysoké tvary s nápadne úzkym dnom, s hrdlom pomerne nízkym a len náznakovite naznačeným, vypálené do čiernej alebo do tmavošeda (tab. X, č. 15). Na rozhraní hrdla a tela môžu byť oproti sebe postavené 2 ušká. Povrch týchto nádob nebol leštený a na úlomkoch chýba aj výzdoba zo striebřistého tuhovaného pásikového. Tvarove najužšie vzťahy nachádzame v severných častiach Dolného Rakúska, v type bernhardstalskom³⁴. Zlomky pochádzajú hlavne zo strednej časti osady. Ojedinele sa vyskytli aj v sídl. obj. č. I.

Tretia a najpočetnejšia skupina amforovitých nádob môže mať dvojaké vypálenie. Úlomky na povrchu alebo aj na oboch stranách do čiernej, prípadne tmavopopelavá mali povrch starostlivo hladný a vo väčšine prípadov aj leštený. Niekedy sa na ňom nachádzala geometrická výzdoba, pozostávajúca z jednoduchého vetvovitého ornamentu; zriedkavejšie je aj zložitá (tab. VIII, č. 1, 2, 3). Svojím členením pripomínajú vázy z Veľkých Úlan (predtým Pustý Fedýmeš), s ktorými ich spája aj vetvovitá výzdoba na hrdle.³⁵ Črep z inej podobnej vázy (tab. IX, č. 3) tvarove pravdepodobne príbuznej s vázou zo sídl. obj. č. IV (tab. X, č. 21) mala na tehlovočervenom podklade vetvovitú výzdobu.

Tehlovočervený povrch celkove charakterizuje predovšetkým tvary mimo centrálnej časti osady (sídl. obj. č. I, IV, IX). V mohylách na Burgstale boli amfory vypálené do tehlovočervenej urnami; medzi šopronskými nálezmi sú najmladšie³⁶ a tvarove najbližšie väzovitém amforám z okrajovej časti osady.

Jedným z najčastejších keramických tvarov na sídlisku v zhode s povahou sídliskového materiálu vôbec sú hrnce, obyčajne tehlovočerveného až žltého vypálenia. Tvarove zachytávame tri varianty. Prvú skupinu predstavujú hrnce s dovnútra zahnutými stenami (tab. VII, č. 7–14), druhé podobné nádoby s nahor vyťahaným okrajom (tab. VII, č. 28–31). Početne najslabšie je zastúpená tretia skupina, na tvaroch ktorej je hrdlo výrazne naznačené. Tehlovočervené vypálenie prevláda pri hrncoch s dovnútra zahnutými stenami; ich okraje boli najčastejšie zaoblené alebo šikmo dovnútra zrezané. Sú zriedkakedy leštené, ale v niektorých prípadoch majú obe strany starostlivo hladné. Niektoré hrnce s naznačením

hrdla boli tmavšie vypálené; spôsobom výroby sa nelíšia od predošlej skupiny. Výslovne ozdobného charakteru sú hrnce výrazne profilované, do čiernej lešteného povrchu, niekedy situlovitého tvaru (tab. I, č. 1, 4). Materiál hrncovitých nádob je obyčajne veľmi drsný, nie je v ňom zriedkavý ani výskyt rozdrveného kremeňa alebo hrubšieho piesku. Často sa v ňom objavujú aj rozdrvené črepy zo starších nádob.

Všetky tri varianty napriek uvedenému rozdielom predstavujú veľkú skupinu hrncov a hrncovitých nádob s predlohami už v starších obdobiach. Z nášho hľadiska prichádzajú do úvahy predovšetkým podobné keramické tvary najmladšej lužickej kultúry, ktoré sú pre ňu typické.³⁷ Sú to tzv. kvetnárne s nízkym, od tela oddeleným hrdlom, ktoré býva preklenuté dvoma páskovými uchami. Vývoj tohto tvaru podal akademik J. Eisner. Podľa neho hrdlo na mladších sliezskych tvaroch nie je vyznačené a pod ústím nádob nachádzame buď výčnelky alebo nalepenú pásku s radom prstom vtlačených jamôk.³⁸ V susednej Morave v sliezskom stupni miesto pôvodného vajcovitého tvaru prevláda kónická stavba tela, ušká postupujú nadol.³⁹ Tento vývoj je zachytený aj na slovenských náleziskách; napr. na pohrebisku v Partizánskom.⁴⁰ Tvary v staršej forme s páskovými uchami sa vyskytujú aj v Zadunajsku; z tohto územia, napr. z Doby (župa Veszprém); v dobe HC (Reinecke) sú známe aj hrnce s nalepenou, jamkami pretlačovanou páskou.⁴¹ Podľa I. Szántóa takýto spôsob výzdoby je v Maďarsku veľmi častý a zvlášť prevláda v strede staršej doby železnej.⁴² Typickým sa stáva hrniec s podobnou výzdobou v oblasti skýtsko-tráckych kultúr (Kušanovice). Niekedy nalepená páska nie je súvislá. Oba spôsoby môžu byť však súčasné, ako o tom svedčia nálezy zo VII. mohyly v Kušanoviciach.⁴³

Takto zdobené hrnce sú v našom materiáli až na ojedinelé prípady, ktoré sa viažu k objektom vymedzeným ako najstaršia časť osady, netypické (tab. IX, č. 1). Napodobnením nalepenej, prstami pretlačovanej pásky v našej keramike je rad nechťovitých vrypov, podobne umiestených; vrypy sú taktiež prerušované väčšími výčnelkami, ako sa to uvádza aj v sliezskom stupni lužickej kultúry;⁴⁴ najčastejšie však aj táto výzdoba odpadá a hrnce majú pod okrajom len výčnelky (tab. III, č. 2, 5).

Oproti amforám možno hrncovité nádoby považovať za podiel výrazne domáci. Ich výskyt v staršom a v mladšom vyhotovení v susedných oblastiach (Zadunajsko, Rakúsko) sa vysvetľuje lužickým ovplyvnením. Hrnce s dovnútra zahnutými stenami sú niekedy veľmi nízke a vykazujú až pologuľaté tvary (tab. X, č. 3, 4), čo svedčí zrejme o ich typologickom vývoji v rámci osady.

Úlomkovitosť materiálu nedovolila zistiť, do akej miery sa tento vývoj zhoduje s horizontálnou stratigrafiou osady; celkove však sú pre seredský materiál typické. Jazykovité ušká, ktorých bolo pod ústím 3 až 5, sú najčastejšie v strede pretlačené (tab. III, č. 1, 2, 8).

Popri hrncoch najpočetnejšiu a zároveň najvýraznejšiu skupinu tvoria misky a miskovité nádoby. Možno ich rozdeliť do troch základných skupín. Sú to tvary kónické, poglobaté a veľkou rozmanitosťou sa vyznačujúce profilované misky. Medzi kónickými miskami prevládajú tvary s dovnútra zahnutým okrajom (tab. II, č. 1, 4, 7, 8). Pochádzajú zo všetkých objektov. Tak ako hrnce aj tento tvar sa objavuje už veľmi skoro. U nás sa uvádza ako typický pre kultúru lužicko-sliezsku.⁴⁵ Vyskytujú sa aj v piliňskej kultúre doby halštatskej.⁴⁶ Ich uplatnenie v slovenskej kultúre podolského rázu (typ Chotín)⁴⁷ naznačuje, že sa v staršej dobe železnej veľmi rozšírili a vykazujú ich všetky kultúrne oblasti Slovenska.

Horná časť seredských misiek s dovnútra zahnutým okrajom je buď zaoblená, alebo — menej častý prípad — ostro zahnutá dovnútra (tab. VII, č. 1—6). Ostro dovnútra lomený okraj majú len menšie tvary; okraje veľkých, výslovne úžitkových misiek sú niekedy iba nahor vytiahnuté a rovno, alebo šikmo dovnútra zrezané. Na miskách úplne chýbajú ušká. Je to rozdiel oproti starším sliezskym a podolským nálezom, ktorý vykazujú aj iné mladohalštatské lokality kalenderberskej kultúry. Podobná tendencia je zachytená aj na Morave v rámci prechodu lužickej kultúry v sliezsky stupeň, kde na miskách s ostro nasadeným a dovnútra prehnutým hrdlom sa postupne strácajú ušká, prípadne sú nahradzované výčnelkami.⁴⁸ Zaujímavý je tvar misiek, ktoré majú asi v strede celkovej výšky dovnútra prehnuté steny, čím sa stávajú dná výraznejšími a nádoby štihlejšími (tab. X, č. 13). Táto profilácia je známa aj z halštatských hrobov v Stupave⁴⁹ a vznikla pravdepodobne pod vplyvom veľkých amforovitých nádob s úzkym dnom a s podobnou profiláciou spodnej časti tela; vykazujú ju aj rakúske nálezy.⁵⁰

Vypálenie a zafarbenie kónických misiek s dovnútra zahnutým okrajom nebolo jednotné. Menšie misky boli vypálené väčšinou do čiernej, zriedkavejšie do tehlovočervenej, alebo do šeda až tmavopopelava a boli starostlivejšie urobené než veľké úžitkové misky, ktoré i materiálom (neplavená hlina, premiešaná hrubým pieskom, prípadne rozdrvenými črepami) i vypálením pripomínajú hrubé hrnce s dovnútra zahnutými stenami. Pri menších miskách sa uplatňovalo striebřisté tuhovnanie povrchu. Možno rozoznať niekoľko spôsobov tuhovnaní:

1. vonkajšia strana je leštená, vnútorná tuhovaná;

2. vnútorná strana je tuhovaná, vonkajšia leštená;

3. vnútorná strana je tuhovaná, na vonkajšej strane je iba tuhovaný pások pod okrajom;⁵¹

4. misky vo vnútri s geometrickou výzdobou zhotovenou tuhovaním (tuhované pásiky, zriedkavejšie aj trojuholníky) (tab. VIII, č. 8—10).

Geometrická výzdoba je v našich nálezoch považovaná za typicky mladohalštatskú.⁵² V rôznom vyhotovení objavuje sa v kultúrnych skupinách východohalštatského okruhu, zvlášť nápadnú zrodu vo výzdobe vykazuje nález z Pillischdorfu v Dolnom Rakúsku.⁵³

Veľmi nepatrný je počet misiek s tordovaným okrajom. Ich výskyt sa viaže k strednej časti osady (tab. II, č. 7).⁵⁴ Tordovanie je slabé, akoby len náznakové. Svojím vyhotovením sa líši od techniky obvyklej v podolskej kultúre, ktorá spočíva v členení okrajov v pretiahle plošky, čo je typické aj pre velatickú skupinu. Tordovaný okraj sa vyskytuje v centrálnych oblastiach kalenderberských, napr. Burgenlande,⁵⁵ zdá sa však, že ani tam nie je typický. Za kalenderberský prvok možno považovať šikmé kanelovanie dovnútra zahnutých okrajov. Tento spôsob je v seredskej keramike zastúpený ojedinelým okrajom z misky na vonkajšej strane striebřito tuhovanej (tab. IX, č. 14); v susedných oblastiach kalenderberských však nie je zriedkavý.⁵⁶

Kónické misky s rovnými stenami a miskovité poklapy sa vydeľujú na základe okrajov do 2 skupín. Prvú z nich predstavujú tvary rôznej veľkosti. vo väčšine prípadov s priemerom ústia okolo 25—30 cm (tab. X, č. 26). Ich steny neboli úplne rovné, niekedy boli smerom k okraju výrazne prehnuté dovnútra. Menšie tvary sa vyznačujú rovnými stenami. Obe skupiny sú však spojené rovnakým materiálom (neplavená hlina silne premiešaná pieskom, prípadne rozdrvenými črepami zo starších nádob) a rovnakým vypálením do odtieňov základnej tehlovočiernej farby. Okraje majú vo väčšine prípadov zaoblené. Vyskytli sa však aj misky s rovno rezaným okrajom. Možno ich dať do súvislosti predovšetkým s podobnými tvarmi sliezskymi.⁵⁷

Skupinu menších kónických misiek možno oddeliť od prvej aj na základe zafarbenia, ktoré je tu tmavšie a prípadne má výzdobu. Zdobené sú okraje nádob. Nálezy sa sústreďujú v centrálnych objektoch osady. Výrazným šikmým tordovaním bol zdobený okraj misky so sídl. obj. č. XIV; výzdoba pôsobí dojmom dvoch prepletávaných šnúr (tab. VI, č. 14, tab. IX, č. 12). Tento spôsob výzdoby sa vyskytuje v rakúskych nálezoch,⁵⁸ poznáme ho však aj z východných hraníc panónskej kultúry tejto doby.⁵⁹ Šikmé, menej výrazne presekávané okraje z podobných nádob zdajú sa byť

napodobením tejto výzdoby. Vyskytli sa v objektoch č. I a XIV. Iná výzdoba, uplatňujúca sa pri tomto type misiek, spočíva v členení zosilneného okraja v pretiahle zaokrúhlené výčnelky (tab. IX, č. 5). Naše zlomky možno dať do priamej súvislosti s nálezmi zo Zadunajska, kde sa v mohyle pri Sághegyi našli celé nádoby.⁶⁰

Zvláštne sú kónické misky na vonkajšej strane s dvoma nalepenými vodorovnými páskami.⁶¹ Vnútornú stranu majú buď celú striebisto tuhovanú, alebo zdobenú geometrickou výzdobou zo striebisto tuhovaných páskov. V rakúskom kalenderberskom materiáli sa podobné tvary viažu k typu bernhardsthalskému.⁶² V osade pri Seredi sa vyskytli aj väčšie tvary s jednou nalepenou páskou na vonkajšej strane (tab. VI, č. 20). Zlomok z podobnej misky pochádza aj zo Stráží. Tento spôsob, ako sa zdá, udržiava sa na juhozápadnom Slovensku dlho. Z birituálneho pohrebiska skýtsko-halštatského rázu je doložený zo Seredi.⁶³ V slovenskom kalenderberskom materiáli sú zatiaľ ojedinelé zlomky z kónických misiek s okrajom vodorovne von vytiahnutým, zdobené pozdĺžnymi plastickými rebrami, smerujúcimi do stredu nádoby (tab. IX, č. 10, 10a). Sú to typologicky najjednoduchšie napodobeniny kovových predlôh v hline, známych z vlastného pohrebiska v Halštate a zo severnejších oblastí z inventára kultúry horákovskej.⁶⁴ Bežné motívy: slnečný ornament a iné sú už aj na rakúskych hlinených napodobeninách nahradzované jednoduchšími geometrickými vzorcami (kruh, plastická kľukatka);⁶⁵ okrajovosť juhozápadného Slovenska zrejme vylučuje častejší výskyt tohto tvaru u nás. Celkove súvisia s tou stránkou náplne mladohalštatských kultúr, ktorú zachytávame aj pri napodobovaní iných bronzových nádob v hline (šálky s dovnútra pretlačovanými stenami, amfory s plastickými páskami na hrdle atď.).

Pologulaté misky a miskovitité šálky z hľadiska vypálenia a spracovania povrchu tvoria taktiež dve skupiny. Väčšie z nich majú zafarbenie tehlovošedé, alebo tehlovohnedé a sú nerovnakého povrchu, vnútri pravidelne starostlivejšie hladené, než na vonkajšej strane. V stenách sa často vyskytujú črepy zo starších nádob. Z jemnejšieho prípadne plaveného materiálu boli zhotovené menšie nádoby, líšiace sa od predošlých tmavším zafarbením a častým tuhovaním povrchu (tab. VII, č. 32–35). V niektorých prípadoch boli vnútri zdobené tuhovanou geometrickou výzdobou (tab. VIII, č. 11), ako sa s ňou stretávame vo všeobecnosti i v zadunajských i v rakúskych nálezoch tejto doby. Na Slovensku ju máme v hrobovom náleze vo Vysokej pri Morave.⁶⁶ Zlomky s pologulatými šálkami pochádzajú zo všetkých chat, typické sú však pre okrajovú chatu osady č. IX. V slovenských a sliezskych nálezoch sú pologula-

té šálky s páskovým uškom idúcim od okraja, alebo umiestneným pod ním pomerne časté.⁶⁷ V Čechách sa vysvetľuje ich vznik na konci doby halštatskej postupným zjednodušením tvarov, čo je všeobecným dobovým znakom.⁶⁸ V zhode s týmto vzhladom na opísanú situáciu (najmladšie sliezske nálezy sú časovo súběžné s kalenderberskými aj u nás) bude rozhodne potrebné počítať aj s týmto momentom pri hľadaní vzniku tohto keramického tvaru. Niektoré na oboch stranách striebisto tuhované miskovitité šálky boli na vonkajšej strane azda v pravidelných vzdialenostiach pretlačované dovnútra, čím vznikla na vnútornej strane výzdoba z jemných vypnulín (tab. VI, č. 12). Je to dekoratívny prvok doložený aj v našich sliezskych nálezoch,⁶⁹ je však častý aj v Zadunajske a v Rakúsku v typoch Statzendorf-Gemeinlebern a Bernhardstal.⁷⁰ I v našom prípade ide pravdepodobne o napodobenie výzdoby bronzových nádob (pukličky), pričom pravdepodobne iný materiál, alebo nepochopenie pôvodných predlôh spôsobili, že výzdoba je urobená opačne než na bronzových tvaroch.

Početne najslabšie zastúpeným tvarom šálok sú masívne netuhované nádoby, menej starostlivo vypracovaného povrchu s hrubým páskovým uškom. Uško môže mať trojaké umiestnenie: môže byť vytiahnuté ponad okraj, niekedy spojuje okraj s telom vodorovne a napokon sa môže nachádzať výrazne pod okrajom (tab. I, č. 5). Okraje predstavujú nádoby zhruba kónické s viac-menej s dovnútra zahnutými stenami. Stopy po opotrebovaní nie sú zriedkavé. Vznik tohto variantu súvisí pravdepodobne s hrubnutím pologulatých foriem šálok s jedným uškom a ako taký sa viaže k domácejmu základu v zmysle ovplyvnenia tohto územia velatickou kultúrou, prípadne stáleho susedstva sliezskej oblasti na severe. Šálka, pochádzajúca z povrchového zberu (spoza buldozéra; tab. I, č. 5), má svoje presné analógie v mohylníku pri Mesteri.⁷¹ Pri tomto variante šálok sa poukazuje na situlovitý tvar.⁷² V našom prípade je urobený primitívne. Nakoľko aj západné panónske územie bolo dotknuté velatickou kultúrou,⁷³ nie je vylúčené, že tu ide o spätné pôsobenie tamojším prostredím pretvorených, pôvodne velatických prvkov, ako sa to často uvádza v súvislosti aj s lužickým podielom v mladohalštatských skupinách mimo centrálnych východohalštatských oblastí.⁷⁴ Vznik tohto tvaru na juhozápadnom Slovensku je však možný, keďže aj v samom seredskom materiáli sú zastúpené zlomky z výrazných situlovitých nádob.⁷⁵ Pribuznú profiláciu majú aj väčšie nádoby v horných častiach Dolného Rakúska, v type bernhardsthalskom, na ktorých páskové uško sa nachádza tiež pod dovnútra stiahnutým hrdlom.⁷⁶

Veľmi rozmanitú skupinu seredskej keramiky

tvoria profilované misky a miskovité nádoby. Okraje možno tvarove zadeliť do troch skupín, ktoré však pre úlomkovitosť materiálu nemohli byť vždy správne rozpoznané. Sú to: misky s hrdlom oblúkovite von vytiahnutým, ostro nasadeným na kónické telo, zdobené radom výčnelkov na rozhraní hrdla a tela (tab. II, č. 10). Niekedy majú telo až pologulaté a dno omfalické. Je to typologicky mladší tvar, oba varianty však vystupujú spoločne (tab. X, č. 11, 12). V rámci osady sa nachádzajú len v niektorých objektoch centrálnej časti. Zo slovenských nálezov k mladšiemu typu s pologulatým telom pristupujú misky z Abrahámu⁷⁷ a zlomky z podobných nádob z Ratkoviec.⁷⁸ Niekedy sú výčnelky na rozhraní hrdla a tela pomerne vzdialené od seba. Tento spôsob môže byť zviazaný na tvary s kónickým spodkom a zastúpený je okrem našej lokality v sídlisťnom materiáli zo Stráží (tab. XIII, č. 10). Celkove tento typ misiek v seredskom vyhotovení sa zdá byť typickým pre slovenské nálezy kalenderberského okruhu. Zo západných analógií tvarom a spôsobom výzdoby sa k nemu približujú šálky s uškom⁷⁹ a šálka z Býčej Skály na Morave⁸⁰ v prostredí, ktoré rôzni autori veľmi nejednotne datujú.⁸¹ Zo sídlisťného materiálu hornorakúskeho vykazuje tento tvar osada v Stillfriede⁸² s keramikou bernhardsthalského typu.

Kým tento tvar misiek sa viaže k ústrednej časti osady (hlavne sídl. obj. XIII, XV, XIV), iné s ním príbuzné varianty vykazujú okrajové chaty (sídl. obj. č. I, XII, IX, XL). Sú to obyčajne na povrchu striebristo tuhované misky so šošovicovite sploštenou spodnou časťou tela, na dne s omfalosom, s hrdlom ostro nasadeným na telo a oblúkovite von vytiahnutým (tab. II, č. 5, 11). Nad ostro lomenou výduťou sa nachádza výzdoba, zhotovená zo zväzkov rytých zvislých čiar. Zdá sa, že variant tvarove nadväzuje na lužické črpáky, ktoré v mladšom inventári popolnicových polí na Slovensku sú podstatnou zložkou rituálnej keramiky.⁸³ V jednom prípade bol zachytený okraj spolu s páskovým uškom mierne vyčnievajúcim ponad okraj. Seredský materiál poukazuje na vývoj tvaru v rámci osady v zmysle postupného zväčšovania nádob, z ktorých súčasne miznú ušká. Výsledné tvary s priemerom ústia až 18 cm sú však súčasné s menšími nádobami.

S predošlou skupinou súvisia varianty menších viac-menej esovite profilovaných misiek a šálok s výduťou kanelovite členenou, často striebristo tuhovaných. Od predchádzajúcej sa líšia okrem voľnejšieho prechodu hrdla v telo aj rôzne urobenou výdobou na výduti (husté, plytké, alebo krátke, široké kanely, prechody k vypnulinám, kombinovanie rytej výzdoby s vypnulinami, príp. kanelami (tab. IV, č. 7; tab. IX, č. 2, 4, 9; tab. X, č. 35–37). V slovenskom materiáli sú výraz-

nou zložkou sídlisťnej keramiky (Abrahám, Stráž, Ratkovce; tab. XII, č. 1, 4; tab. XIII, č. 4, 5).⁸⁴ V rituálnej keramike zo Stupavy sa uvádza tuhovaný zlomok, na spodnej časti zdobený zvislým rebrom so skupinami zvislých rýh.⁸⁵ Je zastúpený aj v Zadunajsku.⁸⁶ Na Slovensku sa tieto šálky pomerne dlho udržiavajú a v prostredí skýtsko-halštatskom vystupujú v pomerne starobyľom vyhotovení.⁸⁷

Misky s dovnútra prehnutými, strechovite von vytiahnutými okrajmi, s kónickým alebo pologulatým telom (tab. I, č. 2, tab. V, č. 15) sa tvarove taktiež viažu k staršiemu, podolskému podkladu, kde však majú dve protiahle ušká, spájajúce ústie s telom.⁸⁸ Základný podiel lužickej kultúry pri vzniku tohto typu je dosť pravdepodobný, zvlášť keď uvážime, že v rámci lužických nálezov na Slovensku vystupuje podobné členenie nádob v staršej skupine,⁸⁹ čomu neodporuje ani to, že sa objavujú aj v panónskom mladohalštatskom materiáli.⁹⁰

Vázy a vázovité misky na povrchu často striebristo tuhované sa vyznačujú kónickým telom a hrdlom dovnútra zúženým, ostro naň nasadeným, okrajom mierne šikmo von vytiahnutým, alebo rovno zrezaným (tab. IV, č. 1; tab. X, 22, 23). Svojou stavbou viac-menej pripomínajú typické halštatské osudia. Najčastejšou výdobou výdute sú opäť široké, plytké kanely, ktoré na niektorých nádobách vytvárajú akoby výčnelky na obvode. Zlomky sa sústreďujú v ústredných objektoch. Vonkajšiu stranu mali tuhovanú často len na hrdle a kanelovanej výduti. Je to spôsob, ktorý sa uplatňoval pri kónických miskách s dovnútra zahnutým okrajom a ktorého cieľom bolo dosiahnutie lesku iba na viditeľných častiach nádob. Aj v prípadoch, keď misky neboli tuhované, mali povrch veľmi starostlivo hladený do tmavopopelava až čierna, leštený, alebo natretý jemnou žltou hlinkou, leštenou do tehlovošeda. Vyznačujú sa aj jemnosťou materiálu: nie sú zriedkavé prípady použitia jemnoplavenej hlíny. Pôvod tvaru možno hľadať v oblasti stillfriedsko-podolskej; na známom pohrebisku v Podolí sa vyskytujú podobné vázy s jedným uškom, s hustou zvislou kanelúrou výdute, obvyklou v podolskej kultúre.^{90a} V Dolnom Rakúsku v mladšom prostredí, ktoré však vychádza z predchádzajúceho vývoja (typ Stillfried),⁹¹ vykazuje ho typ Bernhardsthal.⁹² Niektoré tvary s voľným prechodom hrdla v telo nadväzujú na podobné členenie znovu v type bernardsthalskom, čo opätovne poukazuje na rovnaký vývoj v oboch oblastiach.⁹³ Pozoruhodná je vysoká miska s kónickou stavbou tela, s mierne von vytiahnutým hrdlom, ktoré je zvislými, plytkými, krátkymi kanelami nasadené na členenú výduť (tab. IV, č. 2), ktorá predstavuje prechod medzi širokými vázovitými miskami (tab. IV, č.

1) a menšími miskami s podobne nasadeným hrdlom (tab. IV, č. 7).

Dvojkónické nádoby sú zastúpené v črepovom materiáli pomerne slabó, ale niektoré zlomky, ako aj celé nádoby zo sídl. obj. č. I ich dovoľujú opísať ako nádoby pomerne nízke so značne zaobleným lomom, s okrajom niekedy náznakovite šikmo von vytiahnutým, resp. rovno zrezaným (tab. I, č. 6, 7). Boli rôznej veľkosti, povrch mali niekedy leštený do čierne, striebřisté tuhovane sa na úlomkoch nevyskytuje. V seredskom vyhotovení bol tento tvar mladolužickej kultúre neznámy; v strednej dobe halštatskej sa uvádza v okruhu pílinských popolnicových polí.⁹⁴ Nevystupuje ani v rakúskych ani v zadunajských nálezoch. Jediná oblasť, v ktorej sa dvojkónické nádoby početnejšie objavujú, je horné Patisie, kde predstavujú jeden zo základných keramických tvarov kuštanovického typu a pôvodom sa viažu k tamojšiemu staršiemu základu. V materiáli na našej osade sú zlomky typické pre okrajové chaty. Ich domáci pôvod nie je vylúčený. Pravdepodobne predstavujú najprimitívnejšie napodobneniny vázovitých amfor bez naznačenia hrdla a tela, ako sa tento vývoj zachytáva na starších, menej uvoľnených amforovitých nádobách (Nitriansky Hrádok, tab. XI, č. 4).

K úžitkovej keramike pristupujú na sídlisku aj iné keramické výrobky širšej územnej a dobovej platnosti; sú to malé závesné nádoby (tab. I, č. 3), hlinené cedníky v podobe lievikov a v podobe menších nádob (tab. VI, č. 19), ako aj hlinené naberačky. Naproti tomu k ozdobnej keramike sa hlásia napr. drobné miniatúrne poklopy s držadlom (tab. VI, č. 16, 17; tab. VII, č. 37, 38). Skupinu detských hračiek zastupujú azda drobné nádoby, ako i hlinené masívne kolieska. Na výrobu textilných látok sa usudzuje vo všeobecnosti z niektorých priamych dokladov. Sú to hlinené „tkáčske“ závažia drsného povrchu, veľmi dobre vypálené, v strede s vývrtom na jednej strane vždy rozšíreným opotrebovaním. Vyskytli sa tvary guľaté, až sploštené a tiež vysoké kužeľovité (tab. IV, č. 3, 5, 10–12). Pochádzajú len z niekoľkých chát. K ohniskám patria a niekedy sa v ich blízkosti našli hlinené ihlancovité podstavce rôznej veľkosti (tab. IV, č. 6, 8); pri niektorých menších je úžitková funkcia veľmi nepravdepodobná. Všetky sú v $\frac{2}{3}$ pôvodnej výšky v strede prevrtané. V jednom prípade sa zistili dva vývrty, ktoré sa v strede križujú. Horné plošky sú zdobené najčastejšie krížom, jamkou, uhlopriečkami, alebo kombinovaním týchto prvkov. Základný motív (kríž) má význam pravdepodobne v symbolike ohňa. Skoro v každom objekte sa vyskytli hlinené perly. Niekedy je ťažko stanoviť hranicu medzi nimi a praslenmi. Vo všeobecnosti za prasleny možno považovať

masívnejšie výrobky s primerane veľkým otvorom pre drevenú tyč (tab. VI, č. 7), naproti tomu hlinené perly predstavujú dvojkónické tvary s dovnútra pretlačenou základňou, s výzdobou okolo pretlačenej časti a s otvorom o priemere okolo 2 mm (tab. VI, č. 8–10). Azda aj starostlivo hladený, leštený, prípadne tuhovaný povrch odlišuje perly od praslenov. Pomerne veľké množstvo výrobkov z niektorých chát tiež naznačuje, že nejde výlučne o prasleny.⁹⁵ Dvojkónické perly majú zdobenú vždy len časť okolo dovnútra pretlačenej základne. Je to šikmé, alebo do stredu smerujúce kanelovanie, rytá a perličkovitá výzdoba. Niektoré perly svojim výrazným modelovaním zdajú sa byť napodobením roztvoreného kalicha kvetu (tab. VI, č. 10), iné sú zaujímavé tvarom (dvojité), ktorý naznačuje aj spôsob, akým boli umiestené na šnúre (tab. V, č. 2). Podľa toho kónická časť určitej perly zapadala do vedľajšej pretlačenej základne, takže výzdoby okolo pretlačených častí neboli zakryté. K inventáru chát patria aj kamenné brúsky a veľké okruhlíaky pravidelných oválnych tvarov, ktoré sa vysvetľujú ako „ohrievacie kamienky“ a pripisuje sa im funkcia pri príprave tekutých jedál. Z kostných predmetov sa vyskytli šidlá, hladidlá a koncentrickými krúžkami zdobené nástroje.⁹⁶

Kovových nálezov je pomerne málo. Napriek zarážajúcemu nedostatku železných predmetov je zrejmé, že v osade bolo železo plne používané vo funkcii úžitkového kovu, ale je ešte stále vzácné. Častý výskyt železnej trosky niekedy aj vo výplni vlastných sídelných jám svedčí o výrobe železa na mieste. Pece na tavenie železa neboli zistené. Železný srp pretiahleho polmesiacovitého tvaru sa často uvádza vo východo-halštatskom okruhu. U nás ho poznáme napr. zo železného pokladu v Nižnej Myši.⁹⁷ Plochá železná sekerka s postrannými výčnelkami pochádzajúca z výskumu M. Buchvaldeka je tiež typická pre východo-halštatskú oblasť.⁹⁸ Podobne vzácné sú aj bronzové výrobky, ktoré prezrádzajú jednak domáce staré dedičstvo doložené v okruhu lužicko-sliezskom (zlomok náramku zdobeného jemnou rytou výzdobou, bronzová šípka s krídelkom), jednak spojitost s centrálnymi halštatskými oblasťami (prsteň na obvode členený v drobné výčnelky).⁹⁹

Kamenné mlynky. Zvláštnosťou osady je, že ani v jednom prípade sa nenašli celé zachovalé kusy, ale iba zlomky mlynčekov. Keďže horniny, vhodné pre ich výrobu sa na sídlisku ani v jeho okolí nevyskytujú, museli ich dovážať zo značnej vzdialenosti. Rozbor hornín urobil A. Kubinyi z Geologického ústavu Dionýza Štúra.

Vzorka č. 1 — andezitový tuf,

vzorka č. 2 — pemza,

- vzorka č. 3 — pemza,
 vzorka č. 4 — vulkanické sklo až pemza,
 vzorka č. 5 — pemza tufitového charakteru,
 vzorka č. 6 — umelá zmes (tekutým železom spevnené bočné steny).

Všetky horniny sa nachádzajú v Kremnicko-štiavnickom vulkanickom pohorí, asi 35–40 alebo i viac km severovýchodne od Seredi. Bližšie lokality sú vylúčené. V zhode s nedostatkom vzácnejších kovových predmetov ako aj s nálezovými okolnosťami, zistenými pri niektorých chatách, aj úlomkovitosť kamenných mlynkov naznačuje, že zánik osady nebol náhly.

Rozbor zvieracích kostí zo sídl. obj. I–XIX urobil O. Fejfar z Ústredného ústavu geologického v Prahe. Podľa jeho zistenia prevahu mal hovädzí dobytok (*Bos sp.* — sídl. obj. č. I, IV, V, VII, XI, XIII, XIV, XV) a koza (*Capra* alebo *Capreolus* — sídl. obj. č. I, VII, XI, XIII, XIV, XV). Menej častý je výskyt brava (*Sus scrofa* — sídl. obj. č. I, VII, XI, XV). Zriedkavý je kôň *Equus sp.* — sídl. obj. IV, XV; somár (*Equus asinus*) je doložený výskytom kostí v okrajových objektoch V, VII. Ojedinele sa našli parohy z jeleňa (*Cervus elaphus* — spoza buldozéra) a pancier korytnačky (*Testudo graeca* — sídl. obj. č. XV). Niektoré úlomky nesú stopy po ohlodaní kostí psom (*Bos sp.*), prípadne po sekaní (*Equus asinus*). Medzi odhodenými zvieracími kosťami sa zriedkavo našli aj ľudské.¹⁰⁰ Ak porovnáme kostený materiál z našej osady s mladšími nálezmi zo Šároviec,¹⁰¹ je zrejme, že medzi seredskou skupinou a skýtsko-halštatským horizontom sú značné zhody. V niektorých prípadoch (*Sus scrofa*) sa aj po tejto stránke poukazuje na význam domáceho prostredia pre skýtsko-halštatské obdobie.¹⁰²

Chronológia osady

Pri časovom zatriedení osady sa na základe uvedených vzťahov treba oprieť predovšetkým o susedné rakúske a maďarské halštatské nálezy. Kostrou väčšiny chronologických systémov sú kovové nástroje, ktoré vlastným typologickým vývojom umožňujú pomerne presné relatívne datovanie, ale nie sú, alebo len v zriedkavých prípadoch sú schopné odrážať vnútorný vývoj jednotlivých kultúr.¹⁰³ Pre tento vývoj najdôležitejšou zložkou materiálnej kultúry ostáva keramika, ktorá však s poukázaním na vyspelejšie oblasti juhu v mladšej dobe halštatskej pomaly už do historického obdobia tiež napomáha pri datovaní vzdialenejších celkov. Z kultúrneho hľadiska patrí osada do okruhu kalenderberskej keramiky. Najviac vzťahov vykazuje s dolnorakúskym typom bernhardstalským.¹⁰⁴ Z chat, ktoré predstavujú zhruba jej centrálnu časť, pochádza materiál,

ktorý v triedení východoalštatského materiálu vôbec prezrádza staršie prvky vykazujúce *Reineckeho stupeň HC*. Sú to amfory s vysokým kužeľovitým hrdlom viac-menej ostro nasadeným na telo stavané do šírky.¹⁰⁵ V kalenderberskom materiáli z okolia Šopronu sú zdobené ľudskými postavami v geometrickom slohu. J. Galus datuje šopronské urny na základe štýlového rozboru kresieb pomocou rozlíšenia jednotlivých umeleckých prúdov. Podľa neho črep vykazujúci najviac vzťahov k nášmu zlomku zo strednej časti osady (tab. V, č. 12) pochádzajúci z neznámej mohyly patrí pred r. 650.¹⁰⁶ Za najmladšie pokladá urny zdobené na tehlovočervenom povrchu ornamentom zhotoveným zo stribristo tuhovaných pásov a trojuholníkov.¹⁰⁷ Je to posledný stupeň na Burgstale, vystriedaný laténskou kultúrou, ktorá sa na týchto miestach objavuje na prelome 5. a 4. storočia pred n. l.¹⁰⁸ Zlomky z nádob tvarovo príbuzných s týmto posledným stupňom vykazujú okrajové objekty v osade (tab. X, č. 21; tab. IX, č. 3; tab. V, č. 17). Zo strednej časti osady pochádza aj zlomok z amfory, zdobenej na vysokom kužeľovitom hrdle vodorovne nalepenými plastickými rebrami (tab. IX, č. 7), čím zrejme nadväzuje na bronzové výrobky boloňskej oblasti (*Arnoaldi I*).¹⁰⁹ V rakúskych medzioblastiach sa nalepené plastické rebrá uplatňujú na rôznych tvaroch¹¹⁰ a tvoria náplň Reineckovho stupňa HC, súčasného s vrcholnou fázou *Arnoaldi*.¹¹¹ Do tohto rámca v osade zapadajú aj kónické misky s vodorovne von vytiahnutým okrajom, plasticky zdobeným, i misky s rebrami na vonkajšej strane s uvedenými analógiami v type bernhardstalskom. Situly a situlovité tvary sú ďalším dôležitým chronologickým prvkom vo východoalštatských skupinách. V rámci osady sa viažu na jej stred (tab. I, č. 4, 5).¹¹² V období *Arnoaldi* boli v severnej Itálii staršie bronzové tvary napodobňované v hline a dosiahli všeobecného používania.¹¹³ Bronzové situly boli na veľkom území od Itálie až do strednej Európy napodobňované v hline súčasne, čo umožňuje datovať východoalpské a stredoeurópske hlinené tvary do priebehu 7. a 6. storočia.¹¹⁴ Pre vzdialenejšie oblasti sa však poukazuje na možnosť napodobňovania už pôvodne hlinených sitúl a súčasne aj na mladší vek takýchto výrobkov.¹¹⁵ Vzhľadom na spätosť juhozápadného Slovenska s centrami východoalštatského okruhu možno objavenie hlinených sitúl v seredskom materiáli klásť do 6. storočia spolu s inými keramickými tvarmi, pri ktorých sa prejavuje podobná stavba tela. Tak napr. malá situlovitá šálka (tab. I, č. 5) v zadunajských mohylách vystupuje s kovovým inventárom datovateľným do HC (*Reinecke*).¹¹⁶ Zo sídl. obj. IV. pochádza črep farby tehlovošedej s včolkovanou výzdobou malých obdĺžnikov v niekoľkých radoch

(tab. IX, č. 6). V dolnorakúskom manhardsbergskom okrese vo felserskej skupine sa vyskytuje podobná včolkovaná výzdoba, datovaná tam do HC.¹¹⁷ Tento výzdobný prvok sa uplatňuje v severovýchodnom Bavorsku (HC) a v bylanskej mohylovej oblasti; pre bylanskú oblasť sa uvádza aj nižšie datovanie.¹¹⁸

Zdôraznená náplň stupňa HC pre absolútnu chronológiu nemôže byť smerodajná. V type bernharstalskom materiál HC nie je rozlíšený od HD; zdôrazňuje sa tam jednodielnosť celkov až do prenikania laténskej kultúry.¹¹⁹ Datovanie našej osady umožňuje aj zachytený typologický vývoj niektorých tvarov v rámci väčšieho územia, prípadne priamo na nej (amfory, hrnce — tvary niekedy skoro pologulaté, vázovité misky s voľným prechodom hrdla v baňaté telo, výskyt pologulatých misiek) súvisiaci v niektorých prípadoch pravdepodobne aj s jej postupným rozširovaním. Táto skutočnosť naznačuje aj jej pomerne dlhé trvanie. Na niekoľkých otvorených miestach Mačanských vrškov bolo možno pozorovať kultúrnu vrstvu až 0,70 m hrubú s jednotnou halštatskou náplňou. Osada má ťažisko pravdepodobne niekde na rozhraní 6.—5. storočia a s predpokladmi staršieho vývoja v HC.¹²⁰ Toto sa týka hlavne jej strednej časti s hustým osídlením miesta, ktoré dnes predeľuje cesta Bratislava—Nitra. Objekty zistené na týchto miestach vykazujú často dvojité osídlenie (sídlné fázy 2, v sídl. obj. XIII, XIV, XV). Osada sa šírila, ako sa zdá, hlavne smerom severozápadným. Zanikala, ako bolo na to poukázané, postupne. Násilné prerušenie osídlenia v niekoľkých chatách (vyhorenie?, sídl. obj. XIII)¹²¹ nemá všeobecnú platnosť v rámci osady.

Nové sústredenie objektov vykazuje severozápadná časť Mačanských vrškov so zničenými chatami č. XX—XXXIV, vo všeobecnosti s drsným keramickým materiálom z hrubých dvojkónických nádob, ako aj z iných tvarov. Nález džbánka, ktorý je svojím tvarom typický pre skýtsko-halštatský horizont (tab. VI, č. 13) spolu s tiež ojedinelým nálezom skýtskej trojbokej šípky, tvorí zrejme časť kultúrnej náplne tejto mladšej osady. Na kontinuitu v osídlení osád poukazuje predovšetkým keramika, ktorá i v mladšom období prezrádza úzke vzťahy k mladšiemu domácomu základu (napr. profilované miskovité šálky, zdobené na výduti plytkými kanelami); sú to prvky širšej teritoriálnej platnosti.¹²² Význam tu má azda aj spomínaná postupnosť v osídlení M. vrškov smerom severozápadným.

Nálezy kalenderberského rázu na juhozápadnom Slovensku

Rozbor keramiky ukázal, že staršia osada sa svojou kultúrnou náplňou hlási v rámci východo-

halštatského okruhu ku kultúre kalenderberskej. Vzťahy k jej jednotlivým typom (Bernhardsthal, Stätzendorf—Gemeinlebern, Burgstall) tiež prezrádzajú, že vývoj na pomerne veľkej oblasti bol rovnaký a vykazuje celý rad zhodných znakov. Napriek tomu, ako vysvitne z hodnotenia v ďalšom uvádzaných slovenských lokalít, aj u nás podobne ako v susedných rakúskych oblastiach vývoj prezrádza znaky miestneho charakteru. Objektívnymi činiteľmi podmieňujúcimi určitú svojráznosť seredských a iných nálezov je okrajovosť nášho územia z hľadiska centier východohalštatského okruhu a s ním súvisiace susedstvo najmladších popolnicových polí. Z nálezov kalenderberského rázu (aj z nálezísk, kde sú iba výraznejšie prvky tohto okruhu) na území juhozápadného Slovenska možno zatiaľ uviesť niekoľko lokalít.

Abrahám I., okres Trnava. V zbierkach Piešťanského múzea je profilovaná miska s pologulatým telom, s hrdlom oblúkovite von vyťahnutým a ostro nasadeným na výduť, členenú v pozdĺžne výčnelky s častými analógiami v seredskom materiáli (tab. II, č. 10). Typologicky mladší tvar. Pravdepodobne sídlitný nález, bez nálezových okolností.¹²³

Abrahám II. Z bývalej zbierky J. G o d o v i č a (teraz AÚSAV, Nitra) pochádza črepový materiál z povrchového zberu.¹²⁴ Zo 4 hlinených perál dve sú striebisto tuhované, svojou výzdobou pripomínajú seredské tvary (tab. XII, č. 6, 7, 8, 11). Zlomok z rozhrania hrdla a tela z vázovitej misky striebisto tuhovanej s obodom výrazne členeným v pozdĺžne zvislé vypukliny (tab. XII, č. 3); zlomok striebisto tuhovaného malého poklopu s podobným členením tela (tab. XII, č. 2); dva zlomky z amfor, z ktorých črep z rozhrania hrdla a tela bol zdobený vodorovnými plastickými rebrami (tab. XII, č. 9), iný na výduti zvislými plastickými rebrami (tab. XII, č. 6). Sú to prvky, ktoré zapadajú do rámca kalenderberskej kultúry. S predmetmi boli dodané aj ločkovité spony a hadovitá spona, pravdepodobne z hromadného nálezu. Bez nálezových okolností. Nie je vylúčené, že v oboch prípadoch ide o tú istú lokalitu (Abrahám I, II).

Bernolákovo (Čeklís), okres Bratislava-okolie. Črep zdobený kombinovaním kanel a vrypí vyplnených plôšok; akademik J. E i s n e r ho uvádza v súvislosti s podobnými nálezi z Cífera. Ojedinelý nález.¹²⁵

Biňa, okres Štúrovo. Veľká tuhovaná váza, dvojkónického tvaru so zaoblenou výduťou, s nápadne malým dnom a širokým ústím. Už akademik J. E i s n e r upozorňuje na východohalštatskú príslušnosť nálezu a zdôrazňuje analogické tvary v bylanskej a plátenickej kultúre.¹²⁶ Je to forma bežná v zadunajských halštatských nálezo- ch. Napr. v mohylách na okolí Sághegyu pred-

stavuje jeden z hlavných typov urien.¹²⁷ Vzťahy seredskej keramiky k panónskym nálezom týmto tvarom dostávajú širší územný charakter. Ojedinelý nález.

Bratislava-Hrad. V zbierke inž. dr. J a n š á k a je črep, pochádzajúci z výkopu na bratislavskom hrade, z veľkej vázovitej nádoby, striebristo tuhovanej na vonkajšej strane. Rozhranie hrdla a tela je zdôraznené plytkými vodorovnými kanelami. Ojedinelý nález.

Cífer, okres Trnava. Pravdepodobne zo sídliska pochádza črep zdobený na povrchu oblúkovitými kanelami a bradavkami. Na kalenderberskú príslušnosť nálezu sa už poukázalo.¹²⁸ V kalenderberskom okruhu vykazujú tento motív ako jeden z najčastejších predovšetkým centrálne oblasti.¹²⁹ S nálezom súvisia aj črepy z amfor, zdobených striebristo tuhovanými pásikmi. Uložené v SNM v Bratislave.¹³⁰

Devínska Nová Ves, Bratislava-okolie. Z okolia Devína sa z doby halštatskej uvádzajú 3 sídliská: 1. Devín, 2. na Piesočníku, 3. Marchegský most.¹³¹ Z posledného sa uvádza kónická miska s dovnútra zahnutým okrajom a črep zdobený bradavkami a kanelami. Z vázovitej nádoby pochádza iný črep s dvoma vodorovnými kanelami na rozhraní hrdla a tela a rytou výzdobou (šrafované trojuholníky) kombinovanou striebristo tuhovanými plôškami.

Hurbanovo (Stará Ďala), okres Hurbanovo. V Piesočníku pri Hurbanove sa roku 1955 prišlo na hrobový nález, ktorý bol však rozrušený pri exploatacii piesku. Zachránené črepy sa našli v černoze, v hĺbke 50–60 cm. Tvarove pochádzajú: 1. z veľkej amfory s nezdobeným telom čierneho povrchu; 2. z menšej amforovitej nádoby zdobenej na hrdle tuhovaním zhotovenou geometrickou výzdobou a na najväčšej výduti s výčnelkami, pod ktorými sú polkruhové oblúkovité žliabky (tab. XIII, č. 13, 14); 3. z misky s dovnútra zahnutým okrajom a dovnútri s tuhovanou geometrickou výzdobou. Nálezy pochádzajú pravdepodobne zo žiarového hrobu.¹³² Výzdoba, výčnelky na výduti s polkruhovými žliabkami, je zhotovená v duchu východo-halštatskom, ale nadväzuje na podobnú výzdobu mladolužických tvarov (Andač).¹³³ Uložené v AÚ SAV v Nitre.

Chotín, okres Hurbanovo. Ploché žiarové pohrebisko podolského charakteru (typ Chotín).¹³⁴ Na pohrebisku sa objavujú tvary charakteristické pre podolskú skupinu spolu s nálezmi kalenderberského rázu.¹³⁵

Ivánka pri Nitre, okres Nitra. Zpráva o halštatských nálezoch, ktoré získal J. S z a b ó z Arkušu.¹³⁶ Z črepov, ktoré sa doteraz nachádzajú v jeho zbierke, uvádzam: 1. zlomok z misky s dovnútra zahnutým okrajom, farby tehlovošedej; na zaoblenej časti vonkajšej strany zdobená dvojitém radom vtlačených jamôk; 2. črep

z amfory na povrchu so striebristo tuhovanými pásikmi.

Križovany (Kerestúr), okres Trnava. A. L o u b a l o m zachránená keramika, pochádzajúca z kultúrnych jám.¹³⁷ Výzdoba črepov (kombinovanie vypichovaných plôšok s paralelnými kanelami) je typická v kalenderberskom okruhu (tab. XII, č. 16–18). V hrubom vyhotovení máme ornament zachytený aj na osade pri Sereďi (tab. IX, č. 6).

Marušová, okres Levice. Pri stavbe kravína pre JRD získal T. K o l n í k črepy z väčších amfor, z ktorých jedna mala do čierne vypálený povrch, zdobený pravdepodobne striebristo tuhovanými pásikmi, druhá sa vyznačovala striebristo lešteným povrchom s vodorovnými kanelami a malými koncentrickými oblúčkami. Nález možno dať do súvislosti po výzdobnej stránke so žiarovým hrobom z Hurbanova. Ojedinelý nález.^{137a}

Nitriansky Hrádok, okres Šurany. Na nálezisku (poloha Vysoký breh) sa našli v kultúrnych jamách halštatské črepy a celé nádoby.¹³⁸ Hrncovité nádoby majú vajcový tvar; pod okrajom je nalepená páska, z ktorej vystupujú jazykovité ušká. Typologicky mladší tvar pochádza z inej lokality (hliník) s kónickou stavbou tela, s výrazne dovnútra zahnutými stenami pod ústím, so 4 výčnelkami spojovanými s nechtovitými vrypami.¹³⁹ Celkovo materiál z Nitrianskeho Hrádku je nejednotný a vykazuje rad výrazných znakov, ktoré túto lokalitu spájajú jednak s halštatskou staršou skupinou na tomto území: s kultúrou velatickou, jednak s hrobovými celkami z mladšej doby halštatskej mladolužického rázu. Črep z vázovitej nádoby vypálenej na vonkajšej strane do čierne, hladenej a leštenej s telom šikmo kanelovaným ako i okraj z podobnej menšej nádoby na oboch stranách striebristo tuhovanej, zlomky z šálkovitých nádob s ponad okraj vyčnievajúcim uškom (tab. 11, č. 13) a napokon facetované okraje z väčších nádob (tab. 11 č. 3) predstavujú vzťahy k predchádzajúcemu vývoju. Črepy na rozhraní hrdla a tela zdobené vodorovnými kanelami a koncentrickými polooblúčkami (tab. XI, č. 14) a iné výzdobné prvky (rastrovaný ornament, nalepená plastická pretlačovaná páska (tab. XI, č. 2, 9, 7, 11) javia úzke vzťahy k najmladšej skupine popolnicových polí na území juhozápadného Slovenska, známej predovšetkým z hrobových celkov. K predchádzajúcej skupine patrí technikou výroby aj črep z vázovitej nádoby, farby čiernej. Pod prechodom hrdla v telo, ktoré bolo zdobené plytkými zvislými kanelami, nachádzajú sa aj plastické zvislé rebrá, ostro odsadené od hrdla nádoby. V Čechách sa podobná výzdoba považuje za typický znak III. sliezsko-plátenníckeho stupňa synchronizovaného s obdobím Este II v severnej Itálii.¹⁴⁰ Medzi materiálom sa uplatňuje aj iný ráz v užšom zmysle halštatský. Je to dvojkónická amfora so zaobleným lo-

mom, nad ktorým sú dve ušká, s ústím šikmo von vytiahnutým, ako aj črep z miskovitej šálky zdobenej na výduti od seba vzdialenými vypnulínami (tab. XI, č. 4, 9). Tieto a už uvedené prvky dovoľujú časť nálezov datovať do priebehu 6. storočia. Kalenderberské prvky sa tu zrejme uplatňujú v typologicky staršom vyhotovení.

Nové Zámky, okres Nové Zámky. Pri kopaní základov pre vojenské ciele sa za prvej svetovej vojny prišlo na hrobový nález, z ktorého sa zachránil netuhovaný hrniec so 4 výčnelkami pod okrajom a vonnútra tuhovaná miska s dovnútra zahnutým okrajom (na vonkajšej strane bola tuhovaná len dovnútra zahnutá časť).¹⁴¹ Keramické tvary a tento spôsob tuhovania sú v seredskej keramike bežné. Pravdepodobne hrobový nález. Vykazuje podobnosť aj s inventárom kalenderberských hrobov v Stupave.¹⁴²

Ratkovec, okres Hlohovec. Nepublikovaný sídlisťný nález v SNM v Bratislave. Materiál pochádza z kultúrnych jám.¹⁴³

Reca, okres Senec. Z povrchového zberu pochádza pravdepodobne sídlisťná keramika, z ktorej uvádzam črep z hrncovitej nádoby so slabo naznačeným hrdlom, pod ktorým sú na zdrsnenom povrchu polkruhové koncentrické kanely. Je to výzdoba pomerne presne napodobňujúca kalenderberské predlohy v rakúskych oblastiach.¹⁴⁴ Medzi ostatnými zlomkami prevládajú fragmenty z profilovaných miskovitých tvarov so zvisle kanelovanou výduťou striebřisto tuhovaným povrchom. Za ďalší výrazný znak kalenderberský možno považovať črepy z amfór s rytými zväzkami čiar na povrchu, nahradzujúcimi zrejme striebřisté tuhovania (vetvovitá výzdoba). Zo slovenských nálezov analógiu k tomuto spôsobu výzdoby vykazuje nález vo Vysokej pri Morave.¹⁴⁵

Reca II, okres Senec. Mohyly z obdobia halštatského. Nepublikovaný nález.¹⁴⁶

Smolenice, okres Trnava. Mohyly č. 10, vykopané N. Šándorfi m v mohylníku pri Smoleniciach, považuje akademik J. Eisner za halštatskú.¹⁴⁷ V mohyle, ktorá mala priemer okolo 20 m, bolo 14 veľkých nádob, leštených do čiernej, prikrýtych plochými kameňmi. Jedna nádoba s povrchom maľovaným do červena bola v strede inkrustovaná.¹⁴⁸

Stráže, obec Krakovany, okres Piešťany. Na známej lokalite Stráže — tehelňa bol v apríli 1955 uskutočnený záchranný výskum, ktorým boli zachytené zvyšky 4 halštatských sídelných jám. Najzachovalejší bol sídl. obj. č. I so štvorhranovou sídelnou jamou obdĺžnikového tvaru o rozmeroch 3 × 2,5 m s rovným dnom v hĺbke 135 cm od úrovne terénu. Steny boli kolmé na dno. Z vyzdvihnutej keramiky ako bežný typ sa ukazujú misky s dovnútra zahnutými okrajmi, často so striebřisto tuhovaným povrchom, prípadne aj

s tuhovanou geometrickou výzdobou. Najvýraznejšie sú profilované misky často menších tvarov (miskovité šálky), s ostro nasadeným hrdlom na šošovicovite sploštelé telo (dno omfalické). Ojedinele sa vyskytli kónické misky s dvoma nalepenými rebrami na vonkajšej strane (tab. XIII, č. 6). Povrch niektorých amfor bol zdobený striebřisto tuhovanými pásikmi, príp. zväzkami rytých čiar (tab. XIII, č. 2). Väčšie profilované misky boli buď bez výzdoby (tab. XIII, č. 4), alebo mali na najväčšej výduti výčnelky od seba pomerne vzdialené (typologicky starší tvar — tab. XIII, č. 10). Medzi keramickými úlomkami je zaujímavý facetovaný okraj z väčšej amforovitej nádoby a hrubé páskové uško vytiahnuté do dvoch náznakovitých rožkov. Z hrncov sú typické pravdepodobne vajcovité tvary. Výskyt nalepenej prstami pretlačovanej pásy je na nich častejší než v seredskej keramike. Tieto nálezy črepov majú v kalenderberskej keramike na juhozápadnom Slovensku zrejme starší charakter.^{148a}

Stupava, okres Bratislava-okolie. Keramické nálezy zachránené robotníkmi pri úprave športového ihriska, pochádzajúce pravdepodobne zo žiarových hrobov.¹⁴⁹ Keramické tvary: kónické misky s dovnútra zahnutým okrajom, jednoduchý hrniec so 4 výčnelkami na obvode a s pokrývkou, malá miskovitá váza, zdobená pod hrdlom hnedočervenou klukatkou a malé osudie podobného tvaru sú zachytené aj v seredskom materiáli (maľovaný ornament chýba). Iným výzdobným prvkom, doloženým aj v osade pri Seredi, je výzdoba zvislých rebier kombinovaných skupinami zvislých rýh na zlomku tuhovanej profilovanej šálky.¹⁵⁰

Topoľčany, okres Topoľčany. Na lokalitu (Hliník pri Krušovskej ceste) upozornil akademik J. Eisner, ktorý ju uvádza ako dôležité sídlisko lužicko-sliezskej kultúry.¹⁵¹ Počas ďalších výskumných prác osada vykázala výrazný mladohalštatský charakter a dáva sa do súvislosti s kuštánovickými nálezmi, pričom sa poukazuje na základný mladolužický podiel v keramike.¹⁵² Z osady získaný materiál má popri uvedených prvkoch najmladších popolnicových polí aj výrazný „halštatský“ charakter v zmysle jeho uplatňovania na slovenských náleziskách kalenderberskej kultúry. Tak napr. črep z profilovanej misky na vonkajšej tuhovanej strane má výduť členenú vo výčnelky, medzi ktorými sú zväzky rytých čiar (tab. VI, č. 1).¹⁵³ Z inej väčšej vázovitej misky pochádza zlomok z výdute, ktorá bola členená širokými zvislými kanelami (tab. VI, č. 3). Väčšie amforovité tvary s rytou výzdobou predstavuje črep, na ktorom však rytá výzdoba nie je tak pravidelná ako na niektorých iných lokalitách (Vysoká pri Morave, Reca I). Celkove je materiál charakteri-

zovaný vysokým percentom misiek s dovnútra zahnutým okrajom, s hrncami tehlovožltého vypálenia s nalepenou a členenou páskou pod okrajom, v stenách ktorých boli zistené aj rozdrvené črepy zo starších nádob. Tieto prvky s lužicko-sliezskými nálezmi tvoria dve zložky keramiky v osade a pochádzajú aj z uzavretých nálezových celkov. Ich vzájomný percentuálny pomer bude možno stanoviť až po spracovaní materiálu z osady. Celkove keramika prezrádza silné kalenderberské vplyvy na pôvodný mladolužický základ, s čím nepochybne súvisí aj poloha tohto náleziska, keďže je najseverovýchodnejšie od ústredných oblastí kalenderberských.¹⁵⁴

Turdošovce (Tardošked), okres Nové Zámky. Kultúrne jamy svojím tvarom a rozmermi, ktoré objavil C. Slezák, sú príbuzné s 2. skupinou stavieb v osade pri Seredi (polozemlanky). Uloženie črepov nie je mi známe.¹⁵⁵

Veľké Šarovce, okres Želiezovce. Z výskumu dr. B. Novotného (Šarovce I) z kultúrnej vrstvy pochádzajú zlomky profilovaných miskovitých šálok s výzdobou na najväčšej výduti (rôzne vyhotovenie): výčnelky, zväzky rytých čiar atď.¹⁵⁶ ako aj iný materiál prezrádzajúci vzťahy k seredskej skupine.¹⁵⁷

Veľké Úľany (Veľký Fedýmeš), okres Senec. Nálezy, pochádzajúce z náhodného objavu, patria podľa akademika Eisnera k hrobovému celku (kostrový?).¹⁵⁸ V hĺbke 1 m sa našlo 8–9 váz, dve z nich majú tmavší, leštený povrch a sú pod hrdlom zdobené striebřisto tuhovanými pásikmi. Z dvoch šálok s úškami je jedna mierne profilovaná s úskom vyčnievajúcim ponad okraj, farby šedohnedej, druhá, menšia, bola pôvodne do čierne leštená; úško má šnúrové.¹⁵⁹ Tvar vázovitých nádob pripomína najmladšie seredské vázy.

Výčapy-Opatovce, okres Nitra. Z kultúrnej vrstvy pri výskume starobronzového pohrebiska typu Výčapy-Opatovce pochádza črep so zdrsným povrchom, s prstom hladenými azda tuhovanými pásikmi na vonkajšej strane.¹⁶⁰

Vysoká pri Morave (Hochstettn), okres Bratislava-okolie. V Piesočníku bola objavená 120 cm hlboká jama, široká na dne 80 cm, v strede prezaná dobývaním piesku.¹⁶¹ Pochádzajú z nej zlomky z dvoch nádob, z menšej misky s tuhovanou geometrickou výzdobou vo vnútri a z tuhovanej vázy, zdobenej zväzkami rytých čiar. Východohalštatský charakter nálezu zdôrazňuje akademik J. Eisner. Nálezové okolnosti neumožnili zistiť, či ide o kostrový alebo žiarový hrob.¹⁶² Nález patrí do okruhu kalenderberskej keramiky. Má svoje analógie v Seredi, v Strážach, Reci a v pozmenenej forme v Topoľčanoch. Na váze je pravdepodobne vetvovitá výzdoba zhotovená zo zväzkov rytých čiar vo vyhotovení, ktoré sa uvádza z dolnorakúskeho Statzendorfu.¹⁶³

I bohatosť materiálu zo Seredi i náplň ostatných lokalít na juhozápadnom Slovensku umožňujú sledovať základnú dvojité zložku vývoja v tejto dobe, a to kalenderberskú a mladolužickú v širšom zmysle. Slovenské kalenderberské nálezy sa však napriek silným vzťahom k juhu a západu čiastočne líšia od ústredných kalenderberských oblastí, a to jednak tým, že jednotlivé lokality v nerovnakej miere odrážajú spätosť nášho územia s uvedenými oblasťami (na jednej strane Topoľčany a Nitrianský Hrádok, na druhej Sered, Stráže atď.), jednak aj určitými zmenami vo vlastnej kalenderberskej náplni, ktoré boli vyvolané už zdôrazneným susedstvom najmladších popolnicových polí. Za najrozšírenejší tvar amfor seredskej skupiny možno u nás považovať jednoduché dvojkónické nádoby so zaobleným lomom a s hrdlom len slaboznačeným, zaberajúcim asi $\frac{1}{3}$ celkovej výšky. V slovenskom materiáli hlavne k tomuto typu sa viaže výzdoba zhotovená zo striebřisto tuhovaných pásikov alebo zväzkov rytých čiar (Ivanka pri Nitre, Devínska Nová Ves, Marušová, Stráže, Reca, Sered, Vysoká pri Morave, Veľké Úľany). Najčastejším ornamentom v Rakúsku i u nás sa zdá byť vetvovitá výzdoba, vlastne niekoľkonásobná veľká kľukatka, ktorá môže zdobiť aj telo aj hrdlo týchto nádob.¹⁶⁴ Niektoré zlomky zo Seredi i z iných lokalít predpokladajú zložitejší ornament na povrchu (tab. VIII, č. 1). Meander a špirála uplatňujúce sa v dolnorakúskom type Statzendorf-Gemeinlebarn zatiaľ nie sú v našich nálezoch doložené. Na týchto i na podobných amforovitých tvaroch za miestny znak možno považovať dve proti sebe umiestené úšká na rozhraní hrdla a tela (Nitriansky Hrádok, Sered, Topoľčany). Tento prvok, vychádzajúci zo starších „podolských predlôh“, zrejme nadväzuje aj na najmladšie lužické prostredie, s ktorým sa seredská skupina miestami prelína.¹⁶⁶ V zmysle obohatenia halštatskej náplne možno za domáci produkt považovať aj dvojkónickú veľkú zásobnicu s vysokým kužeľovitým hrdlom (tab. IV, č. 4), ktorá, ako sme v rozbere keramiky uviedli, zrejme nadväzuje na amfory s podobným hrdlom, ale ostro nasadeným na sploštelé, do šírky stavané telo; je zastúpená aj v seredskom materiáli (tab. X, č. 20), predovšetkým však na juhu, v Burgenlande. Bez naznačenia prechodu hrdla v telo je zhotovená aj vázovitá amfora z Nitrianskeho Hrádku (tab. XI, č. 4). Tento moment, t. j. voľný prechod hrdla v telo, bol dôležitý pravdepodobne aj pri vzniku menších dvojkónických nádob, ktoré v rakúskych kalenderberských nálezoch nie sú doložené. Z profilovaných misiek sa pre sídlitnú keramiku na území juhozápadného Slovenska javia typickými varianty s oblúkovite von vytiahnutým hrdlom, ostro nasadeným na kónické, príp.

pologulaté telo s najväčšou výduťou členenou v pozdĺžne výčnelky (Sereď, Ratkovce, Stráže, Šárovce, Abrahám: tab. II, č. 10). Na západné, tvarove nie veľmi blízke analógie sme poukázali pri rozbere keramiky. Ich zachytený typologický vývoj u nás však naznačuje, že v seredskom vyhotovení sa budú viazať predovšetkým na naše územie. Podobne vázy a vázovité misky s kónickým telom a krátkym dovnútra stiahnutým hrdlom s najväčšou výduťou kanelovite členenou v ploché výčnelky sa zdajú typické pre seredskú skupinu (Stráže, Ratkovce, Sereď: tab. IV, č. 1, tab. VI, č. 3). Čiastočne sa odlišujú jednak od staršieho základu, z ktorého pravdepodobne vyrastajú (podolská kultúra v širšom zmysle), jednak od súčasných vzdialenejších analógií na juhozápade. Celkovo táto výzdoba (t. j. členenie výdute plytkými, krátkymi a zvislými kanelami) uplatňujúca sa v rôznom vyhotovení veľmi často aj na výdutiach menších profilovaných misiek je charakteristickým znakom seredskej skupiny vôbec (tab. IV, č. 1, 2, 7). Táto výzdoba vychádza zo zvislého hustého kanelovania povrchu nádob, ktoré je obvyklé na podolských tvaroch. Pre našu skupinu v tomto staršom vyhotovení nie je typická. I keď možno očakávať, že tieto odlišnosti týkajúce sa len vlastnej kalenderberskej náplne seredskej skupiny budú v budúcnosti rozmnožené, intenzívne spojenie nášho územia s centrálnymi kalenderberskými oblasťami — ako to ukazuje rozbor seredskej keramiky — neumožňuje predpokladať ani v budúcnosti kultúrnu samostatnosť nášho územia ani v zmysle čiastočnom (seredský typ). K týmto prvkom však pristupujú a odlišnosť nášho územia výrazne podčiarkujú niektoré keramické tvary nadväzujúce na súčasné najmladšie popolnicové polia. Z hrncov je to tvar „kvetináča“. Jeho typologický vývoj na našich lokalitách kalenderberského rázu umožňuje stanoviť najmladšie varianty ako typické (kónická, príp. pologuľatá stavba tela pod okrajom iba s uškami bez nalepenej a pretlačovanej pásky, tab. III, č. 2, tab. X, č. 3, 4). Takisto aj sliezsky tvar črpákov dal vznik novému variantu misiek (tab. II, č. 5, 11). Už zdôraznený vývoj smeroval k postupnému zväčšovaniu týchto nádob, pričom ponad okraj vyčnievajúce ušká sa aj z hľadiska pôvodnej funkcie stávajú zbytočnými. Celkovo tieto odlišnosti v rámci kalenderberskej kultúry dovoľujú, aby sme nálezy z juhozápadného Slovenska vymedzili ako seredskú skupinu, pričom jednotlivé lokality sa vyznačujú už zdôraznenou nejednotnou kalenderberskou náplňou.

Pri rozbere seredskej keramiky bolo poukázané na niektoré prvky, ktoré sa môžu viazať k staršiemu halštatskému základu, k podolskej kultúre, ktorú na našom území poznáme zatiaľ iba z hrobových nálezov. Široké vázy s členenou výduťou

(tab. IV, č. 1) sa zrejme viažu k tomuto základu v širšom zmysle (analógia na Morave). Podobne črep z hrnca tmavošedej farby s veľkým uchom pod okrajom (tab. III, č. 4) sa vymyká z rámca hrncovitých tvarov obvyklých v osade a nadväzuje na moravské¹⁶⁷ i slovenské predlohy.¹⁶⁸ Sem patrí aj netuhovaná miska so strechovite von vyťiahnutým okrajom zdobená na výduti zväzkami zvislých kaniel (tab. I, č. 2), ktorá v chotínskom vyhotovení má kanelovanú celú spodnú časť tela a pod okrajom malé uško.¹⁶⁹ Do tejto skupiny zapadajú z hľadiska starších analógií aj kónické misky s dovnútra zahnutým tordovaným okrajom, ktoré sa tak, ako predchádzajúce prvky v seredskom materiáli viažu k strednej časti osady. Z ostatných slovenských lokalít starší ráz vykazujú Stráže.¹⁷⁰ Z hľadiska významu tejto zložky dôležitou skutočnosťou je aj konštatovanie M. Duška, podľa ktorého na chotínskom pohrebisku možno predpokladať okolo 1000 hrobov,¹⁷¹ čím sa dávnejšie spomínaný prechodný ráz podobnej kultúry u nás, aspoň v oblasti Komárna, stáva problematickým. V severných častiach Dolného Rakúska typ Bernhardsthal sa viaže k základu stillfriedskemu. Najnovšie nálezy v Chotíne skutočne naznačujú, že podobný vývoj prebiehal aj na juhozápadnom Slovensku.¹⁷² Celkovo staršia spojitost juhozápadného Slovenska s východo-halštatskými centrami nezmenšuje význam rakúskych a zadunajských vplyvov vyvinutého stupňa HC (Reinecke). Podľa dnešného stavu bádania musíme počítať prípadne aj s ďalším etnickým prílivom.¹⁷³ Prehľad nálezov slovenských lokalít kalenderberského rázu ukazuje, že uvedená zložka je na našom území pomerne intenzívne zastúpená.

Dlhé trvanie veľkých osád (Sereď) muselo mať predpoklady v hlboknej kultúrnej jednote celej oblasti. Seredská skupina sa teritoriálne viaže k úrodným krajom juhozápadného Slovenska s výbežkami do oblasti mladolužických popolnicových polí (Stráže, Topoľčany), ktoré je súčasne najseverovýchodnejšou hranicou kalenderberskej keramiky vôbec. Západnou hranicou sa javí rieka Hron (Bíňa, Marušová), kde sa aj v mladšom skytsko-halštatskom prostredí v sídlíštnej keramike uplatňujú prvky seredskej skupiny (napr. profilované šálky s uškom so zdobenou výduťou: Šárovce, Svodov¹⁷⁴). Západné a južné hranice seredskej skupiny vzhľadom na význam rakúskych oblastí pre jej vznik a vývoj zatiaľ nemožno presnejšie stanoviť. Za východnú hranicu bernhardsthalského typu R. Pittioni považuje rieku Moravu.¹⁷⁵

Na tomto území v úzkom spojení s centrami východo-halštatského okruhu sa vytvorila kultúrna skupina, charakterizovaná u nás v hmotnej kultúre aj podielom najmladších popolnicových

polí. Sliezske nálezy ukazujú,¹⁷⁶ že na severovýchode vymedzeného územia (najmä oblasť okolo stredného toku rieky Nity) sa oba kultúrne okruhy prekrývajú (Dražovce, Andač). Z keramických tvarov najmladšej lužickej kultúry, ktorá tvorí v rámci vlastného lužického osídlenia Slovenska tiež čiastočne odlišnú skupinu,¹⁷⁷ typické urny s prevahou horizontálnych rozmerov svojím členením a výzdobou pripomínajú vázovité urny II. stupňa sliezskeho-plátenskej kultúry. Prechod prvého stupňa do druhého sa v Čechách a na Morave kladie do rokov 800–750.¹⁷⁸ Niektoré prvky u nás sú spojované až s III. sliezskeho-plátenským stupňom. Napr. plastické zvislé rebro v typickom východo-halštatskom vyhotovení (tab. XI, č. 9) sa ukazujú v materiáli z Nitr. Hrádku spolu s tvarmi, ktoré sú výslednicou spolupôsobenia oboch kultúrnych okruhov sliezskej a kalenderberskej kultúry (tab. XI, č. 4). Tvar vázovitej amfory je dôkazom, že k zblíženiu dochádza pomerne skoro. Napriek tomu najmladšie popolnicové polia v oblasti strednej Nity zachovávajú staršie tvary a výzdobné prvky dlhšie (rituálna keramika) a celkovo sa vyvíjajú v duchu silnej orientácie na lužickú oblasť stredného Slovenska. Vzájomné vzťahy v hospodársko-kultúrnom zmysle medzi oboma skupinami naznačujú niektoré nálezy.¹⁷⁹ Sú to doklady pomerne úzkej spätosti niekedy azda obchodného rázu.

O pohrebnom rite seredskej skupiny vieme zatiaľ málo. Podobne ako keramika javí úzku spojitost s typmi Bernhardsthal a Statzendorf – Gemeinlebern, ani v ňom nie sú veľké rozdiely medzi seredskou skupinou a západnými a južnými oblasťami. Doterajšie nálezy by poukazovali na prevahu plochých žiarových hrobov (Hurbanovo, Nové Zámky, Stupava, Vysoká pri Morave) s jednoduchým vybavením (urna a keramické milodary). Na rozdiel od typu Bernhardsthal kamené obloženie hrovej jamy je u nás zatiaľ ojedinelé.¹⁸⁰ Výnimočne sa azda prišlo aj na kostrový hrob (Veľké Úľany) s vázovitými amforami, ktoré sa v rozboře keramiky po tvarovej stránke uvádzali ako typologicky mladšie. V oblasti spomenutého hornorakúskeho typu sa pre kostrové hroby pripúšťa prípadne aj mladší vek.¹⁸¹ Na Slovensku sú zvláštnosťou urny pokryté plochým kameňom (Nové Zámky, Smolenice, Stupava). Tento zvyk sa udržal aj v dobe skýtsko-halštatskej.¹⁸² Z mohýl možno za kalenderberskú považovať mohýlu pri Reci;¹⁸³ zo starších nálezov by sem podľa akademika E i s n e r a patrila aj mohýla v Smoleniciach.¹⁸⁴ Vnútoraná úprava kalenderberských mohýl sa vyznačuje často hrobovou komorou štvoruholníkovou, čo je v zhode s tvarom polozemľanok na našich sídliskách (Sereď, Tvrdošovce, Stráže). Najnovšie objavená kalenderberská kultúra na susednej Morave postráda mo-

hyly.¹⁸⁵ Pozoruhodná je čiara západ-východ tvorená typmi Hugelfing-Scherding, Statzendorf-Gemeinlebern, Bernhardsthal a seredskou skupinou, na ktorej pozorujeme postupné ubúdanie mohýl, ktoré sa vo všeobecnosti vysvetľujú sociálnou nerovnosťou obyvateľstva.¹⁸⁶

Poslednú fázu seredskej skupiny kalenderberskej kultúry zachytávame i na pohrebiskách i na sídliskách skýtsko-halštatských. Už v minulosti sa pri rozboře keramiky z jednotlivých nálezísk poukazovalo na domácu halštatskú zložku,¹⁸⁷ pričom nové, „skýtske“ prvky sa dávali niekedy do súvislosti s kušanovickou kultúrou objavenou na Zakarpatskej Ukrajine.¹⁸⁸ Novšie nálezy tejto skupiny na juhozápadnom Slovensku hovoria pre to, že ich nemožno dať do priamej súvislosti s kušanovickou kultúrou v užšom zmysle;¹⁸⁹ musí sa však zdôrazniť vlastný skýtsky vplyv v oboch vzdialených oblastiach. Potvrdzujú to predovšetkým nálezy z Chotína. Popri „kušanovických“ tvaroch je tu skýtska zložka materiálnej kultúry značne silnejšia než v mohýlach v Kušanoviciach (zrkadlá, krížové kovania, pečatidlá atď.); niektoré „kušanovické“ nálezy z juhozápadného Slovenska však nadväzujú na tvary, ktoré sú zastúpené na tomto skýtsko-halštatskom pohrebisku.¹⁹⁰ Podobne aj pri úprave hrobov možno pozorovať niekedy staršie domáce tradície.¹⁹¹ V minulých rokoch sa v maďarskej archeológii veľmi zdôrazňovala tzv. dácka teória, podľa ktorej sa v skýtsko-halštatskom období keramickým tvarom vyrobeným v ruke pripisoval cudzí, „dácky“ pôvod. Najnovšie sa však i tam zdôrazňuje význam staršieho domáceho základu, a to aj pri sídlitnej keramike.¹⁹² Sledovanie domáceho podielu na skýtsko-halštatskej kultúre súčasne umožní stanoviť na juhozápadnom Slovensku aj poslednú fázu seredskej skupiny, čím bude uľahčené aj chronologické rozčlenenie jej náplne.

Záver

Z doterajších nálezov a predovšetkým z rozboru keramického materiálu z osady pri Sereďi vyplývajú pre oblasť juhozápadného Slovenska v mladšej dobe halštatskej tieto závery:

1. Juhozápadné Slovensko patrí do okruhu kalenderberskej keramiky, ktorú u nás objavil akademik J. E i s n e r. V jej rámci najviac vzťahov vykazuje s dolnorakúskym typom Bernhardsthal. Je to vysvetliteľné susednou polohou oboch oblastí. Vzťahy k západnejším (typ Statzendorf-Gemeinlebern) a južnejším skupinám (Burgstall, Sághegy) naznačujú, že vývoj v mladšej dobe halštatskej sa na veľkom priestore kalenderberskej kultúry v podstatných črtách zhodoval. Ale určité miestne znaky vychádzajúce z odlišného základu

a z nerovného pomeru k oblastiam, udávajúcim charakter vývoja, môžu byť podkladom pre vymedzenie určitých typov alebo skupín.

2. Určité odlišnosti týkajúce sa vlastnej kalenderberskej náplne, ktoré možno vysvetliť okrajovosťou nášho územia z hľadiska východo-halštatských centier a stále susedstvo najmladších popolnicových polí na severovýchode umožňujú vymedziť slovenské nálezy ako seredskú skupinu kalenderberskej kultúry.

3. Seredská skupina aspoň v oblasti Komárna vyrastá z podolského základu (typ Chotín). Intenzívne spojenie našej oblasti, zrejme aj počas jej trvania s halštatskými centrami, nevylučuje ani možnosť ďalšieho etnického prílivu zo západu.

4. Susedstvo mladolužických skupín sa odráža na jednotlivých lokalitách nejednotne, ale, ako sa zdá, bude ho možno vykazať počas celého trvania seredskej skupiny. V zhode s týmto sa aj vlastná kalenderberská náplň javí niekedy výrazne „klasickou“, niekedy je však zachytávaná len v náznakoch, a to znovu v zmysle vzájomnej odlišnosti jednotlivých lokalít.

5. Vnútroštruktúry vývoj kalenderberskej náplne seredskej keramiky sa ukazuje predbežne iba náznakovite. Podrobnejšie členenie umožnia: a) rozbor keramického materiálu z pohrebiska v Chotíne, kde podolské tvary vystupujú s prvý-

mi nálezmi kalenderberského rázu; b) ďalšie sledovanie skýtsko-halštatského horizontu na juhozápadnom Slovensku ako poslednej fázy doznievajúceho halštatského základu.

6. Kultúrne si seredská skupina podobne ako v Rakúsku typ Bernhardsthal udržala stupeň HC (Reinecke) aj v najmladšom období svojho trvania. Zmeny kultúrnych prvkov v jej náplni možno aj v mladšom období vykazať vzájomným ovplyvňovaním s najmladšími popolnicovými poľami na severovýchode.

7. V chronologickom zatriedení spodnú hranicu udávajú nálezy skýtsko-halštatského horizontu (prvá polovica V. stor., hlavne však IV. stor. pred n. l.), vrchnú „podolské nálezy“ (typ Chotín).

8. Po stránke hospodárskej pre seredskú skupinu sú typické osady na mierne vyvýšených miestach s chatami obdĺžnikového tvaru s kolovou konštrukciou o jednej miestnosti a väčšie polozemľanky viac-menej štvorcového tvaru, tiež nečlenené.

9. Pohrebný rítus nadväzuje na západné a južné kalenderberské oblasti. Na základe doterajších výskumov sa líši iba čiastočne a charakterizuje ho prevaha jednoduchých žiarových hrobov so zriedkavejšími sa vyskytujúcimi mohylami, príp. aj ojedinelými kostrovými hrobmi.¹⁹³

P o z n á m k y

¹ J. Filip, *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1936—37, 111 (v ďalšom texte len J. Filip, *Popelnicová pole*).

² V. Budinský — Krička, *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 73 (v ďalšom texte len V. Budinský — Krička, *Slovensko*).

³ Podľa akademika J. Eisnera najďalej na juhozápad vysunuté pohrebisko je pri Budmericiach. J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 138 (v ďalšom texte len J. Eisner, *Slovensko*).

⁴ Ide hlavne o nálezy na strednom toku Nitry: Andač, Jelšovce, Dražovce. J. Kudláček, *Praveké nálezy z Andača*, Slov. Arch. I, 1953, 199.

⁵ V. Budinský — Krička, *Slovensko*, 77—78.

⁶ V. Milošević, *Zur Frage der Chronologie der frühen und mittleren Bronzezeit in Ostungarn*, Actes de la IIIe Session. Zürich 1950, Zürich 1953, 256—278 (E. Patek).

⁷ G. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford 1929, 320.

⁸ F. Tompa, *Budapest őskora*, zvl. odtlačok z Tanulmányok Budapest múltjából IV, Budapest 1936, 14.

⁹ S. Gallus, S. Mithay, *Győr története a tizenharmadik század közepéig*, Győr 1942, 75.

¹⁰ E. Patek, *Koravaskor-kutatásunk néhány problémája* (Adatok a Duna-könyök koravaskorának kialakulásához), AE, 82, 1955, 162.

¹¹ E. Patek, c. d., 179.

¹² Porovnaj napr. B. E. Bónis, *Jelentés a Fővárosi régészeti intézet 1946—47 évi ásatásairól*, Budapest Régiségi XV, 1950, 346.

¹³ M. Šolle, *Jižní Morava v době halštatské*, PA XLVI, 1955, 102.

¹⁴ Z výskumu, ktorý bol iba čiastočne publikovaný (A. Knor, *Halštatská mohyla v Čace u Želiezovci*, AR—IV, 1952, 388—395), pochádzajú keramické tvary, poukazujúce na svojráznu náplň slovenskej velatickej kultúry. Za upozornenie na niektoré zvláštnosti ďakujem dr. A. Točíkovi.

¹⁵ A. Knor, c. d., 392.

¹⁶ Nepublikovaný nález z Veľkého Grobu, Lužický podiel prezrádza malá amfóra s kuželovitým hrdlom a dvojkonická nádoba (žiarové hroby). Za možnosť uvedenia ďakujem dr. B. Chropovskému.

¹⁷ M. Dušek, *Popelnicové pohřebiště z doby halštatské v Chotíne na Slovensku*, AR VI, 1954, 590.

¹⁸ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Viedeň 1954, 484.

¹⁹ E. Patek, c. d., 179.

²⁰ Výskum na pohrebisku v Chotíne, kde sa počíta s hrobmi v počte okolo 1000, naznačuje, že aspoň v oblasti Komárna treba počítať s trvalejším osídlením „podolského“ ľudu: M. Dušek, *Skýtsko-halštatské birituálne pohřebiště Chotín I*, AR—VII, 1955, 455.

²¹ M. Šolle, c. d., 161.

²² J. Eisner, *Slovensko*, 161.

²³ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 572.

²⁴ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 572.

²⁵ R. Pittioni, *Allgemeine Urgeschichte und Urgeschichte Österreichs*, Lipsko a Viedeň 1937, 176.

²⁶ M. Šolle, c. d., 106.

²⁷ J. Paulík, *Halštatská a halštatsko-laténska osada v Seredi*, Slov. Arch. III, 1955, 135—156.

²⁸ J. Paulík, c. d., 145.

²⁹ J. Paulík, c. d., 151.

³⁰ J. Filip, *Halštatská kultura v Čechách*, PA—XL, 1934—35, 46.

- ³¹ V. Radimský — I. Szombathy, MAGW—XV, 1885, tab. VIII, č. 16, 17; tab. XI, č. 1, 4; tab. XII, č. 2.
- ³² S. Gallus, *A soproni Burgstall alakos urnái*, Budapest 1934, tab. V, č. 1, 4 (v ďalšom texte len S. Gallus, Burgstall).
- ³³ S. Gallus, *Burgstall*, 53.
- ³⁴ A. Stifft—Gottlieb, MAGW—LXI, 1931, tab. I, č. 1, 2.
- ³⁵ J. Eisner, *Nové nálezy z první doby železné na Slovensku*, Bratislava VII, 1933, tab. I, č. 3, 10 (v ďalšom texte len J. Eisner, *Nové nálezy*).
- ³⁶ S. Gallus, *Burgstall*, 14, tab. XV, č. 1, 3, 4.
- ³⁷ J. Eisner, *Slovensko*, 138.
- ³⁸ J. Eisner, *Slovensko*, 138—139.
- ³⁹ J. Kvičala, *Vznik slezské kultury na Moravě*, PA—XLV, 1954, 266.
- ⁴⁰ Nepublikovaný nález z výskumu prof. J. Porubského. Uvádžam ho s jeho povolením.
- ⁴¹ I. Szántó, *A csergesztomaji kora-vaskori és koracászárkori urnatemető*, AÉ, 1953, 57.
- ⁴² I. Szántó, c. d., 59.
- ⁴³ J. Böhm, J. Jankovich, *Skýtové na Podkarpatské Rusi*, Mohylové pohřebiště v Kušanovicích, Praha 1936, tab. XIX.
- ⁴⁴ J. Eisner, *Slovensko*, 139.
- ⁴⁵ J. Eisner, *Slovensko*, 141.
- ⁴⁶ V. Budinský—Krička, *Slovensko*, 91.
- ⁴⁷ M. Dušek, c. d., obr. 229, č. 2, 3.
- ⁴⁸ J. Kvičala, c. d., 266.
- ⁴⁹ J. Eisner, *Nové nálezy*, 287.
- ⁵⁰ F. Heger, *Der Tumulus bei Pillischdorf in Niederösterreich*, MAGW—IX, 1880, tab. III, č. 5.
- ⁵¹ J. Eisner upozorňuje na praktickú stránku takejto výzdoby: *Slovensko*, 140.
- ⁵² J. Eisner, *Nové nálezy*, 237.
- ⁵³ F. Heger, MAGW—IX, 1880, tab. III, obr. 15.
- ⁵⁴ V celkovom počte zlomkov z misiek s dovnútra zahnutým okrajom nepredstavujú ani 1%.
- ⁵⁵ S. Gallus, *Burgstall*, tab. IV, č. 6.
- ⁵⁶ Porovnaj napr. M. Much, *Kunsthistorischer Atlas*, tab. XLVI, č. 4; LXXXVII, č. 6 — S. Gallus, *Burgstall*, tab. IV, č. 5. — J. Szombathy, *Die Tumuli in Feichtenboden bei Fischau am Steinfeld*, MAGW—LXX, 1924, tab. XII, č. 868.
- ⁵⁷ Porovnaj V. Budinský—Krička, *Slovensko*, tab. 28, č. 2.
- ⁵⁸ Much, *Kunsthistorischer Atlas*, tab. LXI, č. 12.
- ⁵⁹ S. Garády, *Jelentés az 1936—1942. évben végzett ásatásokról*, Budapest Régiségek — XIII, 1943, 410, obr. 8.
- ⁶⁰ J. Lázár, *A sághegykönyéki hallstattkori tumulus sírkőről*, AÉ—78, 1951, tab. XXIII, č. 3.
- ⁶¹ M. Buchvaldek, *Halštatské sídliště v Seredi na Slovensku*, AR—VI, 1954, 460, obr. 183, č. 1, 2; obr. 203, č. 3.
- ⁶² H. Tripp, *Vorgeschichtliche Siedlungsgrabungen in Gross-Weikersdorf* (Niederdonau), MAGW—LXXI, 1941, tab. VI (XIV), č. 1, 2.
- ⁶³ L. Kraskovská, *Birituálne pohrebište v Seredi*, Slov. Arch. I, 1953, 197, č. 1.
- ⁶⁴ M. Šolle, c. d., 109—110.
- ⁶⁵ J. Szombathy, MAGW—LXX, 1924, 173, tab. III, č. 692, tab. XI, č. 853.
- ⁶⁶ S. Janšák, *Staré osídlenie Slovenska*, SMSS—XXV, 1931, 20, tab. XI.
- ⁶⁷ V. Budinský—Krička, *Slovensko*, 82.
- ⁶⁸ J. Filip, *Praveké Československo*, Praha 1939, 258.
- ⁶⁹ J. Eisner, *Slovensko*, 140.
- ⁷⁰ R. Pittioni, *Österreichs Urzeit im Bilde*, Lipsko a Viedeň, 1938, tab. 35, č. 6; K. Krenn, *Hallstattzeitliche Flachgräber von St. Andrä*, N.—Ö. WPZ—XXII, 1935, obr. 6.
- ⁷¹ J. Lázár, c. d., 38, tab. XXVII, obr. 2a, —b, —c.
- ⁷² Lázár, c. d., 38.
- ⁷³ Najnovšie sa poukazuje na to, že iba západné kraje Zadunajska boli vystavené postupu lužickej kultúry, E. Pattek, c. d., 172.
- ⁷⁴ J. Filip, *Popelnicová pole*, 112.
- ⁷⁵ M. Buchvaldek, c. d., obr. 182, č. 1, 3.
- ⁷⁶ H. Tripp, c. d., tab. V (XIII), č. 7.
- ⁷⁷ Ostatné nálezy z tejto lokality pozri pri jej opise.
- ⁷⁸ Nepublikovaný nález v SM v Bratislave. Za možnosť uvedenia ďakujem dr. L. Kraskovskej.
- ⁷⁹ J. Szombathy, c. d., tab. XII, č. 862.
- ⁸⁰ J. Schránil, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin a Lipsko, 1928, tab. XXXVIII, č. 8.
- ⁸¹ Najnovšie sa poukazuje na vzťahy nálezov z Býčej Skály k horákovskej kultúre, M. Šolle, c. d., 105.
- ⁸² M. Much, *Kunsthistorischer Atlas*, tab. LXXII, č. 1, 2, 3.
- ⁸³ V. Budinský—Krička, *Slovensko*, 82.
- ⁸⁴ SM v Bratislave (inv. č. 11099).
- ⁸⁵ J. Eisner, *Nové nálezy*, 237.
- ⁸⁶ J. Lázár, c. d., 38, tab. XXVI, č. 3.
- ⁸⁷ B. Novotný, *Skýtsko-halštatské nálezy na Slovensku*, AR, 1955, 458, obr. 224, 225, č. 3, 4.
- ⁸⁸ M. Dušek, c. d., 259, č. 9.
- ⁸⁹ V. Budinský—Krička, *Slovensko*, 89.
- ⁹⁰ Lázár, c. d., 40, tab. XXVIII, č. 1.
- ^{90a} L. Červinka, *Nový typ popelnicových polí na Moravě*, Pravěk—VI, 1910, 144, obr. I, č. 1, 3, 4.
- ⁹¹ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 591.
- ⁹² L. Franz, *Die hallstattischen Hügelgräber von Bernhardsthal, Robensberg und Billendorf* (Nied.-Öst.), WPZ, 1922, obr. I, č. 10.
- ⁹³ H. Tripp, MAGW, LXXI, 1941, tab. VI (XIV), obr. 6.
- ⁹⁴ V. Budinský—Krička, *Slovensko*, tab. XXXI, č. 4.
- ⁹⁵ V sídelnej jame objektu č. XXXVII sa našlo 14 kusov.
- ⁹⁶ J. Paulík, *Kostenná industria z mladohalštatskej osady pri Seredi*, AR—VII, 1955, 447—449, obr. 212.
- ⁹⁷ J. Eisner, *Slovensko*, tab. XLI, č. 1 — 4, 7, 8, 14, 16.
- ⁹⁸ M. Buchvaldek, c. d., obr. 203, č. 1. Podobná sekerka pochádza okrem uvedeného pokladu v Nižnej Myšle aj zo Smoleníc; táto je typologicky bližšia nášmu nálezu: J. Eisner, *Slovensko*, obr. 15, č. 1.
- ⁹⁹ Náramok podobne členený pochádza z Bučian: J. Eisner, *Slovensko*, tab. XI, č. 1.
- ¹⁰⁰ M. Buchvaldek, c. d., 457.
- ¹⁰¹ B. Novotný, c. d., 481.
- ¹⁰² B. Novotný, c. d., 481.
- ¹⁰³ J. Filip, *Problémy doby bronzové ve střední Evropě*, AR—V, 1953, 68.
- ¹⁰⁴ Porovnaj aj M. Buchvaldek, c. d., 462.
- ¹⁰⁵ Vývoj tohto tvaru z hľadiska staršieho mohylového a lužického podielu pri jeho vzniku podáva najnovšie M. Šolle, c. d., 106.
- ¹⁰⁶ S. Gallus, *Burgstall*, 53.
- ¹⁰⁷ S. Gallus, *Burgstall*, tab. XV, č. 1—4.
- ¹⁰⁸ L. Márton, *A korai La Tène kultúra Magyarországon*, Budapest 1933, 50.
- ¹⁰⁹ R. Pittioni, *Die urgeschichtlichen Grundlagen der Europäischen Kultur*, Viedeň 1949, 218, obr. 89.
- ¹¹⁰ Napr. v rakúskom type Frögg sa vyskytujú situlovité tvary s nalepenými plastickými páskami: R. Pittioni, *Allgemeine Urgeschichte*, tab. 40, obr. vpravo hore.
- ¹¹¹ N. Åberg, *Chronologie II*, 27.
- ¹¹² M. Buchvaldek, c. d. 182, č. 1, 3.
- ¹¹³ N. Åberg, *Chronologie I*, 171.
- ¹¹⁴ J. Böhm, *Základy halštatské periódy v Čechách*, Praha 1937, 233.

- ¹¹⁵ J. Filip, *Popelníková pole*, 134, 135.
- ¹¹⁶ I. Szántó, c. d., 59.
- ¹¹⁷ A. Hrodegh, *Über die Hallstatkeramik im Umkreis des niederösterreichischen Manhartsberges* WPZ—XI, 1924, 34, obr. 1.
- ¹¹⁸ J. Filip, *Halštatská kultúra*, 62, pozn. 69.
- ¹¹⁹ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 591—92.
- ¹²⁰ V tomto zmysle treba opraviť staršie datovanie osady. J. Paulík, *Výskum halštatskej a halštatsko-laténskej osady v Seredi*, AR—VI, 1954, 310; M. Buchvaldek, c. d., 462.
- ¹²¹ M. Buchvaldek, c. d., 458.
- ¹²² B. Novotný, c. d., 458.
- ¹²³ Za možnosť uvedenia ďakujem dr. A. Antošovi, riaditeľovi múzea v Piešťanoch.
- ¹²⁴ Č. prírast. kat. 406/55, 408—410/55.
- ¹²⁵ J. Eisner, *Nové nálezy*, 238. Nález sa pri vyhorení SM v Bratislave v druhej svetovej vojne stratil.
- ¹²⁶ J. Eisner, *Nové nálezy*, 238, tab. II, č. 2.
- ¹²⁷ J. Lázár, c. d., tab. XXII, obr. 4b.
- ¹²⁸ J. Eisner, *Slovensko*, 160.
- ¹²⁹ J. Szombathy, *Prähistorische Flachgräber bei Gemeinlebern in Niederösterreich*, Berlin a Lipsko, 1929, tab. XXVI, č. 1, la.
- ¹³⁰ J. Eisner, *Nové nálezy*, 238. Z črepov z Cíferu sa zachovali v SM v Bratislave iba niektoré (inv. č. 11265, 11599 — črepy zdobené na povrchu striebisto tuhovými pásikmi).
- ¹³¹ E. Šimek, *Děvín*, PA—XXXII, 1920, 29.
- ¹³² Pozri nálezoú zprávu v archíve AÚ SAV v Nitre.
- ¹³³ J. Kudláček, c. d., tab. I, č. 2, 3; porovnaj však napr. Ch. Peschek, MPK—IV, 1943, tab. 7.
- ¹³⁴ M. Dušek, c. d., 587, 590.
- ¹³⁵ Najnovšie nepublikované nálezy súvisiace azda s horizontálnou stratografiou pohrebiska. Za možnosť uvedenia ďakujem dr. M. Duškovi.
- ¹³⁶ J. Eisner, *Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1934*, SMSS — XXIX, 1935, 90.
- ¹³⁷ J. Eisner, *Nové nálezy*, 237. Nálezy sa nachádzajú v arch. seminárnej zbierke UK v Bratislave a v SM (č. inv. 7888).
- ^{137a} Pozri zprávu v archíve AÚ SAV v Nitre.
- ¹³⁸ Za možnosť uvedenia ďakujem dr. A. Točíkovi.
- ¹³⁹ Nález uvádzam so zvoľnením B. Benadika.
- ¹⁴⁰ J. Filip, *Popelníková pole*, 113, obr. 78.
- ¹⁴¹ J. Eisner, *Nové nálezy*, 238, tab. I, č. 5, tab. II, č. 8. Z náleзов sa nezachoval v SM v Bratislave hrniec č. inv. 6435.
- ¹⁴² Porovnaj J. Eisner, *Nové nálezy*, tab. I, č. 2, 4, 8.
- ¹⁴³ Nálezisko uvádzam so zvoľnením dr. L. Kraskovskej. Zpráva v HS VI—VII, 277.
- ¹⁴⁴ J. Szombathy, c. d., tab. 26, č. 1, la. Nálezy pochádzajú z prieskumu dr. B. Chropovského.
- ¹⁴⁵ Št. Janšák, c. d., tab. XI.
- ¹⁴⁶ Uvádzam so zvoľnením dr. B. Chropovského.
- ¹⁴⁷ J. Eisner, *Slovensko*, 161, pozn. 132. Staršiu literatúru pozri aj tam.
- ¹⁴⁸ V. Budinský-Krička, *Slovensko*, 99.
- ^{148a} Zpráva v archíve AÚ SAV v Nitre č. 1486/55.
- ¹⁴⁹ J. Eisner, *Nové nálezy*, 237, tab. I, č. 2, 4, 8, 9, 12.
- ¹⁵⁰ J. Eisner, *Nové nálezy*, 237. Nálezy sa nachádzajú v SM v Bratislave č. inv. 7651 chýba.
- ¹⁵¹ J. Eisner, *Nové nálezy*, 236, tab. II, č. 3, 5, 6, 7, 9, 10.
- ¹⁵² Ka, *Nové nálezy v Topoľčanoch*, AR — IV, 1952, 34.
- ¹⁵³ Sidelná jama č. 18 (výskum prof. J. Porubského z roku 1951) sa vyznačuje materiálom, ktorý možno dať do súvislosti s kalenderberskými nálezmi z juhozápadného Slovenska. Tab.
- ¹⁵⁴ Uvádzam so zvoľnením prof. J. Porubského. Zpráva v archíve AÚ SAV v Nitre č. 3148/51.
- ¹⁵⁵ C. Slezák, *Praveké náleziska v okolí Turdožkeu*, OP — I, 1922, 121.
- ¹⁵⁶ B. Novotný, c. d., 483.
- ¹⁵⁷ Oznámenie dr. B. Novotného.
- ¹⁵⁸ J. Eisner, *Nové nálezy*, 238, tab. I, č. 3, 10.
- ¹⁵⁹ J. Eisner, *Nové nálezy*, tab. I, č. 1, 6. Z náleзов sa v SM v Bratislave nezachovala váza (inv. č. 7975).
- ¹⁶⁰ Na nález ma upozornil dr. A. Točík.
- ¹⁶¹ Št. Janšák, c. d., 20, tab. XI.
- ¹⁶² J. Eisner, *Nové nálezy*, 237.
- ¹⁶³ M. Ebert, *Reallexikon IX*, heslo Österreich, tab. 159b.
- ¹⁶⁴ V rakúskych nálezoch sa zdá byť najčastejšou táto výzdoba na podobných tvaroch bernhardstahalského typu. Porovnaj napr. nálezy z Veľkých Úľan s urnami z Rabensbrugu R. Pittioni, *Österreichs*, obr. 420.
- ¹⁶⁵ Ch. Peschek, MPK — IV, 1942, tab. II.
- ¹⁶⁶ Na toto poukázal už akademik J. Eisner, ktorý píše, že panónsky ľud žil na juhozápadnom Slovensku pri výbežkoch lužického ľudu.
- ¹⁶⁷ L. Červinka, *Nový typ popelníkových polí na Moravě*, Právěk — VI, 1910.
- ¹⁶⁸ M. Dušek, c. d., obr. 612, č. 13.
- ¹⁶⁹ M. Dušek, c. d., obr. 612, č. 9.
- ¹⁷⁰ Je to hojnejší výskyt úlomkov z „kvetináčov“ na vonkajšej strane s nalepenou pretlačovanou páskou ako aj iné prvky; napr. masívne uško na hornej strane vytiahnuté do dvoch náznakovitých rožkov spôsobom, ktorý je obvyklý v podolskej kultúre. Tab. XIII, č. 11.
- ¹⁷¹ M. Dušek, *Skýtsko-halštatské birituálne pohrebisko Chotin I*, AR—VII, 1955, 455.
- ¹⁷² Pozri pozn. č. 135.
- ¹⁷³ Na takúto možnosť sa poukazuje pre Zadunajsko pri hodnotení vzájomného pomeru panónskych a rakúskych náleзов.
- ¹⁷⁴ B. Novotný, c. d., 483.
- ¹⁷⁵ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 591.
- ¹⁷⁶ Dražovce, Jelšovce, Andač, Topoľčany, J. Kudláček, c. d., 199.
- ¹⁷⁷ J. Kudláček, c. d., 199.
- ¹⁷⁸ J. Filip, *Popelníková pole*, 76, obr. 32.
- ¹⁷⁹ Napr. kamenné mlynky z osady v Seredi. Pravdepodobne hromadný nález halštatských spón v Abraháme. V lužickej oblasti roztrúsené predmety východo-halštatského rázu (napr. nález certozskej spony na Skalke pri Vyšnom Kubíne. J. Eisner, *Slovensko*, 151).
- ¹⁸⁰ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 502. Obloženie urien plochými kameňmi sa vyskytlo v Smoleniciach. J. Eisner, *Slovensko*, 161.
- ¹⁸¹ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 502.
- ¹⁸² L. Kraskovská, c. d., 195, obr. 4, 5.
- ¹⁸³ Pozri pozn. č. 146.
- ¹⁸⁴ Podľa akademika J. Eisnera halštatské mohyly boli aj v Malom Šúri (J. Eisner, *Slovensko*, 161). Najnovšie A. Točík objavil v Šintave novú mohylu, ktorá je pozoruhodná vzhľadom na blízku osadu v Seredi.
- ¹⁸⁵ M. Šolle, c. d., 108.
- ¹⁸⁶ R. Pittioni, *Urgeschichte*, 576.
- ¹⁸⁷ Najnovšie na starú domácu zložku poukazujú napr. J. Kudláček, c. d., 202, M. Dušek, c. d., 455, B. Novotný, c. d., 483, L. Kraskovská, c. d., 196.
- ¹⁸⁸ V. Budinský-Krička, *Pohrebisko z doby predkeltskej v Dolných Kršknoch pri Nitre*, AR — III, 1951, 317; J. Kudláček, c. d., 200; L. Kraskovská, c. d., 196.
- ¹⁸⁹ J. Böhm, J. Jankovich, *Skýtové na Podkarpatské Rusi, Mohylové pohrebisko v Kuštanovicích*, Praha 1936.
- ¹⁹⁰ Ukazuje sa to pri porovnávaní náleзов z Chotína I

(M. Dušek, AR—VII, 1945, obr. 217—221) s nálezmi napr. z Andača (J. Kudláček, c. d., tab. VI, č. 1—8).

¹⁹¹ Napr. zvyk prikrytí urny — hrnce plochými kameními (Smolence, Nové Zámky) sa uplatňuje aj v mladšom období: L. Kraskovská, c. d., 197, č. 4, 5.

¹⁹² M. Párducz, *Székelyi telep a földművelésügyi Fehérő partján*, AE, 1944—45, 72; B. E. Bánis, c. d., 347.

¹⁹³ Práca je stručným výťahom mojej diplomovej práce podanej roku 1954 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. I na tomto mieste ďakujem predovšetkým dr. A. Točíkovi, riad. AÚ SAV v Nitre, za mnohé upozornenia, ktorými mi pomáhal najmä pri posudzovaní doteraz nepublikovaných výskumov.

Югозападная Словакия в поздней гальштатской эпохе

Иосиф Паулик

Основой этого труда является исследование керамике из поселка в Середи на Мачанских холмах, где в 1953—1954 годах открыли 35 позднегальштатских селищных объектов. Поселок включается в округ календерберской керамики, открытой у нас академиком Я. Эйслером. Из изучения всей до сих пор найденной календерберской керамики для югозападной Словакии следует:

1) Находки в югозападной Словакии имеют самое большое сходство с нижнеавстрийским типом Bernhardsthal, что объясняется соседством обеих областей. Сходство с более западным (тип Stanzendorf Gemeinlebarn) и более южным (Burgstall, Sághegy) типом указывает на то, что развитие поздней гальштатской эпохи в большой области календерберской культуры в основных формах было одинаково.

2) Определенные отличия, касающиеся самой календерберской группы, объясняемые тем, что наши земли находились на периферии по отношению к восточно-гальштатским центрам, а также с этим связанное постоянное соседство самых поздних полей погребальных урн на северо-востоке — дает нам возможность ограничить словацкие находки как середскую группу календерберской культуры.

3) Середская группа по крайней мере в области Комарна вырастает на подольской основе (хотинская группа); интенсивное сношение нашей области и во время ее существования с гальштатскими центрами не исключает также возможность дальнейшего этнического прилива с запада.

4) Соседство поздне-лужицких групп неодинаково отражается на некоторых местонахождениях, но как кажется, будет можно его находить в продолжении всего времени существования середской группы. Соответственно с этим и собственно ка-

лендерберское содержание кажется иногда часто „классическим“, иногда, однако, мы находим только его следы, а то в смысле обоюдного отличия отдельных местонахождений.

5) Внутреннее развитие середской керамики пока что проявляется лишь в намеках. Возможность более подробного ее разделения дает: а) разработка керамики из могильника в Хотине, где подольские формы встречаются с первыми находками календерберского типа; б) дальнейшее изучение скифско-гальштатского горизонта в югозападной Словакии как последнего периода отживающей гальштатской основы.

6) По части культурной середская группа, как в Австрии тип Bernhardsthal удержалась на ступени HC (Reinecke) и в самом позднем периоде ее существования; изменения культурных элементов в ее содержании можно доказать и в позднем периоде прежде всего взаимным воздействием с самыми поздними полями погребальных урн на северо-востоке.

7) Что касается экономической стороны, то для середской группы характерны поселки на незначительно-холмистых местах с хатами четырехугольного очертания со столбовой конструкцией и одним помещением и большими полуземлянками более менее квадратной формы, тоже не разделенными на отдельные помещения.

8) Погребальный ритуал выходит из традиций западных и южных календерберских областей. Первые имеют плоские могилы с трупосожжением, изредка были и курганы. Погребение со скелетами остается в нашей области пока проблематическим.

Перевел И. Мельников.

Die südwestliche Slowakei in der jüngeren Hallstattperiode

Joze f Paulík

Die Entwicklung in der Südwestslowakei in der älteren Hallstattperiode (HA, HB — Reinecke) erscheint vorläufig wegen Mangel an Forschungen und Ausgrabungen nur in Anzeichen. Schon heute offenbart sich jedoch, dass wir in diesem Gebiete mit keiner stärkeren lausitzer Schichtung von älterer Grundlage rechnen können; nur in den nordöstlichen Randgebieten zeigen sich lausitzer Funde, die jedoch von jüngerem Charakter sind (II.—III.) Stufe der Schlesischen Kultur, nach Filip — Andač, Dražovce). Dies ist ein Erkenntnis, welches mit der neuen Beleuchtung des Anteils der Hügelgräberkultur beim Entstehen der frühhallstattzeitlichen Kulturen in Ungarn, übereinstimmend ist. V. Milošević hat neuerdings diese Anschauung eingehender ausgearbeitet. Die Gruppe von Velatitz-Baierdorf, welche jedoch Schichten örtlichen Charaktes trägt, ist um so wichtiger und auf Grund neuerer Forschungen ist sie in den Vordergrund getreten. Die Frage der Podol-Kultur (Chotín-Gruppe), deren Funde in der Südwestslowakei sporadisch sind, steht vorläufig ebenfalls offen. Es ist nicht einmal ausgeschlossen, dass diese teilweise bei uns entstanden ist; scheinbar ist hier jedoch auch mit einer weiteren starken Beeinflussung vom Westen zu rechnen (ethnische Verschiebungen?). Auf dieser Grundlage, während ständig wachsender Einflüsse vom Südwesten, erscheint auf unserem Gebiete eine Kultur, deren Elemente direkt auf die Entwicklung in den benachbarten Gebieten knüpfen. Für die slowakischen Funde behalten wir die Bezeichnung von O. Menghin und nennen sie nach J. Eisner, der sie zum erstenmal erwähnt, Kalenderberg-Kultur. R. Pittioni unterscheidet in den nördlichen Teilen Niederösterreichs noch den Bernhardsthaler Typus und benützt für die Kalenderberg-Keramik den Namen Statzendorf-Gemeinlebarn-Typus. Obwohl unser Gebiet die meisten Beziehungen zum Bernhardsthaler Typus aufweist, müssen wir damit rechnen, dass sich beide Typen als eine Einheit auswirken werden, welche zusammen mit den pannonischen Einflüssen unser Gebiet ausdrucksvoll mit den österreichischen und pannonischen Lokalitäten dieser Periode verbindet. Wie jedoch erfolgen wird, hat die Randsituierung unseres Gebietes, als auch die Nachbarschaft der jüngsten Urnenfelder im Nordosten, trotzdem eine teilweise verschiedene Entwicklung in unserer Heimat bedingt. Die grössten Ausgrabungen aus dieser Periode waren in Sereď.

An der Siedlung in Sereď wurden in den Jahren 1953—1954 35 junghallstattzeitliche Siedlungsobjekte entdeckt. Diese stellen zwei Grund-Bau-entypen dar, welche sich gleichzeitig geltend machen: rechteckige Hütten mit Pfahlkonstruktion und Halbgrubenhäuser (zemlanka) viereckiger Form. Die verhältnismässig grosse Zahl von Objekten, die an der ganzen, durch einen Bulldog abgedeckten Fläche entdeckt wurden, ermöglicht, die allmähliche Verbreitung der Siedlung mit kalenderbergischem Kluturinhalt zu verfolgen. Die horizontale Stratigraphie wurde auf Grund dessen durchgeführt, dass einige, auch für die absolute Chronologie wichtige Keramik-Formen, vorgekommen sind; die relative Chronologie ist durch die Entwicklung mancher Formen im Rahmen der Siedlung bezeichnet. Laut dem kann man hauptsächlich die Objekte an beiden Seiten der heutigen Landstrasse Bratislava—Nitra (Siedl. Obj.: X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII) als die älteste Besiedlung betrachten; aus dieser Mitte mit zweimal besiedelten Halbgrubenhäusern hat sich die Siedlung insbesondere in nordwestlicher Richtung verbreitet.

Von den an der Siedlung festgestellten Keramik-Formen sind in erster Linie die Amphoren und amphorenartigen Gefässe wichtig. Diese sind in verschiedenen Ausführungen vorgekommen. Im mittleren Teil der Siedlung fand man Formen mit einem hohen konischen Halse, der scharf auf den horizontal gebauten Körper gesetzt ist. Ihre Ränder sind waagrecht auslaufend (Taf. VII, Nr. 20—22; Taf. X, Nr. 20). Von hier stammt auch das Fragment eines ähnlichen Gefässes mit stilisierter Menschengestalt (Taf. V, Nr. 12) mit Analogien auf Burgstall (30, 33). Die Randgebiete zeichnen sich durch mehr oder weniger bikonische Formen aus, bei denen der Übergang vom Halse zum Körper nicht so scharf war. Ihre Oberfläche war mit silberig graphitierten Linien verziert (Taf. IX, Nr. 3). An den Hals einiger mehr betont gegliederten Amphoren waren waagrechte plastische Rippen angebracht. Diese Verzierung stellt sie mit den Metallzeugnissen des Bologna-Gebietes in Zusammenhang (Taf. IX, Nr. 7). (109). Für den niederösterreichischen Bernhardsthaler Typus kennzeichnende Formen sind auch vorgekommen (Taf. X, Nr. 15) (34). Interessant ist auch das Vorratsgefäss, dessen Form mit den Villanova-Urnen verwandt ist (Taf. IV, Nr. 4).

Die Töpfe und topfartigen Gefässe knüpfen an die Gefässe der jüngsten Lausitzer Kultur. Ein Unterschied wird nur in der Konstruktion des Körpers gefunden; während die schlesischen Funde oval sind und unter dem Rand plastische Bänder angebracht haben, ist für die Sereď-Gruppe eine konische Konstruktion des Körpers typisch und statt des plastischen Bandes sind nur zungenförmige Ausladungen vorhanden (Taf. III, Nr. 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11). Einige Varianten weisen nur in geometrischem Stil hergestellte Verzierung auf (Taf. I, Nr. 1, 4), andere deuten auf die typologische Entwicklung dieser Form im Rahmen der Siedlung und sind so gut wie halbkugelig (Taf. X, Nr. 3, 4).

Die ausdrucksvollste Keramik-Gruppe stellen kleine Schüsseln und schüsselartige Gefässe dar. Am häufigsten sind konische kleine Schüsseln mit nach innen gebogenem Rande vorgekommen. Tordierte Ränder erscheinen nur in zentralen Hütten (Taf. II, Nr. 7) und sie sind für das Material der Siedlung als ein Ganzes nicht typisch. Die kleinen Schüsseln hatten innen manchmal eine aus silberig graphitierten Linien oder Dreiecken hergestellte geometrische Verzierung (Taf. VIII, Nr. 8–10). Manche von den konischen kleinen Schüsseln hatten verzierte Ränder (Taf. IX, Nr. 12); eine ähnliche Verzierung hat sich an den österreichischen (58), als auch pannonischen (59) Formen geltend gemacht. Andere konische kleine Schüsseln (Taf. IX, Nr. 5) hatten Ränder mit länglich gegliederten Ausladungen; diese Verzierung ist ebenfalls in Transdanubien vorhanden (60). Interessant sind die konischen kleinen Schüsseln mit zwei plastischen Bändern an der äusseren Seite (Taf. II, Nr. 9). Im österreichischen Material sind sie an den Bernhardtsthaler Typus gebunden (62). Kleine Schüsseln mit waagrecht ausladendem und plastisch verziertem Rande (Taf. IX, Nr. 10, 10a) sind typologisch die einfachsten Nachahmungen der Metallvorlagen, die auch im österreichischen Material in Ton nachgeahmt wurden (65). Halbkugelige kleine Schüsseln sind seltener als die konischen (Taf. II, Nr. 2). Eine sehr mannigfaltige Gruppe bilden die profilierten kleinen Schüsseln. Ihre Varianten mit scharf aufgesetztem bogenförmig ausladendem Rande am halbkugeligen Körper, dessen Wölbung in längliche Ausladungen gegliedert ist (Taf. II, Nr. 10), übertreffen die typologische Entwicklung im Rahmen der Siedlung (ältere Formen haben einen konischen Körper und aussen voneinander entfernte Ausladungen, jüngere zeichnen sich durch einen halbkugeligen Körper mit einer dichten Reihe von Ausladungen aus). In der Ausführung von Sereď sind diese kleinen Schüsseln scheinbar für die Fundorte der Südwestslowakei typisch. Während die erwähnte Variante

nur von den zentralen Objekten der Siedlung aufgewiesen wird, erscheint eine andere, verwandte, in den Randhütten. Es sind dies kleine, an der Oberfläche in der Regel silberig graphitierter Schüsseln mit linsenförmig abgeflachtem Körper (am Boden Omphalos). (Taf. II, Nr. 5, 10; Taf. IV, Nr. 7). In ihrer Form knüpfen sie an die schlesischen Schöpfer, welche in der Slowakei einen wesentlichen Teil der Keramik der Urnenfelder darstellen (83). Das Sereď-Material weist auf die Entwicklung dieser Form im Sinne der allmählichen Vergrösserung der Gefässe, von denen gleichzeitig die Henkel verschwinden. Die S-förmig profilierten niederen Schüsseln (Taf. X, Nr. 35–37), als auch die hohen Formen mit typischer hallstattzeitlicher Gliederung des Körpers (Taf. X, Nr. 22, 23), welche nur vom mittleren Teil der Siedlung stammen, ergänzen schliesslich diese Keramik-Gruppe.

Von den Schalen sind halbkugelige oder leicht profilierte (Taf. X, Nr. 29) Formen vorgekommen. Ebenso die wenig vertretenen, groben, massiven Erzeugnisse, manchmal in Situla-Form (Taf. I, Nr. 5) mit Analogien in Transdanubien (71). Eine ähnliche Profilierung haben auch die Gefässe in Niederösterreich, z. B. der Bernhardsthaler Typus (76).

Die Vasen und vasenförmigen kleinen Schüsseln, oft mit einer silberigen Graphitierung an der Oberfläche, mit betont hallstattischer Körpergliederung, knüpfen an die ältere einheimische Grundlage (Taf. IV, Nr. 1 – Chotín-Gruppe).

Bikonische Gefässe sind in den Randobjekten vertreten; sie sind verhältnismässig nieder und ihr Bauchteil ist stark gewölbt (Taf. I, Nr. 6, 7). Typologisch handelt es sich wahrscheinlich um die jüngsten Herstellungen der vollständig gelockerten hallstattischen Konstruktion des Körpers, wie es auch aus älteren Funden kalenderbergischen Charakters ersichtlich ist (Nitriansky Hrádok – Taf. XI, Nr. 4).

Laut der Klassifizierung von P. Reinecke ist dieser Keramik-Inhalt in HC einzureihen. Manche Formen (Töpfe, kleine Schüsseln, typologisch sehr entwickelte bikonische Gefässe) lassen eine jüngere Periode vermuten. Laut dem gehört der zentrale Teil der Siedlung irgendwo um die Wende des 6. und 5. Jahrh. vor u. Z. mit Voraussetzung einer älteren Entwicklung in der Stufe HC. Die jüngste Periode der Siedlung ist durch die zerstörten Objekte Nr. XX–XXXIV, von denen das für den skythischhallstattischen um hallstattischen Horizont in der Südwestslowakei typische Material stammt (Taf. VI, Nr. 13).

Übersicht der älteren und neueren Funde kalenderbergischer Art vom Gebiete der Südwestslowakei: A b r a h á m I, Bez. Trnava, wahr-

scheinlich Siedlungsfund (123); *Abrahám II*, Bez. Trnava, Siedlungsfund (Taf. XII, Nr. 1–11), *Bernolákovo* (vorher Čeklis), Bez. Bratislava-Umgebung, Einzelfund (125); *Bíňa*, Bez. Stúrovo (vorher Parkan), Einzelfund (126, 127); *Bratislava-Burg*, Einzelfund; *Cífer*, Bez. Trnava, Siedlungsfunde (128, 129); *Devínska Nová Ves*, Bez. Bratislava-Umgebung, Siedlungsfunde (131); *Hurbanovo* (vorher Stará Ďala), Bez. Hurbanovo, Brandgrab (Taf. XIII, Nr. 13, 14) (132, 133); *Chotín*, Bez. Hurbanovo (vorher Stará Ďala) flaches Brandgräberfeld (134, 135); *Ivánka pri Nitre*, Bez. Nitra, Siedlungsfunde (136); *Križovany* (Kerestúr), Bez. Trnava, Siedlungsfunde (Taf. XII, Nr. 16–18) (137); *Marušová*, Bez. Levice, Einzelfund; *Nitriansky Hrádok*, Bez. Šurany, Siedlungsfunde (Taf. XI, Nr. 1–14) (138, 139, 140); *Nové Zámky*, Bez. Nové Zámky, Brandgrab, (141, 142); *Ratkovce*, Bez. Hlohovec, Siedlungsfunde (143); *Reca I*, Bez. Senec, Siedlungsfunde (144, 145); *Reca II*, Bez. Senec, Hügelgräber (146); *Smolenice*, Bez. Trnava, Grabhügel, (147, 148); *Stráže* Bez. Piešťany, Siedlung (Taf. XIII, Nr. 1–12); *Stupava*, Bez. Bratislava-Umgebung, Brandgräber (149, 150); *Topoľčany*, Bez. Topoľčany, Siedlung (Taf. VI, Nr. 1–6), (151, 152, 153, 154); *Tvrdošovce* (Tardošked), Bez. Nové Zámky, Siedlung (155); *Veľké Šárovc*, Bez. Želiezovce, Siedlungsfunde, (156, 157); *Veľké Úľany* (Veľký Fedýmeš), Bez. Senec, Skelettgrab (?), (158, 159); *Výčapy-Opatovce*, Bez. Nitra, Einzelfund, (160); *Vysoká pri Morave* (Hochstetno), Bez. Bratislava-Umgebung, Skelettgrab, (161, 162, 163).

So wie das reiche Material von *Sereď*, ermöglicht auch der Inhalt der übrigen Lokalitäten, in der Südwestslowakei, die zweifache Grundschrift der Entwicklung in dieser Periode zu verfolgen: die Kalenderbergische und die Junglausitzische im breiteren Sinne. Die zentralen Objekte unserer Siedlung weisen gewisse Beziehungen auch zur älteren Podol-Stillfried-Basis auf (Taf. I, Nr. 2; Taf. II, Nr. 7, Taf. III, Nr. 4; Taf. IV, Nr. 1). Diese Beziehungen weist auch Material von anderen Lokalitäten auf (*Stráže* — Taf. XIII, Nr. 11). Die slowakischen kalenderbergischen Funde unterscheiden sich jedoch teilweise, trotz der starken Beziehungen zum Süden und Norden, von den zentralen kalenderbergischen Gebieten: einerseits deshalb, weil die einzelnen Lokalitäten in nicht gleichem mit den erwähnten Gebieten unseres Gebietes mit den erwähnten Gebieten zeigen (manche Lokalitäten weisen nur Elemente des kalenderbergischen Bereiches auf, z. B. *Topoľčany*, *Nitriansky Hrádok*, andere pas-

sen sich betont in seinen Rahmen ein), anderseits durch gewisse Veränderungen im eigenen kalenderbergischen Inhalt, welche durch die bereits erwähnte Nachbarschaft mit den jüngsten Urnenfeldern verursacht wurden (schlesische Stufen II–III). Auf den Amphoren und amphorenartigen Gefässen sind dies an der Grenze des Halses und Körpers zwei entgegengesetzte Bandhenkel (Taf. X, Nr. 15, 20; Taf. XI, Nr. 4). Was die Bereicherung des kalenderbergischen Inhaltes betrifft, kann man auch das grosse bikonische Vorratsgefäß mit hohem Halse als einheimisches Produkt ansprechen (Taf. IV, Nr. 4). Hier gehören auch die bikonischen Gefässe (Taf. I, Nr. 6, 7) und von den kleinen Schüsseln die Varianten mit bogenartig ausladendem Halse, der scharf auf einen in längliche Ausladungen gegliederten Bauchteil gesetzt ist (*Abrahám*, *Ratkovce*, *Sereď*, *Stráže*, *Veľké Šárovc* — Taf. II, Nr. 10, Taf. XIII, Nr. 10). Von den Verzierungselementen kann man die Gliederung an den Bauchteilen der Gefässe, die durch kurze, breite Kannelüren durchgeführt ist, als typisch betrachten (Taf. IV, Nr. 1, 2, 7). Diese Verzierung geht aus der dichten, senkrechten Kannelierung der Oberfläche aus, die auch an den slowakischen Lokalitäten von Podol-Art üblich ist. Manche Keramik-Formen, die direkt an die gegenwärtigen jüngsten Urnenfelder knüpfen, treten zu diesen Elementen bei und sie betonen mit Nachdruck, dass unser Gebiet unterschieden ist. Von den Töpfen ist das die Form des sogenannten Blumentopfes. Seine typologische Entwicklung im Rahmen unserer Lokalitäten kalenderbergischer Art ermöglicht, die jüngsten Varianten mit halbkugeligem, ev. konischem Körper als typisch festzusetzen (Taf. III, Nr. 2, 5; Taf. IX, Nr. 8). Die schlesische Form der Schöpfer liess ebenso die neue Variante der kleinen Schüsseln (Taf. II, Nr. 5, 11) entstehen. Die im ganzen angeführten Unterschiede im Rahmen der Kalenderbergischen Kultur, lassen die Funde von der Südwestslowakei als die *Sereď*-Gruppe abgrenzen. Aus der Auswertung der übrigen Fundorte können wir für unser Gebiet folgern:

1. Die *Sereď*-Gruppe, wenigstens im *Komárno*-Gebiet, wächst aus einer Podol-Basis empor (*Chotín*-Gruppe, in Österreich Typus Stillfried); die intensive Verbindung unseres Gebietes mit den hallstätter Gebieten, die auch während ihres Bestehens ersichtlich ist, schliesst nicht einmal die Möglichkeit eines weiteren ethnischen Zuflusses vom Westen, aus.

2. Die Nachbarschaft der junglausitzischen Gruppen im Nordosten erscheint an einzelnen Lokalitäten uneinheitlich. Scheinbar wird sie jedoch während des ganzen Bestehens der *Sereď*-

Gruppe aufweisbar sein. Im Einklang mit dem erscheint manchmal auch der eigene kalenderbergische Inhalt als ausgeprägt „klassisch“, manchmal zeigt er sich nur in seinen Elementen, und zwar ebenfalls im Sinne der gegenseitigen Verschiedenheit einzelner Lokalitäten.

3. Die Kultur betreffend, hat sich die Sereď-Gruppe, ähnlich wie im Osten der Bernhardsthaler Typus, die Stufe HC (R e i n e c k e) auch in der jüngsten Phase ihres Bestehens erhalten. Die Veränderungen der Kulturelemente in ihrem Inhalt sind auch in der jüngeren Periode aufweisbar; vor allem scheinbar durch die gegenseitige Beeinflussung mit den jüngsten Urnenfeldern im Süd-

westen. Die gegenseitigen Beziehungen beider Bereiche hatten wohl einen Handelscharakter.

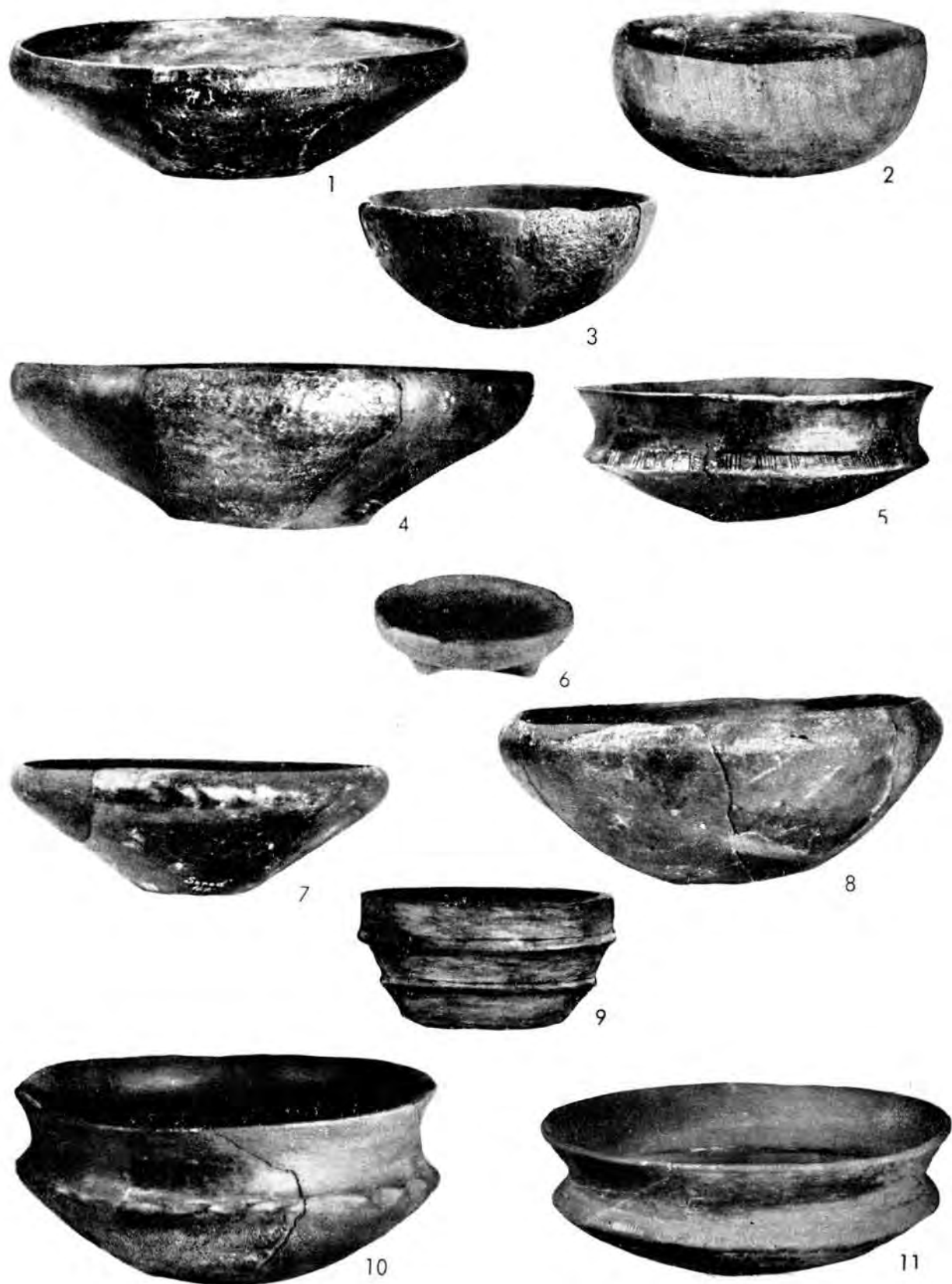
4. Was die Wirtschaft betrifft, sind für die Sereď-Gruppe Siedlungen auf leicht erhöhten Stellen typisch, mit rechteckigen Hütten mit Pfahlkonstruktion und einem Raum und Halbgrubenhäusern, die mehr oder weniger viereckig und ebenfalls nicht gegliedert sind.

5. Der Begräbnisritus knüpft an die westlichen kalenderbergischen Gebiete und ist durch das Übergewicht der einfachen flachen Brandgräber charakterisiert. Hügelgräber kommen scheinbar seltener vor.

Übersetzt von L. Kramerová

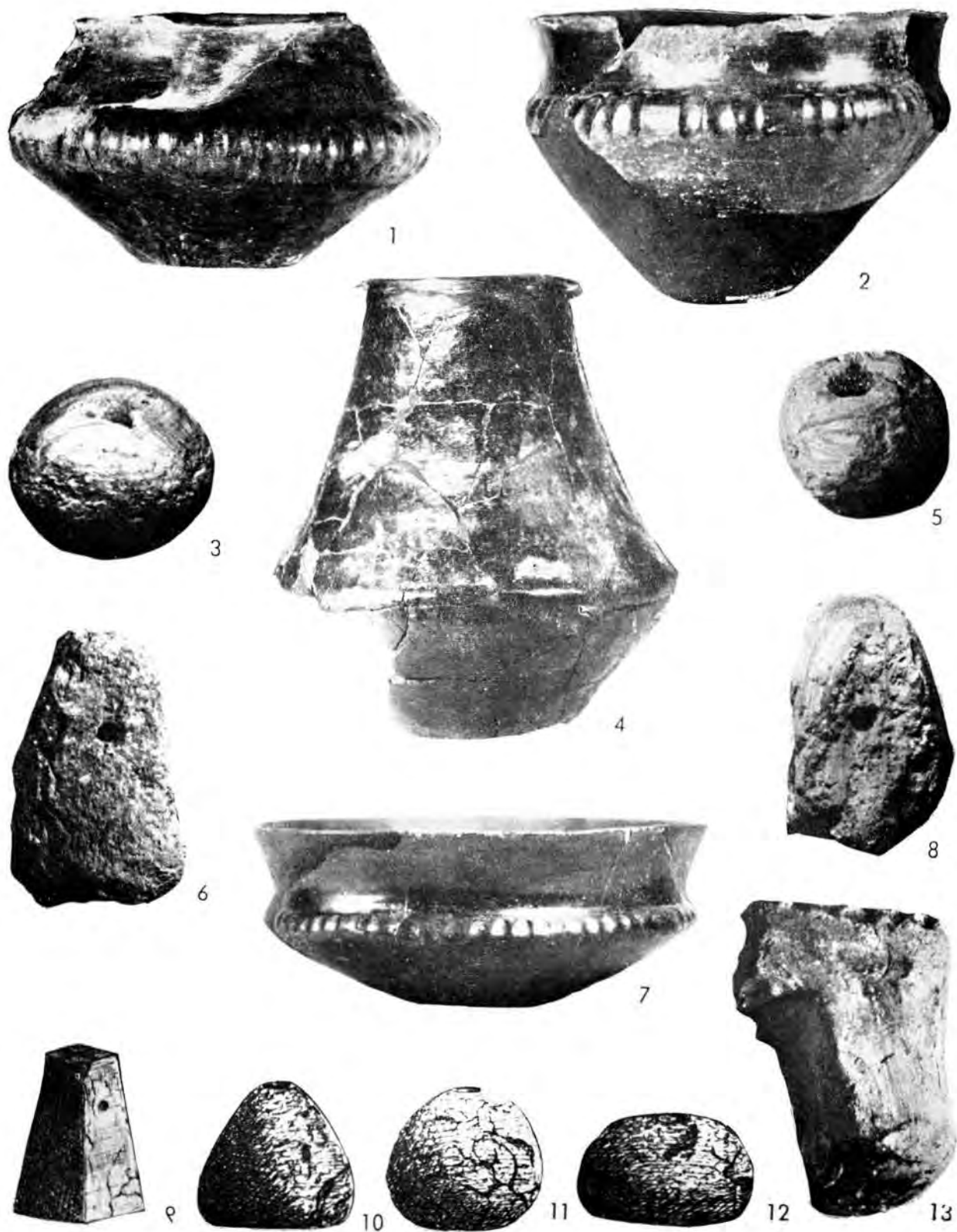
Tabuľka I. Sereď, mladohalštatská osada. Č. 1, 8 — podľa M. Buchvaldka; č. 2, 5 — povrchový zber (spoza buldozéra); č. 3, 6, 7 — sídl. obj. č. I; č. 4 — sídl. obj. č. XIV. Foto J. Krátký a K. Blaško.

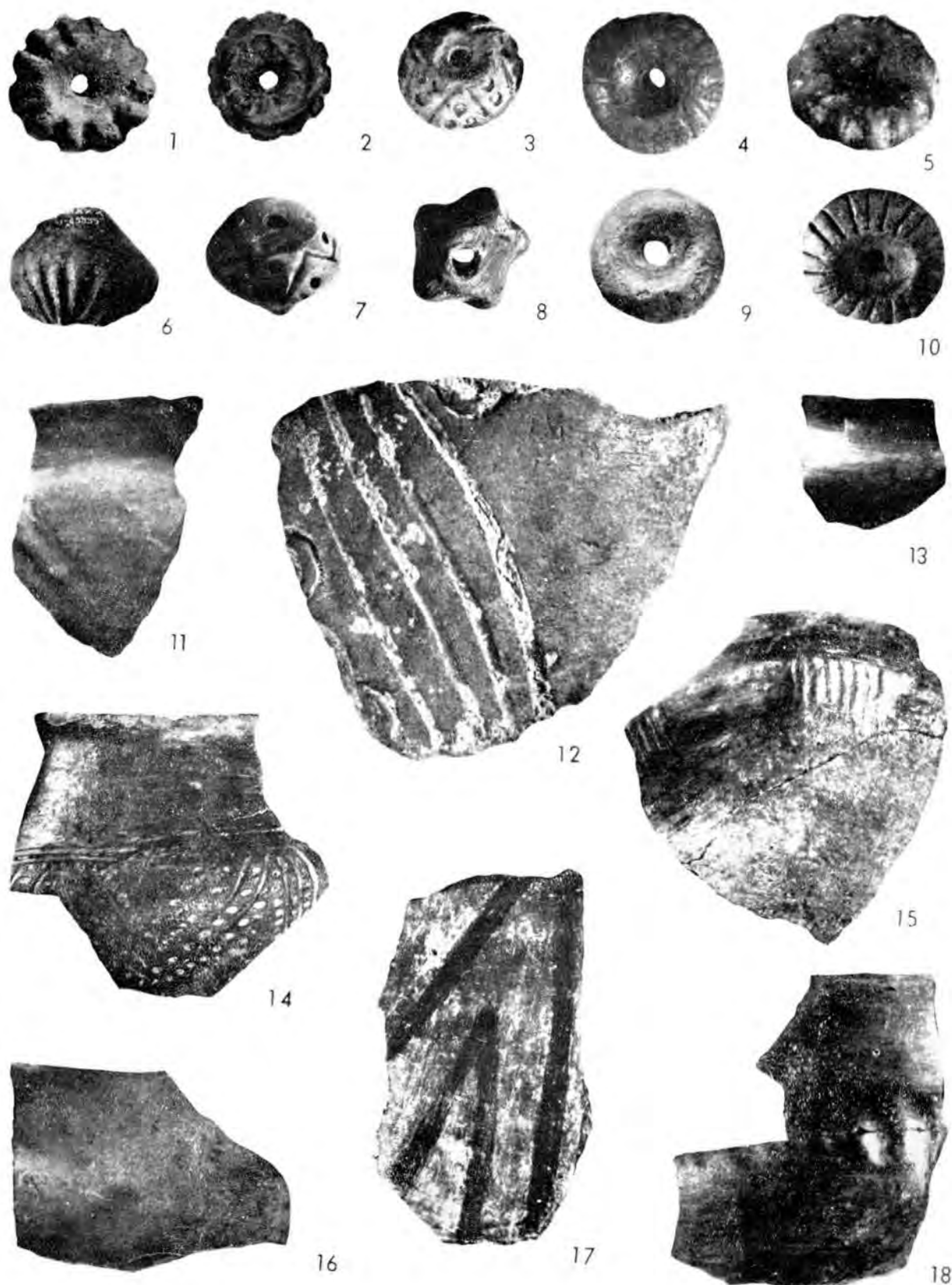
Tabuľka II. Sereď, mladohalštatská osada. Č. 1 — sídl. obj. č. XIV; č. 2 — povrchový zber (spoza buldozéra); č. 3, 5 — sídl. obj. č. VII; č. 6, 9 — podľa M. Buchvaldka; č. 7, 10 — sídl. obj. č. XIII; č. 8 — sídl. obj. č. I; č. 11 — sídl. obj. č. IX. Foto J. Krátky.

Tabuľka III. Sereď, mladohalštatská osada. Č. 1, 2, 4, 6, 8, 9 — sídl. obj. č. XXXVII; č. 3 — sídl. obj. č. XXXV; č. 5 — sídl. obj. č. IV; č. 7, 10, 11 — sídl. obj. č. VIII. Č. 2, 5 = $\frac{1}{4}$, ostatné = cca $\frac{1}{2}$. Foto K. Blaško.

Tabuľka IV. Sereď, mladohalštatská osada. Č. 1 — sídl. obj. č. XIII; č. 2 — sídl. obj. č. XXXV; č. 3, 5, 10 — 12 — povrchový zber (spoza buldozéra); č. 4 — sídl. obj. č. VII; č. 6, 8 — sídl. obj. č. V; č. 7 — sídl. obj. č. XXXVII; č. 1—3, 5—13 cca $\frac{1}{3}$, č. 4 = cca $\frac{1}{8}$. Foto K. Blaško.

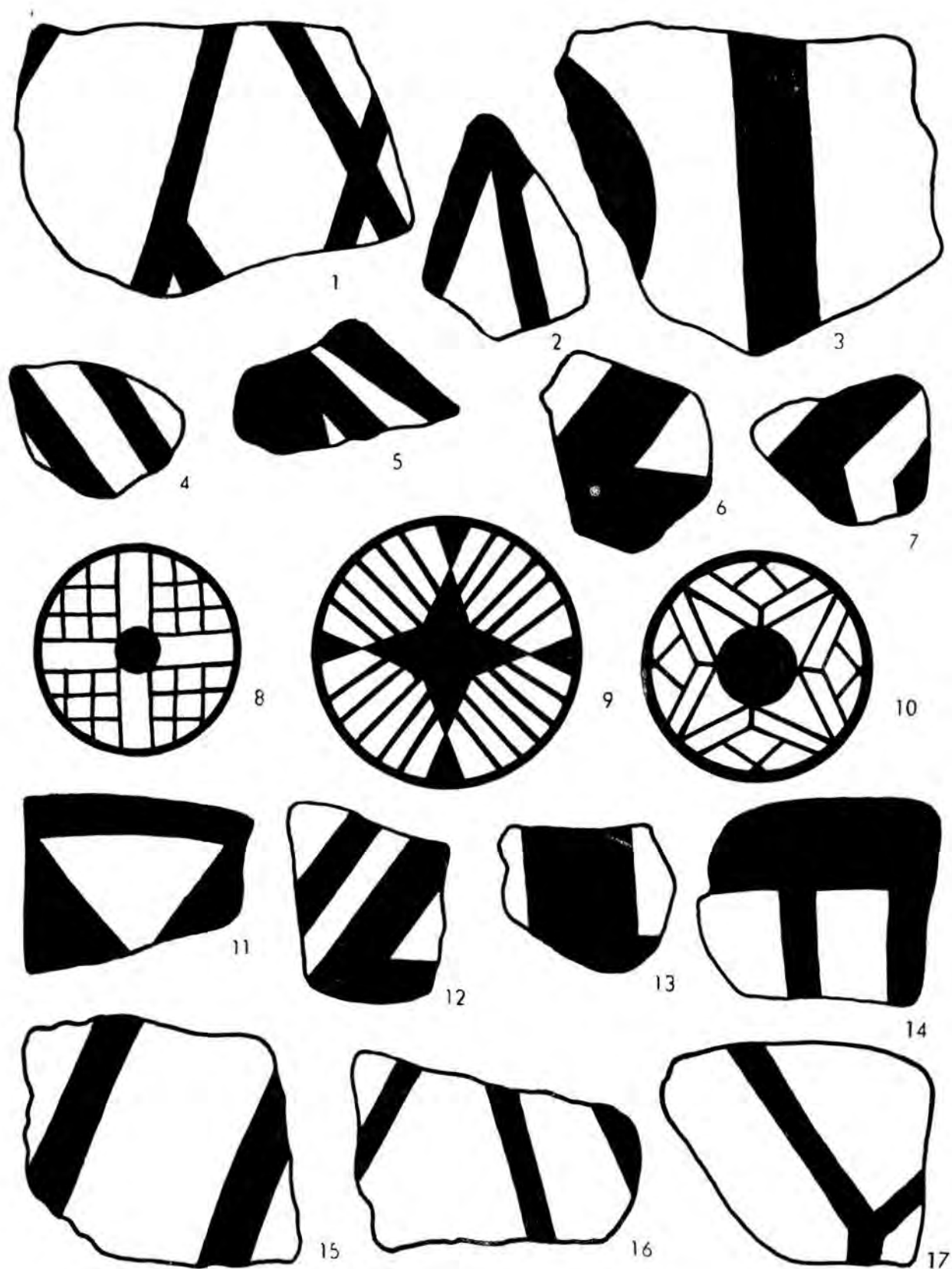
Tabuľka V. Sereď, mladohalštatská osada. Č. 1–6, 9, 10, 14, 15, 18 — sídl. obj. č. XXXVII; č. 8, 11, 13 — sídl. obj. č. XXXV; č. 12 — sídl. obj. č. XIV; č. 16 — sídl. obj. č. I; č. 17 — sídl. obj. č. XI; č. 1 — 13 = $\frac{1}{1}$, č. 14–18 = cca $\frac{1}{2}$. Foto K. Blaško.

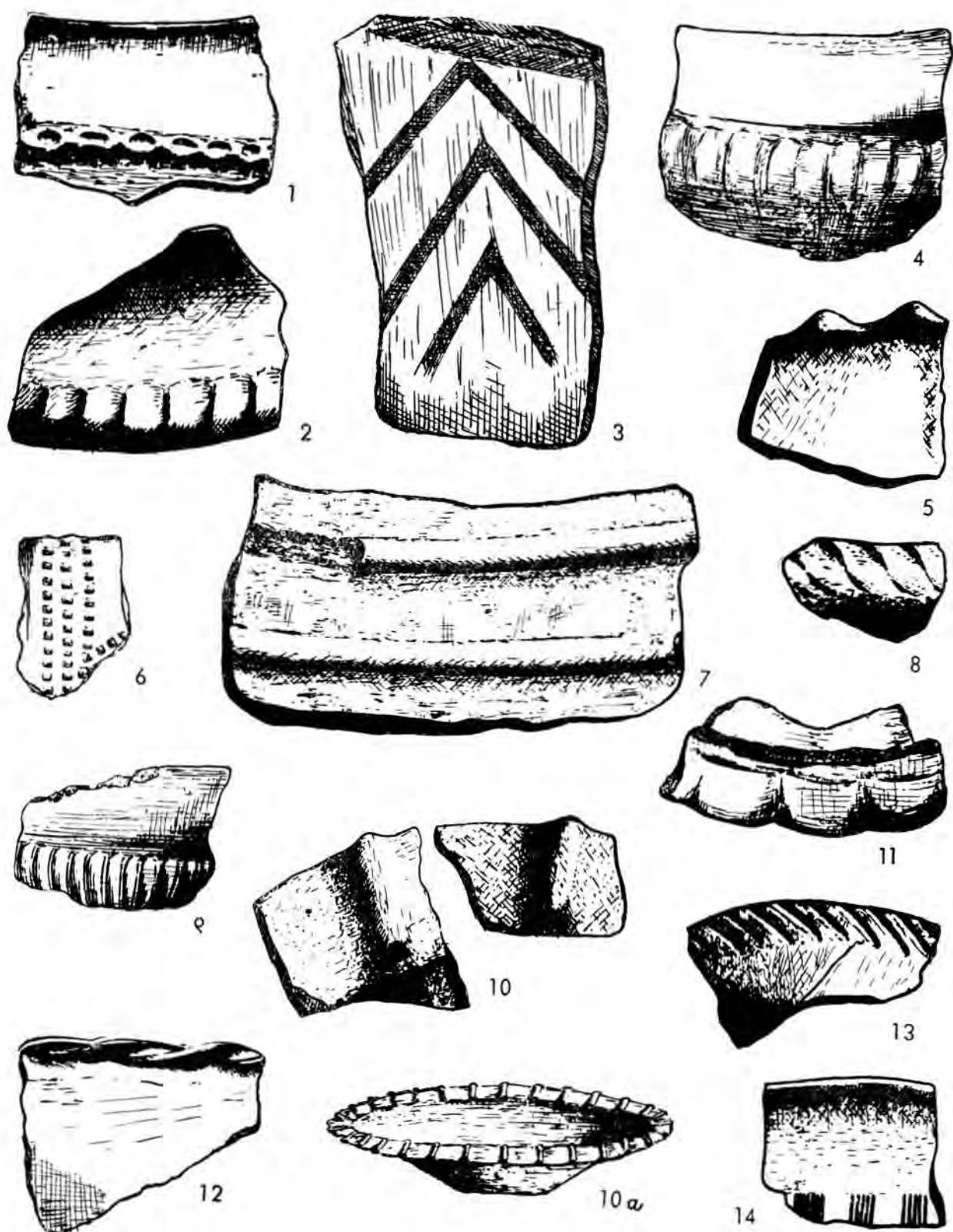
Tabuľka VI. Topoľčany, Hliník pri Krušovskej ceste — sídlíštne nálezy (č. 1—6). Sereď, mladohalštatská osada. Č. 7—11 — sídl. obj. XIII; č. 12 — sídl. obj. č. XI; č. 13 — zber; č. 14 — sídl. obj. č. XIV; č. 15, 18, 19 — sídl. obj. č. XVI; č. 16, 17 — povrchový zber (spoza buldozéra); č. 20 — sídl. obj. č. XXXVII. Č. 1—12, 14—18 = čca $\frac{1}{1}$, č. 13, 19, 20 = $\frac{1}{3}$. Foto J. Krátky a K. Blaško.

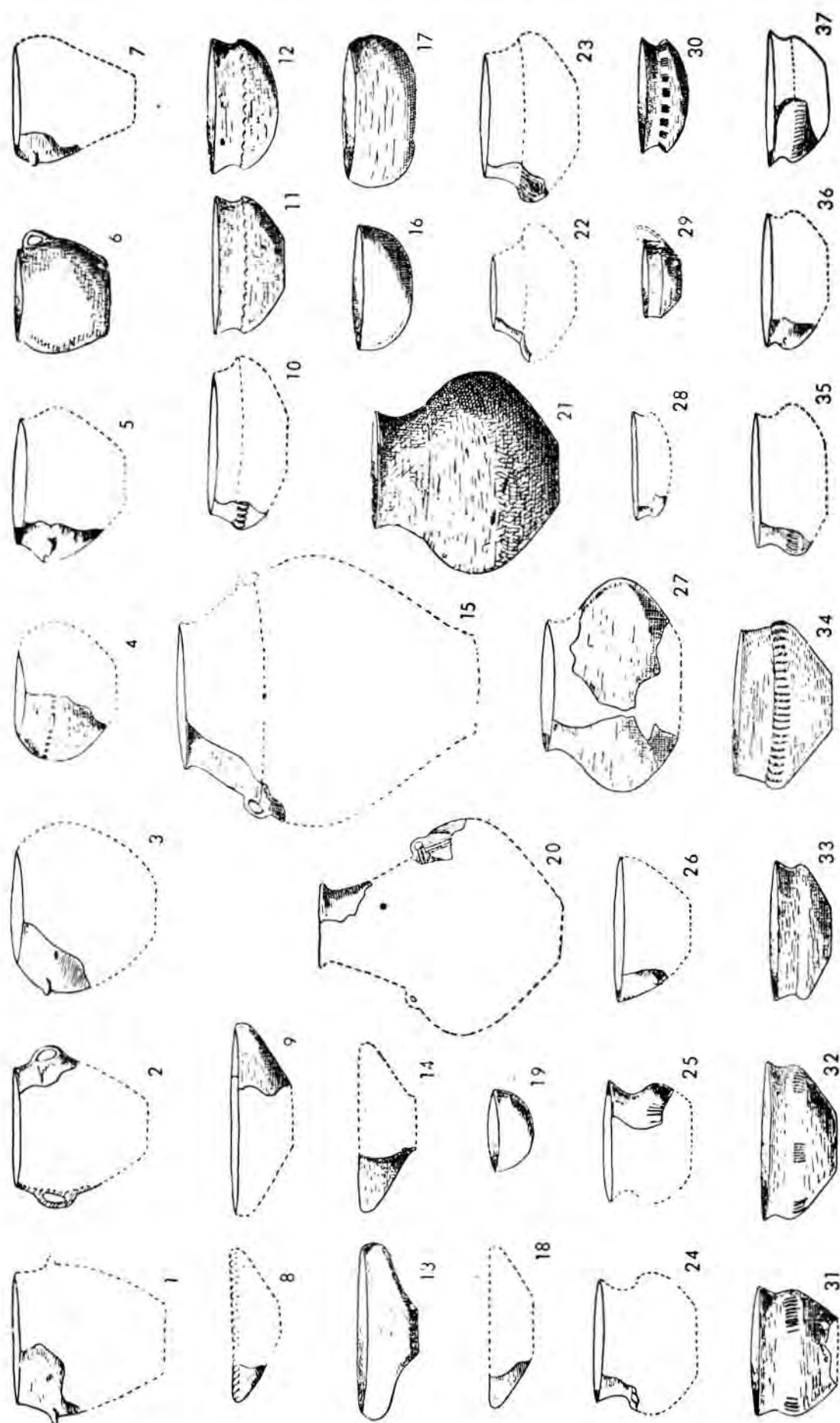
Tabuľka VII. Sereď, mladohalštátská osada. Charakteristické profily keramických tvarov.

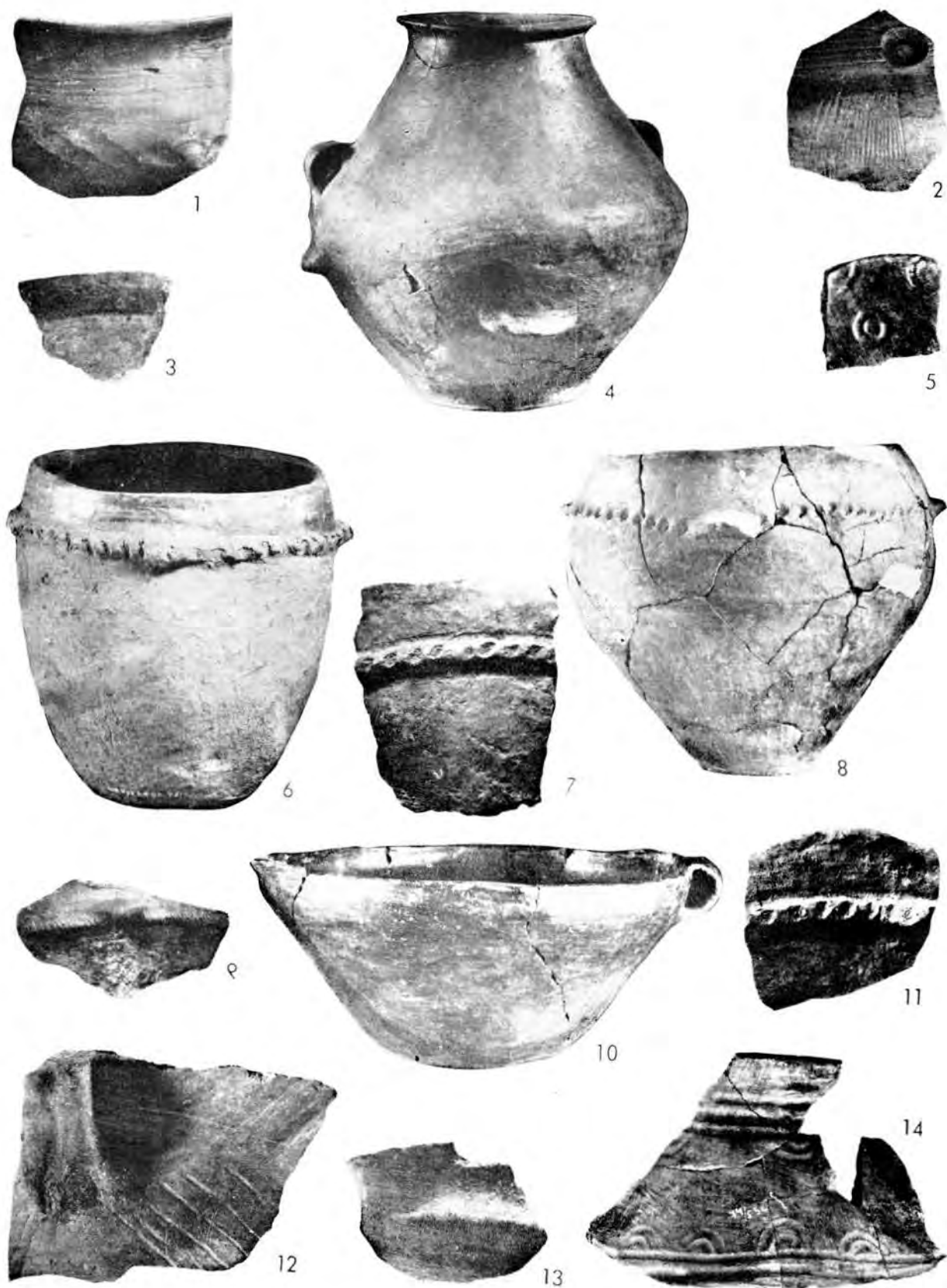
Tabuľka VIII. Sereď, mladohalštatská osada. Striebristo tuhovaná geometrická vyzdoba na povrchu amforovitých nádob (č. 1, 2, 3, 6, 16) a vo vnútri misiek. Č. 1, 2, 9, 16 — sídl. obj. č. XIV; č. 3—6 — sídl. obj. č. XV; č. 4, 5, 7, 13, 15 — sídl. obj. VIII; č. 8, 10, 14 — povrchový zber; č. 11, 17 — sídl. obj. č. XIII.

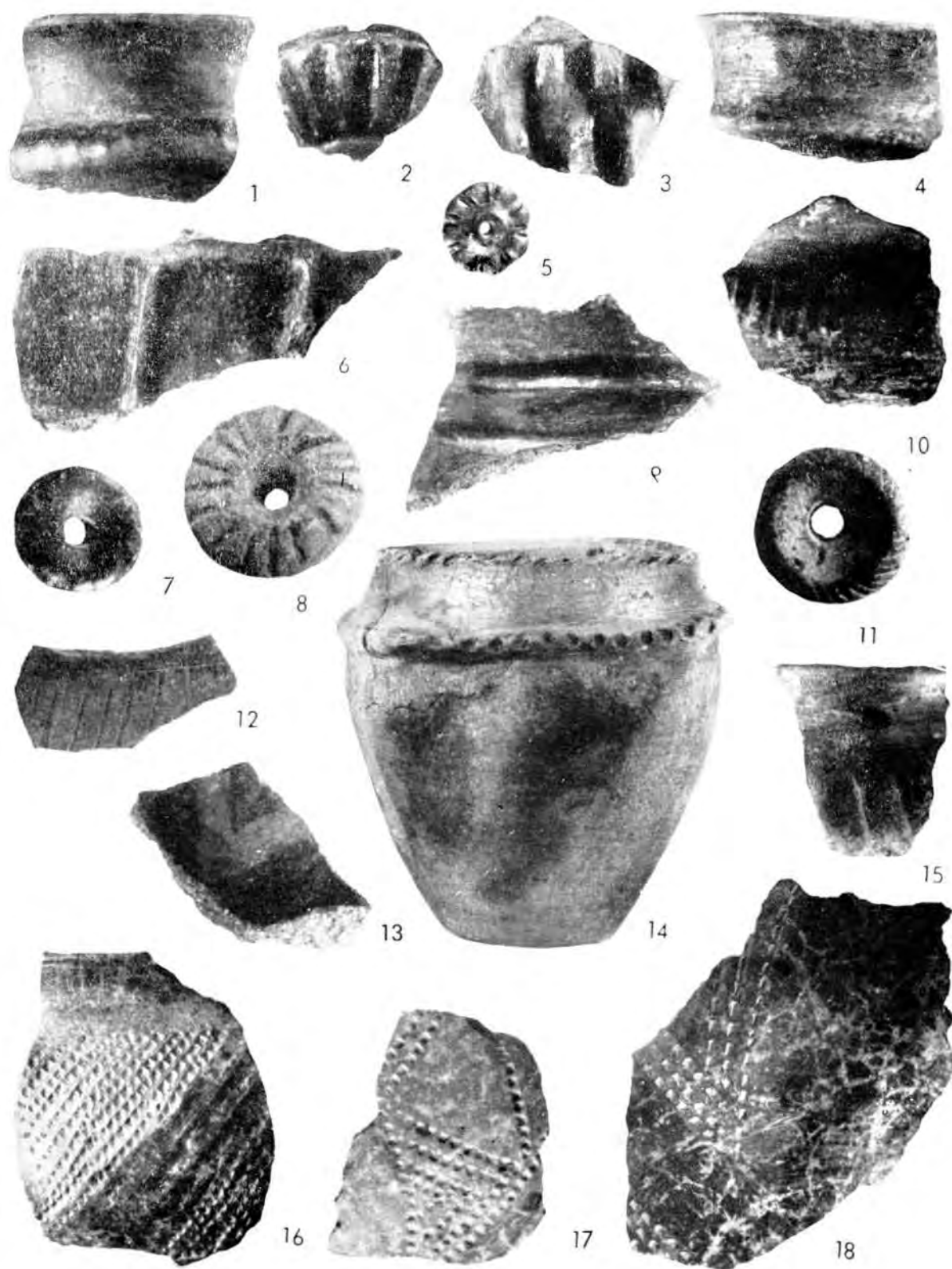
Tabuľka IX. Sereď, mladohalštatská osada. Keramické zlomky. Č. 1, 2, 9, 12 — sídl. obj. č. XIV; č. 3 — sídl. obj. č. VII; č. 4, 5 — sídl. obj. č. XIII; č. 6 — sídl. obj. č. IV; č. 8 — povrchový zber (spoza buldozéra); č. 10, 10a — sídl. obj. č. XL; č. 13 — sídl. obj. č. XVI; č. 14 — sídl. obj. č. XV. Všetko cca $\frac{1}{2}$.

Tabuľka X. Sereď. Keramické tvary z mladohalštatskej osady.

Tabuľka XI. Nitriansky Hrádok, Vysoký breh — sídl. nálezy (č. 1—7, č. 9—14). Nitriansky Hrádok, tehelná — ojedinelý nález (č. 8).

Tabuľka XII. Abrahám, sídl. nálezy (č. 1—11), Veselé — sídl. nálezy (č. 12—15). Križovany — sídl. nálezy (č. 16—18). Č. 16 podľa J. Eisnera. Č. 1—4, 6, 9, 10, 12, 13, 15—18 = cca $\frac{1}{2}$; č. 5, 7, 8, 11 — = $\frac{1}{1}$; č. 14 = cca $\frac{1}{3}$. Foto K. Blaško

Tabuľka XIII. Stráže, mladohalštatská osada (č. 1—12). Hurbanovo, rozrušený žiarový hrob (č. 13, 14).
Č. 1—4, 6—14 — cca $\frac{1}{2}$; č. 5 = $\frac{1}{5}$. Foto K. Blaško.

Halštatské žiarové pohrebisko v Mužle

MÁRIA NOVOTNÁ

Otázka vzniku a rozvoja podolskej kultúrnej skupiny stala sa v posledných rokoch stredom záujmu viacerých našich bádateľov. Táto výrazná kultúrna skupina, ktorú v minulosti skoro jednoznačne vysvetľovali ako cudziu zložku vklinenú do domáceho prostredia,¹ novými nálezmi na Morave a na Slovensku otvára možnosť zaujať nové kritériá na objasnenie jej výskytu v našom prostredí.

Prínosom k riešeniu tejto otázky bude iste i materiál, ktorý pochádza z pohrebiska tohto typu v Mužle (okr. Štúrovo). Nálezy z tejto lokality začali sa objavovať už pred druhou svetovou vojnou, keď kultiváciou pôdy i stavbami domov bol zničený nezistiteľný počet hrobov, z ktorých niekoľko nálezov bolo zachránených. Určitá časť z nich sa dostala do múzea v Nových Zámkoch a v Piešťanoch a menší počet nádob i do súkromných zbierok, z ktorých sú známe zbierka M. Pešlovej v Nitre a zbierka A. Dudicha v Želiezovciach.

O nálezoch uložených v múzeu v Nových Zámkoch nemožno dnes podať presnú zprávu (cez druhú svetovú vojnu boli zničené). Podľa osobných údajov B. Szőkeho roku 1936–37 na kraji obce, pri ceste vedúcej do Štúrova (č. kat. neznáme), majiteľ pozemku pri rigolovaní pôdy odkryl žiarové pohrebisko, z ktorého zachránil veľký počet nádob.² Pokiaľ sa B. Szőke na niektoré typické nálezy pamätá, uvádza, že medzi nimi boli: amfory na nôžke s výzdobou hustých rytých zvislých kanelúr na obvode tela a s dvoma protiľahlými uškami, nasadenými na rozhraní hrdla a tela, profilované šálkovité nádoby s jedným uškom na najväčšej vydutine, a to buď zvislým alebo vodorovným, zoomorfná nádoba a miska s výzdobou na vnútornej strane. Zoomorfná nádoba zachováva tvar bežných zdobených amfor, na najväčšej vydutine s vyčnievajúcou plastikou (asi vtáčia hlavička) a na protiľahlej strane s plastickým naznačením chvostu. V miestach, kde z tela nádoby vystupuje hlavička a chvost, sú asi dva rady plytkých kanelúr, ktoré obiehajú okolo vystupujúcich častí. Z tohto pohrebiska je to dosiaľ jediná zoomorfná nádoba.

Výzdoba misky pozostávala z uzavretého kruhu na dne, ku ktorému sa z vnútornej strany pripína asi 5 zdvojených polokruhov a jeden dvojitý kruh umiestnený v strede dna. Bližší tvar misky a spôsob zdobenia nie je mi známy.

Pre poznanie keramických tvarov a spôsobu výzdoby je dôležitý i materiál, ktorý sa nachádza v múzeu v Piešťanoch. Je tu uložených viac nádob; z nich: 4 sú zdobené amfory na nízkej duťke s dvoma protiľahlými uškami, 2 nezdobené amforovité nádoby a jedna šálkovitá nádoba a i. Na dvoch amforách je výzdoba totožná a pozostáva z rytých vodorovných kanelúr umiestnených tesne pod hrdlom. Na jednej z nich výzdoba zaberá asi štvrtinu celej výšky tela, na druhej je počet vodorovných žliabkov trochu menší, ale má výraznejšiu nôžku. Ďalšia amfora je obdobného tvaru, avšak žliabkovaná vodorovná výzdoba je jednak tesne pod ústím (vytvára úzky pruh) a na rozhraní hrdla a tela, na ktoré nadväzujú už žliabky zvislé, idúce asi do $\frac{2}{3}$ tela. Posledná zdobená amfora sa od predchádzajúcich tvarove odlišuje. Je veľká, má pomerne dlhé zužujúce sa hrdlo, ktoré sa pri ústí ostro kužeľovite rozširuje. Ryté žliabky sa nachádzajú jednak na rozhraní hrdla a tela (vodorovné) a na najväčšej vydutine (zvislé), ktorá je stlačená. Na rozdiel od ostatných amfor má nie po jednom proti sebe ležiacom ušku, ale sú to trojice zvislých ušíek, ktoré na seba nadväzujú. Najnižšie uško je umiestnené na rozhraní hrdla a tela. Pri nezdobených amforovitých nádobách treba uviesť, že jedna predstavuje asi menšiu zásobnicu s mierne von vyťahnutým ústím, druhá má menšie rozmery s rovným hrdlom a členenou nôžkou. Šálkovitá nádoba je hladká, má náznaky odsadenia hrdla od ostatného tela.

Počet amfor z Mužly, získaných tiež z náhodných nálezov, dopĺňa i zdobená amfora, ktorá sa nachádza v súkromnej zbierke M. Pešlovej v Nitre. Je bez nôžky s dvoma uškami a žliabkovanou výzdobou, umiestnenou na tele nádoby, a to tak, že pruhy žliabkov zvislých sa striedajú so žliabkami vodorovnými. V tejto zbierke je i pomerne vysoká šálka na nôžke s vyhraneným

okrajom a s uškom nasadeným pod nim. Koflík sa smerom ku dnu kónicky lomí. V miestach lomu má pruh vodorovných kanelúr. Poslednou v tejto zbierke je veľká nezdobená nádoba s rovno zrezaným ústím a s ostrým lomom v blízkosti rovného úzkeho dna.

V súkromnej zbierke Dudichovej bola z Mužly miska s tordovaným okrajom, ktorú podľa zprávy majiteľa zbierky prevzal inž. Št. Janšák.

Ďalšie ničenie pamiatok ako i dôležitosť tejto lokality vyvolalo potrebu výskumu, ktorý Archeologický ústav SAV uskutočnil v lete roku 1953. Rozsah odkryvu bol však obmedzený, lebo v miestach, kde sa rozkladalo pohrebisko, sú súkromné záhradné pozemky. Ešte pred započatím výskumu bol zničený ďalší žiarový hrob na pozemku č. kat. 11320, z ktorého sa podarilo zachrániť iba jednu dvojitú nádobku a niekoľko črepov z ďalších nádob. Dvojité nádobka má tvar malých zdobených amfor na nôžke, ktoré sú vzájomne spojené na najväčšej vydutine rúrkou, ako i horizontálnym tordovaným uškom (obr. 4). Pohrebisko sa rozkladalo na juhovýchodnom konci obce na miernej vyvýšenine, ktorá sa smerom južným zvažuje (je tu vysadený vinohrad), smerom severným bola splanťovaná do roviny.

Výskum započal na pozemku č. kat. 11321 (majiteľ L. Baračka), a to jednak na najvyššom mieste a tiež na splanťovanej ploche. Týmto výskumom sa podarilo odkryť iba 4 žiarové hroby, z ktorých 3 sa nachádzali v rade za sebou vo vzdialenosti asi 1,5 m od seba, štvrtý hrob bol zistený až 25 m na sever od nich. Hrobová jama ani u jedného nebola zistená, lebo hroby boli pomerne plytké a ich humusovitá výplň splývala s okolitou tiež humusovitou zemínou:

Hrob č. 1/53 bol zahĺbený 25 cm pod povrchom. Obsahoval 2 nádoby: amforu a šálku, ktoré boli tesne vedľa seba. Nedopálené pozostatky ľudských kostí ležali voľne vedľa amfory. Ide teda o hrob jamový.

Amfora hladká, nezdobená, má rovné dno a mierne sa zužujúce hrdlo. Na rozhraní hrdla nasadajú dve protiahlé ušká vo forme zvisle vytiahnutých a v strede prevrátených výčnelkov. Je šedej farby so slabo vylešteným povrchom: (v — 18 cm, najv. vydutina — 16,5 cm, Ø ústia — 9,5 cm, Ø dna — 7,5 cm, v hrdla — 7,5 cm). Tab. II, 2.

Šálka hladká, bez výzdoby zhotovená z hrubozrnného materiálu. Okraj je rovno zrezaný a dno sa mierne oblúkovite zužuje. Je šedej farby s bledšími flakmi (v — 6,3 cm, Ø ústia — 7,5 cm, Ø dna — 3 cm). Tab. II, 1.

V blízkosti tohto hrobu nachádzalo sa 11 črepov halštatského charakteru, väčšinou tehlovošedej farby. Dva črepy sú z okrajov nádob,

z ktorých jeden je z väčšej hrncovitej nádoby s drsným povrchom. Asi 2 cm pod ústím je opatrený nalepenou presekávanou páskou. Tieto črepy predstavujú bežný halštatský materiál, ktorý by sa bez iného sprievodného materiálu nedal bližšie zaradiť.

Hrob č. 2/53 bol tvorený veľkou popolnicou, uloženou v hĺbke 25 cm. V popolnici boli na dne nedopálené kostičky a 2 ďalšie nádoby — šálka prikrýta pokrývkou z črepu a miska.

Amfora bezuchá, ktorá slúžila za popolnicu, má mierne sa zužujúce hrdlo a rovné dno. Najväčšiu baňatosť má asi v strede jej celkovej výšky a je šedej farby (v — 42 cm, Ø ústia — 24 cm, Ø dna — 13,5 cm). Tab. II, 5.

Šálka má masívne zvislé uško, nad ktorým je okraj vytiahnutý do dvoch malých výčnelkov. Farby je svetložltej (v — 7,5 cm, Ø ústia — 12 cm, Ø dna — 4 cm). Tab. II, 3.

Miska má hladký leštený povrch tmavošedej farby. Má rovno zrezané ústie a dno dovnútra vtlačené (v — 5,5 cm, Ø ústia — 12 cm, Ø dna — 3 cm). Tab. II, 4.

Hrob č. 3/53 vzdialený od hrobu č. 2 smerom na východ asi 1,5 cm, čiastočne porušený v dôsledku plytkého uloženia (25 cm pod povrchom). Podobne ako v predchádzajúcich dvoch prípadoch ani tu nebolo možné rozpoznať obrysy hrobovej jamy. Uloženie nádob v hrobe dávalo trojuholníkovitý tvar, a to tak, že dve hrany tvorili miska a koflík, ktoré boli uložené vedľa seba a na protiahlom vrchole trojuholníka bola amfora, o ktorú bol opretý koflík tak, že jeho ústie sa opieralo o baňatú časť amfory. V amfore boli uložené zvyšky kostí a pri jej otvore ležal črep z ďalšej šálky.

Amfora na nôžke s kónicky sa zužujúcim hrdlom, ktoré sa nezachovalo celé. Rozhranie hrdla a tela, na ktoré nasadajú dve protiahlé ušká, je zvýraznené jemným žliabkom. Telo amfory je pokryté širšími zvislými žliabkami. Nôžka je pomerne štíhlá, odsadená od tela. Farby je z vonkajšej strany čiernej, z vnútornej tehlovočervenej (zachov. v — 15 cm, Ø ústia — 9 cm, Ø nôžky — 6 cm). Tab. III, 1.

Koflík (opretý o amforu) má rovné ústie a dovnútra vtlačené dno. Tab. III, 4.

Miska je pomerne vysoká, má tordovaný okraj a mierne odsadené dno. Je tmavošedej farby (v — 7 cm, Ø ústia — 13,5 cm, Ø dna — 7 cm). Tab. III, 3.

Koflík s hladkým lešteným povrchom. Dno má dovnútra vtlačené a pod ústím je opatrený zvislým masívnejším uškom. Je tmavožltej farby (v — 6,5 cm, Ø ústia — 11,5 cm, Ø dna — 3,5 cm). Tab. III, 2.

Hrob č. 4/53 v značne rozrušenom stave, takže pôvodné usporiadanie nádob sa nedalo

Obr. 1. Mužla. Hrob č. 6.

zistiť. Z rozhádzaných črepov (v hĺbke asi 25 cm) dala sa zostaviť iba jedna amfora, ktorá pravdepodobne slúžila za popolnicu, lebo medzi jej črepmi našli sa aj nedopálené kosti. Ďalšie črepy pochádzali z veľkej amfory pravdepodobne obdobného tvaru, aká bola zistená v hrobe č. 2 a iné menšie zlomky črepov, z ktorých sa nedalo usúdiť, aký bol pôvodný tvar nádob.

Amfora má kónicky sa zužujúce hrdlo, ktoré je pri ústí vytiahnuté von. Rozhranie hrdla a tela je zase lemované žliabkom a dvoma protihľými uškami. Telo amfory, ktoré je hodne baňaté, je pokryté hustými zvislými žliabkami. Amfora pôvodne stála na širšej nôžke, ktorá je odlomená. Je tmavošedej farby (v — 18 cm, Ø ústia — 11 cm, Ø dna — 7 cm). Tab. III, 5.

Roku 1954 pri návšteve lokality za účelom zistenia možnosti ďalšieho výskumu majiteľ pozemku oznámil ďalšie nálezy. Pri úprave dvora narazil — podľa jeho výpovede — na dva alebo tri kompletne žiarové hroby, ktorých obsah vbral. Ich vzdialenosť od seba bola asi 2 m, avšak na spôsob, ako boli nádoby v hrobe uložené, sa už nepamätal. Aj obsah hrobových celkov bol už pomiešaný, takže dnes sú známe iba jednotlivé tvary, ktoré sa zachovali čiastočne alebo úplne

celé. Viaceré črepy, nachádzajúce sa popri celých nádobách, odhodil na neznáme miesto. Celkove sa zachránilo 8 nádob, ktorých opis podávam:

Amfora dvojuchá (ušká odlomené). Má kónické hrdlo, ktoré sa pri ústí lievikovite rozširuje a na jeho rozhraní s telom sú dva rady vodorovných žliabkov. Telo má značne baňaté, zhora sploštené takmer do vodorovnej polohy. Smerom dolu sa pod baňatosťou ostro zužuje v malú ku dnu sa rozširujúcu dutú nôžku. Súvislé zvislé žliabkovanie sa nachádza na najväčšej výduti a okrem toho sú pod uškami 3 krátke vodorovné žliabky. Povrch amfory je leštený, farby tmavošedej s bledšími flakmi (v — 27,1 cm, Ø ústia — 18 cm, Ø nôžky — 8,3 cm, najv. vydutina — 34 cm). Tab. I, 3.

Amfora malá, bezuchá, s von vytiahnutým okrajom na dutej rozširujúcej sa nôžke. Povrch má hladký so stopami po leštení a je šedohnedej farby (v — 11,2 cm, Ø ústia — 7,5 cm, Ø nôžky — 5,5 cm). Tab. I, 4.

Amfora malá bezuchá, zhotovená z drsnejšieho materiálu a celá jej výroba, i keď v základe možno hovoriť o spoločnom tvare s vyššie opisovanou amforou, nedosahuje taký stupeň dokonalosti. Je nesymetrická a miesto nôžky má

iba odsadené dno. Je taktiež šedohnedej farby (v — 10,3 cm, Ø ústia — 8 cm, Ø dna — 5 cm). Tab. I, 5.

Miska pologuľovitého tvaru s rovno zrezaným ústím a dovnútra vtlačeným dnom. Steny misky plynule prechádzajú v dno. Na povrchu i vo vnútri je hladená, farby tmavošedej (v — 4,8 cm, Ø ústia — 11,5 cm, Ø dna — 4,5 cm). Tab. I, 6.

Miska obdobného tvaru i výroby ako predchádzajúca, rozdielna iba rozmermi (v — 5,2 cm, Ø ústia — 11,1 cm, Ø dna — 3,9 cm). Tab. I, 1.

Miska na rozdiel od vyššie uvádzaných má dno ostro oddelené od stien (v — 5 cm, Ø ústia — 12 cm, Ø dna — 3,9 cm).

Koľlikovitá nádobka jemne esovite profilovaná pri hrdle, takže ústie sa kuľovite vykláňa von. Tesne pod hrdlom má vydutinu rovnobežnú s okrajom. Má menšie odsadené dno, prejavujúce náznaky na vytvorenie nôžky. Má pomerne hrubé steny so stopami po leštení. Farby je tmavošedej až čiernej (v — 5,7 cm, Ø ústia — 7,2 cm, Ø dna — 2,2 cm). Tab. I, 7.

Šálka so silnými oblými stenami a s rovným, nepatrne stenčným okrajom. Pod ústím nasadá uško, ktoré sa na oboch koncoch zosilňuje. Má dovnútra vtlačené dno a je svetložltej farby (v — 7,7 cm, Ø ústia — 13,5 cm, Ø dna — 5,1 cm). Tab. I, 2.

Výskum roku 1954 započal v ohradenom dvore L. Baračku, kde bola vedená prvá sonda (A) v smere S—J, prechádzajúca cez miesta nálezov vyššie opísaných hrobov. Vo vrstve pod povrchom sa nachádzali rozhádzané črepy, ktoré možno dať do súvisu s rozrušeným hrobom, zisteným v tejto sonde.

Hrob č. 5/54, u ktorého sa aspoň čiastočne podarilo zachytiť tvar hrovej jamy. Jama mala pravidelný kruhový tvar. Nepravidelné výbežky jej východnej časti môžu byť výsledkom porušenia hrobu. Zásyp hrovej jamy bol vyplnený šedou humusovitou pôdou, iba málo sa líšiaca od okolitej zeminy. Dno jamy bolo 65 cm hlboké a usporiadanie i porušenie nádob svedčí o prehádzanosti celého hrobu. Pri južnej stene jamy blízko seba ležali miska a amfora v čepoch a až 1,20 cm od nich črepy z ďalšej misky. Pozostatky kostí boli rozptýlené v blízkosti črepov z amfory, ktorá bola snáď popolnicou.

Amfora dvojuchá, nezdobená na nízkej plnej dosť širokej nôžke. Je značne baňatá s lievikovite sa zužujúcim hrdlom, ktoré je pri ústí stenčené a nepatrne von vytiahnuté. Má vyhladený povrch šedohnedej farby (v — 18,5 cm, Ø ústia — 11 cm, Ø dna — 9,6 cm). Tab. VI, 7.

Miska s dovnútra zalomeným okrajom a s ob-

lúkovite vtlačeným dnom. V hornej tretine jej výšky je malý obdĺžnikový výčnelok, zošíkmený smerom ku dnu. Miska je obdobnej farby ako amfora, na vyhladenom povrchu sú viditeľné zrnká piesku (v — 4,2 cm, Ø ústia — 13,5 cm, Ø dna — 4,2 cm). Tab. VI, 6.

Črep misky, z ktorého možno zistiť, že okraj bol dovnútra vtiahnutý a mala odsadené dno. Povrch črepu je svetložedej farby, drsný, s početnými hrubými zrnkami piesku (v — 5,7 cm). Tab. VI, 8.

Rovnobežne so sondou A bola vedená ďalšia sonda (B) na pozemku č. kat. 11322 rozmerov 3X61 m, vzdialená od sondy A 1 m. V tejto sonde bolo odkrytých celkom 7 žiarových hrobov, z ktorých niekoľko bolo značne poškodených a ďalšie nálezy, ktoré kultúrne nesúvisia s opísanými hrobmi.

Hrob č. 6/54 bol uložený pri západnom okraji sondy 8,70 m od severného okraja. Hrobová jama pre jednotnosť pôdy nebola zistená. Obsah hrobu tvorila veľká amforovitá nádoba, vo vnútri ktorej bola uložená ďalšia nádoba, v ktorej sa nachádzali nedopálené kosti. O popolnicu bola opretá menšia amfora, vedľa ktorej ležala i veľká šálkovitá nádoba. Obe nádoby boli pôvodne asi šikmo opreté o veľkú amforovitú nádobu, predstavujúcu popolnicu. Hĺbka dna hrobu bola 65 cm. Obr. 1.

Amforovitá nádoba, veľká, bezuchá. Od rozhrania hrdla a tela má pri ústí značne von vytiahnuté takmer do vodorovnej plochy konicky sa zužujúce hrdlo. Najväčšiu baňatosť má tesne pod hrdlom. Má rovné, odsadené dno a je šedohnedej farby (v — 22,2 cm Ø ústia — 12,1 cm, Ø dna — 10,8 cm). Tab. IV, 6.

Amforka umiestnená vo vyššie opisovanej popolnici, bezuchá, v podstate zachovávala tvar menších amfor, s miernou baňatosťou a odsadeným dnom. Avšak celá jej výroba je dosť hrubá a na viacerých miestach má odlúpené kusy povrchu. Už takto poškodená bola uložená do hrobu. Je žltohnedej farby so stopami leštenia povrchu (v — 9,1 cm, Ø ústia — 6,7 cm, Ø dna — 4,8 cm). Tab. IV, 4.

Amfora dvojuchá s hrdlom, ktoré sa rovným smerom k telu iba mierne rozširuje. Ušká sú dosť veľké a hrubé, nasadajúce až pod rozhranie hrdla a tela. Najväčšia baňatosť je asi v strede jej výšky. Má ploché dno a celá je dosť nesymetrická (v — 9,1 cm, Ø ústia — 6,7 cm, Ø dna — 4,8). Tab. IV, 5.

Šálka veľká, mierne esovite profilovaná s von vytiahnutým, slabo torčovaným ústím. Na najväčšej baňatosti, asi v strede celkovej výšky, nasadá jedno masívne vodorovné ucho, ktoré je na oboch koncoch rozšírené. Baňatosť sa smerom ku dnu prehýba a zužuje v ploché hrboľaté dno.

Obr. 2. Mužla, Hrob č. 7.

Povrch je svetlohnedej farby, vyhladený, z vnútornej strany je žltohnedá (v — 11,5 cm, Ø ústia — 17,8 cm, Ø dna — 7,7 cm). Tab. IV, 3.

Hrob č. 7/54 vzdialený od hrobu č. 6 asi 80 cm a posunutý k západnej stene sondy. Čo do počtu nádob je to najbohatší z dosiaľ tu odkrytých hrobov. U tohto hrobu bolo možno zachytiť hrobovú jamu približne kruhového tvaru o priemere asi 1 m. Výplň hrobovej jamy na rozdiel od okolitej tmavšej až čiernej zeminy bola šedej farby. I tento hrob bol porušený, a to jednak dôsledkom pomerne plytkého uloženia ako i koreňmi stromov. Dno hrobovej jamy bolo 70 cm hlboké. Nádobu boli posunuté k západnej stene jamy. Obsah hrobu tvorila veľká amforovitá nádoba, v ktorej boli uložené zvyšky nedopálených ľudských kostí ako i malá miska. Okolo popolnice boli v polkruhu usporiadané dve menšie amfory, z ktorých v jednej boli taktiež pozostatky kostí, 2 veľké šálky a 3 misky rôzneho tvaru, väčšinou v črepoch, ktoré sa nachádzali prehádzané na sebe a niekoľko črepov z ďalších nádob. V jednej z menších amfor, v ktorej sa nachádzali i prepálené ľudské kosti, boli vložené 3 väčšie zvieracie kosti, pravdepodobne z brava, ktoré neboli vystavené ohňu. Boli akiste pozostatkom vlozenej potravu pre zosnulého do hrobu. Obr. 2.

Amfora veľká, popolnica, je bezuchá s vyšším hrdlom kónického tvaru so silne von vytiahnutým, na okraji tordovaným a ešte i vyhraneným ústím. Pod výrazným rozhraním hrdla má najväčšiu vydutinu, ktorá sa smerom k odsadenému dnu šikmo zužuje. Dno je rovné a vzhľadom k celkovej veľkosti nádoby malé. Povrch má vyhladený a je šedohnedej farby (v — 36,5 cm, Ø ústia — 24 cm, Ø dna — 11 cm). Tab. V, 7.

Amfora dvojuchá so zúženým, rovno zrezaným hrdlom. Na jeho rozhraní s telom sú umiestnené dve protiahle široké ušká. Stredom ušíek prebieha zvislé, slabo viditeľné plastické rebro. Amfora je baňatá a má rovné dno. Je šedočiernej farby a hladkého povrchu (v — 22 cm, Ø ústia — 13,5 cm, Ø dna — 9,5 cm). Tab. V, 8.

Amfora s dvoma protiahlymi páskovými uškami na rozhraní hrdla a tela. Hrdlo je kónické, pri ústí málo von vytiahnuté. Amfora stojí na nízkej, pomerne širokej plnej nôžke. Jedinou jej výzdobou je 6 plytkých zvislých kanelúr (dlhých asi 4 cm) idúcich od spodnej časti ušíek. Jej povrch bol pôvodne leštený, šedočiernej farby (v — 21 cm, Ø ústia — 13 cm, Ø nôžky — 9 cm). Tab. III, 6.

Miska (vložená do veľkej popolnice) hladká so šikmými stenami, s rovno zrezaným ústím a

plochým dnom. Je šedohnedej farby (v — 5,7 cm, Ø ústia — 11 cm, Ø dna — 3,2 cm). Tab. V, 4.

Miska pologuľovitého tvaru s rovným okrajom a malým dovnútra vtláčeným dnom. Má leštený šedohnedý povrch (v — 6,3 cm, Ø ústia — 14 cm, Ø dna — 2,4 cm). Tab. V, 3.

Misa pomerne vysoká s dovnútra vtiiahnutým vyhraneným ústím a pomerne malým rovným dnom. Na povrchu, ktorý je tmavošedej farby, sú stopy po leštení (v — 10,2 cm, Ø ústia — 25,8 cm, Ø dna — 6,5 cm). Tab. V, 1.

Misa, na rozdiel od predchádzajúcej, menšia a nižšia s ostro dovnútra zalomeným okrajom. Má pomerne široké odsadené dno, ktoré má nábehy k vytvoreniu nízkej nôžky. Je šedohnedej farby (v — 6 cm, Ø ústia — 19, 5 cm Ø dna — 6,6 cm). Tab. V, 2.

Šálka veľká hrncovitá, obdobného tvaru ako šálka z hrobu č. 6/54. Na rozdiel od nej je však viac esovite profilovaná a má ostro odsadené dno. Je šedohnedej farby (v — 13 cm, Ø ústia — 23 cm, Ø dna — 7 cm). Tab. V, 5.

Šálka veľká s takmer rovnými stenami, ktoré sa ku dnu nepatrne zužujú. Niekoľko cm pod rovným okrajom je umiestnené dosť veľké zvislé ucho, ktoré sa na oboch koncoch rozširuje. Jej dno sa nezachovalo. Má badateľné stopy leštenia na tmavošedom povrchu (v — 9,4 cm, Ø ústia — 17,2 cm). Tab. V, 6.

Z črepov možno uviesť jeden väčší, okrajový, pravdepodobne z hrncovitej nádoby, ktorého mierne oblá stena má stopy po zvislom prstovaní. Črep je na povrchu drsný, šedohnedej farby.

Hrob č. 8/54 vzdialený od predchádzajúceho 2,60 m. Čiastočne rozrušený, bez možnosti zistenia hrobovej jamy. Nádoby v tomto hrobe boli uložené v rade za sebou. Hrob obsahoval väčšiu dvojuchú amforu s pozostatkami nedopálených kostí, menšiu zdobenú amforku, malú miskovitú nádobku, snád pôvodne opretú o amforku, ako i rozhádzané črepy, z ktorých bolo možno rekonštruovať obdobnú misku. Dno hrobu siahlo do hĺbky 60 cm.

Amfora (popolnica) dvojuchá, má valcovité hrdlo, na rozhraní ktorého sú umiestnené dve protiľahlé, mierne strieškovite zdvihnuté ušká. Amfora je značne baňatá, s najväčšou vydutinou asi v strede jej výšky. Má odsadené, mierne dovnútra prehnuté dno a je šedej farby (v — 16,5 cm, Ø ústia — 11,5 cm, Ø dna — 8,8 cm). Obr. 3, 4.

Amfora malá, zdobená. Má lievikovite sa zužujúce, pri ústí nepatrne vyhnuté hrdlo. Rozhranie hrdla a tela, na ktoré nasadajú dve ušká, je zvýraznené dvoma radmi vodorovných rýh. Na tele je zdobená taktiež hustými zvislými ryhami, siahajúcimi až k spodnej tretine tela. Na túto žliabkovanú výzdobu nadväzuje v spodnej časti

amfory ďalšia, v staršej fáze doby halštatskej vzácna výzdoba. Je vyrobená ozubeným koliečkom. Tvorí trojnásobný (v niektorom cípe i štvornásobný) hviezdovitý osemcípy ornament. Niektoré cípy hviezdice sa navzájom dotýkajú v ostrom hrote, niektoré však prechádzajú i cez seba a vytvárajú tak nie celkom symetrický ornament. Amforka stojí na dutej odsadenej nôžke, ktorá je tiež zdobená. Sú to 3 rady obežných čiar, ťahaných tiež radielkom. Na tele má vyštiepenú značnú časť povrchu, ktorá bola dodatočne vyplnená čiernou smolovitou hmotou. Oprava nádoby svedčí o jej veľkej hodnote. Amforka je tmavošedej farby (v — 10,8 cm, Ø ústia — 5,6 cm, Ø nôžky — 4,3 cm). Obr. 3, 1a, b.

Miska malá pologuľovitého tvaru s malým dovnútra vtláčeným dnom. Je hladená, tenkostenná, šedohnedej farby (v — 4,7 cm, Ø ústia — 12,5 cm, Ø dna — 2,7 cm). Obr. 3, 3.

Miska malá analogického tvaru i výroby ako predchádzajúca (v — 5,5 cm, Ø ústia — 12,2 cm, Ø dna — 3,5 cm). Obr. 3, 2.

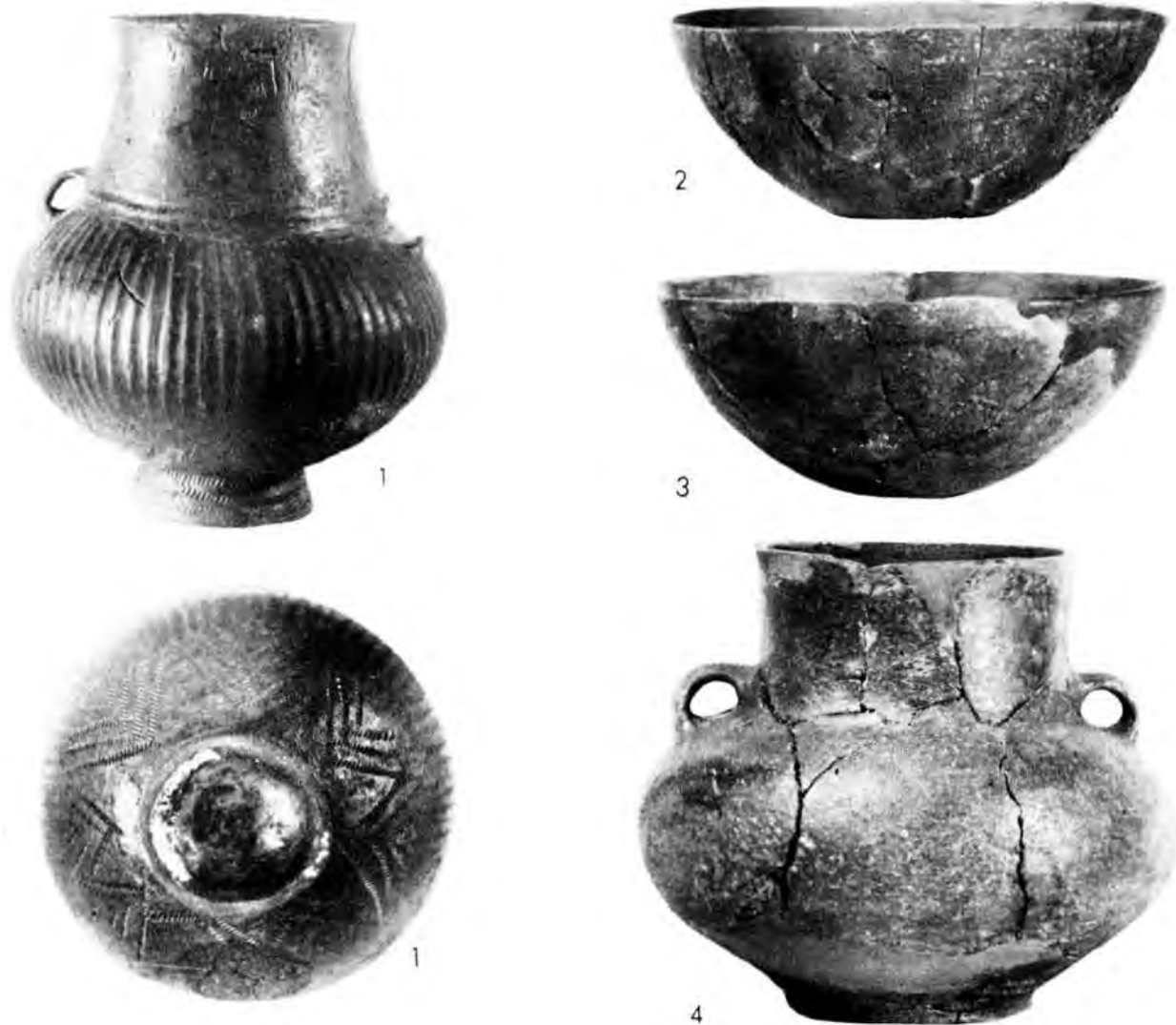
Hrob č. 9/54 uložený pri východnej stene sondy. Napriek jeho značnému rozrušeniu bolo možno zistiť hrobovú jamu kruhovitého tvaru o priemere 1,10 m. V strede hrobovej jamy bola uložená miska a črep z ďalšej nádoby. Hĺbka hrobovej jamy bola 80 cm, avšak miska sa nachádzala už v hĺbke 40 cm.

Miska obých stien plynule prechádzajúcich v dno (časť dna chýba). Má dovnútra vtiiahnuté ústie a zdobený povrch. Výzdoba začína niekoľko cm pod ústím a pozostáva z trojice zvislých rytých čiar (nerovnako od seba vzdialených), ktoré na niektorých miestach križujú obdobné trojice vodorovných prerušovaných rýh. Je žltohnedej farby s menšími šedými škvrnami (v — 5,7 cm, Ø ústia — 15,8 cm). Tab. IV, 2.

Črep z väčšej, snád šálkovitej nádoby. Tab. IV, 1.

Hrob č. 10/54 bol od severného okraja sondy vzdialený 23 m a posunutý k západnej stene sondy. Bol značne rozrušený a jeho hĺbka dosahovala iba 30 cm. Hrobová jama rysovala sa ako nepravidelný kruhový tvar, na južnej strane prechádzajúci v širší žliabok. Právom sa však možno domnievať, že pôvodný tvar hrobovej jamy bol kruhový, zdeformovaný až neskorším zásahom. Obsahoval iba črepový materiál, ktorý po zlepení dal iba dno a kus tela veľkej nádoby a asi $\frac{2}{3}$ menšej súdkovitej nádobky (horná časť). O pôvodnom usporiadaní nádob v tomto hrobe nemožno hovoriť. Pozostatky nedopálených ľudských kostí boli rozptýlené v celej hrobovej jame. Črep zo spodnej časti veľkej nádoby má ploché rovné dno a je hnedej, miestami tehlovočervenej farby (Ø dna — 10 cm). Tab. VI, 2.

Súdkovitá nádobka (fragment) má nízke, mier-

O b r. 3. Mužla, 1—4 — hrob č. 8.

ne sa rozširujúce hrdlo a baňaté, súdkovité telo, na ktoré v hornej tretine výšky nasadá vodorovné masívne uško. Je žltohnedej farby a drsného povrchu (zachov. v — 6,3 cm, Ø ústia — 5,5 cm). Tab. VI, 1.

H r o b č. 11/54 vzdialený od severného okraja sondy 34,70 cm. Obsah hrobu tvorila veľká amfóra v značne porušenom stave, šálka, ktorej črepy boli rozhádzané prevažne pri ústí amfory ako i rad ďalších drobnejších črepov. Nedopálené pozostatky ľudských kostí boli umiestnené vo vnútri amfory, zahĺbenej iba 30 cm pod povrchom. Hrobová jama nebola zistená.

Amfóra veľká s kónickým, iba čiastočne zachovalým hrdlom. Dve protiľahlé, nepravé ušká (iba vytiahnuté výčnelky) nachádzali sa na rozhraní hrdla a tela, ktoré je značne baňaté, šikmo sa zužujúce ku dnu. Má ploché odsadené dno. Výzdoba amfory pozostáva z piatich radov vodorovných, dosť širokých rýh umiestnených pod hrd-

lom. Je šedočiernej farby so stopami leštenia (zachov. v — 30,5 cm, Ø dna 12,8 cm). Tab. VI, 5.

Šálka má mierne oblú silné steny a rovno zrezané ústie. Dno je ploché a celá je šedočiernej farby (v — 7,2 cm, Ø ústia — 11,4 cm, Ø dna — 5,8 cm). Tab. VI, 4.

H r o b č. 12/54 vzdialený asi 15 m južne od predchádzajúceho. Bol úplne rozrušený a jediným dokladom po hrobe je spodná časť amfory, v ktorej sa nachádzal fragment čepele malého železného nožika. Hĺbka 30 cm.

Fragment amfory, baňatého oblúho tela na nízkej plnej nožke. Na tele, ktoré je šedočiernej farby, sú badateľné stopy po prstovaní (zachov. v — 15,5 cm, Ø nožky — 12 cm). Tab. VI, 3.

*

Dosiaľ prekopaný počet hrobov predstavuje iba časť pohrebiska, ktorého pôvodná rozloha nebola dosiaľ zistená. Záhrady, príp. vinice rozprestiera-

júce sa na týchto miestach, nedovoľujú však urobiť výskum v širšom rozsahu, aby bolo možno zistiť celú plochu pohrebiska.

Čo sa týka pohrebného rítu, boli zistené dva typy pohrebov: popolnicový a jamový, ktorý sa dosiaľ vyskytol iba v jednom prípade. I v rámci popolnicových pohrebov sú isté rozdiely v spôsobe uloženia nedopálených ľudských kostí.³ Samotné hroby boli pomerne plytko zahĺbené do zeme a v ich vzájomnej vzdialenosti od seba pozorovať istú symetriu. Ak porovnávame nálezy moravské,⁴ príp. maďarské,⁵ kde v niektorých prípadoch bola zistená mohyla, rozmiestnenie hrobov v Mužle nevylučuje tiež existenciu pôvodnej menšej mohyly, čomu môže nasvedčovať i uvádzaná plytkosť hrobov. Pokiaľ bolo možno rozpoznať hrobovú jamu, bola vždy približne kruhového tvaru a nádoby v nej nachádzali sa nie v strede, ale boli posunuté k stene jamy. V usporiadaní nádob zasa vidno, že nádoba, v ktorej boli uložené nedopálené kostičky, zaujíma vedúce postavenie a okolo nej sú usporiadané ďalšie nádoby.

Po zhrnutí doterajšieho nálezového materiálu z Mužly, ktorý napriek malému počtu zistených hrobov vykazuje značnú bohatosť keramických tvarov, bude treba zapodievat sa i samotnou genézou tejto kultúrnej skupiny, pokiaľ to materiál dovoľuje. Tu treba predovšetkým zaujať stanovisko jednak k staršiemu názoru, že ide o cudzorodú zložku ako i k novším zisteniam, podľa ktorých sa táto kultúrna skupina ukazuje ako zložka geneticky nadväzujúca na vývoj domácich halštatských kultúr.

Keď podrobíme rozboru náš materiál, dostaneme určité súvislosti, ktoré aspoň čiastočne budú môcť odpovedať na otázku, týkajúcu sa postavenia tejto kultúrnej skupiny u nás.

K bežným keramickým tvarom na pohrebisku v Mužle patria amfory na nôžke spravidla s výzdobou rytých žliabkov. Pri sledovaní výskytu tohto tvaru v moravskej skupine podolskej ako i v rakúskej skupine stillfriedskej sa ukazuje, že typy analogické tvarom našich amfor sú pomerne vzácné. Naproti tomu však obdobné tvary nachádzame v Maďarsku v skupine Vál, z ktorej sú známe viaceré takéto amfory na nôžke uložené v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti.⁶ Pri amforách treba si však povšimnúť ďalšej závažnej okolnosti, a to nôžky. V nálezovom materiáli z Dalje sa taktiež stretáme s amforou na nôžke. Poukazom na výskyt blízkyh foriem v skupine daljskej nijako však nechceme tvrdiť, že by medzi oboma kultúrnymi skupinami malo byť hľadané ovplyvnenie z jednej či druhej strany.⁷ Ak berieme do úvahy predchádzajúci domáci vývoj, už prv bolo poukázané na jej výskyt jednak v kultúre mohylovej, príp. pilinskej,⁸ ale najmä v skupine velatickej, v ktorej možno hľadať prej-

manie i iných kultúrnych znakov do skupiny podolskej; v skupine podolskej sa tieto prejaté zložky postupne sformovali v svoj osobitý ráz s istými špecifickými črtami, odpovedajúcimi lokálnemu položeniu jednotlivých zložiek v rámci vývoja tejto kultúrnej skupiny. Na styk s kultúrou velatickou môže poukazovať i nasadenie ušík na amforách, ktoré je — ako v nami uvádzanej kultúrnej skupine tak i v kultúre velatickej — zhodné (nasadenie na rozhraní hrdla a tela). Ojedinele sa síce ušká vyskytujú až pod hrdlom na amforách z Tlmáč, Mužly a Chotína, ktoré príp. možno vysvetľovať ako reminiscencie kultúry mohylovej, udržiavajúce sa v domácom prostredí. Ako ďalší spoločný znak s kultúrou velatickou možno uviesť vyhranenie okraja sledované na pohrebisku v Mužle, najmä na veľkých amforovitých tvaroch, ktoré je v kultúre velatickej bežné. Takéto vyhranenie ústia nachádzame i v Maďarsku v skupine Vál na menších zdobených amforách na nôžke, ako i na veľkých amforovitých nádobách zhodných s našimi, uložených taktiež v Maďarskom národnom múzeu. Vyhranenie okraja, niekedy ukončené i tordovaním ústia (v skupine velatickej) nachádza svoje zastúpenie i na pohrebisku v Mužle, a to na veľkej amforovitej nádobe z hrobu č. 7. Okrem zhody v nôžke a vyhranení okraja je tu i ďalšia zhoda s kultúrou velatickou, a to v samotnej forme veľkých amforovitých nádob, ktoré na našom pohrebisku možno uviesť v súvislosť s nálezmi v Rakúsku v skupine Baierdorf-Velatice z lokality Baierdorf a Gaiselberg,⁹ ktorý tvar potom v trochu pozmenenej forme prechádza i do skupiny kalenderberskej.¹⁰ Isté rozdiely medzi amforovitými nádobami typu Baierdorf-Velatice a nádobami z Mužly sú vo forme hrdla, ktoré u nádob skupiny podolskej sú viacmenej kónicky sa zužujúce, kým u velatickej sú zhruba rovné, valcovité. Tvar hrdla však súvisí s ďalším vývinom a uvedené rozdiely sú prirodzené. Veľké amforovité nádoby nášho typu majú však svoje zastúpenie i v skupine stillfriedskej, kde sa vyskytuje i tordovanie okraja.¹¹ Pokiaľ ide o výzdobu, pozostávajúcu prevažne z rytých žliabkov, možno pozorovať, že sa rovnako často vyskytuje v skupine chotínskej, podolskej i v stillfriedskej a válskej, a to na viacerých keramických typoch. Samotné žliabkovanie nemožno však nijako považovať za špecifikum niektorej z uvádzaných časove zhodných kultúrnych skupín, ale za istý civilizačný prvok, vlastný širokej oblasti halštatských kultúr, ako dedičstvo pozdných lužických popolnicových polí (žliabkovaná keramika).¹² Z tohto aspektu je potom potrebné uvažovať i o istom prínose ľudu lužických popolnicových polí pri formovaní nami uvedených kultúrnych skupín.

Ďalším, pomerne hojne zastúpeným tvarom na

Obr. 4. Mužla. Dvojitá nádobka z rozrušeného hrobu.

pohrebisku v Mužle sú misky zdobené i nezdobené, vykazujúce tiež niekoľko typov. Sú to: misky pomerne vysoké s dovnútra vtiahnutým tordovaným okrajom, ktoré patria k hojne zastúpeným a i územne značne rozšíreným tvarom. Taktiež tento typ drží sa pomerne dlhú dobu a stretáme sa s ním ešte i v mladšom období halštatu.¹³ Nachádzame ho rovnako často vo všetkých štyroch už uvádzaných príbuzných kultúrnych skupinách a je ťažké vyviesť ho iba z jedného územia, príp. kultúry. Možno však uviesť, že v predchádzajúcom vývoji sa stretáme s týmto typom i v kultúre velatickej a samotný tvar ešte bez tordovania nachádzame i v pokoradskej skupine kultúry pilinskej na Slovensku.¹⁴ Druhý typ misky je nižší, širší, s náznakmi vytvárania nôžky a s ostro dovnútra zalomeným okrajom, ktorý má nábeh k vyhraneniu. O oboch týchto typoch možno sa snať domnievať, že vyrastajú z domáceho základu, z ktorého možno vyviesť i ďalší typ: hladké pologuľovité tvary misiek (niekedy s omphalom na dne), ktoré uvádza J. Eisner napr. zo severopotickej oblasti v mladšej dobe bronzovej.¹⁵ Tvarove blízko k tordovaným miskám stojí miska s dovnútra vtiahnutým vyhraneným ústím, ktorej vyhranenie sa dá zase vyviesť z kultúry velatickej.

Zdobené misky majú oblúkovite dovnútra vtiahnutý okraj a pologuľovité telo, na ktorom je výzdoba rytá, alebo plastický jazykovitý výčnelok. Obdobná rytá výzdoba, avšak na trochu pozmenenom tvare, nachádza sa i na miske z Tlmáča.¹⁶ Kým v Maďarsku v skupine Vál niektoré tvary misiek sú priamym pokračovaním a takmer nezmenenou formou misiek kultúry velatickej,¹⁷ misky z pohrebiska v Mužle radia sa viac-menej k bežným tvarom, ktoré môžu byť tak isto výslednicou domáceho vývoja ako i vplyvom susedných oblastí.

Šálky z tohto pohrebiska sa nevyznačujú bohatosťou tvarov. Šálka s uškom pod okrajom, ktorý je nad ním vytiahnutý vo dva výčnelky, je tiež bežným typom v domacom materiáli. Zvláštnym tvarom je veľká šálkovitá nádoba, zistená v hrobe č. 6 a 7, ktorej presné analógie sú v skupine válskej a ktorú tak možno vziať ako jeden z dokladov, svedčiacich o vzťahoch našej a maďarskej oblasti. E. Patková i tento tvar, ktorý radí k misám, vyviesť z kultúry velatickej a v predchádzajúcom vývoji z mohylovej, v ktorej bola prototypom.¹⁸

Konečne sa treba zmieniť o zoomorfných a dvojitéch nádobách, ktoré majú dlhú tradíciu. Ak máme na zreteli ich výskyt iba v kultúre sliez-

skej,¹⁹ potom sa ukazuje, že i tu možno počítať s istým podielom prvkov popolnicových polí. Zoomorfné nádoby vyskytujú sa i v kultúre velatickej, ktorá tieto vplyvy mohla prejímať a pretavovať a ďalej vnášať do nami uvádzanej kultúrnej skupiny.

Kovové predmety, až na železnú čepeľ, z malého nožíka z tohto pohrebiska dosiaľ chýbajú.

Záverom možno o tomto pohrebisku povedať, že sa radí do veľkej oblasti príbuzných kultúrnych skupín, reprezentovaných na území Rakúska skupinou stillfriedskou, na Morave typom podolským, v Maďarsku skupinou Vál a na Slovensku tzv. chotínskym okruhom. Nálezy zo Slovenska, radiace sa k tejto kultúrnej skupine, možno dosiaľ registrovať z piatich lokalít: Mužla, Chotín, Tlmače, Hurbanovo a Tupá (prv Tompa). Čo sa týka časového vymedzenia tejto kultúrnej skupiny vôbec, treba súhlasiť s datovaním M. Šolleho, ktorý vývoj kultúry podolskej na Morave vymedzuje Reineckovým stupňom HB-HC.²⁰ Takéto časové zaradenie odpovedá i jednotlivým keramickým formám, ktoré, ako to ukazuje rozbor keramického materiálu, možno vyvodzovať jednak z kultúry velatickej s istými reminiscenciami kultúry mohylovej ako i prvkami pozdných lužických popolnicových polí. Osobitosti v časove zhodných prejavoch tejto kultúry na území Slovenska, Moravy, Rakúska a Maďarska treba pripísať lokálnym podmienkam, vplývajúcim na jej vývoj. Nemožno prejsť bez povšimnutia, že nálezy moravské vykazujú väčšiu podobnosť s oblasťou rakúskou, na druhej strane treba zasa hľadať užší súvis nálezov slovenských so skupinou Vál v Maďarsku. Brody, na ktoré som už prv upozornila (štúrovský, komárňanský), ukazujú sa po zverejnení nálezového materiálu válskeho E. Patekovo u ako cesty, ktorými prechádzal kultúrny styk našej oblasti s Maďarskom. Nálezy válskej skupiny v okolí Ostrihomu nadväzujú tak na skupinu po-

dolskú na ľavom brehu Dunaja v Mužle. I keď bolo upozornené na podiel kultúry velatickej a iných zložiek na formovanie našej kultúrnej skupiny, to ešte neznamená, že by tým bol popretý jej zrod v oblasti Dolného Rakúska, kde, ako sa zdá, boli neobyčajne vhodné podmienky pre jej prvotné sformovanie a kde i kultúra velatická je hojne zastúpená. Vplyvy z tejto oblasti šírili sa potom jednak smerom severným na Moravu, jednak cez Hradsko (Burgenland) smerom východným do Maďarska, ktoré možno považovať za spojovací článok stykov juhozápadného Slovenska s oblasťou Dolného Rakúska. Väčšia príbuznosť nálezového materiálu slovenského s maďarskou skupinou válskou, zdá sa, potvrdzuje takéto stanovisko. V ďalšom vývoji je však dôležité, že styk maďarskej oblasti so Slovenskom slabol, naproti tomu však vplyvy z územia Rakúska trvajú na našom území ďalej (Sereď, Reca — vzťahy ku Kalenderbergu a k typu Bernhardsthal).²¹ Tak isto na Morave zistením M. Šolleho objavuje sa v ďalšom vývoji mikulovská skupina kultúry kalenderberskej, do ktorej vstáva i kultúra podolská.²² Na pohrebisku v Mužle síce neboli pobadané prvky, umožňujúce predpokladať takýto plynulý prechod do istej kultúrnej skupiny (vyjímajúc amfory zdobenej radielkom, ukazujúcim na ďalší vývoj), naproti tomu časť nálezového materiálu z Chotína ukazuje priamo na vývoj ku kultúre kalenderberskej. Zatiaľ však nie je možné na Slovensku bližšie stanoviť, či i tu vývoj kultúry podolskej smeroval priamo ku Kalenderbergu, alebo či prvky kalenderberské, ktoré sa objavujú na pohrebisku v Chotíne, treba vysvetľovať iba ako náhodné vtrúsenie, nemajúce podstatnejšieho významu pre ďalší vývoj tejto skupiny. Pokračovanie výskumu v Mužle i v Chotíne a uverejnenie materiálu z iných lokalít s halštatskými pamiatkami dajú azda možnosť zaujať i k tejto otázke určitejšie stanovisko.

Poznámky

¹ I. L. Červinka, *Nový typ popolnicových polí na Moravě*, Pravěk VI, 1919, 140–148, Kojetín na Hané 1910. — J. Böhm, *Kronika objeveného věku*, Praha 1941, 370–377. — J. Schránil, *Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin a Lipsko 1928.

² Za sprístupnenie údajov B. Szókeho ďakujem riad. Archeologického ústavu SAV dr. A. Točíkovi.

^{3a} kosti uložené voľne v popolnici; b) pozostatky kostí v malej nádobke vložené do väčšej nádoby; c) kosti uložené v dvoch nádobách.

⁴ I. L. Červinka, c. d., 140 n.

⁵ F. Tompa, A. Alföldi, L. Nagy, *Budapest az ókorban*, Budapest 1942, 102–103.

⁶ Napr. inv. č. 79, 52, 150 (pod týmito inventárnym číslom sú dve amfory), 71.951.59; aj F. Tompa, A. Alföldi, L. Nagy, c. d., tab. XVI, č. 14, 16.

⁷ Vzájomný vzťah kultúry stillfriedskej a ďalšej popiera i R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Viedeň 1954, 484 n.

⁸ *Slovenské dejiny I*, Bratislava 1947, tab. XVIII, č. 2–3.

⁹ R. Pittioni, c. d., 422, obr. 295, 433, obr. 305.

¹⁰ M. Šolle, *Jižní Morava v době halštatské*, Pam. Arch. XLVI, č. 1, 1955, 101 n.

¹¹ K. Hetzer, K. Willvonseder, *Das Urnenfeld von Gross-Enzersdorf* (Wien 22. Bezirk), *Archeologia Austriaca* 9, 67 n.

¹² J. Filip, *Lužická kultura v Československu*, Pam. Arch. XXXI, 1939, 40 n.

¹³ J. Paulík, *Príspevok k osídlení juhozápadného Slovenska v mladšej dobe halštatskej*, Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1955, časť II. Liblice 1956, 61.

¹⁴ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, tab. XLIV, č. 8.

¹⁵ J. Eisner, c. d., tab. XLIX, obr. 3.

¹⁶ J. Kudláček, *Eneolitické a halštatské pamiatky z Tlmáča*, okr. Levice, AR V, 1953, 148 n.

¹⁷ E. Pateková, *Koravaskor kutatásunk néhány problémája* (Adatok a Duna-könyök koravaskorának kialakulásához), AÉ 82, 1955, č. 2, 162 n.

¹⁸ Там же, 162 n.

¹⁹ A. Stocký, *Čechy v době železné*, Praha 1933, tab. I, č. 2, 4.

²⁰ M. Šolle, c. d., 101 n.

²¹ J. Paulík, c. d., 58 n. Za nahladnutie do nepublikovaného materiálu z Rece ďakujem dr. B. Chropovskému.

²² M. Šolle, c. d., 101 n.

Гальштатский могильник с трупосожжением в Мужле

М. Новотна

Благодаря широкой исследовательской деятельности за последние годы, снова выдвигается на первый план вопрос о возникновении и развитии подольской (хотинской) группы, которая была открыта еще в 1910 г. в Моравии И. Л. Червинком. Эта ясно определенная культурная группа раньше почти всеобщее была рассматриваема как чужой элемент, вклинившийся в местную среду; новейшие раскопки в Словакии и Моравии дают возможность найти новые критерии для объяснения ее находок в нашей области.

К решению этого вопроса без сомнения может послужить и материал из могильника этого типа в Мужле (округ Штурово).

Находки в этой местности начали появляться еще до второй мировой войны, в то время неопределенное количество могил было уничтожено. Несколько находок было сохранено, из них часть попала в музей в Новых Замках и в Пештянах, а меньшая часть керамики также в частные коллекции, из которых известны коллекции М. Пешль в Нитре и А. Дудиха в Железовцах. Находки, помещенные в музей в Новых Замках были во время второй мировой войны уничтожены. Весь упомянутый материал происходил, вероятнее всего, из одного и того же могильника, дальнейшая часть которого была систематически открыта только в 1953—1954 г. Из уничтоженных предметов (музея в Новых Замках) заслуживает внимания в частности зооморфный сосуд, имеющий форму обыкновенных орнаментированных амфор, с выступающей фигуркой птицы на выпуклости сосуда. Из этого могильника до сих пор это единственный зооморфный сосуд. В музее в Пештянах особый интерес представляет амфора, которая, в отличие от других амфор, имеет с каждой стороны по три вертикальные ручки, связанные между собой и заканчивающиеся на разграничении горла и туловища сосуда. А в коллекции М. Пешль можно отметить амфору без ножки с орнаментом из желобков на туловище. Ее особенностью является именно орнамент, состоящий из полосок вертикальных желобков, чередующихся с горизонтальными желобками.

Продолжающееся уничтожение предметов, а также важное значение этой местности вызвали необходимость раскопок, которые и начал Археологический Институт Словацкой Академии Наук в 1953 и 1954 гг. В общем раскопками было открыто 12 могил с трупосожжением,

а следующие три могилы были найдены местными жителями в промежутке времени между двумя сезонами раскопок. Хотя общее количество найденных могил и невелико, эти раскопки дали целый ряд ценных сведений, касающихся как керамического материала, так и способов погребения.

Керамический материал из этого могильника можно подразделить на несколько групп: 1. амфоры на ножке с двумя ручками, с орнаментом из желобков, — наиболее типичные для этого могильника, 2. большие амфорообразные формы без орнаментов, 3. миски трех основных типов — с изогнутым венчиком, с внутри вогнутым граненым венчиком и гладкие полушарообразной формы, 4. чашки с одной ручкой под венчиком, 5. двойной сосуд и иные переходные и единичные формы.

Что касается ритуала погребения, то были найдены два типа: погребение в урнах, которое здесь преобладает, и погребение в ямах. Могильная яма не была установлена во всех случаях, так как могилы сравнительно неглубоки, и их засыпь часто по цвету сливается с окружающей почвой. Установленные могильные ямы в общих чертах были круглой формы, и сосуды в них находились не в центре, а скорее ближе к краю ямы. В могиле № 00 в одной из амфор найдены непережженные кости животных, происходящие из пищи. Размещение могил позволяет предполагать, что могила ясно обозначалась насыпью, а может быть и небольшим курганчиком.

Подводя итог сказанному, полученным из этого могильника, можно сказать, что могильник этот относится к большой области родственных культурных групп, представляемых на территории Австрии группой штильфридской, в Моравии — типом подольским, в Венгрии — группой Вал, и в Словакии т. наз. хотинской группой. Что касается хронологического определения этой культурной группы в Словакии, то надо согласиться с датированием М. Шолле, который относит развитие подольской культуры в Моравии к ступени НВ—НС по Рейнке. Такое хронологическое определение отвечает и отдельным керамическим формам, которые, на основании анализа керамического материала, можно выводить из велятицкой культуры с некоторыми реминисценциями курганной культуры, а также с элементами поздних лужицких полей по-

гребальных урн (керамика с желобками). Отличительные особенности в одновременных проявлениях этой культуры на территории Словакии, в Австрии, в Моравии и в Венгрии надо приписать местным условиям ее развития. Нельзя не обратить внимание на то, что находки моравские имеют большее сходство с австрийскими, а с другой стороны существует более тесная связь словацких находок с группой Вал в Венгрии. Броды, на которые я уже раньше указывала (у Штурова и Комарна), после опубликования Е. Патек материала группы Вал, являются путями, по которым шли культурные сношения между нашей областью и Венгрией. Находки группы Вал в окрестностях Остригома связаны с хотинской группой на левом берегу Дуная в могильнике в Мужле. Хотя и указывалось на участие культуры группы Вал и других элементов в образовании нашей культурной группы, но это еще не опровергает ее возникновения в области Нижней Австрии, где, повидимому, были несбыточно благоприятные условия для развития ее первоначальных форм. Влияния из этой области распространялись потом и в направлении на север, в Моравию, и через Бургенланд в направлении на восток, в Венгрию, которые можно считать соединительным звеном в сношениях югозападной Словакии с областью Нижней Австрии. Большая родственность найденного ма-

териала словацкого с венгерской группой Вал, кажется, подтверждает это.

Для дальнейшего развития, однако, имеет значение факт, что сношения Венгрии с словацкой областью ослабевали, а влияния, идущие с территории Австрии в нашу область продолжались (Серед, Рэца — связь с культурой календербергской и с типом Бернардшталя). Таким же образом, по данным М. Шолле, появляется в дальнейшем развитии микловская группа календербергской культуры, в которую вращает и культура подольская. В могильнике в Мужле, правда, элементы, которые давали бы возможность такого равномерного перехода в известную культурную группу, не были найдены (за исключением амфорки, украшенной зубчатым колесиком, указывающей на дальнейшее развитие), в то время как материал из Хотини прямо указывает на развитие в направлении к культуре календербергской. Но пока нельзя еще для Словакии точно установить шло ли и здесь развитие подольской (хотинской) культуры в одном направлении, прямо к календербергу или же календерберские элементы находок из могильника в Хотине надо рассматривать как случайные вкрапления, неимеющие существенного значения для дальнейшего развития этой группы. Продолжение раскопок как в Мужле, так и в Хотине даст, вероятно, возможность ближе подойти к решению и этого вопроса.

Ein hallstattzeitliches Brandgräberfeld in Mužla

Mária Novotná

Dank der umfangreichen Forschungstätigkeit in den letzten Jahren, tritt in der Slowakei wieder die Frage der Entstehung und Entwicklung der Podoler Kulturgruppe (Chotín) in den Vordergrund, welche noch im Jahre 1910 von I. L. Červinka erkannt worden ist. Diese Kulturgruppe, welche in Vergangenheit fast eindeutig als fremder, in das einheimische Milieu eingekelter Bestandteil erklärt worden ist, ermöglicht durch die neuen Funde in Mähren und in der Slowakei, neue Kriterien für die Erläuterung ihres Vorkommens in unserem Milieu einzunehmen.

Das Material vom Gräberfelde dieses Types in Mužla, Bez. Štúrovo, wird zur Lösung dieser Frage sicher einen Beitrag leisten.

Das Vorkommen der Funde von dieser Lokalität hat schon vor dem ersten Weltkrieg begonnen, wann eine zur Zeit bereits unfeststellbare Zahl von Gräbern vernichtet worden ist. Einige Funde wurden gerettet; ein Teil deren ist in die Museen von Nové Zámky und Piešťany geraten und eine

geringere Zahl von Gefäßen auch in Privatsammlungen, von denen folgende bekannt sind: die Sammlung von M. Peschlová in Nitra und die von A. Dudich in Želiezovce. Die im Museum von Nové Zámky aufbewahrten Funde sind während des zweiten Weltkrieges vernichtet worden. Das gesamte angeführte Material stammte mit grösster Wahrscheinlichkeit von demselben Gräberfelde, dessen weiterer Teil erst in den Jahren 1953—1954 systematisch freigelegt wurde. Von den vernichteten Denkmälern (Museum Nové Zámky) verdient die Aufmerksamkeit besonders das kleine zoomorphe Gefäß von der üblichen Form der verzierten Amphoren mit einer ausladenden Vogelplastik an der grössten Wölbung. Bisher ist dies das einzige zoomorphe Gefäß von diesem Gräberfelde. Eine Besonderheit im Museum von Piešťany stellt eine Amphore dar, welche zum Unterschiede von den übrigen Amphoren zwei gegenüberstehende Dreiergruppen von senkrechten, zusammenhängenden Henkeln hat, die am

Brüche des Hals- und Bauchteiles enden. In der Sammlung von M. Peschlová kann man wieder auf eine Amphore ohne Fuss deuten, deren Körper Furchenverzierung besitzt. Die Besonderheit der Amphore äussert sich gerade in der Verzierung, welche aus Bändern von abgewechselt senkrechten und waagrechten Furchen besteht.

Sowohl weiteres Vernichten der Denkmäler, als auch die Wichtigkeit dieser Lokalität liessen die Notwendigkeit von Ausgrabungen aufkommen, welche das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften im Sommer in den Jahren 1953 und 1954 begann. Bei den Ausgrabungen sind im ganzen 12 Brandgräber freigelegt worden und drei weitere Gräber wurden zwischen zwei Ausgrabungs-Kampagnen von der örtlichen Bevölkerung gerettet. Obwohl die gesamte Zahl der Gräber gering ist, brachten diese dennoch eine ganze Reihe von neuen Erkenntnissen, welche einerseits das Keramik-Material, andererseits den Begräbnisritus betreffen.

Das keramische Material von diesem Gräberfelde kann man in einige Gruppen einteilen: 1. zweihenkelige Fussamphoren mit Furchenverzierung, welche das meist typische Merkmal dieses Gräberfeldes darstellen; 2. grosse amphorenartige unverzierte Formen; 3. kleine Schüsseln von grundsätzlich drei Typen: mit tordiertem Rande, mit nach innen eingezogenem kantigem Rande und glatte halbkugelige Formen; 4. Schalen mit einem Henkel unter dem Rande; 5. ein kleines Doppelgefäss und weitere Übergangsformen und vereinzelte Formen.

Was den Begräbnisritus betrifft, sind zwei Bestattungstypen festgestellt worden: Urnenbestattungen, welche vorwiegend sind und Grubenbestattungen. Eine Grabgrube wurde nicht in allen Fällen festgestellt, da die Gräber verhältnismässig seicht waren und die Farbe ihrer Ausfüllung ist oft mit dem umgebenden Boden verschwommen. Die festgestellten Grabgruben waren ungefähr kreisförmig und die Gefässe befanden sich nicht in der Mitte, sondern sie waren eher zum Rande des Grabes verschoben. Im Grabe Nr. 7/54 wurden in einer der Amphoren durch die Glut nicht verbrannte Tierknochenreste von der ursprünglichen Nahrung festgestellt. Die Verteilung der Gräber ermöglicht die Vermutung, dass das Grab deutlich durch einen Hang, oder vielleicht auch durch einen kleinen Grabhügel bezeichnet war.

Bei der Zusammenfassung der Erkenntnisse von diesem Gräberfelde kann man feststellen, dass dieses in das grosse Gebiet der Kulturgruppen zu rechnen ist, welche im österreichischen Gebiete durch die Stillfried-Gruppe, in Mähren durch den Podol-Typus, in Ungarn durch die Gruppe Vál und in der Slowakei durch den sogenannten Chotín-Kreis repräsentiert sind. Hinsichtlich der zeit-

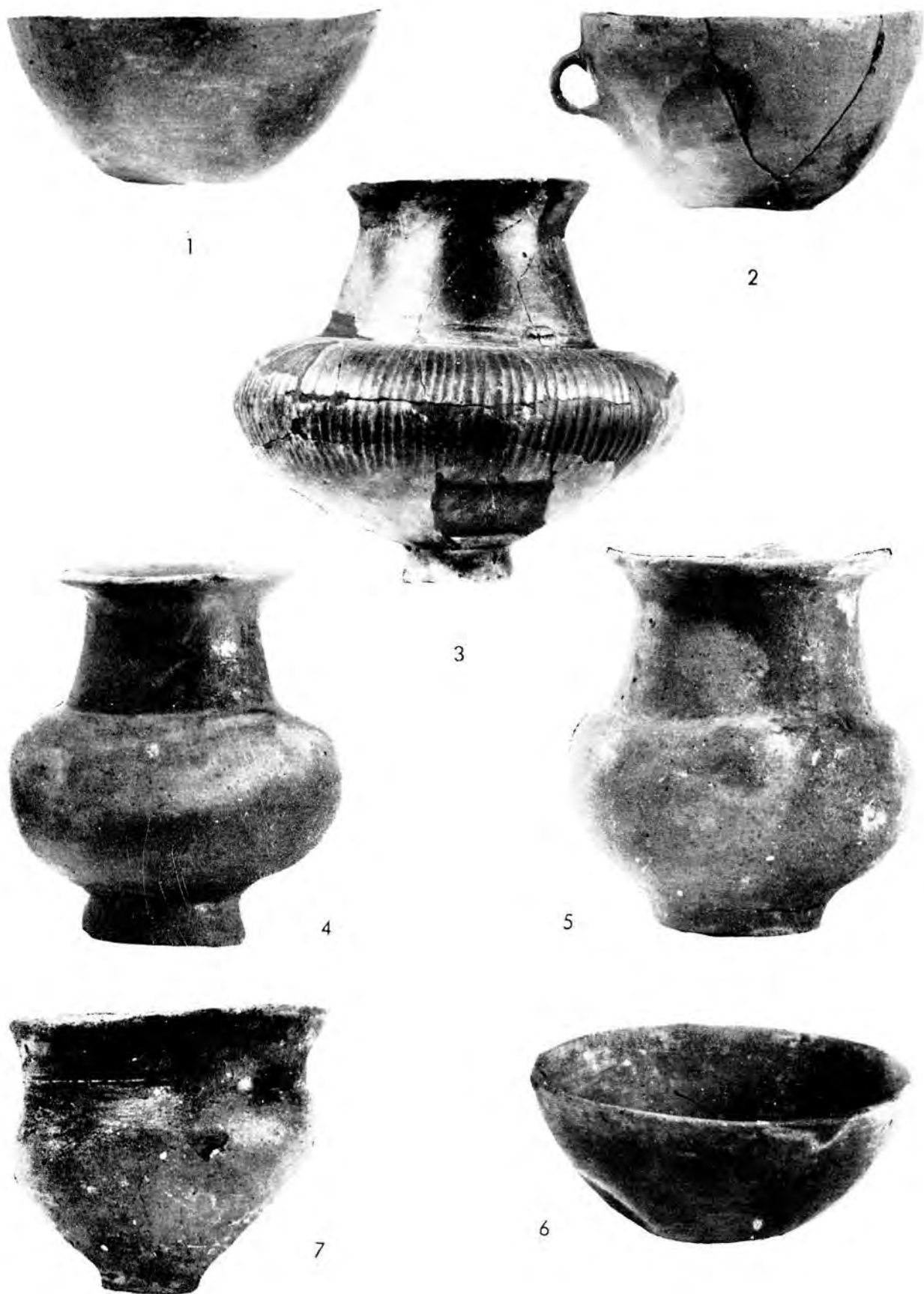
lichen Abgrenzung dieser Kulturgruppe, heisst es, mit der Datierung von M. Šolte übereinstimmen, der die Entwicklung der Podoler-Kultur in Mähren durch die Reinecke-Stufe HB-HC abgrenzt. Solch eine zeitliche Einreihung entspricht auch einzelnen keramischen Formen, die man nach der Analyse des keramischen Materials einerseits von der Velatitz-Kultur mit gewissen Reminiszenzen der Hügelgräberkultur, als auch mit Einschlägen der späten lausitzer Urnenfelder (Furchenkeramik), ableiten vermag. Die Eigenartigkeiten in den zeitlich übereinstimmenden Äusserungen dieser Kultur im Gebiete der Slowakei, in Österreich, Mähren und Ungarn, sind den lokalen Bedingungen zuzuschreiben, welche ihre Entwicklung beeinflussten. Man kann die Tatsache nicht ohne Beachtung lassen, dass die mährischen Funde eine grössere Ähnlichkeit mit dem österreichischen Gebiet aufweisen, andererseits ist wieder ein engerer Zusammenhang der slowakischen Funde mit der Gruppe Vál in Ungarn zu suchen. Die Furten, auf die ich schon früher die Aufmerksamkeit lenkte (Štúrovo, Komárno), erscheinen nach der Veröffentlichung des Materials von Vál durch E. Patk, als Wege, durch welche die kulturellen Beziehungen unseres Gebietes mit Ungarn verliefen. Die Funde der Gruppe Vál in der Umgebung von Gran (Esztergom) knüpfen an die Chotín-Gruppe am linken Donauufer mit dem Gräberfelde von Mužla. Obwohl auf den Anteil der Velatitz-Kultur und anderer Elemente, an der Formung unserer Kulturgruppe die Aufmerksamkeit gelenkt wurde, bedeutet dies noch nicht die Bestreitung ihrer Entstehung im Gebiete von Niederösterreich, wo anscheinend ungewöhnlich entsprechende Bedingungen für ihre primäre Formung gewesen sind. Die Einflüsse aus diesem Gebiete verbreiteten sich dann einerseits in nördlicher Richtung nach Mähren, andererseits durch Burgenland ostwärts nach Ungarn, welches man für ein Verbindungsglied der Beziehungen zwischen der Südwestslowakei und dem Gebiete von Niederösterreich halten kann. Die nähere Verwandtschaft zwischen dem slowakischen Fundmaterial und der ungarischen Vál-Gruppe bekräftigt anscheinend diesen Gesichtspunkt.

In der weiteren Entwicklung ist jedoch von Wichtigkeit, dass sich die Beziehungen Ungarns mit dem slowakischen Gebiete verschwächen, die Einflüsse vom österreichischem Gebiete dauern hingegen auf unserem Boden fort (Sereď, Reka — Beziehungen zur Kalenderberg-Kultur und zum Typus Bernhardthal). Laut der Feststellung von M. Šolte erscheint ebenso in Mähren in der weiteren Entwicklung die Mikulov-Gruppe der Kalenderberg-Kultur, mit welcher auch die Podoler-Kultur verwächst. Am Gräberfelde von Mužla wurden jedoch keine Elemente beobachtet,

die solch einen ununterbrochenen Übergang zu einer gewissen Kulturgruppe ermöglichen (mit Ausnahme der durch Rollrädchen verzierten Amphore, welche auf eine weitere Entwicklung deutet), demgegenüber deutet ein Teil des Fundmaterials von Chotín direkt auf eine zur Kalenderberg-Kultur gerichtete Entwicklung. Bisher ist es jedoch in der Slowakei nicht möglich näher festzusetzen, ob die Entwicklung der Podoler-Kultur

(Chotín) eindeutig direkt zu Kalenderberg gerichtet war, oder ob die Elemente der Kalenderberg-Kultur, die am Gräberfeld in Chotín vorkommenn, bloss als zufällige Verstreuung, ohne wesentliche Bedeutung für die weitere Entwicklung dieser Gruppe erklären zu sind. Die weiteren Forschungen sowohl in Mužla, als auch in Chotín, werden vielleicht ermöglichen, einen näheren Standpunkt zu dieser Frage einzunehmen.

Übersetzt von L. Kramerová

Tabuľka I. Mužla, 1—7 — rozrušené hroby.

1

2

3

4

6

5

Tabuľka II. Mužla, 1, 2 — hrob č. 1; 3—5 — hrob č. 2; 6 — rozrušený hrob.

1

2

3

4

5

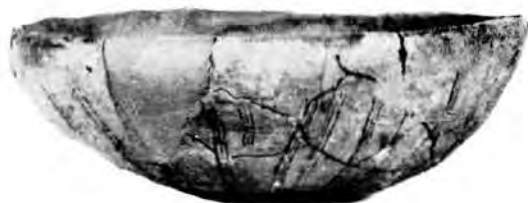

6

Tabuľka III. Mužla. 1—4 — hrob č. 3; 5 — hrob č. 4; 6 — hrob č. 7.

1

2

3

4

5

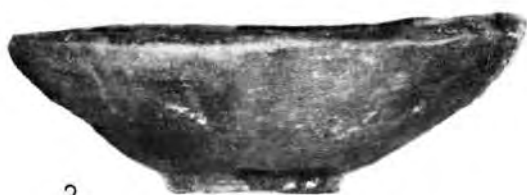

6

Tabuľka IV. Mužla, 1, 2 — hrob č. 9, 3—6 — hrob č. 6.

1

2

3

4

5

6

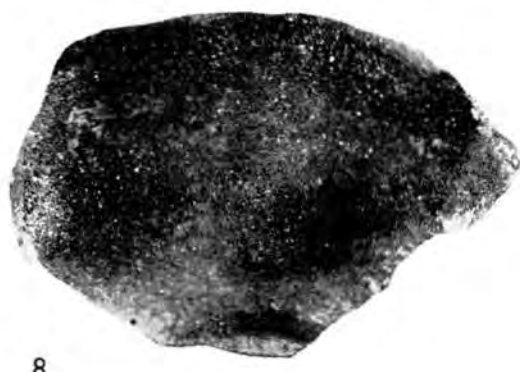

7

8

Tabuľka V. Mužla, 1—8 — hrob č. 7.

Tabuľka VI. Mužla, 1, 2 — hrob č. 10, 3 — hrob č. 12, 4, 5 — hrob č. 11, 6—8 — hrob č. 5.

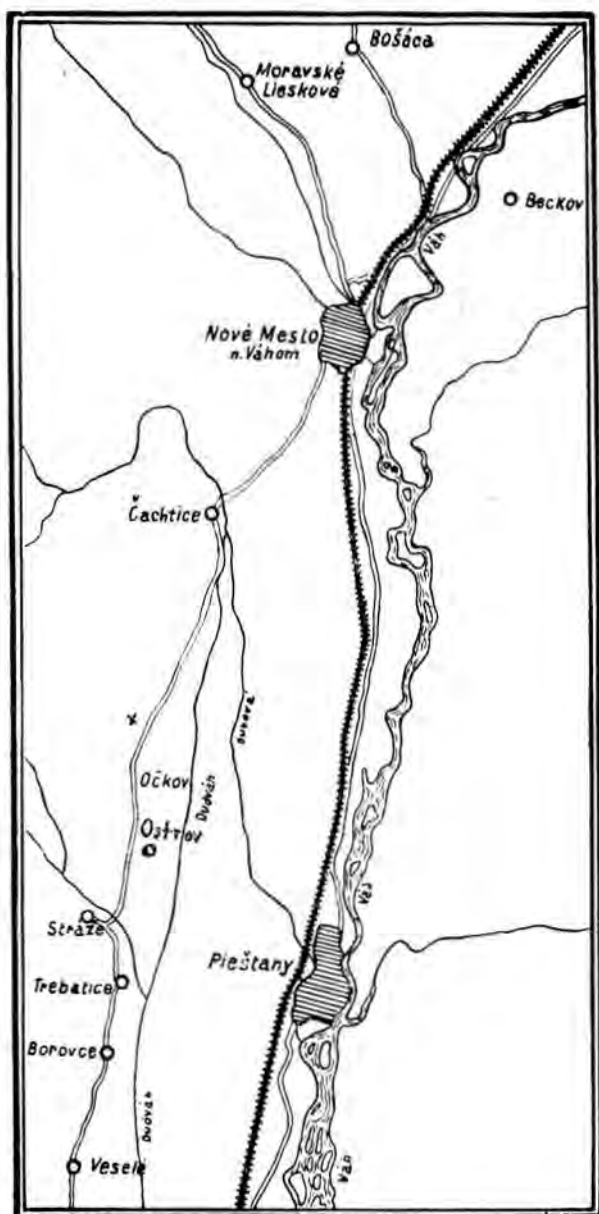
Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch

(Výskum 1953 a 1955)

TITUS KOLNÍK

Očkov leží 7 km severozápadne od Piešťan a 6 km severne od známej lokality Stráže (obr. 1). Nálezisko sa nachádza na úpätí k juhovýchodu prívratných svahov posledných výbežkov Malých Karpát, na ľavej strane cesty Vrbové—Nové Mesto nad Váhom, naproti dnešnému cintorínu nad hliníkom tehelne obce Korytné. Na juhovýchodnej strane susedí so zvyškami zrúcanín opevneného kaštieľa Ocskayovcov, vypáleného r. 1709.¹

Pohrebisko bolo zistené na pozemku nad tehelňou pri prvej hlbokej orbe parným pluhom na jar r. 1914.² Pluh vtedy narušil všetky hroby uložené plytšie ako 60 cm pod vtedajším povrchom. A. Scherf, správca veľkostatku baróna Springera v Očkove, s porozumením zachránil niektoré nálezy a plánoval podniknúť na jar r. 1915 výskum pohrebiska. Pohnuté vojnové udalosti mu však v tom zabránili. K. Krieglér uvádza,³ že pri orbe v ďalších rokoch prichádzalo na povrch veľké množstvo črepov. Najhojnejšie nálezy sa sústreďovali okolo menšej vyvýšeniny, ktorá bola jasne znateľná napriek stálemu pôsobeniu vody a pluhu. Z tejto časti pohrebiska pochádzajú údajne i Scherfove nálezy, uvedené v odseku I a II. V priebehu ďalších rokov bolo pohrebisko naďalej vystavené ničivému účinku orby,⁴ ako i početným zásahom „hladačov pokladov“, ktoré tu vraj ukryl posledný majiteľ kaštieľa László Ocskay.⁵ Roku 1934 tu skúšobne kopala C. Streitová,⁶ našla však iba niekoľko črepov. Juhovýchodná časť náleziska bola úplne zničená postupujúcim hliníkom tehelne (pozri plán). Roku 1945 bolo pohrebisko narušené vojenskými opevňovacími prácami. V roku 1953 a 1955 podnikol tu Archeologický ústav SAV v Nitre dvojmesačný záchranný výskum. Roku 1953 bola preskúmaná časť pozdĺž západného okraja hliníka tehelne. V siedmich sondách boli zistené iba zvyšky rozrušených a pluhom rozvláčených hrobov. Iba na troch miestach boli objavené viaceré narušené hroby (č. 1—11). Zdalo sa, že viac neporušených hrobov sa už nepodarí objaviť.

Obr. 1. Náleziská z mladšej doby rímskej na strednom Považí. X—Pohrebisko Očkov. Meradlo 1 : 200 000.

Obr. 2. Očkov, pohrebisko. Pohľad na odkrytú časť desiat' nedatovanej mohyly s kamennou konštrukciou. Foto J. Krátky.

Cieľom výskumu r. 1955 bolo odkryť a preskúmať mohyly s kamennou konštrukciou (obr. 2), zistenú r. 1953⁷ a zistiť približné hranice pohrebiska. Výskum plochy južne od mohyly ukázal, že sa tu nachádzajú ďalšie hroby, poskytujúce neobvyčajne cenné poznatky stratigrafické a chronologické. Bolo objavených ďalších 46 popolnicových hrobov. K výskumu plochy západne od mohyly pre daždivé počasie (november) nedošlo. Zo spomenutých príčin nemohol byť uskutočnený ani plánovaný výskum mohyly. I keď výskum pohrebiska v Očkove nie je ukončený, pokladáme za osožné a potrebné uverejniť zprávu o doterajších nálezoch a výskumoch s predbežnými závermi a poskytnúť tak možnosť poznania neobvyčajne závažného porovnávacieho materiálu z mladšej doby rímskej i počiatku doby sťahovania národov na Slovensku.

STARŠIE NÁLEZY

I. Nálezy uložené v *Prehistorickom ústave vo Viedni* (Urgeschichtliches Institut der Universität in Wien), získané darom zo súkromnej zbierky A. Scherfa; publikované L. Franzom v článku *Germanische Funde aus der Gegend von Pistyan* v *Karpathenland* I, 1928, 97–98, obr. 1–3.

1. Široká vázovitá misa (c. d., obr. 1), na kruhu zhotovená s prstencovite odsadeným dnom a zhrubnutým von vyhnutým okrajom; z jemne vyplaveného a výborne vypáleného materiálu. Rozmery: v. 19 cm, dm. ú. 27 cm.

2. Vázovitá misa (c. d., obr. 2), v ruke zhotovená s poškodenou dolnou časťou. Zaoblená vydutina zdobená obvodovou ryhou. Pod ňou strie-

davo šikmo vyšrafované trojuholníky. Výška zachovanej časti 18 cm.

3. Poškodená hrncovitá dvojkónická nádoba (c. d., obr. 3) s pomerne ostrým lomom vydutiny, s dnom bez odsadenia, v ruke zhotovená z hrubšieho materiálu.

4. Črep z vázovitej misy, vytočenej na kruhu z dobre vyplaveného materiálu, zdobený dvoma pásmi viacnásobnej vlnovky.

II. Nálezy nájdené A. Scherfom, publikované Krieglom v zpráve *Funde aus dem Waagtal* v *Sudeta* V, 1929, 123–137, obr. 6–26; uložené v *Slovenskom národnom múzeu v Martine*:

1. Širšia misovitá urna (obr. 15, č. 1) s dnom odsadeným v nôžku. Okraj nádoby je poškodený. Dá sa však usúdiť, že bol iba nepatrne vyhnutý. V ruke zhotovená, tuhou leštená, čiernej farby. Zdobená na hrdle, oddelenom od vydutiny dvoma obvodovými ryhami lomenicou, urobenou trojzubým kolieskom. Silne vyklenutá vydutina je zdobená troma trojicami plastických zvislých, znútra vytlačených výčnelkov, prostredný výčnelok je vždy nižšie. Výčnelky sú postranne ohraničené dvojicami rýh, takže tvoria trojuholníkovité políčka s vrcholom nadol. Rozmery: v. približne 18 cm, dm. max. vydutiny 19 cm, dm. dna 7,4 cm. Menšia, tvarom i výzdobou podobná nádobka bola podľa Krieglrovho údaju uložená v súkromnej zbierke M. Spitzera, lekára v Novom Meste nad Váhom. Osud tohto nálezu sa dosiaľ nepodarilo vypátrať.⁸

2. Vázovitá urna (tab. II, 5) s dnom prstencovite odsadeným. Vodorovne zhrubnutý okraj pri-

Obr. 3. Očkov, pohrebisko: a — pohľad na hroby v sonde 1/55, b — pohľad na hroby v sonde 3/55. Foto T. Kolník.

pomína nádoby s okružím (*Krausengefässe*). Je zhotovená na kruhu z jemne vyplavenej, výborne vypálenej hlíny, šedohnedej farby, na vnútornej strane so stopami po krúžení v podobe žliabkov. Zdobená na maximálnej vydutine obvodovým radom vypichaných jamôk, nad nimi pás pravidelnej štvornásobne rytej vlnovky s malou amplitúdou a na podhrdlí dvojitou, plytšie rytou, vľavo uchýlenou vlnovkou. Rozmery: v. 24,5 cm, dm. ú. 16 cm, dm. max. vydutiny 24,2 cm, dm. dna 9,5 cm.

3. Črep z tela v ruke zhotovenej nádoby, zdobenej hlboko rytými žliabkami v rôznych smeroch (c. d., obr. 8), z dobre vyplaveného materiálu, výborne vypáleneho.

4. Tri prasleny tvaru dvoch na seba postavených komolých kuželov o nerovnakej výške (c. d., obr. 9–11). Maximálne priemery praslenov: 4 cm, 4 cm, 3 cm.

5. Hlinená valcovitá perla (alebo malý praslen?) s maximálnym priemerom 2 cm (c. d., obr. 12).

6. Fragmenty a zliatky skla, bližšie neurčiteľné, pravdepodobne zvyšky sklenených nádob a koráľkov (c. d., obr. 13 a–e).

7. Zlomky bronzových nádob z tenkého plechu. Medzi nimi jeden zlomok z okraja nádoby s vodorovne von vyhnutým ústím, ďalej zlomok z držadla panvice a časť dna nádoby, zdobenej koncentrickými žliabkami so stopami po postriebrení (c. d., obr. 14–16).

8. Zlomky bronzových kovani: plechová obšimka s otvormi pre klinec (c. d., obr. 17); štyri úzke prehnuté pliesky pravdepodobne z kovania remeňa; iné, tvarovo atypické zlomky.

9. Zlomky rôznych bronzových predmetov:

a) otvorený bronzový prsteň (c. d., obr. 19);
b) zlomok náramku s gombíkovitými zhrubnutiami (c. d., obr. 20);

c) bronzová trubička s dvoma drôťmi zavesenými obojstranne na slučky priečky, prechádzajúcej trubičkou (ihelníček? — c. d., obr. 21).

d) obdĺniková pracka, trojdielna, s trňom na pohyblivej osi, gombíkovite ukončenej (c. d., obr. 22);

e) zlomky kovania skriniek.

10. Tri železné nože s obojstranne odsadeným rezívom (c. d., obr. 31–33).

11. Spony:

a) bronzová spona s podviazanou nôžkou skupiny Almgren VI/2, s dlhým, desaťzávitovým vinutím so spodnou tetivou (c. d., obr. 24); ihla ulomená. Dĺ. spony 4,7 cm.

b) časť podobnej bronzovej, značne poškodennej spony (c. d., obr. 25);

c) zlomok z ďalšej podobnej bronzovej spony (c. d., obr. 26);

d) zlomky (lučičky) troch železných spôn, značne poškodených hrdzou, skupiny Almgren VI/2 (c. d., obr. 27–30). Všetky tri spony boli jednodielne a mali štvorzávitové vinutie s hornou tetivou, s krátkou nôžkou a uzavretým zachycovačom.

12. Zlomky iných, tvarovo atypických železných predmetov.

III. V bývalom Jedličkovom múzeu v Trnave (dnes Krajské múzeum v Trnave) je uložený nálež F. Šándorfiho, publikovaný A. Loubalom v článku *Nová data o římskoprovins-*

ciálnim pohrebišti v Očkove v Památkách archeologických 39/1933, 74—75, obr. 51.

Vázovitá urna na kruhu zhotovená s prstencovite odsadeným dnom, zosilneným, mierne von vyhnutým okrajom. Podhrdlie vyčlenené slabým prežliabkovaním. Vytočená z dobre vyplaveného materiálu tehlovočervenej farby, so stopami po krúžení na vonkajšej i vnútornej strane. Rozmery: v. 17 cm, dm. ú. 19,5 cm, dm. max. vydutiny 21 cm, dm. dna 9 cm.

Okrem tohto bezpečne lokalizovaného nálezu sú tu i dve bronzové spony a závesok, ktoré by tiež mohli pochádzať z Očkova.

IV. V Okresnom vlastivednom múzeu v Trenčíne sú uložené nasledovné nálezy:¹⁰

1. Urna tvaru misovitej vázy, v ruke zhotovená (inv. č. 941), s jemne von vyhnutým poškodeným okrajom, s dnom bez odsadenia, so stenami v dolnej časti dovnútra klenutými. Zdobená nad maximálnou vydutinou dvoma obvodovými ryhami. Zhotovená z dobre vyplaveného materiálu, dobre vypáleného, farby tehlovohnedej. Vysoká 16,2 cm.

2. Menšia situlovitá nádobka v ruke zhotovená. Pôvod tejto nádoby z Očkova zdá sa byť neistý. Svojím tvarom sa úplne vymyká z rámca nálezov v Očkove.¹¹

3. Železná jednodielna spona s podviazanou nôžkou so štvorzávitovým vinutím a hornou tetivou bez ihly, tvaru Almgren, obr. 173. Dĺžka 7,8 cm.

4. Bronzová jednodielna spona s podviazanou dlhou nôžkou, veľmi dobre zachovaná; drôtený lučik so štvorzávitovým vinutím, hornou tetivou. Dĺžka spony je 4,5 cm.

5. Zlomok železnej jednodielnej spony, dlhej 4 cm.

6. Železná obdĺžniková trojdielna pracka, trň ulomený. Rozmery: 3,5×2,9 cm.

7. Železná pinzeta dlhá 7,1 cm.

8. Dva zlomky bronzového okutia, pravdepodobne z kovania okrajov štítu — pliešky tvaru U, spevnené inými objímkovitými plieškami, spojenými nitom.

9. Železné a bronzové pliešky s otvormi pre klince, pravdepodobne z kovania drevenej skrinky.

10. Hlinený kónický praslen.

11. Zlomok bronzovej ihly s poškodeným uškom.¹²

V. Max Udo Kasparek vlastnil vo svojej súkromnej zbierke v bývalom Nemeckom Pravne (dnes Nitrianske Pravno) z Očkova nálezy, publikované E. Beningrom v práci *Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei*, Liberec 1938, 121—222, obr. 225—229:

1. Črep z vydutiny v ruke zhotovenej nádoby

(inv. č. 968) z materiálu, obsahujúceho značné percento sfudy, slabo vypáleného, sivej farby, zdobenej horizontálnym, na vnútornej strane nebadateľným rebrovaním.

2. Črepy v ruke zhotovenej keramiky, tmavošedej farby, zdobenej a) horizontálnymi, i na vnútornej strane výraznými žliabkami, b) vypuklinami na maximálnej vydutine.

3. Črepy zdobené vlnovkovými a mriežkovitými pásmi nad vydutinou, z vázovitých mis na kruhu vytočených.

4. Črep z hrncovitej v ruke zhotovenej nádoby (inv. č. 1111), zo slabo vyplaveného, zle vypáleného materiálu, zdobenej nad maximálnou vydutinou obvodovým radom obdĺžnikovitých vtlačení (c. d., obr. 225).

5. Črep z vydutiny dvojkónickej misovitej nádoby (inv. č. 1120), z dobre vyplaveného materiálu tmavošedej farby; črep je zdobený na lome maximálnej vydutiny a na podhrdlí obvodovým rebrom; pás medzi nimi je vyplnený striedavými, vyšrafovanými trojuholníkmi (c. d., obr. 226).

6. Črepy z vydutiny v ruke zhotovenej nádoby (inv. č. 826), z dobre vyplaveného, zle vypáleného materiálu, hnedej farby. Nádobka mala pravdepodobne cylindrické hrdlo. Bola zdobená nad vydutinou skupinami znútra vytlačených okrúhlych vypuklín o priemere 1,2 cm (c. d., obr. 227).

7. Okrajový črep z misovitej, na kruhu vytočenej nádoby (inv. č. 827), z piesčitého slabo vypáleného materiálu svetlošedej farby, s povlakovou vrstvičkou na vonkajšej strane. Pod vodorovne zrezaným ústím zdobený dvojťou, hlboko rytou vlnovkou a nad vydutinovým rebrom päťnásobnou plytkou vlnovkou (c. d., obr. 228).

8. Okrajový črep na kruhu zhotoveného cylindrického hrnca (inv. č. 937) zo svetlošedej, tvrdo vypáleného materiálu. Podhrdlie je vytvorené hustými obvodovými žliabkami. Vodorovný, dvojnásobne prežliabkovaný okraj prečnieva na vonkajšiu i na vnútornú stranu. Podľa E. Beningra predstavuje tento zlomok tzv. *pseudostredovekú keramiku* (c. d., 121).

9. Na kruhu vytočená vázovitá misa s horizontálnym profilovaním vydutiny (inv. č. 813).

10. Črep z nádoby na kruhu vytočenej, sivej farby, zdobený zvislými vleštenými pásikmi (inv. č. 965).

11. Črepy z v ruke zhotovených hrncovitých nádob z hrubšie vyplaveného materiálu, so silne von vyhnutým, nepravidelne formovaným okrajom.

12. V blízkosti pohrebiska v Očkove bola nájdená i galská minca — strieborná napodobenina tetradrachmy Filipa Macedónskeho zo IV. storočia pr. n. l.¹³

O Č K O

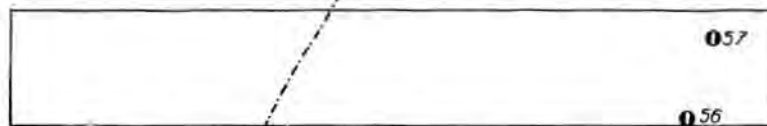
VÝSKUM R. 1953, A 1
POPOLNICOVÉ POHREBIŠTE Z ML. DOBY RÍM, A

LEGENDA:

- HRANICA VÝSKUMU R. 1955
- - - HRANICA VÝSKUMU R. 1953
- - - HRANICA POVRCHOVÝCH NÁLEZOV Z ROZRUŠENÝCH HROBOV
- OBRYSY KAMEN. VENCOV DOŠIAĽ NEDATOVANEJ MOHYLY
- ▨ ZÁSAHY ZO 17. A 18. STOROČIA
- ▩ RECENTNÉ ZÁSAHY
- OKRAJ HLINÍKA

HROBY:

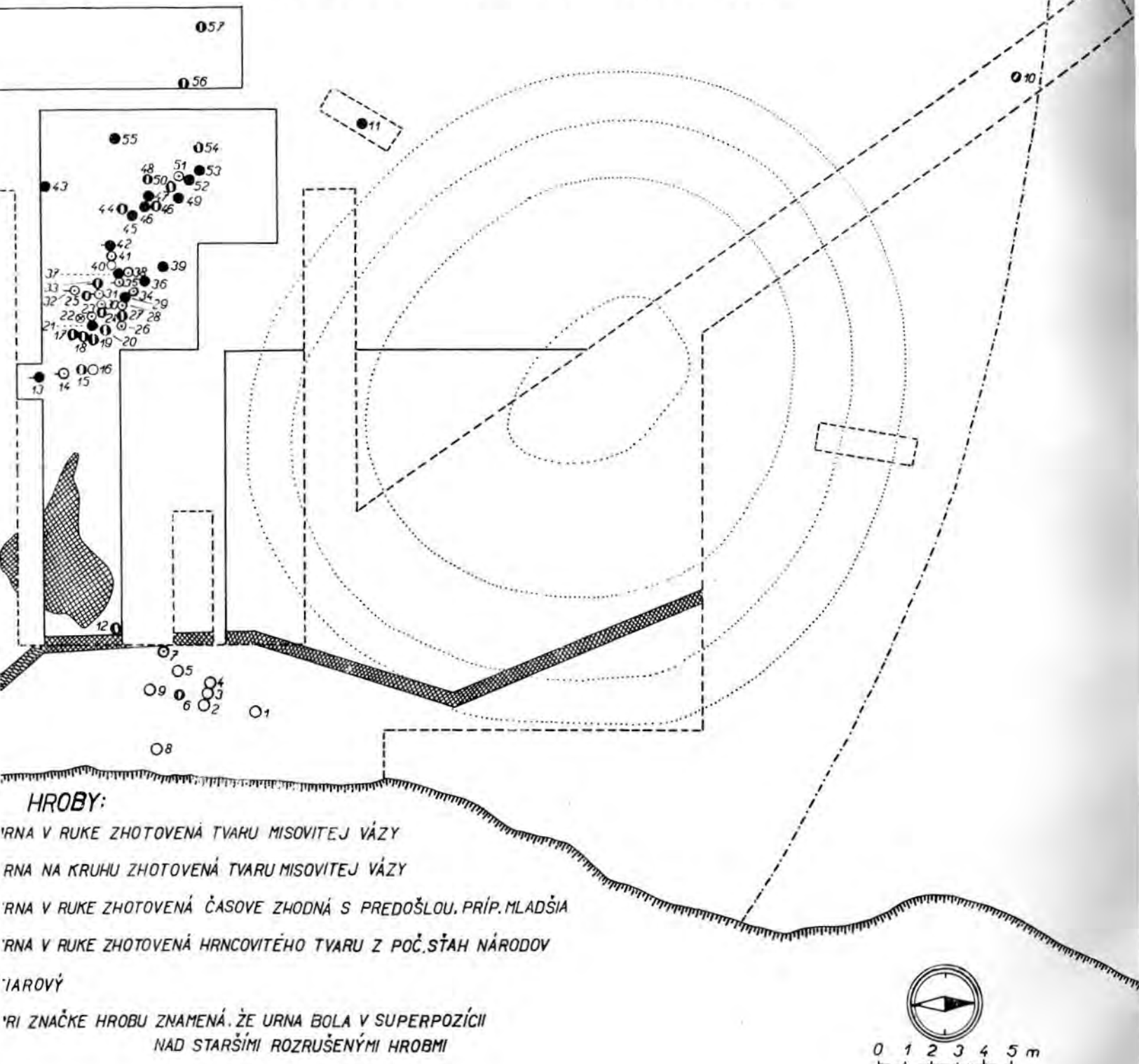
- URNA V RUKE ZHOTOVENÁ TVARU MISOVITEJ VÁZY
- URNA NA KRUHU ZHOTOVENÁ TVARU MISOVITEJ VÁZY
- ① URNA V RUKE ZHOTOVENÁ ČASOVE ZHODNÁ S PREDOSHLOU, PRÍP. MLADŠ
- URNA V RUKE ZHOTOVENÁ HRNCOVITÉHO TVARU Z POČ. ŠŤAH NÁRODOV
- ⊗ ŽIAROVÝ
- PRI ZNAČKE HROBU ZNAMENÁ, ŽE URNA BOLA V SUPERPOZÍCII NAD STARŠÍMI ROZRUŠENÝMI HROBMI

OČKOV

VÝSKUM R. 1953, A 1955

POPOLNICOVÉ POHREBIŠTE Z ML. DOBY RÍM. A POČ. SŤAH. NÁRODOV

NÁLEZY Z VÝSKUMOV V ROKOCH
1953 A 1955

1. *Urnový hrob* (1/53)^{1a} — neporušený. Úplne nedotknutá popolnica (1) stála v hĺbke 105 cm pod dnešným povrchom a bola naplnená takmer až po ústie hrubými zlomkami nedopálených ľudských kostí (2), medzi ktorými sa našli zlomky kosteného hrebeňa s dvoma železnými nitmi (3) a na dne kúsok smolovitej hmoty (4). 30 cm juhozápadne od urny na úrovni dna bola polovica skleneného melónovitého korálka (5) a kúsok zliateho skla (6). Hrobová jama nebola zistiteľná, pretože hnedočierne humus siahla až ku dnu popolnice (105 cm), kde plynulo prechádzal do hnedožltého sprašového podkladu.

Ná le z y

1. V ruke zhotovená urna tvaru misovitej vázy (tab. I, 1) s vydutinou tesne nad polovicou výšky. Odsadené hrdlo je oddelené od vydutiny dvoma plytkými obvodovými, 0,4 cm od seba vzdialenými ryhami; okraj jemne zosilnený, nepatrne von vyhnutý. Steny urny nad dnom sú mierne dovnútra klenuté. Telo urny je zdobené na vydutine zvislými, pomerne plytkými prstom robenými žliabkami (šírka 1–1,5 cm), končiacimi nad dolnou tretinou nádoby. Urna je zhotovená z dobre vyplaveného materiálu s nepatrnou prímiesou sludy, slabšie vypáleného. (Na vzduchu po odkrytí sa urna značne popraskala.) Farby šedočiernej s nahnedlými flakmi. Rozmery: v. 21 cm, dm. ú. 22 cm, dm. max. vydutiny 27 cm, v. max. vydutiny 11,5 cm, dm. dna 11 cm.

2. *Zlomky hrubých nedopálených ľudských kostí*. Pomerne veľké množstvo nasvedčuje, že patrili silnému dospelému jednotlivcovi.

3. *Zlomky kosteného hrebeňa* s dvoma železnými nitmi.

4. *Hrudka smolovitej hmoty* (Urnénharz) vo veľkosti lieskového orieška.

5. *Zlomok skleneného korálka*, melónovite členeného so striebřistým povlakom. Max. dm. 1,2 cm.

6. *Kúsok zliateho prepáleného skla* neurčiteľného pôvodu.

2. *Urnový hrob* (2/53) — neporušený. Pôvodne neporušená popolnica (1) uložená v hĺbke 80 cm, po odkrytí sa úplne rozpadla, takže ju vôbec nebolo možno rekonštruovať. Obsahovala zlomky nedopálených ľudských kostí (2). Bez milodarov.

Ná le z y

1. *Črepy* urny v ruke zhotovenej, tvaru štíhlejšej misovitej vázy s vydutinou v druhej tretine výšky, s hrdlom takmer kolmo nasadeným, s jem-

ne von vyhnutým ústím. Nad maximálnou vydutinou zdobená vtlačenými jamkami (6 jamôk o priemere 0,7 cm) a nad nimi dvoma pupčkami (o priemere 1 cm). Bola zhotovená z materiálu so značným percentom kremencového piesku a sludy, slabšie vypálená; farby šedočiernej, akoby nepatrne tuhou leštená. Približné rozmery: v. 22 cm, dm. ú. 14 cm, dm. max. vydutiny 18 cm, dm. dna 8 cm.

3. *Urnový hrob* (3/53) — neporušený. 30 cm západne od urny hrobu č. 2 v rovnakej hĺbke 80 cm nachádzala sa neporušená urna (1), naplnená až po hornú tretinu zlomkami nedopálených kostí (2); medzi nimi sa nachádzal zlomok z držadla bronzovej panvice (3), železný nit z kosteného hrebeňa (4) a na kostiach ležali štyri väčšie kusy zliateho skla (5).

Ná le z y

1. *Urna* v ruke zhotovená, tvaru širokej misovitej vázy (tab. I, 3), s hrdlom oddeleným od baňatej vydutiny dvoma plytkými nepravidelnými obvodovými ryhami. Okraj iba jemne zhrubnutý a nepatrne von vyhnutý. Steny nad dnom mierne dovnútra klenuté. Dno členené i znútra. Urna je tesne nad maximálnou vydutinou zdobená štyrmi kruhovitými nízkymi jemne pretlačenými pupčkami (dm. 1,8 cm, v. 0,3 cm). Zhotovená z dobre vyplaveného materiálu, dobre vypáleného, tehlovohnedej farby. Rozmery: v. 22 cm, dm. ú. 20 cm, dm. max. vydutiny 24 cm, v. max. vydutiny 13,5 cm, dm. dna 13 cm, hrúbka stien 0,9–1,1 cm.

2. *Zlomky pomerne hrubých nedopálených ľudských kostí* z dospelého individua.

3. *Zlomok z držadla bronzovej panvice* (obr. 4, č. 10).

4. *Železný nit* z kosteného trojplatičkového hrebeňa.

5. *Štyri kusy zliateho skla* (8×11 cm) s iridizujúcim lomom, potiahnuté vrstvičkou vápenca; ne neurčiteľného pôvodu.

4. *Urnový hrob* (4/53) — neporušený. Menšia miskovitá popolnica (1) nachádzala sa iba 20 cm západne od urny hrobu č. 3 v hĺbke 75 cm. Obsahovala zlomky drobnejších nedopálených kostí (2), medzi nimi jednodielny kostený hrebeň (3) a hrudku smolovitej hmoty (4). V tesnej blízkosti urny, 10 cm severovýchodne ležala železná kopija (5), hrot šipa (6), zlomok železnej spony (7), zvislo postavené ovčiarske nožnice (8).

Ná le z y

1. *Urna* v ruke zhotovená, tvaru nízkej misovitej vázy (tab. I, 2) s hrdlom oddeleným od tela

nádoby dvoma nepravidelnými plytkými obvodovými ryhami. Podobnú ryhu má i pod nepatrne von vyhnutým okrajom. Steny nad dnom mierne dovnútra klenuté. Dno vyčlenené i znútra. Zhotovená z jemne vyplavenej hlíny, dobre vypálenej, farby šedočiernej. Rozmery: v. 12 cm, dm. ú. 18 cm, dm. max. vydutiny 19 cm, v. max. vydutiny 7 cm, dm. dna 8 cm; hrúbka stien 0,4–0,6 cm.

2. *Zlomky* slabších nedopálených ľudských kostí z nedospelého individua.

3. *Kostený hrebeň* jednodielny, s oblúkovitým chrptom (obr. 4, č. 4), značne prepálený. Max. dĺžka 7,2 cm.

4. *Hrudka smolovitej hmoty*.

5. *Železná kopija* s listovitým hrotom bez stredivého rebra so štrbinovitou tuľajkou (obr. 14, č. 4). Dĺžka 15,5 cm.

6. *Hrot železného šípa* so spätnými krídelkami (obr. 14, č. 2). Dĺžka 8 cm.

7. *Zlomok železnej, hrdzou značne poškodenej spony* (obr. 4, č. 13) s vysokým, takmer pravouhle ohnutým lučikom, strechovite hraveným, s pomerne dlhou nôžkou. Dĺžka zlomku 5,2 cm. Ide najskôr o derivát spôn s podviazanou nôžkou.

8. *Železné ovčiarске nožnice* (obr. 4, č. 1) zachované v zlomkoch, hrdzou veľmi poškodené. Ostrie je pravouhle odsadené a má klinovitý prierez; držadlo má prierez páskový. Dĺžka nožnic bola asi 18 cm.

5. *Urnový hrob* (5/53) — rozrušený. Črepy tlakom zeminy rozrušenej urny (1) ležali spolu s kostami (2) a hrudkou smolovitej hmoty (3) v hĺbke 75 cm.

N á l e z y

1. Rekonštruovaná *urna* v ruke zhotovená, tvaru vyššej misovitej vázy (tab. I, 6) s vydutinou v druhej tretine výšky, hrdlom oddeleným od vydutiny obvodovým nepravidelným žliabkom. Okraj mierne zhrubnutý, jemne von vyhnutý. Na maximálnej vydutine zdobená dvoma valcovitými nízkymi, jemne pretlačenými pupčekmi (dm. 1 cm). Urna je zhotovená z dobre vyplaveného materiálu, obstojne vypáleného, hnedošedej farby. Rozmery: v. 22 cm, dm. ú. 20 cm, dm. max. vydutiny 24 cm, v. max. vydutiny 14,5 cm, dm. dna 10 cm, hrúbka stien 1–1,2 cm.

2. *Zlomky* nedopálených ľudských kostí pravdepodobne z dospelého jednotlivca.

3. *Hrudka smolovitej hmoty*.

6. *Urnový hrob* (6/53) — rozrušený. Črepy rozrušenej urny (1) sa nachádzali v hĺbke 70 cm. Medzi nimi roztrúsené zlomky kostí (2) a štyri zliatky skla (3).

N á l e z y

1. Rekonštruovaná *urna* v ruke zhotovená, tvaru štíhlejšej misovitej vázy (tab. IV, 2) s maximálnou vydutinou v dvoch tretinách výšky, bez vyčleneného podhrdla, s okrajom značne von vyhnutým. Steny nad dnom dovnútra klenuté. Zhotovená z dobre vyplaveného materiálu, obstojne vypáleného, hnedočiernej farby. Rozmery: v. 23,8 cm, dm. ú. 24,5 cm, dm. max. vydutiny 26,6 cm, v. max. vydutiny 15,5 cm, dm. dna 12,6 cm, hrúbka stien 0,8–1,1 cm.

2. *Zlomky* nedopálených ľudských kostí z dospelého individua.

3. *Štyri väčšie zliatky skla* neurčiteľného pôvodu, v jednom z nich je zatavený zlomok kosteného hrebeňa.

7. *Urnový hrob* (7/53) — neporušený. Urna (1) sa nachádzala tesne na južnom okraji novodobého zásahu (vojenský zákop?) v hĺbke 85 cm. Obsahovala zlomky silnejších nedopálených kostí (2), medzi nimi bronzový krúžok (3), železné kovanie (4), zlomky kosteného hrebeňa (5). Tesne nad kostami v nádobe nachádzali sa dva cudzie črepy (6). V hĺbke 35 cm priamo nad urnou bola vrstvička popolom premiešanej hlíny. 40 cm južne od urny, na pokraji tejto popelovitej vrstvičky ležala železná, veľmi poškodená spona (7).

N á l e z y

1. Na kruhu zhotovená *urna* (tab. III, 8), tvaru vázovitej misy, so šikmo von vyhnutým okrajom a šikmo zrezaným dnom, prstencovite odsadeným. Telo urny je nad vydutinou členené v štyri horizontálne pásy; druhý z nich je zdobený pätnásobnou, vľavo uchýlenou, pravidelne rytou vlnkou. Je vyhotovená z jemne vyplavenej hlíny, výborne vypálenej, pôsobiacej dojemom kameninového tovaru. Stopy po krúžení v podobe jemných rýh sú viditeľné na oboch stranách. Farba sivá, miestami s nádychom do hneda. Rozmery: v. 15,4 cm, dm. ú. 30 cm, dm. max. vydutiny 27 cm, v. max. vydutiny 8 cm, dm. dna 10 cm, hrúbka stien 0,8–1 cm.

2. *Zlomky* nedopálených silnejších ľudských kostí z dospelého individua.

3. *Bronzový prerušený krúžok* (obr. 4, č. 3) o priemere 3 cm, z drôtu kruhového prierezu (náušnica?).

4. *Železné kovanie* tvaru valcovitej objímky (obr. 4, č. 2) zo spodu uzavretej. Pravdepodobne koncové okutie dreveného predmetu. Výška 1,3 cm, dm. 2,2 cm.

5. *Zlomky kosteného hrebeňa* pravdepodobne trojdíelného.

6. *Dva cudzie črepy*:

- a) jeden z dna na kruhu točenej nádoby,
- b) druhý z nádoby v ruke zhotovenej, tvarove atypický.

7. *Železná masívna spona* jednodielna (obr. 4, č. 5), hrdzou značne poškodená, zlomená. Lučik pravidelne klenutý, z drôtu o kruhovom priereze (dm. 0,6 cm), s vinutím o štyroch závitoch, s hornou tetivou; so žliabkovým zachycovačom po celej dĺžke nôžky, vpredu otvoreným. Celková dĺžka spony 7,2 cm. Variant spôn s podviazanou nôžkou.

8. *Urnový hrob* (8/53) — neporušený. V hĺbke 130 cm: v zdanlivo intaktnej pôde bez akýchkoľvek obrysov hrobovej jamy stála úplne neporušená urna (1). Obsahovala medzi nedopálenými kosťami (2) zlomenú železnú sponu (3) a kúsok smolovitej hmoty (4). 10 cm severne od urny v hĺbke 120 cm nachádzal sa hlinený praslen (5). Zlomky bronzového plechu (6) ležali 50 cm severozápadne od urny v hĺbke 140 cm. 100 cm západne od urny v hĺbke 100 cm nachádzalo sa dno sklenenej čaše a zlomky z jej okraja (7).

N á l e z y

1. V ruke zhotovená *urna* tvaru misovitej vázy (tab. I, 4) s okrajom mierne von vyhnutým, s naznačeným odsadením dna. Hrdlo oddelené od vydutiny dvoma obvodovými nepravidelnými ryhami. Zhotovená z pomerne dobre vyplaveného materiálu, dobre vypáleného, hnedotehlovej farby s tmavšími flakmi. Rozmery: v. 19 cm, dm. ú. 20,5 cm, dm. max. vydutiny 25 cm; v. max. vydutiny 12 cm, dm. dna 11 cm, hrúbka stien 0,6–0,9 cm.

2. *Zlomky nedopálených ľudských kostí* z dospelého individua.

3. Neúplná *železná spona* (obr. 4, č. 8) s vysokým strechovite hraneným lučikom so žliabkovým zachycovačom. Celková dĺžka 5,4 cm. Variant spony s podviazanou nôžkou.

4. *Hrudka smolovitej hmoty*.

5. *Hlinený praslen* (obr. 13, č. 1) tvaru proti sebe postavených komolých kužeľov nerovnakej výšky; z jemne vyplavenej, dobre vypálenej hliny, poškodený. Výška 2,2 cm.

6. *Dva zlomky bronzového plechu*: a) kus okraja nádoby tvarove atypický; b) zvyšok kovania neurčiteľného predmetu.

7. *Zlomky sklenenej čaše* pologuľovitého tvaru, s prstencovite odsadeným dnom a zosilneným okrajom, s organickými zvyškami na vnútornej strane.

9. *Urnový hrob* (9/53) — neporušený. Urna (1) sa nachádzala v hĺbke 130 cm. Obsahovala zlomky nedopálených kostí (2); medzi nimi zlomky kosteného hrebeňa (3) a hrudku

smolovitej hmoty (4). Medzi kosťami sa tiež vyskytlo asi 30 ulít drobných slimáčikov (5).

N á l e z y

1. V ruke zhotovená *urna* tvaru vyššej misovitej vázy (tab. I, 5), so zosilneným jemne von vyhnutým okrajom a podhrdlím oddeleným od tela nádoby obvodovými nepravidelnými ryhami. Zhotovená z dobre vyplaveného materiálu s nepatrným percentom sludy, dobre vypálená, farby sivohnedej. Rozmery: v. 20 cm, dm. ú. 22 cm, dm. max. vydutiny 25 cm, v. max. vydutiny 11 cm, dm. dna 10 cm, hrúbka stien 0,6–0,8 cm.

2. *Zlomky nedopálených kostí* z dospelého ľudského individua.

3. *Zlomky trojdielneho kosteného hrebeňa* (obr. 4, č. 16) so železnými nitmi; pravdepodobne z hrebeňa lichobežníkového tvaru.

4. *Hrudka smolovitej hmoty*.

5. *Ulity drobných slimáčikov*. Sú zastúpené dva druhy: a) vežovitý, — 0,7 cm dlhý, 0,15 cm silný (pri otvore); b) okrúhle o priemere 0,4 cm. Ide o slimákov, ktorí sa nasťahovali do urny ako do prirodzenej vodnej nádržky.

10. *Urnový hrob* (10/53) — rozrušený. V hĺbke 45 cm nachádzala sa pluhom nepatrne narušená urna (1). Obsahovala menšie množstvo zlomkov kostí (2) a hrudku smolovitej hmoty (3).

N á l e z y

1. V ruke zhotovená širšia misovitá *urna* (tab. IV, 3), značne asymetrická. Okraj mierne von vyhnutý. Zdobená na podhrdlí a pod maximálnou vydutinou dvojicou širších nepravidelných obvodových rýh. Priestor nimi ohraničený je zdobený trojitými, striedavo šikmými, širokými cikcakovitými ryhami. Zhotovená zo slabo vyplaveného, nedostatočne vypáleného materiálu. Rozmery: v. 16,4 cm, dm. ú. 21 cm, dm. max. vydutiny 24 cm, v. max. vydutiny 12 cm, dm. dna 12,4 cm, hrúbka stien 0,5–0,8 cm.

2. *Zlomky dobre prepálených ľudských kostí* bez možnosti bližšieho určenia.

3. *Hrudka smolovitej hmoty*.

11. *Urnový hrob* (11/53) — neporušený. V hĺbke 40 cm sa nachádzali črepy pluhom porušenej urny (1), zlomky ľudských kostí (2) a hrudka smolovitej hmoty (3).

N á l e z y

1. *Črepy* z urny v ruke zhotovenej z hrubého, slabo páleného „drobivého“ materiálu, pravdepodobne dvojkónického hrncovitého tvaru so značne von vyhnutým okrajom. Telo urny bolo zdobené asi na štyroch miestach podkovovitým,

dolu otvoreným, plytkým, prstom urobeným žliabkom (tab. VII, 17). Dno na vnútornej strane zdobené vtlačenými jamkami, kruhovite umiestnenými (tab. VII, 16).

2. *Zlomky prepálených ľudských kostí* bez možnosti bližšieho určenia.

3. *Hrudka smolovitej hmoty*.

12. *Urnový hrob* (24/55) — porušený. Urna (1) sa nachádzala v hĺbke 100 cm. Východná časť urny bola porušená (ukrojená rýlom) pravdepodobne novodobým zákopom z 2. svetovej vojny. Hrobová jama sa nedala rozlíšiť. Obsah urny tvorilo množstvo (takmer až po ústie urny) slabšie spálených hrubých kostí (2) a medzi nimi tesne nad dnom sa nachádzali drobký spálenej hliny (3). Bez milodarov.

Ná le z y

1. Dvojkónická v ruke zhotovená misovitá asymetrická *urna* (tab. IV, 6) s ostrým lomom na vydutine. Okraj nepatrne zhrubnutý a náznakovite von vyhnúť. Ústie skoro vodorovné. Dno je vyčlenené i znútra nádoby. Vyhotovená bez použitia kruhu, s horizontálnymi stopami po formovaní, najmä na vnútornej strane. Z materiálu dobre vyplaveného s prímiesou drobného kremenového piesku a sludy. Na povrchu s jemným povlakom — náterom, miestami zošúchaným. Vypálenie dobré. Farby šedohnedej s oranžovotehlovými flakmi. Urna je sčasti doplnená. Rozmery: v. 20 cm (19–21 cm), dm. max. vydutiny 29 cm, v. max. vydutiny 11–12,5 cm, dm. dna 10 cm, hrúbka stien 0,5–0,8 cm.

2. Množstvo hrubších, pomerne dobre prepálených *zlomkov ľudských kostí* z dospelého individua.

3. *Drobný spálený hliný*. Ide buď o keramickú surovinu alebo, a čo je pravdepodobnejšie, o spálenú hlinu, zbranú z hranice s kosťami do urny.

13. *Urnový hrob* (25/55) — neporušený. Pôvodne neporušená, vo voľnej ruke vyhotovená urna (1) z „drobivého“ materiálu, nachádzala sa v hĺbke 70 cm. V tesnej blízkosti urny (nad, vedľa i pod) boli početné črepy a drobné kosti z iných populácií, rozrušených jednak hlbokou orbou (vo vyšších partiách hroby č. 13c, [25c/55]) a jednak rozrušených pri kopaní jamy pre hrob č. 13 — črepy vedľa urny, na úrovni jej dna (hroby č. 13b, [25b/55]) a 15 cm pod urnou (hroby č. 13a[25a/55]). Hrobová jama nesledovateľná. Obsah urny č. 13 (25/55) tvorili nedopálené ľudské kosti (2), medzi nimi zlomky kostného hrebeňa so železnými nitmi (3) a dva cudzie črepy (4).

Ná le z y

1. Hrncovitá nepravidelná *urna* (tab. V, 2) s dvojkónickým štíhlým, takmer kolmým telom. Okraj výrazný, šikmo von vyhnúť, nedbalo formovaný. Dno bez odsadenia, vyčlenené i na vnútornej strane. Bez výzdoby. Vyhotovená vo voľnej ruke s nedbalo nepravidelne formovaným povrchom najmä na vnútornej strane. Materiál je zle vyplavený, obsahuje i väčšie zrnká kremenového štrku a nepatrné percento sludy. Na povrchu bol jemný povlak dnes sčasti olúpaný. Vypálenie slabé, „drobivá“ keramika. Farby šedohnedej so žltohnedými a hnedočiernymi flakmi. Urna bola pôvodne neporušená, pri vyberaní sa úplne rozpadla. Podarilo sa ju rekonštruovať okrem dna. Rozmery: v. 18 cm, (pôvodne spolu s dnom asi 19,5 cm), dm. ú. 16 cm, dm. max. vydutiny 16 cm; v. max. vydutiny 11 cm, dm. dna 10,6 cm, hrúbka stien 0,4–0,6 cm.

2. *Zlomky nedopálených ľudských kostí* pravdepodobne zo slabšieho dospelého jednotlivca.

3. *Zlomky kostného hrebeňa* pravdepodobne jednostranného, trojdielného s dvoma železnými nitmi.

4. *Dva cudzie črepy*:

a) črep z vydutiny nádoby na kruhu zhotovenej, z výborne vyplaveného materiálu; zdobený dvoma pásmi pravidelných vlnoviek. Pásky vlnoviek sú od seba oddelené obvodovým úzkym plastickým pásikom. Črep je šedočiernej farby.

b) čriepok z nádoby v ruke vyhotovenej z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu. Tvarove atypický.

5. Na úrovni dna a 15 cm pod úrovňou hrobu č. 13 (25/55) v okruhu 1 m našli sa črepy a drobné roztratené kosti z niekoľkých rozrušených urien, označených ako rozrušené hroby č. 13a a 13b, (25a a 25b/55).

Hrob č. 13/a:

a) *Okrajové črepy* „sivej“, na kruhu vytočenej keramiky, zdobené vlnovkovým pásom.

b) *črepy* z podobného materiálu, tej istej techniky výroby, tvarove atypické. Pravdepodobne z tej istej misy ako predošlé.

c) *drobné zlomky nedopálených kostí*.

d) *črepy* z veľkej vázovitej, na kruhu zhotovenej nádoby, sivočiernej farby, z materiálu so značnou prímiesou veľmi jemného piesku. Vypálenie u tenších črepov homogénne — šedohnedý lom, u silnejších črepov stredové jadro sivočiernej farby. Na vnútornej strane črepov široké horizontálne žliabky po krúžení. Na vonkajšej strane stopy v podobe jemných rýh. Na jednom črepe z partie nad alebo pod vydutinou obvodový žliabok.

e) *Črepy* z viacerých, v ruke zhotovených ná-

dob, z dobre vyplaveného materiálu so značným percentom kremencového piesku s prímiesou sludy; dobre vypálené, sivočiernej farby. Tvarove atypické. Časť črepov zdobená: tri kusy šikmými dvojicami žliabkov, jeden kus dvoma obvodovými horizontálnymi ryhami.

f) Črepy z niekoľkých nádob v ruke zhotovených z pomerne dobre vyplaveného i vypáleného materiálu so značnou prímiesou kremencového piesku a sludy; tehlovohnedej farby. Tvarove atypické, pravdepodobne z misovitých váz. Svojím materiálom blízke urnám z hrobov č. 1, 2, 8, 9 z roku 1953.

Hrob č. 13/b:

Črepy z nádoby tvaru širokej misovitej vázy v ruke vyhotovenej, veľmi pravidelnej formy; zdobenej na podhrdlí dvoma obvodovými žliabkami a na vydutine striedavo šikmými skupinami (8–10) žliabkov, vytvárajúcich tak trojuholníkové vzory; medzi skupinami sú voľné, nezdobené políčka (obr. 17, č. 15). Z materiálu dobre vyplaveného s obsahom drobných zrníek sludy, veľmi dobre vypáleného.

6. Nad urnou i v blízkom okolí vedľa urny hrobu č. 13 (25/55) nachádzali sa črepy niekoľkých (najmenej trinástich) nádob, rozrušených jednak orbou a jednak pri kopaní jamy hrobu č. 13 (25/55).

a) Črepy asi zo siedmich na kruhu vytočených váz (širokých misovitých i štíhlych vajcovitých) z výborne vyplaveného „sivého“ materiálu. Črepy sú z dna s prstencovitým odsadením, z okrajov a z vydutiny. Jeden črep je zdobený viacnásobnou vlnovkou (čierny povrch, červený lom).

b) Okrajové črepy z misovitých váz v ruke zhotovených z dobre vyplaveného materiálu s čiernym lešteným povrchom, na podhrdlí s obvodovým horizontálnym žliabkom.

c) Črepy z nádob v ruke zhotovených z pomerne dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu, tvarove atypické, pravdepodobne z misovitých váz. Dva črepy sú zdobené: 1. zvislým žliabkom; 2. dvoma širokými obvodovými žliabkami nad vydutinou a šikmými na vydutine.

d) Črepy z hrncovitých urien z „drobivého“ materiálu.

e) Črepy materiálove i tvarove nevýrazné.

14. Urnový hrob (23/55) — rozrušený. Na kruhu vytočená urna (1) bola rozrušená hlbokou orbou. Zachovala sa z nej iba neúplná dolná časť v hĺbke 60 cm. Dokola roztratené drobné nedopálené ľudské kosti (2) nasvedčujú tomu, že urna bola pluhom čiastočne rozvlečená. Pozostala časť urny nebola už pravdepodobne v pôvodnej polohe. Nad črepmi urny našiel sa zlomok kosteného hrebeňa s bronzovým nitom (3) a zlo-

mok skleneného korálku (4). 15 cm západne od zvyškov urny v rovnakej hĺbke ležal hlinený praslen (5). 25 cm južne v tej istej hĺbke sa nachádzala bronzová spona (6). Pod zvyškami urny z hrobu č. 23/55 v hĺbke 75 cm sa našli črepy a roztratené nedopálené ľudské kosti troch iných urien (7) — rozrušené hroby 23a/55.

N á l e z y

1. Neúplná dolná časť urny tvaru štíhlej vajcovitej vázy. Dno urny bez obvyklého prstencovitého odsadenia. Urna bola vyhotovená na hrnciarskom kruhu. Z materiálu dobre vyplaveného, ale s veľkou prímiesou drobného kremencovitého piesku (30%). Materiál je veľmi podobný svojím charakterom pozdným rímskoprovinciálnym džbánom. Je popolavej farby s nádychom do sivomodra. Lom črepov je šedý. Na vnútornej strane sú široké horizontálne výrobné žliabky. Vypálenie prvotriedne.

2. Niekoľko drobných nevýrazných nedopálených ľudských kostí.

3. Zlomok kosteného, pravdepodobne jednostranného hrebeňa s bronzovým nitom.

4. Zlomok prepáleného skleneného korálka.

5. Hlinený praslen (obr. 13, č. 4), nezvyklého tvaru, značne prepálený.

6. Bronzová jednoduchá spona (obr. 9, č. 2), derivát spony s podviazanou nôžkou. Pravidelne klenutý lučík z 0,7 mm silného plechu, zdobený cikcakovitým zúbkovaným ornamentom. Zosilnená, pomerne dlhá zahrotená nôžka má žliabkový zachycovač, pri pätko stepaný. Horná plocha nôžky pri pätko a pri koreni lučíka má nepravidelne ryté ryhy — naznačenie podviazania nôžky. Štvorzávitové vinutie má vysokú hornú tetivu. Spona je pomerne dobre zachovaná, okrem plášťa zachycovača, ktorý je dlhým používaním spony vyštrbený. Celková dĺžka spony je 6,2 cm, dĺžka nôžky 2,2 cm.

7. Pod zbytkami urny 23/55 nachádzali sa tieto pozostatky rozrušených hrobov:

a) Črep z vydutiny v ruke zhotovenej urny z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu s menším obsahom jemného kremencového piesku a malou prísadou sludy; šedočiernej farby. Zdobený dvoma obvodovými horizontálnymi žliabkami nad vydutinou a zvislo pretiahnutými plastickými výčnelkami na maximálnej vydutine.

b) Črepy z inej nádoby v ruke zhotovenej, pravdepodobne tvaru misovitej vázy, z rovnakého materiálu ako predošlý črep. Jeden črep je okrajový, jeden z podhrdlia a má obvodový horizontálny žliabok.

c) Čriepok z nádoby na kruhu vytočenej zo „sivého“ výborne vyplaveného a vypáleného materiálu, pravdepodobne z urny tvaru širokej misovitej vázy.

15. *Urnový hrob* (22/55) — rozrušený. Z urny (1) v ruke zhotovenej, porušenej pluhom, zachovala sa v hĺbke 65 cm iba dolná časť s drobnými, pomerne dobre spálenými ľudskými kosťami (2), medzi ktorými sa nachádzali i dva cudzie črepy (3). 55 cm západne od urny, v úrovni jej dna, ležal sklenený korálok (4).

N á l e z y

1. *Črepy* z dolnej časti urny v ruke zhotovenej, z materiálu pomerne slabo vyplaveného, dobre vypáleného. Urna mala pravdepodobne tvar misovitej vázy alebo tvar na prechode k hrncovitým formám. Črep z maximálnej vydutiny so zaobleným lomom je zdobený dvoma vtlačenými plytkými kruhovými jamkami. Farba črepov šedivá až šedočierna.

2. Malé množstvo prepálených drobných kostí, pravdepodobne z nedospelého ľudského jednotlivca.

3. *Dva cudzie črepy*: a) okrajový črep z misovitej vázy v ruke zhotovenej z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu, čiernej farby; b) čriepok z vydutiny inej nádoby v ruke zhotovenej z podobného materiálu.

4. *Sklenený oválny korálok* značne prepálený.

16. *Urnový hrob* (21/55) — rozrušený. Uoraná dolná časť urny (1) v ruke zhotovenej ležala v hĺbke 65 cm. Obsahovala drobné prepálené ľudské kosti (2), črepy z okraja i vydutiny vlastnej urny a cudzie črepy (6 — nad kosťami), medzi kosťami tri prepálené sklenené korálky (3), dva zliatky skla (4) a hrudku smolovitej hmoty (5).

N á l e z y

1. *Črepy* urny v ruke zhotovenej, tvaru širšej misovitej vázy s odstaveným dnom, zdobenej na podhrdlí dvoma obvodovými horizontálnymi žliabkami a zvislo pretiahnutými plastickými, znútra vytlačenými vypnulínami. Z materiálu veľmi dobre vyplaveného, dobre vypáleného, s jemne vypracovaným povrchom hnedočiiernej farby.

2. *Drobučké zlomky* pomerne dobre spálených kostí z dospelého individua.

3. *Zliatky* troch sklenených korálok, čírych s nádychom do žltozelena. Pôvodný tvar pravdepodobne valcovitý, s kratšou osou v smere otvorov.

4. *Dva atypické zliatky skla* s nádychom do tmavozelena.

5. *Nepravidelne sploštená hrudka smolovitej hmoty* veľkosti väčšieho lieskového orieška.

6. *Cudzie črepy* nájdené nad kosťami, z hrubého drobného materiálu so sludou.

17. *Urnový hrob* (20/55) — rozrušený.

Z urny, poškodenej pluhom, zachovala sa iba popraskaná spodná časť v hĺbke 85 cm (1). Boli v nej pomerne dobre spálené ľudské kosti z dospelého individua (2), medzi nimi železný kliniec (3), železný plech (4), zliatok skla (5), dve hrudky smolovitej hmoty (6), drevené uhličky (7) a prepálený, doštičkovite štiepatelný pieskovcový okruhliak (8). Hrobová jama nezistiteľná.

N á l e z y

1. *Črepy* z podstavy urny, zhotovenej vo voľnej ruke z „drobného“ materiálu, na povrchu akoby lešteného, šedočiiernej farby, pravdepodobne z misovitej vázy, s dnom bez odsadenia.

2. *Hrubšie zlomky* pomerne dobre spálených kostí z dospelého ľudského individua.

3. *Železný kliniec* s nepravidelnou lichobežníkovou hlavičkou, dlhý 3 cm.

4. *Tri železné fragmenty* z 1,5 mm silného plechu, s otvormi pre nity alebo klince (z kovania drevenej skrinky?).

5. *Zliatok skla* s nádychom do tmavozelena, pravdepodobne z perly.

6. *Dve hrudky smolovitej hmoty* vo veľkosti lieskového orieška.

7. *Drevené uhličky* — bršlen (*Evonymus sp.*?).¹⁴

8. *Prepálený, doštičkovite štiepatelný pieskovcový okruhliak*.

18. *Urnový hrob* (19/55) — rozrušený. Popraskaná hrncovitá urna (1) v ruke zhotovená, nachádzala sa v hĺbke 85 cm pod povrchom. Obsahovala pomerne málo dobre spálených slabších kostí (2), dva zlomky kosteného hrebeňa so železnými nitmi (3), hrudku smolovitej hmoty (4) a cudzí črep (5).

N á l e z y

1. *Hrubostenná urna* tvaru širokej hrncovitej misy s nezvykle širokou podstavou v porovnaní s pomerne malou výškou. Urna pôsobí dojmom splošteného hrnca (tab. IV, 4). Okraj je mierne von vyhnutý a nepatrne zhrubnutý. Dno bez odsadenia, vyčlenené i znútra. Urna je bez výzdoby, zhotovená v ruke z pomerne hrubozrného, slabšie vyplaveného materiálu, so značnou prímiesou kremencového piesku a nepatrným percentom sludy. Povrch dobre opracovaný mal jemnú povlakovú vrstvičku. Vypálenie nádoby je dobré. Farba tmavohnedá s čiernastými flakmi. Nádoba je lepená. Rozmery: v. 18,6 cm, dm. ú. 17,4 cm, dm. max. vydutiny 23 cm, v. max. vydutiny 11 cm, dm. dna 14,4 cm, hrúbka stien 0,8–1,2 cm.

2. *Pomerne dobre spálené slabšie kosti* z nedospelého ľudského individua.

3. Dva zlomky kosteného hrebeňa s dvoma železnými nitmi.

4. Hrudka smolovitej hmoty vo veľkosti lieskového orieška.

5. Cudzí črep z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, tvarove atypický.

19. Urnový hrob (18/55) — neporušený. Urna, v ruke vyhotovená (1), so značne poškodeným okrajom, nachádzala sa v hĺbke 90 cm. Obsahovala menšie množstvo kostí z dospelého jednotlivca, značne prepálených (2), medzi nimi zlomok skleneného prepáleného korálka (3), hrudku smolovitej hmoty (4) a jeden cudzí čriepok (5).

Ná le z y

1. Dvojkónická vázovitá misa (tab. III, 2) s nepatrne vyhnutým okrajom, s mierne zaoblenou vydutinou a s naznačeným odsadením dna. Bez výzdoby. Zhotovená v ruke z pomerne dobre vyplaveného materiálu so značnou prímiesou sludy. Na vnútornej strane s výraznými stopami po horizontálnom formovaní. Slabšie vypálená, pôsobí dojmom „drobivej“ keramiky. Farby šedohnedej s načernalými flakmi. Povlaková jemná vrstvička na viacerých miestach odlúpená. Lom šedý. Urna je lepená a asi z $\frac{1}{4}$ doplnená. Rozmery: v. 18 cm, dm. ú. 20,6 cm, dm. max. vydutiny 26 cm, v. max. vydutiny 8,6 cm, dm. dna 11,4 cm, hrúbka stien 0,7–1 cm.

2. Menšie množstvo zlomkov hrubších kostí pomerne dobre spálených, z dospelého jednotlivca.

3. Zlomok prepáleného skleneného korálka, sčasti zeleného, sčasti modrého.

4. Hrudka smolovitej hmoty vo veľkosti lieskového orieška.

5. Čriepok kónickej nádoby s dovnútra zahnutým okrajom, v ruke zhotovenej z hrubšieho materiálu, so značnou prímiesou piesku a sludy, dobre vypáleného, sivohnedej farby.

20. Urnový hrob (17/55) — neporušený. Urna (1) v ruke zhotovená, so značne poškodeným okrajom, nachádzala sa v hĺbke 85 cm. Obsahovala malé množstvo slabších kostí (2). Medzi nimi dve hrudky smolovitej hmoty (3) a na kostiach jeden cudzí črep (4).

Ná le z y

1. Urna tvaru širokej vázovitej misy (tab. III, 1), so zaoblenou vydutinou v dvoch tretinách výšky, s okrajom jemne vyhnutým, s dnom prstencovite odsadeným, vyčleneným i znútra nádoby. Zdobená na maximálnej vydutine dvoma úzkymi obvodovými horizontálnymi žliabkami. Vyhotovená v ruke s výraznými stopami po hori-

zontálnom formovaní, najmä na vnútornej strane. Z materiálu pomerne dobre vyplaveného s menším percentom sludy. Slabšie vypálená, pôsobí dojmom „drobivej“ keramiky. Farby šedohnedej s načernalými flakmi. Urna je lepená a dopĺňovaná (najmä pri okraji). Rozmery: v. 19 cm, dm. ú. 27,6 cm, dm. max. vydutiny 28,2 cm, v. max. vydutiny 12 cm, dm. dna 11,8 cm, hrúbka stien 0,8–1 cm.

2. Menšie množstvo zlomkov slabších kostí, pomerne dobre spálených z nedospelého individua.

3. Dve nepravidelné oválne hrudky smolovitej hmoty.

4. Cudzí črep z dna nádoby v ruke vyhotovenej, zo slabo vyplaveného a zle vypáleného materiálu, nájdený v nádobe na kostiach.

21. Urnový hrob (16/55) — rozrušený. Črepy z dolnej časti urny, v ruke zhotovenej (1) spolu so zlomkami prepálených ľudských kostí (2) a drevenými uhlíkmi (3) ako i črepy zo štyroch cudzích nádob (4) ležali v hĺbke 80 cm.

Ná le z y

1. Črepy z podstavy urny vyhotovenej vo voľnej ruke z „drobiveho“, veľmi slabo vyplaveného a zle vypáleného materiálu. Tvarove atypické, pravdepodobne z hrncovitej urny.

2. Zlomky hrubších kostí, pomerne slabo prepálených, z dospelého ľudského individua.

3. Drevené uhlíky, veľmi málo materiálu (!) — javor mliečny (*Acer platanoides*)?

4. Štyri cudzie črepy:

a) tri z troch nádob v ruke vyhotovených z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu, tvarove atypické.

b) jeden čriepok z nádoby na kruhu točenej, z výborne vyplaveného „sivého“ materiálu.

22. Žiarový hrob (15/55) — neporušený. V hĺbke 85 cm ležali na hromádke zlomky pomerne dobre prepálených ľudských kostí (1). Na nich ležala bronzová spona (2) (na zlomku plochej lebečnej kosti), medzi kosťami boli železné ovčiarске nožnice (3), zlomené (každé rameno iným smerom), dva železné šidlovité nástroje (4) a zlomok kosteného hrebeňa (5). Stopy po urne sa nenašli.

Ná le z y

1. Zlomky kostí značne prepálených (oveľa viac ako kosti z iných hrobů) z dospelého individua.

2. Jednodielna bronzová spona (obr. 4, č. 14), variant spony s podviazanou nôžkou. Má páskový lučik s paralelne ohraničenými stranami, so zosilnenou nôžkou, z ktorej je postranne

vytiahnutý objímkový zachycovač, zužujúci sa smerom k päťke. Plášť zachycovača je na hrote stepaný, takže lôžko ihly je z ľavej strany úplné, uzavreté. Krátke štvorzávitové vinutie má vysokú hornú tetivu. Spona je nepoškodená, iba tlakom mierne zdeformovaná. Celková dĺžka spony je 5,2 cm, dĺžka nôžky 1,7 cm.

3. *Železné ovčiarske nožnice* (obr. 4, č. 6), pôvodne zlomené, dlhé 16 cm. Rezivo odsadené v tupom uhle, prierez klinovitý; prierez držadla štvorcový.

4. *Dva železné šidlovité, hranené nástroje*. Väčší dlhý 10 cm (obr. 4, č. 17); menší dlhý 4,9 cm (obr. 4, č. 15).

5. *Zlomok kosteného hrebeňa*.

23. *Urnový hrob* (14/55) — rozrušený. Časť podstavy urny na kruhu točenej (1), rozrušenej hlbokou orbou ležala v hĺbke 65 cm, pravdepodobne už v druhotnom uložení (premiestnená pluhom). Roztratené nedopálené ľudské kosti nachádzali sa v ďalšom okolí podstavy urny (2).

Ná le z y

1. *Časť podstavy urny* na kruhu zhotovenej, tvaru pravdepodobne sudovitej, vajcovitej vazy. Z materiálu dobre vyplaveného so značným percentom piesku, výborne vypáleného. Povrch je drsný, podobný ako u pozdných rímskoprovinciálnych džbánov. Po krúžení sú na vonkajšej strane stopy v podobe jemných horizontálnych rýh, na vnútornej strane v podobe širších žliabkov a na dne zvonka v podobe špirálovitých rýh. Farba urny je na povrchu popolavá s nádychom do modra, lom šedý.

2. *Zlomky roztrúsených nedopálených kostí*, neposkytujúce možnosť bližšieho určenia.

24. *Urnový hrob* (13/55) — neporušený. Pôvodne neporušená urna, v ruke hotovená (1), stála v hĺbke 105 cm pod dnešným povrchom. Obsahovala značné množstvo zlomkov hrubších prepálených ľudských kostí (2), medzi nimi železnú oválnu pracku (3), tri väčšie hrudky smolovitej hmoty (4), jeden maličký riečny okruhliak (5) a jeden cudzí črep (6).

Ná le z y

1. *Urna* tvaru vysokej asymetrickej hrncovitej misy s okrajom nepatrne zhrubnutým a jemne von vyhnutým (tab. IV, č. 5). Dno má neodsadené i vnútorne vyčlenené. Vysoko položená zaoblená maximálna vydutina je zdobená tromi nalepenými plastickými pupčekmi. V ruke zhotovená z pomerne dobre vyplaveného materiálu s prímiesou sludy, veľmi dobre vypálená. Farby tehlovohnedej s hnedočiernymi flakmi. Urna je lepená. Rozmery: v. 21,5 cm,

dm. ú. 23,6 cm, dm. max. vydutiny 8,5 cm, v. max. vydutiny 12,5 cm, dm. dna 13,6 cm, hrúbka stien 0,7–1 cm.

2. Značné množstvo zlomkov hrubších prepálených ľudských kostí z dospelého individua.

3. *Železná zlomená jednodielna pracka* s okrúhlym rámom. Z trňa sa zachovala iba časť pomerne veľkej oválnej slučky. Pracka je do značnej miery poškodená hrdzou. Max. dm. 3,4 cm.

4. Tri väčšie hrudky smolovitej hmoty.

5. Jeden riečny okruhliak vo veľkosti holubieho vajca.

6. *Cudzí črep* z okraja misovitej vazy v ruke zhotovenej, z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu s prímiesou sludy. Črep je svojím materiálom i tvarove veľmi blízky samotnej urne.

25. *Urnový hrob* (12/55) — neporušený. Urna (1) v ruke zhotovená sa nachádzala v hĺbke 85 cm, pôvodne neporušená. Obsahovala veľmi málo zlomkov nedopálených kostí (2) (iba na dne). Nad kosťami, asi v polovici výšky urny nachádzal sa cudzí črep (3). 30 cm južne od urny na úrovni jej ústia sa našli zlomky troch železných predmetov (4).

Ná le z y

1. *Urna* tvaru kónickej misy so zaoblenými stenami, s náznakovite dovnútra zahnutým okrajom, pomerne nedbalo formovaným (tab. III, 6). Dno vyčlenené iba zvonka. Bez výzdoby. V ruke vyhotovená s horizontálnymi stopami po tvárnení, najmä na vnútornej strane. Z materiálu slabo vyplaveného so značným obsahom piesku, slabšie vypáleného. Farby tmavohnedej až čiernej s bledohnedými flakmi. Povlaková vrstvička je na viacerých miestach zošúchaná. Lom tehlovohnedý. Nádobu je lepená a z menšej časti doplnená. Rozmery: v. 12,4 cm, dm. ú. 16 cm, dm. dna 9 cm.

2. Malé množstvo pomerne slabo prepálených zlomkov tenkých kostí z nedospelého ľudského individua.

3. *Cudzí črep* z nádoby v ruke vyhotovenej, z hrubšie vyplaveného materiálu, dobre vypáleného; tvarove atypický.

4. *Tri železné predmety*:

a) *zlomok kľúča* (dl. 8,5 cm);

b) *plech* lichobežníkového tvaru (zlomok noža?) max. dl. 6 cm;

c) *štvorcová platnička* s kruhovitým otvorom, dl. strany 1,6 cm.

26. *Urnový hrob* (26/55) — rozrušený. Zvyšky rozrušenej nerekonštruovateľnej urny (1), na kruhu vytočenej, ležali v hĺbke 75 cm.

Medzi nimi boli zlomky drobných nedopálených kostí (2). V susedstve vedľa i nad zvyškami urny sa nachádzali črepy (3) z iných rozrušených hrobov (č. 26a/55).

Ná le z y

1. Črepy zo širokej vázovitej misy na kruhu vyhotovenej, s dnom výrazne prstencovite odsadeným, s okrajom ostro von vyhnutým, zosilneným, znútra široko prežliabkovaným, s nezaoblenou lomenou vydutinou. Z materiálu výborne vyplaveného, ilovitého charakteru, štiepajúceho sa vo vertikálne plátky. Na vonkajšej strane s jemnými výrobnými horizontálnymi ryhami, na vnútornej strane so širšími žliabkami. Farby popolavej s nádychom do modrozelená. Lom šedý, povrch akoby masťný.

2. Malé množstvo drobných zlomkov nedopálených kostí z nedospelého individua.

3. Črepy z rozrušených hrobov č. 26a/55:

a) okrajový črep na kruhu vytočenej nádoby zo „sivého“ materiálu, pravdepodobne zo širokej misovitej vázy.

b) črep z podobnej nádoby čiernej farby s červeným lomom.

c) okrajový črep z nádoby na kruhu vytočenej, s vodorovne von vytiahnutým ústím, z jemne vyplaveného materiálu bledotehlovej farby.

d) čriepok z tela na kruhu vytočenej nádoby, z piesčitého dobre vyplaveného materiálu, akosti pozdných rímskoprovinciálnych džbánov, tvarove atypický.

e) črepy z nádoby v ruke vyhotovenej, z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu, na povrchu čierne leštené. Jeden črep s plastickým, zvisle pretiahlym výčnelkom.

f) črepy z nádob tvaru misovitých váz, v ruke vyhotovených z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu.

g) čriepky z „drobivého“ materiálu, tvarove atypické.

27. Urnový hrob (27/55) — rozrušený. Rozrušená dolná časť urny (1) v ruke zhotovenej rušená dolná časť urny (1) v ruke zhotovenej nachádzala sa v hĺbke 65 cm. Obsahovala zlomky slabšie spálených ľudských kostí (2), medzi nimi dve hrudky smolovitej hmoty (3), zlomky kosteného hrebeňa so železnými nitmi (4), zlomky železnej ihličky (5), zlomky vtáčích kostí (6), dva cudzie črepy (7). Tesne vedľa urny nachádzali sa štyri cudzie črepy (8).

Ná le z y

1. Črepy rozrušenej urny v ruke vyhotovenej z dobre vyplaveného materiálu, slabšie vypá-

leného, pravdepodobne hrncovitého tvaru, dno neodsadené. Šedočiernej farby.

2. Zlomky nedopálených slabších kostí z dospelého ľudského jednotlivca.

3. Dve hrudky smolovitej hmoty.

4. Zlomky kosteného trojdielného hrebeňa (jednostranného?) so železnými nitmi (obr. 12, č. 20).

5. Dva zlomky železnej ihličky s klukovite ohnutou hlavičkou; celková dĺžka 3,4 cm.

6. Zlomky dlhých vtáčích prepálených kostí (sliepka alebo hus)¹⁵. Dva kusy so stopami opracovania. Je možné, že ide o zvyšky kosteného ihelníčka.

7. Dva cudzie črepy nájdené v urne, z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, tvarove atypické.

8. Tri cudzie črepy nájdené vedľa urny. Všetky z nádob v ruke zhotovených, z materiálu strednej akosti, dobre vypálených. Jeden črep z vydutiny nádoby, zdobenej ojedinelými zvislými výčnelkami a nepravidelnou obvodovou vlnovou nad nimi.

28. Urnový hrob (28/55) — rozrušený. Dno pluhom poškodené, na kruhu vytočenej popolnice (1) ležalo v hĺbke 55 cm. V blízkom okolí boli roztratené zlomky prepálených ľudských kostí (2). Vedľa urny nachádzali sa dva cudzie črepy (3), bronzová obdĺžniková plechová platnička (4) a tri zliatky neurčiteľného bronzového predmetu (5).

Ná le z y

1. Dno urny na kruhu vytočenej z piesčitého materiálu, so stopami po krúžení na vonkajšej i vnútornej strane. Dno je odsadené a má priemer 11,4 cm. Farby hnedočiernej, lom tehlovný.

2. Zlomky nedopálených drobných ľudských kostí bez možnosti bližšieho určenia.

3. Dva cudzie črepy:

a) z nádoby na kruhu vytočenej z výborne vyplaveného materiálu;

b) z „drobivého“ materiálu.

4. Bronzová obdĺžniková platnička s dvoma dierkami pre kince, zdobená vybijanými líniami pri okrajoch a v strede. Časť platničky je ulomená. Ide pravdepodobne o zvyšok okutia drevenej skrinky.

5. Tri zliatky neurčiteľného bronzového predmetu.

29. Urnový hrob (29/55) — porušený. Urna v ruke zhotovená (1), pôvodne neporušená, iba tlakom zdeformovaná vo smere S—J nachádzala sa v hĺbke 95 cm. Obsahovala množstvo zlomkov hrubých, veľmi slabo spálených kostí (2).

medzi nimi hrudku smolovitej hmoty (3) a jeden železný klinec (4).

N á l e z y

1. Dvojkónická hrncovitá urna (tab. V, 7), so značne zaoblenou vydutinou, stenami nad dnom dovnútra prehnutými, okrajom von vyhnutým, nepravidelne formovaným; nezdobená. V ruke vyhotovená zo slabšie vyplaveného, dobre vypáleného materiálu, s drsným, hrubo opracovaným povrchom, so stopami po horizontálnom formovaní na vnútornej strane. Farby bledotiehlavohnedej s načernalými flakmi. Zlepená a z malej časti doplnená. Rozmery: v. 22 cm, dm. ú. 19,2 cm, dm. max. vydutiny 16,8 cm, v. max. vydutiny 10 cm, dm. dna 14 cm, hrúbka stien 0,6–1 cm.

2. Množstvo zlomkov hrubých, veľmi slabo spálených kostí z dospelého jednotlivca.

3. Nepravidelná menšia hruška smolovitej hmoty.

4. Železný klinec so štvorhranným trňom a plochou, nepravidelne kruhovou hlavičkou vo veľkosti halierovej mince. Trň je pripojený ku hlavičke excentricky.

30. Urnový hrob (11/55) — neporušený. V hĺbke 85 cm sa nachádzala na kruhu vytočená neporušená urna (1), obsahovala zlomky pomerne dobre spálených ľudských kostí (2), medzi nimi zlomky kosteného hrebeňa so železnými nitmi (3) a štyri zliatky sklenených modrých koráľkov (4).

N á l e z y

1. Urna zhotovená na kruhu, tvaru širokej misovitej vázy, s jemne von vyhnutým, nepatrne zhrubnutým okrajom, vydutinou členenou do štyroch horizontálnych nezdobených žliabkovitých pásov, s dnom prstencovite šikmo odsadeným (tab. III, 5). Dno z vnútornej strany nevyčlenené. Jemné horizontálne rýžky — stopy po krúžení — patrné na oboch stranách. Urna je zhotovená z výborne vyplaveného i vypáleného „sivého“ materiálu, sivopopolavej cementovej farby s tmavšími načernalými flakmi. Je úplne neporušená. Rozmery: v. 13,3 cm—14,6 cm, dm. ú. 24 cm, dm. max. vydutiny 24,4 cm, v. max. vydutiny 8,8 cm; dm. dna 9 cm, hrúbka stien 0,6–0,9 cm.

2. Zlomky pomerne dobre spálených drobných ľudských kostí z dospelého individua.

3. Zlomky kosteného hrebeňa so železnými nitmi. Hrebeň sa skladal z troch doštičiek. Vonkajšie doštičky boli zdobené horizontálnym, esovite zahnutým pásikom.

4. Štyri zliatky sklenených modrých koráľkov.

31. Urnový hrob (10/55) — rozrušený. Časť podstavy uoranej, na kruhu vytočenej urny (1) nachádzala sa v hĺbke 65 cm. Pod ňou boli ojedinele roztrúsené zlomky nedopálených ľudských kostí (2) a črepy (3) čiernoleštenej, v ruke zhotovenej keramiky z hrobu č. 10a/55. V blízkom okolí dna na tej istej úrovni našli sa črepy (4) štyroch ďalších nádob a roztratené zlomky ľudských kostí z hrobov č. 10b/55.

N á l e z y

1. Časť podstavy urny na kruhu zhotovenej z piesčitého materiálu, s odsadeným dnom.

2. Zlomky nedopálených ľudských kostí z hrobov č. 10a/55.

3. Črepy z urien hrobov č. 10a/55, v ruke zhotovených, čiernoleštených, z dobre vyplaveného, výborne vypáleného materiálu, tvaru pravdepodobne širokých misovitých váz: jeden črep z vydutiny nádoby, zdobenej zvislými ojedinelými žliabkami dnu vtlačenými, idúcimi od maximálnej vydutiny smerom nadol.

4. Črepy z urien hrobov č. 10b/55:

a) Črepy „sivej“ na kruhu točenej keramiky z výborne vyplaveného i vypáleného materiálu. Z toho jeden okraj zo širokej vázy so šikmo rozvretým ústím, s dvoma obvodovými horizontálnymi ryhami na podhrdlí.

b) Črep z nádoby na kruhu točenej z piesčitého materiálu.

c) Črepy z nádob v ruke hotovených z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, tvarove atypické.

d) Okrajové črepy z „drobivého“ materiálu z hrncovitej nádoby.

32. Urnový hrob (9/55) — rozrušený. Časť podstavy uoranej urny (1) nachádzala sa v hĺbke 65 cm. Pod ňou v rôznej hĺbke 70 do 100 cm boli nájdené črepy (2) z troch iných rozrušených urien (rozrušené hroby č. 9a/55), niekoľko zlomkov drobných nedopálených ľudských kostí, dve zvieracie kosti a dva riečne okruhliaky. 30 cm južne od urny hrobu č. 9/55, v úrovni dna bol nájdený atypický fragment železného plechu a zlomok železného šidla (3). Západne od urny, tesne vedľa, v tej istej výške ležali črepy štyroch iných porušených hrobov (4, rozrušené hroby č. 9b/55). 20 cm južne od urny hrobu č. 9, v hĺbke 100 cm našli sa črepy z troch iných urien (5).

N á l e z y

1. Podstava urny hr. č. 9/55 na kruhu vytočenej, s prstencovite odsadeným dnom (obr. 19), z výborne vyplaveného i vypáleného „sivého“ materiálu, na vonkajšej strane jemné, na vnútornej strane široké horizontálne stopy po krúžení. Na vnútornej strane na dvoch miestach

železité hrdzavé škvrny — odtlačky železných predmetov. Farby tmavosivej.

2. Pozostatky z rozrušených hrobov č. 9a/55:

A. a) Črepy z urny tvaru širokej misovitej vázy v ruke zhotovenej z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, s čierne lešteným povrchom. Nádobu bola zdobená nad okrajom jedným, na podrhlí a nad maximálnou vydutinou dvoma obvodovými horizontálnymi žliabkami. Pás vzniknutý medzi týmito dvojicami žliabkov je vyplnený trojnásobnou lomenicou, urobenu ozubeným kolieskom (obr. 19).

b) Črepy z nádoby v ruke hotovenej z hrubšieho materiálu s prímiesou sludy, dobre vypáleného, tvarove atypické.

c) Črepy z inej podobnej nádoby.

B. Zlomky nedopálených ľudských kostí.

C. Dva zlomky bližšie neurčiteľných zvieracích kostí.

D. Dva riečne kremencové okruhliaky, jeden veľkosti slepačieho, druhý holubieho vajca.

3. Fragment železného atypického plechu a zlomok železného šidla.

4. Črepy z rozrušených urien hrobov č. 9b/55:

a) Črep zo zosilneného okraja širokej misovitej vázy, na kruhu zhotovenej z výborne vyplaveného i vypáleného materiálu. Tmavohnedej farby, tehlového lomu, so stopami po krúžení na oboch stranách.

b) Črep zo zhrubnutého okraja na kruhu točenej nádoby, z výborne vyplaveného i vypáleného materiálu tmavosivej farby, so stopami po krúžení na oboch stranách.

c) Črep z vydutiny širokej misovitej vázy, horizontálne členenej v pásy oddelené ryhami. Pás, tvoriaci maximálnu vydutinu, je zdobený viacnásobnou rytou vlnkou; zo „sivého“ materiálu.

d) Črep z von vyhnutého okraja širokej misovitej vázy v ruke zhotovenej, z dobre vyplaveného a výborne vypáleného materiálu, šedo-hnedej farby na vonkajšej, šedočiernej na vnútornej strane. Urna bola zdobená na podrhlí dvoma obvodovými horizontálnymi žliabkami a ojedinelými oválnymi jamkami pod nimi.

5. Črepy z rozrušených urien 9c/55.

a) Okraj zo širokej misovitej vázy v ruke zhotovenej, z hrubšieho materiálu s prímiesou sludy, dobre vypáleného.

b) Okraj z inej podobnej nádoby.

c) Črep z vydutiny nádoby, podobného materiálu ako predošlé, zdobený nízkym kruhovitým plastickým pretlačeným pupčekom (ako u urny hr. č. 3/53).

33. Urnový hrob (8/55) — rozrušený. V hĺbke 65 cm sa nachádzala prevrátená dolná

časť (pluhom premiestená?) v ruke zhotovenej urny (1) so zlomkami drobných roztratených kostí (2). Pod ňou v hĺbke 80–85 cm boli črepy z niekoľkých iných nádob (3). 60 cm západne v hĺbke 105 cm našiel sa pásik bronzového plechu (4). 95 cm juhozápadne v hĺbke 90 cm bol nájdený železný hrebeň (5). 20–60 cm západne od zvyškov urny hr. č. 8, na tej istej úrovni nachádzali sa zvyšky iných rozrušených urien (6), dva bronzové a dva železné fragmenty.

N á l e z y

1. Dolná časť v ruke vyhotovenej urny, tvaru pravdepodobne misovitej vázy, s dnom jemne odsadeným (odsadenie naznačené i na podstavovej ploche). Ide azda o napodobenie nádob na kruhu točených. Telo nádoby bolo na vydutine zdobené zvislými, 1,2 cm širokými plytkými žliabkami. Z materiálu dobre vyplaveného a výborne páleného, šedočiernej farby.

2. Zlomky drobných nedopálených ľudských kostí.

3. Črepy z viacerých rozrušených urien (8a/55):

a) okraj z misovitej vázy v ruke zhotovenej, z dobre vyplaveného a vypáleného materiálu, šedočiernej farby, leštený.

b) Okraj z podobnej urny z hrubšieho, dobre páleného materiálu.

c) Črepy z tela nádoby z podobného materiálu, tvarove atypické.

d) Črep z vydutiny misovitej nádoby v ruke zhotovenej z dobre vyplaveného a páleného materiálu.

e) Črep z tela nádoby vytočenej na kruhu, zo „sivého“ výborne vyplaveného materiálu.

4. Pásik bronzového plechu, 1,8 cm širokého a 30 cm dlhého, s tromi dierkami po klincoch. Ide pravdepodobne o zvyšok kovania drevenej skrinky.

5. Železný jednostranný hrebeň s držadlom lichobežníkového tvaru so zaoblenými rohmi (obr. 12, č. 22). Tesne nad chrbátom držadla sú tri diery pre nit. V jednej diere sa dosiaľ zachoval dlhší nit, čo nasvedčuje, že držadlo hrebeňa bolo obojstranne obložené platničkami, pravdepodobne kostenými. Dĺžka hrebeňa 5,5 cm, šírka 3,8 cm, dĺžka zubov 2 cm.

6. Pozostatky rozrušených hrobov č. 8b/55:

a) Črepy z viacerých v ruke zhotovených nádob, pravdepodobne tvaru misovitých váz, z materiálu dobre i horšie vyplaveného a dobre vypáleného.

b) Črepy zo širokých misovitých váz na kruhu vytočených zo „sivého“, výborne vyplaveného materiálu.

c) Dva železné fragmenty (zo šidla?)

d) Dva atypické zlomky bronzového plechu.

34. Urnový hrob (30/55) — rozrušený. Neúplná dolná časť v ruke zhotovenej urny (1) nachádzala sa v hĺbke 8,5 cm. V tesnej blízkosti boli roztratené zlomky nedopálených ľudských kostí (2) a črepy z „drobivej“ keramiky (3).

Nález y

1. Neúplná dolná časť v ruke zhotovenej hrubostennej urny, tvaru misovitej vazy s ostrým lomom a neodsadeným dnom. Z dobre vyplaveného, výborne vypáleného materiálu, hnedočiernej farby.

2. Zlomky nedopálených ľudských kostí bez možnosti bližšieho určenia.

3. Črepy z „drobivej“ keramiky.

35a. Urnový hrob (7/55) — neporušený. V hĺbke 95 cm nachádzala sa na kruhu točená neporušená urna (1) vázovitého tvaru. Obsahovala značné množstvo zlomkov pomerne dobre spálených ľudských kostí (2), medzi nimi železný kliniec s pologuľovitou hlavičkou (3). Nad urnou v hĺbke 70 cm ležali črepy z hornej časti hrncovitej, dvojkónickej, v ruke vyhotovenej nádoby (4). Drobné, v blízkom okolí črepov roztratené ľudské kosti nasvedčujú, že tu ide o hlbokou orbou rozrušený hrob (č. 35).

Nález y

1. Urna tvaru vajcovitej vazy, jemne zosilnený von vyhnutý okraj je na vnútornej strane zvýraznený obvodovým žliabkom (akoby pre pokrývku), nízke hrdlo od tela oddelené prežliabkovaním. Odsadená podstava je hranená (tab. II, 1). Je vyhotovená na hrnciarskom kruhu z výborne vyplaveného, prvotriedne vypáleného materiálu so stopami po krúžení v podobe jemných obvodových rýh na oboch stranách. Farby šedočiernej. Urna je úplne zachovaná. Rozmery: v. 22 cm, dm. ú. 17 cm, dm. max. vydutiny 21,4 cm, v. max. vydutiny 13,4 cm, dm. dna 10,2 cm, hrúbka stien 0,4–0,7 cm.

2. Zlomky silných, pomerne dobre spálených ľudských kostí z dospelého jednotlivca.

3. Železný kliniec s veľkou pologuľovitou dutou hlavičkou (dm 2 cm) s tenkým, 2,5 cm dlhým zohnutým trňom (obr. 11, č. 4).

4. Črepy z urny hrobu č. 35, tvaru hrncovitej nádoby v ruke zhotovenej z „drobivého“ zle vyplaveného materiálu. Črep z hornej časti so značne von vyhnutým pretláčaným okrajom (obr. 19).

36. Urnový hrob (31/55) — neporušený. V ruke zhotovená menšia urna (1) ležala v hĺbke 65 cm. Obsahovala menšie množstvo drobučkových dobre spálených ľudských kostí (2). Bez milodarov.

Nález y

1. Urna tvaru malého, esovite profilovaného asymetrického hrnčeka s baňatým telom, okrajom značne von vyhnutým, veľmi nedbalo formovaným, dnom náznakovite odsadeným (tab. V, 5). V ruke zhotovená, nedbalo opracovaná, z hrubo vyplaveného materiálu, pomerne slabo vypáleného, blízkeho „drobivej“ keramiky. Farby tmavohnedej s načernalými flakmi. Urna je lepená, sčasti doplnená. Rozmery: v. 11 cm, dm. ú. 12 cm, dm. max. vydutiny 13 cm, v. max. vydutiny 6 cm, dm. dna 9 cm, hrúbka stien 0,5–0,8 cm.

2. Drobučké tenké, veľmi dobre spálené ľudské kosti — detské.

37. Urnový hrob (6/55) — neporušený. Pôvodne neporušená urna (1), iba tlakom zeme rozpráskaná, ležala v hĺbke 95 cm. Pri vyberaní sa úplne rozpadla. Obsahovala väčšie množstvo zlomkov hrubších nedopálených kostí (2), medzi nimi hrudku smolovitej hmoty (3), dva cudzie črepy (4) a hrudky spálenej hliny (5).

Nález y

1. Črepy z urny tvaru širokej dvojkónickej hrncovitej vazy so značne zaoblenou vydutinou, okrajom jemne von vyhnutým, dnom bez odsadenia. Nad vydutinou zdobená obvodovou rytou, pomerne nepravidelnou lomenicou a zvislými, asymetrickými polooblúkovite usporiadanými ryhami v každom druhom trojuholníčkovitom poli. Urna bola v ruke zhotovená z veľmi slabo vyplaveného, nedostatočne vypáleného materiálu, takže pri vyberaní sa mnohé črepy úplne rozpadli.

2. Väčšie množstvo zlomkov hrubších, pomerne slabo spálených ľudských kostí z dospelého jednotlivca.

3. Hrudka smolovitej hmoty.

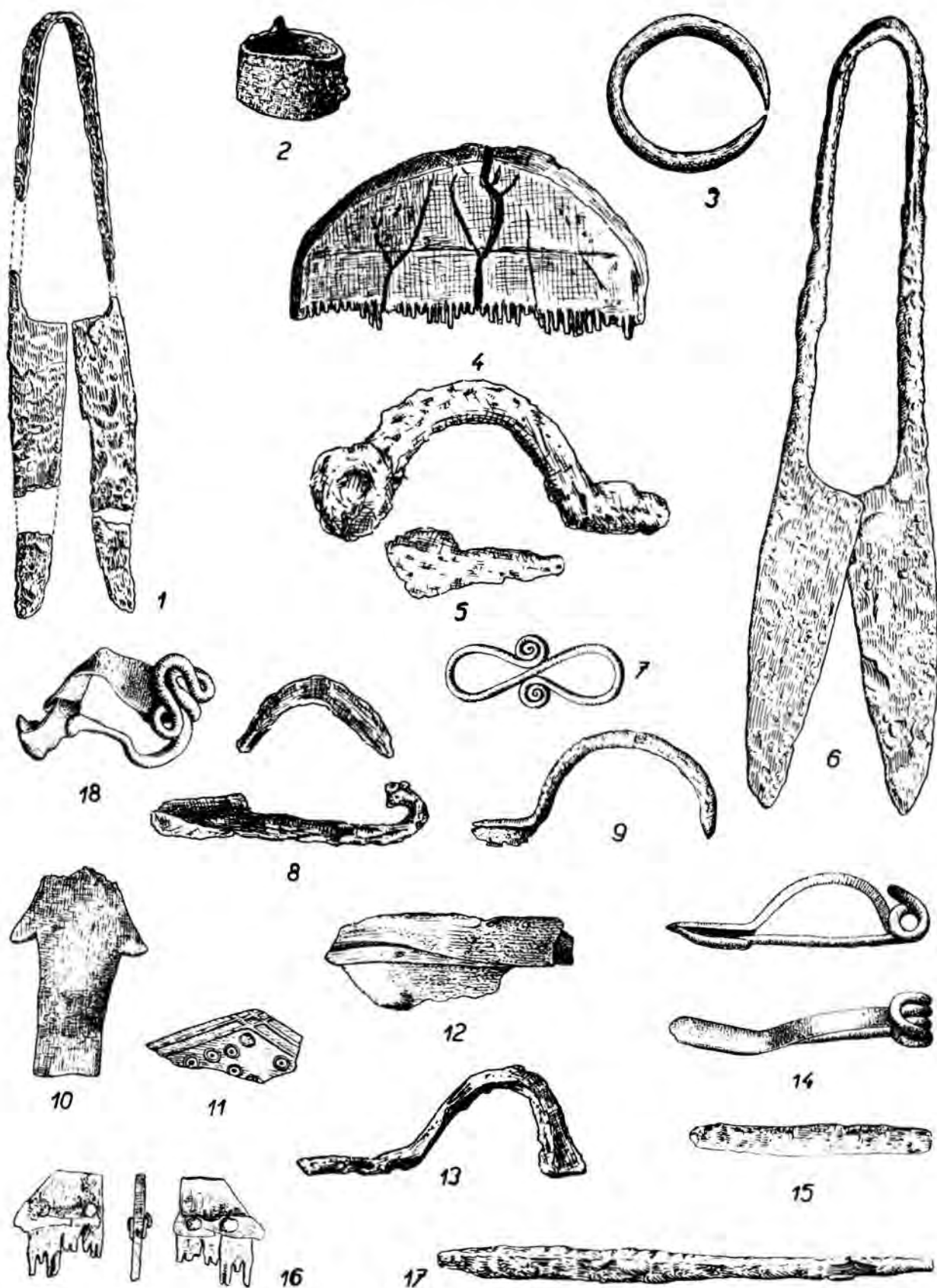
4. Dva cudzie črepy z „drobivého“ materiálu, tvarove atypické.

5. Hrudka spálenej hliny.

38. Urnový hrob (32/55) — neporušený. Úplne zachovalá, na kruhu točená urna (1) ležala v hĺbke 80 cm. Obsahovala zlomky hrubších nedopálených ľudských kostí (2). Medzi nimi železný kliniec (3), črep z cudzej nádoby (4) a drevené uhličky (5).

Nález y

1. Urna tvaru vajcovitej na kruhu vyhotovenej vazy. Okraj jemne zhrubnutý a von vyhnutý, znútra zvýraznený prežliabkovaním (tab. II, 3). Nízke hrdlo od tela odsadené. Podstava tiež šikmo odsadená, na niekoľkých miestach poškodená (požívaním?). Vyhotovená z výborne vyplaveného a prvotriedne vypáleného „sivého“ materiálu so

Obr. 4. Očkov, pohřebisko: 1, 4, 13 — hrob č. 4; 2, 3, 5 — hrob č. 7; 6, 14, 15, 17 — hrob č. 22; 7 — hrob č. 53; 8 — hrob č. 8; 9 — hrob č. 54; 10 — hrob č. 3; 11 — hrob č. 43; 12 — hrob č. 41; 16 — hrob č. 9; 18 — z rozrušené vrstvy. Meradlo 1 — $\frac{1}{2}$, 6 — $\frac{2}{3}$; ostatné $\frac{1}{4}$. Kresba V. Mészáros.

stopami po krúžení v podobe jemných rýh na oboch stranách. Farby popolavosivej; zachovalá. Rozmery: v. 19 cm, dm. ú. 18,6 cm, dm. max. vydutiny 21,4 cm, v. max. vydutiny 12,6 cm, dm. dna 10 cm, hrúbka stien 0,6–0,8 cm.

2. *Zlomky* hrubších, pomerne dobre spálených *kostí* z dospelého jednotlivca.

3. *Železný kliniec* s väčšou plochou hlavičkou (dm. 1,6 cm, dĺžka trňa 4,8 cm).

4. *Črep* z cudzej, v ruke zhotovenej nádoby, z dobre plaveného a dobre vypáleného materiálu.

5. *Drevené uhličky* – *javor mliečny* (*Acer platanoides?* – veľmi málo materiálu!).

39. *Urnový hrob* (33/55) – rozrušený. Črepy z dolnej časti urny (1) so zlomkami hrubších, nedopálených ľudských *kostí* (2), so zlomkami kosteného hrebeňa so železným nitom (3) sa nachádzali v hĺbke 50 cm.

N á l e z y

1. *Črepy* z urny v ruke zhotovenej, z hrubšieho „drobivého“ materiálu, veľmi slabo vypáleného, šedočiernej farby. Dno urny bolo nepatrne odsadené.

2. *Zlomky* nedopálených *ľudských kostí* z dospelého jedinca.

3. *Zlomok* kosteného hrebeňa so železným nitom (obr. 12, č. 21).

40. *Urnový hrob* (5/55) – rozrušený. Časť podstavy bokom prevrátenej, pravdepodobne pluhom premiestenej urny (1) nachádzala sa v hĺbke 70 cm. Pod ňou v hĺbke 80 cm boli nájdené dve zvieracie *kosti* (2) a črepy z rozrušených nádob (3). 15 cm východne, v hĺbke 90 cm našli sa črepy iných nádob (4), zliatok skla (5), roztratené nedopálené ľudské *kosti*. Superpozícia hrobov nezaručená.

N á l e z y

1. *Črepy* z podstavy urny vo voľnej ruke vyhotovenej, z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu, tvaru misovitej vazy, šedosivej farby.

2. Dve *zvieracie kosti* bližšie neurčiteľné.

3. *Črepy* zo štyroch rozrušených nádob v ruke zhotovených, z dobre vyplaveného i páleného materiálu a jeden črep zo širokej misovitej vazy na kruhu zhotovenej zo „sivého“ materiálu.

4. *Črepy* z iných v ruke vyhotovených nádob tvaru misovitých váz, s obvodovým žliabkom, z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, s čierne lešteným povrchom.

5. *Zliatok skla* bližšie neurčiteľný.

41. *Urnový hrob* (4/55) – neporušený. Neporušená, iba tlakom zeminy rozpraskaná, na kruhu točená urna (1) nachádzala sa v hĺbke

85 cm. Obsahovala zlomky nedopálených *kostí* (2), medzi nimi dva prasleny (3), hrudku smolovitej hmoty (4), zlomok kosteného predmetu (5), drevené uhličky (6), a dva cudzie črepy (7). 40 cm južne od urny na úrovni jej dna našiel sa zlomok bronzovej nádoby a dva črepy (8). Podobný zlomok bronzovej nádoby sa našiel nad úrovňou v hĺbke 40 cm.

N á l e z y

1. *Urna* tvaru vajcovitej vazy, na kruhu zhotovená (tab. II, 4). Jemne zosilnený, von vyhnutý okraj je zvýraznený na vnútornej strane obvodovým žliabkom. Nízke hrdlo je tiež vyčlenené. Dno šikmo odsadené. Nádoba je z veľmi dobre vyplaveného ilovitého materiálu, dobre vypáleného. Na vonkajšej strane jemné výrobné ryhy, na vnútornej strane široké, hlboké špirálovité žliabky – stopy po krúžení. Farba šedočierna. Nádoba je lepená, miestami doplnená. Rozmery: v. 20 cm, dm. ú. 17,4 cm, dm. max. vydutiny 21 cm, v. max. vydutiny 14 cm, dm. dna 10 cm, hrúbka stien 0,2–0,6 cm.

2. *Zlomky* nedopálených *kostí* z dospelého ľudského jednotlivca.

3. Dva *hlinené prasleny*: Jeden tvaru úseče gule, zdobený na dolnej ploche rytou obvodovou lomenicou. V dierke praslena je pritavený kúsok železného predmetu (obr. 13, č. 7). Druhý menší praslen má tvar dvoch proti sebe postavených komolých kuželov (obr. 13, č. 8).

4. *Hrudka smolovitej hmoty*.

5. *Zlomok* kosteného predmetu so štvorcovým prierezom, pravdepodobne ihelníček.

6. Dva *cudzie črepy*, nájdené medzi *kostami*:

a) Okrajový z misovitej vazy v ruke zhotovenej z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu.

b) Atypický, prepálený.

7. *Drevené uhličky* – *kalina siripútka* (*Viburnum lantana*).

8. Dva *zlomky* z okraja bronzovej nádoby (obr. 4, č. 12), vysokým žiarom takmer roztavenej. V skulinách je zaliaté sklo. Nemožno presne rozlíšiť, či ide o zlomok z dvoch nádob (panvica a cedník) alebo len jednej nádoby s dvojitém okrajom a na vnútornej strane vybitými jamkami.

9. Dva *črepy* z miskovitej nádoby s dovnútra zahnutým okrajom, v ruke zhotovenej z hrubšie vyplaveného a dobre vypáleného materiálu. Farby šedočiernej.

42. *Urnový hrob* (3/55) – pôvodne neporušený. Pôvodne neporušená iba popraskaná urna (1) z „drobivého“ materiálu ležala v hĺbke 100 cm. Po odkrytí sa natoľko rozpadla, že ju nemožno rekonštruovať. Obsahovala zlomky dobre spálených ľudských *kostí* (2), medzi nimi hrudku smolovitej hmoty (3) a nad *kostami* cudzí črep

(4). 30 cm východne od urny na úrovni jej dna ležal riečny okruhliak (5). Hrob č. 3/55 narušil iné hroby, ako to ukazujú k sebe patriace črepy rozrušených nádob, nájdené tesne vedľa na rôznych stranách urny v hĺbke 85 cm (6).

Ná le z y

1. Črepy z urny v ruke zhotovenej z „drobivého“ materiálu, dobre plaveného, veľmi slabo vypáleného, farby šedopopolavej. Urna mala tvar širokej hrncovitej dvojkonickej nádoby s veľmi zaoblenou vydutinou, s dnom bez odsadenia, s okrajom iba nepatrne vyhnutým. Výška nádoby bola asi 25 cm.

2. Zlomky dobre spálených ľudských kostí z dospelého individua.

3. Hrudka smolovitej hmoty.

4. Cudzí črep z okraja misovitej vázy v ruke zhotovenej, z dobre plaveného i vypáleného materiálu, na povrchu čierne lešteného.

5. Riečny okruhliak veľkosti slepačieho vajca.

6. Črepy z rozrušených urien nájdené po strane urny:

a) Črep z misovitej vázy so silným zakrivením vydutiny, zdobenej plastickými, zvisle pretiahlymi výčnelkami, v ruke zhotovenej z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, s čierne lešteným povrchom (bezpečne z tej istej nádoby ako cudzí črep v urne).

b) Črepy z inej podobnej nádoby z rovnakého materiálu.

c) Tri črepy z okrajov širokých misovitých váz na kruhu vytočených, dva zo „sivého“ materiálu, jeden tehlovohnedého.

43. Urnový hrob (2/55) — porušený. Zlomky nedopálených ľudských kostí (1) so zločkami hrebeňa (2) nachádzali sa v hĺbke 65 cm. Boli zistené i stopy po urne v podobe hnedočier- ných flakov s drobučkými zrníčkami piesku (3).

Ná le z y

1. Zlomky nedopálených ľudských kostí z dospelého individua.

2. Zlomky prepáleného zdobeného trojdielneho hrebeňa so železným nitom. Držadlo hrebeňa pravdepodobne lichobežníkového tvaru bolo zdobené po stranách dvojitémi ryhami a v poli tak vzniklom koncentrickými krúžkami. Výzdoba je urobená vpálením (obr. 4, č. 11).

3. Stopy po urne v podobe hnedočiernych flakov s drobučkými zrníčkami piesku a sludy nasvedčujú, že urna bola vyhotovená z „drobivého“ materiálu.

44. Urnový hrob (35/55) — neporušený. Úplne zachovalá urna (1) ležala v hĺbke 85 cm. Obsahovala menšie množstvo zlomkov pomerne

dobre spálených ľudských kostí (2) bez akéhokoľvek milodaru. Vyskytlo sa v nej iba niekoľko ulití slimákov. 30 cm východne od urny na úrovni jej dna nachádzali sa dva črepy (3) pravdepodobne z hrobov rozrušených pri kopaní jamy hrobu č. 35/55.

Ná le z y

1. V ruke zhotovená urna (tab. V, 9), tvaru dvojkonického hrnca so značne zaoblenou vydutinou, von vyhnutým okrajom, s naznačeným odsadením dna, vnútorne nevyčleneného. Na maximálnej vydutine zdobená 0,9 cm širokými, prstom vtlačeným asymetrickým vlnkovým obvodovým žliabkom. Podstava zdobená plytkými žliabkami v podobe kríža. Nádobu je zhotovená z materiálu strednej akosti, dobre vypáleného, na povrchu s jemnou povlakovou vrstvičkou, na mnohých miestach zošuchanou. Farby hnedočiernej, lom tehlovohnedý. Rozmery: v. 15 cm; dm. max. vydutiny 19,4 cm, v. max. vydutiny 7,5 cm, dm. ú. 14,6 cm, dm. dna 10 cm, hrúbka stien 0,4—0,7 cm.

2. Pomerne málo zlomkov hrubších nedopálených ľudských kostí z dospelého individua.

3. Dva črepy nájdené vedľa urny:

a) Črep s náznakovite dovnútra zahnutým okrajom, z nádoby v ruke zhotovenej, z materiálu hrubo vyplaveného, veľmi dobre vypáleného, šedočiernej farby s prímiesou sludy.

b) Črep z inej v ruke zhotovenej nádoby, tvarovo atypický, z hrubšieho materiálu, veľmi dobre vypáleného.

45. Urnový hrob (34/55) — rozrušený. Z urny sa zachovala v hĺbke 60 cm dolná časť nádoby (1), naplnená zločkami nedopálených ľudských kostí (2). Tesne vedľa dna nádoby našli sa drobné cudzie črepy (3).

Ná le z y

1. Črepy z urny v ruke zhotovenej, z veľmi slabo vypáleného materiálu (vo vode sa úplne rozpúšťa) hnedočiernej farby, premiešaného so značným percentom kremencového piesku s hojnou prímiesou sludy — „drobivá“ keramika. Urna mala pravdepodobne tvar hrncovitej nádoby s mierne von vyhnutým okrajom a značne odsadeným dnom.

2. Menšie množstvo zlomkov spálených kostí pravdepodobne z dospelého individua.

3. Cudzí črepy nájdené tesne vedľa urny č. 34/55 — zvyšky rozrušených starších hrobov (?). Sú to črepy v ruke zhotovenej keramiky, z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu, tvarovo atypické, pravdepodobne z misovitých váz.

46. Urnový hrob (36/55) — rozrušený.

Črepy z rozrušenej urny (1) nachádzali sa v hĺbke 80 cm. Medzi nimi boli zlomky nedopálených ľudských kostí (2), hrudka smolovitej hmoty (3), zlomok zdobeného hrebeňa (4), črepy z cudzích nádob (5), nájdené vedľa zvyškov urny.

Ná le z y

1. Črepy z urny v ruke zhotovenej z „drobivého“, veľmi slabo vypáleného materiálu, so značným percentom kremencového piesku, farby na povrchu hnedočiernej, na lome hnedotehlovej. Urna mala pravdepodobne tvar hrncovitej nádoby s ústím značne von vyhnutým, s nezaobleným lomom na vydutine, s neodsadeným dnom.

2. Zlomky pomerne dobre spálených ľudských kostí z dospelého slabšieho jednotlivca.

3. Hrudka smolovitej hmoty vo veľkosti lieskového orieška.

4. Žiarom deformovaný zlomok kosteného dvojstranného hrebeňa, zdobeného pletencovým ornamentom. Stopy po železných nitoch.

5. Črepy z cudzích nádob, nájdené v tesnej blízkosti rozrušenej urny hr. č. 36/55:

a) črepy zo štyroch nádob na kruhu zhotovených zo „sivého“ i hnedočierneho materiálu, tvarove zo širokých misovitých váz.

b) Črepy z piatich nádob v ruke zhotovených z dobre i hrubšie vyplaveného materiálu, dobre vypáleného. Okrem dvoch črepov tvarove atypické. Jeden črep je z nádoby s náznakovite dovnútra zahnutým okrajom, druhý z vydutiny misovitej vázy s horizontálne profilovaným pásom na podhrdlí. Smerom nadol od tohto pásu vedú široké plytké žliabky.

46a. Urnový hrob (36a/55) — značne rozrušený. Dno, črepy z podstavy urny (1), niekoľko zlomkov nedopálených ľudských kostí (2) a riečny okruhliak (3) nachádzali sa v hĺbke 55 cm.

Ná le z y

1. Črepy z podstavy urny s dovnútra klenutými stenami nad dnom, v ruke zhotovenej, z materiálu slabšie vyplaveného, dobre vypáleného, bledohnej farby.

2. Zlomky nedopálených ľudských kostí.

3. Riečny okruhliak veľkosti väčšieho orecha.

47. Urnový hrob (37/55) — neporušený. Z urny sa zachovala iba dolná časť (1). Nachádzala sa v hĺbke 75 cm. Medzi zlomkami kostí (2) vyskytli sa črepy vlastnej i cudzích nádob (7), bronzový náramok (3) (ležal na kostiach), pozostatky prepáleného železného krúžkového panciera (4), zlomky kosteného hrebeňa (5), prepálená vtáčia kosť (6).

Ná le z y

1. Črepy z urny v ruke zhotovenej z veľmi slabo vypáleného „drobivého“ materiálu, na vzduchu úplne sa rozpadajúceho. Zachovalo sa iba niekoľko črepov z baňatej vydutiny, jeden črep so značne von vyhnutým okrajom a črep zdobený malou vtláčenou jamkou. Urna mala nepochybne tvar hrncovitej dvojkónickej nádoby.

2. Zlomky pomerne dobre spálených ľudských kostí zo slabšieho individua, pravdepodobne dieťaťa.

3. Malý bronzový náramok (obr. 5, č. 3) s vnútornou stranou kruhovitou, vonkajšou stranou tvaru pravidelného deväťuholníka, na vrcholoch ktorého obojstranne sú gombíkovité výčnelky. Vonkajší dm. náramku 4,4 cm, vnútorný dm. 3,6 cm, hrúbka 0,2—0,5 cm.

4. Pozostatky prepáleného železného „krúžkového“ panciera (obr. 5, č. 4), zloženého zo železných, do seba navlečených krúžkov o priemere 0,8—1 cm.

5. Zlomky kosteného prepáleného hrebeňa.

6. Vtáčia prepálená kosť tvaru deformovanej polotrubičky, na jednom konci opracovanej; jedná sa snáď o zvyšok ihelníčka. Dl. kosti 3,4 cm.

7. Cudzie črepy:

a) dva z hrubo vyplaveného materiálu, dobre vypálené (prepálené?), tvarove atypické.

b) okrajový prepálený črep z nádoby na kruhu vytočenej (?).

48. Urnový hrob (38/55) — veľmi porušený. Smerom nahor prevrátená podstava urny (1) nachádzala sa v hĺbke 80 cm. V blízkosti sa našli roztratené zlomky nedopálených ľudských kostí (2).

Ná le z y

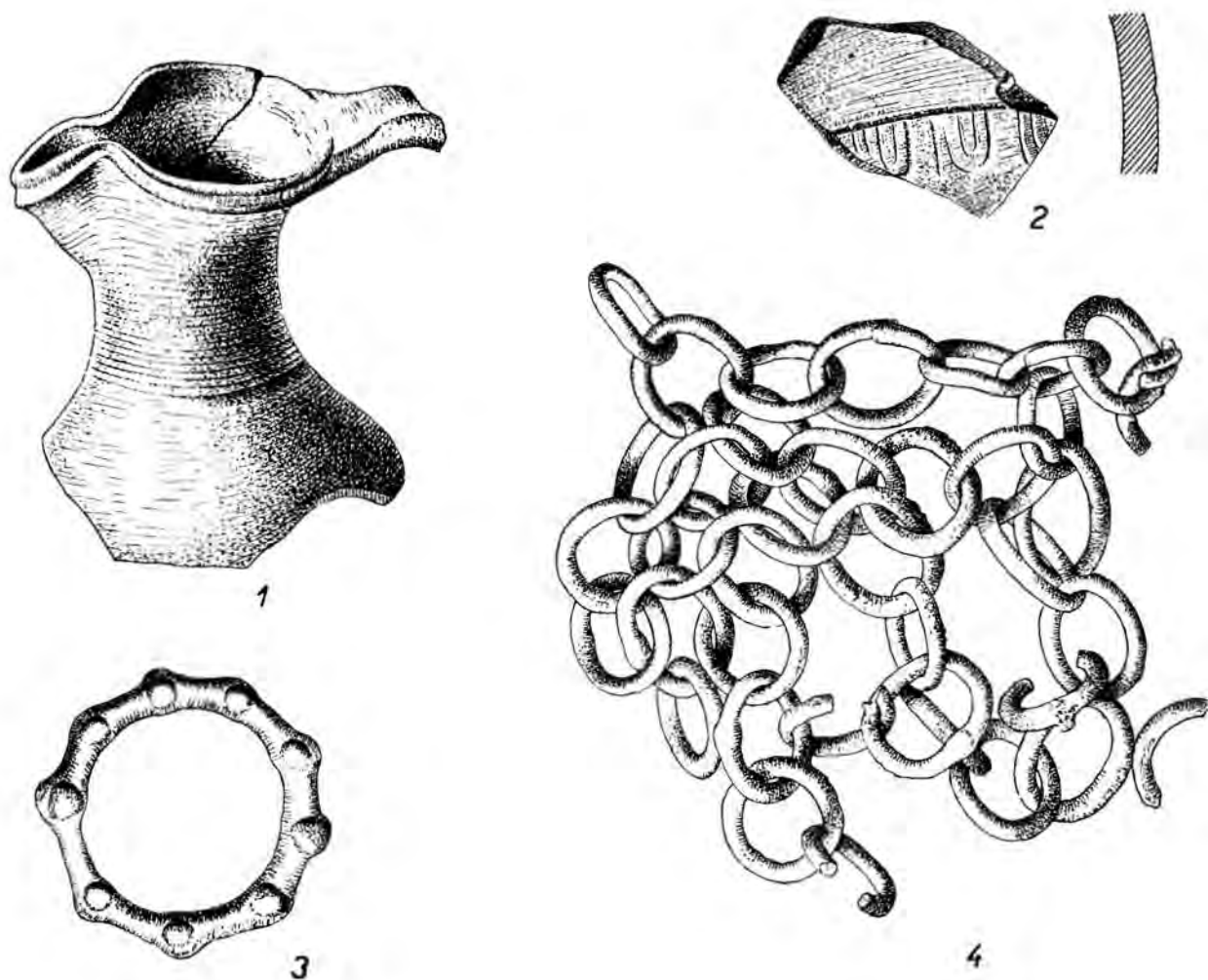
1. Časť podstavy urny v ruke zhotovenej s nepatrným odsadením dna, z veľmi slabo vyplaveného s hrubým kremencovým štrkom premiešaného materiálu, slabšie vypáleného, hnedotehlovej farby. Dno na podstavovej ploche tesne pri obvode je zdobené obvodovým asymetrickým žliabkom (naznačené vnútorné spodné odsadenie dna?).

2. Zlomky nedopálených ľudských kostí.

49. Urnový hrob (39/55) — neporušený. Neporušená, iba tlakom zeminy popraskaná urna (1) nachádzala sa v hĺbke 75 cm. Obsahovala okrem zlomkov nedopálených ľudských kostí (2) hrudku smolovitej hmoty (3), zliatok skla (4) a dva železné fragmenty (5).

Ná le z y

1. Urna tvaru dvojkónického asymetrického hrnca s nezaobleným lomom v dolnej polovici

Obr. 5. Očkov, pohrebisko: 1 — hrob č. 57; 2 — z rozrušenej vrstvy; 3, 4 — hrob č. 47, Meradlo 1—3 — $\frac{7}{8}$; 4— $\frac{9}{10}$. Kresba V. Mészáros.

výšky položenej vydutiny, s ústím značne von vyhnutým, s dnom jemne odsadeným (tab. V, 4). Vyhotovená v ruke zo slabšie vyplaveného, nedostatočne vypáleného materiálu, farby tehlovohnedej. Urna je zachovalá. Rozmery: v. 19,2 cm, dm. ú. 17,5–18,5 cm, dm. max. vydutiny 22 cm, v. max. vydutiny 8,5 cm, dm. dna 11,2 cm, hrúbka stien 0,4–0,7 cm.

2. Zlomky veľmi dobre spálených ľudských kostí z dospelého jednotlivca.

3. Nepravidelná hrudka smolovitej hmoty.

4. Zlätok nazelenalého skla z neurčiteľného predmetu, pravdepodobne z perly.

5. Dva železné fragmenty z neurčiteľného predmetu.

50. Urnový hrob (40/55) — neporušený. Úplne zachovalá, v ruke zhotovená urna (1) nachádzala sa v hĺbke 100 cm. Obsahovala okrem zlomkov nedopálených ľudských kostí (2) iba hrudku smolovitej hmoty (3).

Nález

1. Urna tvaru nesúmernej hrncovitej vázy s okrajom mierne von vyhnutým, s maximálnou vydutinou v hornej polovici výšky (tab. V, 3). Dno bez odsadenia. Zdobená nesúmerne na troch miestach skupinou troch pologuľovitých jamôk, tvoriacich podobu trojuholníka hrotom nadol. Zhotovená v ruke z materiálu slabšie vyplaveného, so značným percentom kremencového hrubšieho piesku, dobre vypáleného. Farby tehlovohnedej s hnedočiernymi flakmi. Úplne zachovalá. Rozmery: v. 18–19,3 cm, dm. ú. 19 cm, dm. max. vydutiny 21,8 cm, v. max. vydutiny 10 cm, dm. dna 12,2 cm, hrúbka stien 0,5–0,9 cm.

2. Zlomky pomerne dobre spálených kostí z dospelého individua.

3. Maličká hrudka smolovitej hmoty.

51. Urnový hrob (41/55) — neporušený. Neporušená, iba tlakom popraskaná urna (1) na-

chádzala sa v hĺbke 75 cm. Obsahovala malé množstvo (iba na dne) drobučkých zlomkov ľudských kostí (2), medzi nimi fragment železnej ihličky (3), jeden cudzí črep (4) a jeden riečny okruhliak (5).

Ná le z y

1. Na kruhu asymetricky vytočená urna (tab. II, 2) tvaru vajcovitej vázy, s jemne von vyhnutým okrajom nepatrne zhrubnutým, vyčleneným i z vnútornej strany, s odsadeným hrdlom, s prstenovite zhrubnutým hraneným dnom. Urna je zhotovená zo „sivého“, výborne vyplaveného i prvotriedne vypáleného materiálu so stopami po krúžení v podobe jemných horizontálnych rýh na oboch stranách. Farby popolavosivej s nádychom do modra, lepená. Rozmery: v. 16,6–17,2 cm, dm. ú. 16,6 cm, dm. max. vydutiny 19,4 cm, v. max. vydutiny 11,4 cm, dm. dna 9,4 cm, hrúbka stien 0,6–0,8 cm.

2. Zlomky drobučkých ľudských kostí z nedospelého individua — dečka.

3. Fragment železnej ihličky alebo klinca.

4. Cudzí črep z nádoby v ruke zhotovenej, z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, tvarove jediný svojho druhu v Očkove. Črep esovitého profilu je z tela nádoby s dovnútra zahnutým okrajom, veľmi prehnutým podhrdlím a značne zaoblenou vydutinou.

5. Menší riečny pieskovcový okruhliak.

52. Urnový hrob (42/55) — neporušený. Pôvodne neporušená, iba tlakom zeminy popraskaná urna (1) nachádzala sa v hĺbke 70 cm, tesne vedľa urny č. 43/55. Obsahovala menšie množstvo zlomkov dobre spálených kostí (2) a medzi nimi tri cudzie črepy (3).

Ná le z y

1. Urna tvaru asymetrického dvojkónického hrnčeka s nepatrne zaoblenou vydutinou v polovici výšky, so značne von vyhnutým okrajom a náznakovite odsadeným dnom (tab. V, 1). V ruke zhotovená z „drobivého“ materiálu slabovo vyplaveného, dostatočne vypáleného. Povrch nedbalo opracovaný. Farby tehlovohnedej s hnedočiernymi fľakmi. Lepená, čiastočne doplnovaná. Rozmery: v. 13,8–14,5 cm, dm. ú. 14,4 cm, dm. max. vydutiny 15,6 cm, v. max. vydutiny 7 cm, dm. dna 9,2 cm, hrúbka stien 0,4–0,7 cm.

2. Zlomky dobre spálených ľudských kostí z dospelého jednotlivca (?).

3. Tri cudzie črepy z nádob v ruke zhotovených z hrubšie vyplaveného, slabovo vypáleného materiálu, blízke črepom urny.

53. Urnový hrob (43/55) — pôvodne neporušený. Tesne vedľa hrobu č. 42/55 nachádzala

sa podobná urna (1). Bola pôvodne neporušená a ležala v hĺbke 70 cm. Obsahovala okrem zlomkov spálených ľudských kostí (2) bronzový osmičkovitý šperk (3).

Ná le z y

1. Urna (tab. V, 8), tvaru dvojkónického hrnca so zaoblenou vydutinou, bola pôvodne neporušená, no pri odkrytí sa úplne rozpadla. Okrem okraja, ktorý bol miestami pretláčaný, podarilo sa ju rekonštruovať. Okraj mala značne von vyhnutý, tvarove takmer zhodná s urnou z predošlého hrobu, len s baňatejšou vydutinou a dnom bez naznačeného odsadenia. V ruke zhotovená z „drobivého“ materiálu tehlovohnedej farby. Rozmery: (v zátvorke odhad pôvodných rozmerov) v. 13,2 cm: (14,8 cm); dm. ú. 12,6 cm (13,8 cm), dm. max. vydutiny 15,8 cm, v. max. vydutiny 7,2 cm, dm. dna 8 cm, hrúbka stien 0,4–0,6 cm.

2. Zlomky pomerne dobre spálených ľudských kostí z dospelého individua.

3. Bronzový osmičkovitý šperk (závesok, ozdoba do vlasov?) z 1mm silného drôtu s koncami špirálovite otočenými (obr. 4, č. 7). Max. priemer 13,5 cm.

54. Urnový hrob (44/55) — neporušený. V ruke zhotovená urna (1) nachádzala sa v hĺbke 85 cm. Obsahovala pomerne málo zlomkov nedopálených kostí (2), žiarom značne poškodenú železnú sponu (3) a dva cudzie črepy (4). Priamo nad urnou nachádzali sa početné črepy z rozrušených urien (6). Vedľa urny na úrovni jej dna ležal prepálený riečny okruhliak (5).

Ná le z y

1. Urna v ruke zhotovená (tab. III, 4), tvaru širokej vázovitej misy (úplná napodobenina váz vyhotovených na kruhu), s okrajom značne von vyhnutým, dvojkónickou nezaoblenou vydutinou v hornej polovici výšky a odsadeným dnom. Vyhotovená z dobre vyplaveného materiálu, dobre vypáleného, hnedočiernej farby. Rozmery: v. 14,2 cm, dm. ú. 21 cm, dm. max. vydutiny 21,4 cm, v. max. vydutiny 8,4 cm, dm. dna 7,6 cm, hrúbka stien 0,4–0,7 cm.

2. Menšie množstvo drobných, pomerne dobre spálených ľudských kostí z nedospelého individua.

3. Železná neúplná, žiarom a hrdzou značne poškodená spona s polkruhovite klenutým drôtovým lučikom (obr. 4, č. 9). Nôžka je z tenkého roztepaného plechu, z ktorého je vytiahnutý i obijmkovitý zachycovač. Ide o variant spony s podviazanou nôžkou.

4. Dva črepy z nádob v ruke zhotovených:

a) z dobre vyplaveného a vypáleného materiálu, tvarove atypického;

b) z misovitej vázy, z hrubozrného materiálu s veľkým percentom sludy.

5. Riečny, žiarom prepálený okruhliak veľkosti slepačieho vajca.

6. Črepy z pluhom rozvlečených rozrušených nádob, nájdené nad urnou č. 44/55, z rôzneho materiálu, v ruke i na kruhu zhotovených. 10 cm nad urnou nachádzala sa podstava širokej vázovitej misy na kruhu vytočenej, zo „sivého“ materiálu.

55. Urnový hrob (1/55) — neporušený. Neporušená, iba zeminou stlačená urna tvaru hrncovitej vázy (1), nachádzala sa v hĺbke 90 cm. Obsahovala iba zlomky spálených ľudských kostí (2). Po odkrytí sa úplne rozpadla.

Ná le z y

1. Urna tvaru hrncovitej vázy s dvojkónickým telom, so zaoblenou vydutinou v dolnej polovici výšky, s okrajom značne zhrubnutým, iba slabovon prehnutým, s vodorovným ústím, s dnom jemne odsadeným, s hrubo opracovaným povrchom (obr. 17, č. 17). V ruke zhotovená z materiálu veľmi nedbalo vyplaveného, slabovypáleného, hnedočiernej farby, na lome tehlovohnedej.

2. Zlomky slabovypálených kostí z dospelého jednotlivca, uložené tak, že navrchu boli kosti lebky a dolu kosti končatín.

56. Symbolický (?) urnový hrob (45/55) — neporušený. V ruke zhotovená, tlakom popraskaná urna (1) sa nachádzala v hĺbke 75 cm. Neobsahovala nijaké kosti, ba ani stopy po nich, iba na dne hrudku smolovitej hmoty (2). Ide tu pravdepodobne o kenotafiu. 30 cm východne od urny na úrovni jej dna našli sa tri cudzie črepy (3).

Ná le z y

1. Nádobu tvaru misovitej vázy (tab. IV, 1) so zaoblenou baňatosťou v hornej polovici výšky, s ústím jemne von vyhnutým, dnom mierne odsadeným. V ruke zhotovená zo slabovypáleného, nedostatočne vypáleného materiálu, blízkeho „drobivej“ keramike. Farby hnedočiernej s tehlovohnedým lomom. Na východnej strane v dolnej časti má urna tri úmyselne prevrtané otvory. Možnosť, že by mohlo ísť o otvory urobené hľadavcami (myš), zdá sa nepravdepodobnou. Rozmery: v. 19,6 cm, dm. ú. 22,6 cm, dm. max. vydutiny 25,8 cm, v. max. vydutiny 13 cm, dm. dna 11,6 cm, hrúbka stien 0,4—0,8 cm.

2. Hrudka smolovitej hmoty.

3. Črepy nájdené vedľa urny:

a) Okrajový črep zo širokej misovitej, na kruhu vytočenej vázy zo „sivého“ materiálu.

b) Dva črepy z nádob v ruke zhotovených

z dobre vyplaveného i vypáleného materiálu, tvarovo atypické.

57. Urnový hrob (46a/55) — neporušený. Urna (1) tvaru hrncovitej vázy nachádzala sa v hĺbke 85 cm. Medzi kosťami (2), ktoré tvorili obsah nádoby asi do polovice výšky, našiel sa jeden cudzí črep (3) a drevené uhličky (4). 90 cm severovýchodne od urny v hĺbke 60 cm nachádzali sa zlomky hrdla rímskoprovinciálneho džbánu (5).

Ná le z y

1. Urna v ruke zhotovená tvaru hrncovitej vázy, s dvojkónickou zaoblenou vydutinou v hornej polovici výšky, okrajom ostro von vyhnutým, nesusmerne formovaným. Steny nad dnom dovnútra klenuté. Urna je na maximálnej vydutine zdobená štyrmi plastickými, nevýraznými, znútra vytlačenými výčnelkami (tab. V, 6). Vyhodená z nedbalo vyplaveného materiálu so značnou prímiesou hrubozrného kremencového piesku, pomerne dobre vypáleného. Farby hnedočiernej so šedohnedými flakmi, lom tehlovohnedej. Jemná povlaková vrstvička je na mnohých miestach odlúpená. Urna je úplne zachovalá. Rozmery: v. 16—17 cm, dm. ú. 13,8 cm, dm. max. vydutiny 20 cm, v. max. vydutiny 9—9,5 cm, dm. dna 9 cm, hrúbka stien 0,6—0,8 cm.

2. Zlomky kostí z dospelého ľudského individua.

3. Cudzí črep z hrdla rímskoprovinciálneho džbánu, na kruhu zhotoveného zo „sivého“ materiálu.

4. Drevené uhličky — defektívny materiál, bez štruktúry.

5. Hrdlo z iného rímskoprovinciálneho džbánu s výlevkou (obr. 5, č. 1) so zhrubnutým profilovaným okrajom, s časťou ucha nasadajúceho priamo na okraj džbánu. Vonkajšia strana hrdla je zdobená hustými horizontálnymi ryhami. Džbán bol zhotovený na kruhu z piesčitého, dobre vyplaveného, výborne vypáleného materiálu sivej farby s nádychom do modra.

NÁLEZY ZO ZNIČENÝCH HROBOV. NÁJDENÉ V HĽBKE 0—60 CM.

Vrstva od 0—60 cm obsahovala premiešaný materiál, pochádzajúci z plytšie uložených, pluhom rozrušených hrobov:

- A) zvyšky rozmanitej keramiky.
- B) zlomky bronzových nádob.
- C) zlomky sklenených nádob.
- D) šperky a zvyšky výstroja.
- E) nástroje, zvyšky výzbroje a iné.
- F) rôzne predmety novoveké.

Obr. 6. Očkov, pohrebisko. Okrajové črepy na kruhu vytočených nádob z rozrušenej vrstvy. Meradlo cca $\frac{1}{2}$. Foto K. Blaško.

A) Zvyšky keramiky

I. Na kruhu vytočené nádoby

1. Vázovitá *misa* (tab. III, 3) rekonštruovaná z črepov, nájdených na ploche asi 60 m². Dno nádoby je odsadené v prstencovite profilovanú nôžku; okraj značne zhrubnutý a von vyhnutý. Nad vydutinou je nádoba členená vo dva horizontálne pásy, oddelené od seba plastickými obvodovými prstencami; spodný pás je zdobený päťnásobnou, pomerne hlboko rytou pravidelnou vlnovkou. Nádoba je zhotovená z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu, šedočiernej farby s tehlovým lomom. Rozmery: v. 19,6 cm, dm. ú. 28 cm, dm. max. vydutiny 30 cm; v. max. vydutiny 10,4 cm, dm. dna 9,4 cm.

2. Široká vázovitá *misa* (tab. III, 7), rekonštruovaná z črepov, nájdených na ploche asi 50 m². Dno veľmi šikmo odsadené, okraj značne zhrubnutý, na vnútornej strane prežliabkovaný. Telo nádoby nad vydutinou členené vo dva horizontálne pásy, oddelené plastickými obvodovými zhrubnutiami. Spodný pás je zdobený sedemnásobnou, jemne rytou nízkou vlnovkou. Nádoba je zhotovená zo „sivého“ materiálu s nádychom do šedomodra. Rozmery: v. 16,2 cm, dm. ú. 33 cm,

dm. max. vydutiny 32 cm, v. max. vydutiny 9 cm, dm. dna 11,2 cm.

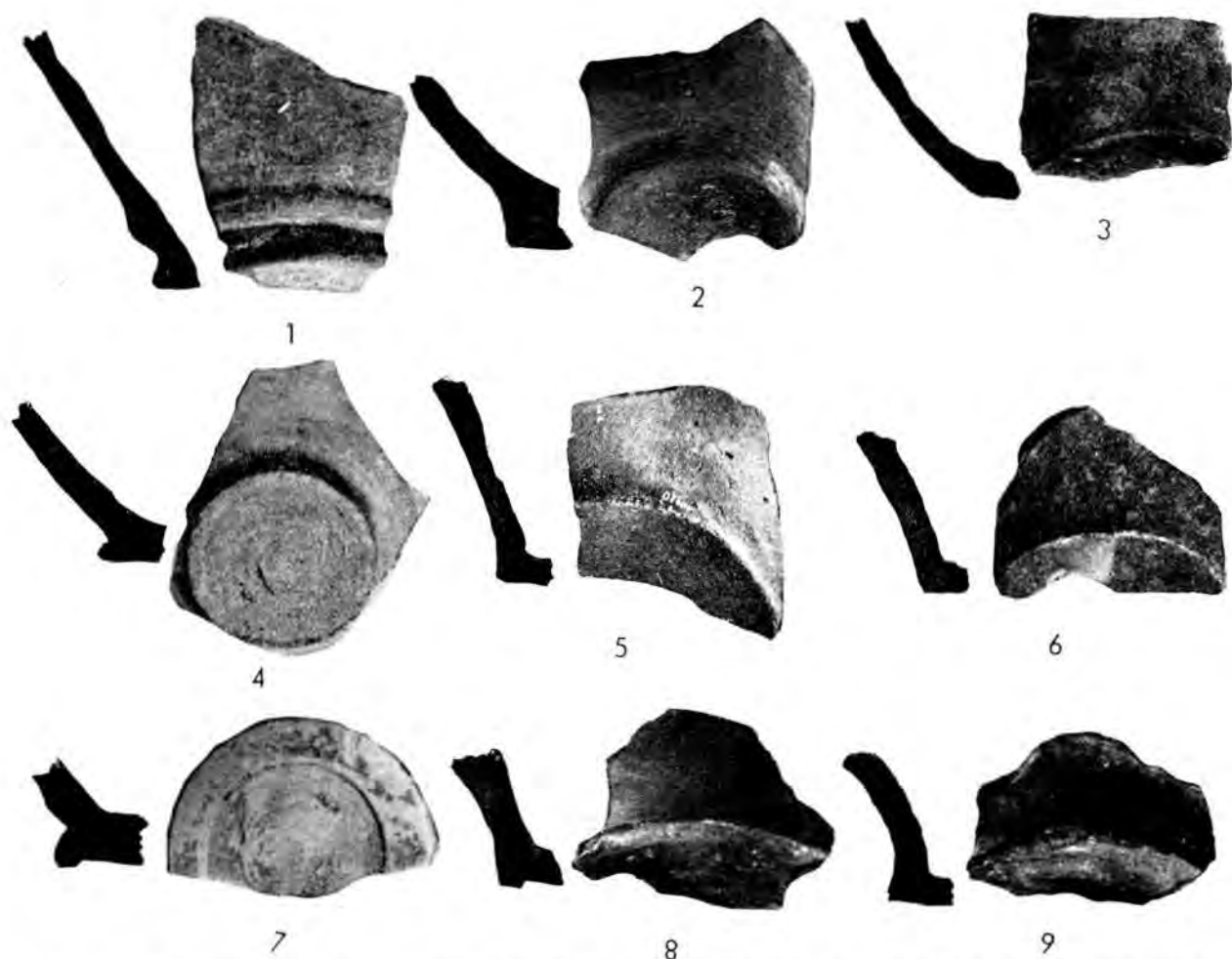
3. *Váza* (tab. II, 6) zlepená z črepov nájdených na väčšej ploche, dno nerekonštruované. Nádoba je zo „sivého“ materiálu, nezdobená. Výška zlepenej časti je 20 cm.

4. *Okrajové črepy* z viac ako 150-tich, na kruhu vytočených nádob:

a) Okraje zo širokých misovitých váz (tab. III, 3, 7) — 54 rôznych kusov. Z toho: 35 črepov je zo sivého, výborne vyplaveného, veľmi dobre vypáleného materiálu; 19 črepov je z materiálu s tehlovým lomom, o niečo slabšie vypáleného ako u predošlých (tab. X, 3, 7, 13, 15).

a1) Okraje zo širokých vázovitých mís, bohaté horizontálne profilovaných nad vydutinou (tab. X, 8, 11, 12; tab. XI, 1; obr. 17, č. 1–4) — 10 kusov. Z toho 4 črepy zo „sivej“ keramiky, dva z hnedočierneho materiálu, tri z materiálu obsahujúceho asi 30% piesku (ďalej uvádzam iba piesčitý materiál) a jeden črep z ílovitej hliny, bez akejkoľvek prímеси piesku (tab. XI, 1).

b) Okraje z vajcovitých váz — 72 kusov. Z toho 50 črepov „sivej“ keramiky, 12 črepov z hnedočierneho materiálu s tehlovočerveným lomom, 10 črepov z piesčitého materiálu (obr. 6, č. 5, 7; obr. 17, č. 5, 6).

Obr. 7. Očkov, pohrebisko. Črepy z rozrušenej vrstvy. 1—7 z nádob na kruhu vytočených, 8—9 z nádob v ruke zhotovených. Meradlo cca $\frac{1}{2}$. Foto K. Blaško.

c) Črepy z dvojkónických váz, zdobené vhladenou vlnovkou, z hnedočierneho materiálu s tehlovohnedým lomom — 2 kusy (tab. X, 1, 2).

d) Črepy z vajcovitých váz s vodorovne zrezaným, von vyhnutým okrajom (tab. X, 16; obr. 6, č. 1) — 5 kusov; zo sivého a sivočierneho piesčitého materiálu.

e) Črepy z vázovitých nádob so značne šikmo von vyhnutým okrajom (obr. 6, č. 8), prípadne hraneným (obr. 6, č. 9) a vnútorne prežliabkovaným — 5 kusov zo sivého materiálu.

f) Črepy z nádob s bohaté profilovaným okrajom (tab. X, 5) — 3 kusy zo sivého materiálu.

g) Črepy z nádob s ostro lomeným podhrdlím (tab. X, 10; obr. 6, č. 4; obr. 17, č. 7) — 6 kusov zo sivého materiálu.

h) Dva črepy z misky na drvenie obilia (mortarium) (obr. 6, č. 6) na vnútornej strane so žltozelenou glazúrou.

i) Dva črepy rímskoprovinciálnej keramiky zdobené vajcovcom (obr. 5, č. 2), zhotovené z materiálu úplne zhodného so „sivou“ keramikou; povrch črepov mal pôvodne čiernu povlakovú vrstvičku.

5. Črepy z podstav viac ako 100 nádob, vytočených na kruhu:

a) 24 črepov z nádob so šikmo odsadeným nehraneným dnom (obr. 7, č. 4). Z toho 10 kusov zo sivého materiálu, 9 kusov z materiálu s tehlovohnedým lomom, 1 z piesčitého materiálu a 4 kusy z ilovitej hliny.

b) 43 črepov z nádob so šikmo odsadeným zosilneným a hraneným dnom. Z toho 22 kusov „sivej“ keramiky a 21 črepov z materiálu s tehlovohnedým lomom.

c) 10 črepov z nádob s nepatrne odsadeným dnom. Z toho 7 kusov z materiálu s tehlovohnedým lomom, 2 zo sivého a 1 z piesčitého materiálu (obr. 7, č. 2).

d) 2 črepy z nádob s odsadeným dnom, zo spodu nôžkovite profilovaným (obr. 7, č. 7). Z toho jeden zo sivého a druhý zo sivočierneho piesčitého materiálu.

e) 3 črepy z nádob s plastickým obvodovým prstencom nad šikmo odsadeným dnom (obr. 7, č. 1). Všetky zo sivého materiálu.

f) 8 črepov z nádob s dovnútra klenutými stenami nad dnom (obr. 7, č. 5, 6). Z toho 5 kusov

z jemného piesčitého materiálu a 3 črepy z materiálu s tehlovohnedým lomom.

g) 14 črepov z nádob so šikmými, neklenutými stenami nad dnom a s nepatrným zhrubnutím na podstave. Z toho 8 kusov z piesčitého šedého materiálu a 6 kusov z materiálu s tehlovohnedým lomom.

h) 4 črepy z nádob s von vyklenutými stenami nad dnom (obr. 17, č. 3) zo šedočierneho piesčitého materiálu.

6. Črepy z vydutiny viac ako 150-tich, na kruhu vytočených nádob. Z toho asi 60% črepov je z materiálu s tehlovohnedým lomom, 30% črepov patrí „sivej“ keramike, asi 7% črepov je z piesčitého šedého materiálu a zbývajúce 3% črepov sú z ílovitej hliny. 140 črepov je zdobených vlnkovým ornamentom (tab. IX, 1–15). Vyskytuje sa jednoduchá, dvojnásobná i mnohonásobná vlnovka, vysoká i nízka, s ostrými alebo zaoblenými vrcholmi, pravidelná i do strany uchýlená, radená prípadne v niekoľkých pásoch nad sebou. 5 črepov „sivej“ keramiky je zdobených vkolkovanými rozetkami (tab. IX, 21, 22).

II. V ruke zhotovené nádoby

1. Misovitá nádoba na nôžke (obr. 15, č. 2) rekonštruovaná z črepov, nájdených na ploche asi 100 m² v hĺbke 0–90 cm. Podhrdlie nádoby je od vydutiny výrazne odsadené a zdobené pásom šikmých žliabkov, ohraničených zhora obvodovou ryhou. Okraj je nepatrne zosilnený. Nádoba je zhotovená z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu, na povrchu čierne lešteného. Rozmery: v. 14,6 cm, dm. ú. 24,2 cm, dm. max. vydutiny 26 cm, dm. dna 10 cm.

2. Okrajový črep z misovitej vazy (obr. 17, č. 9) s jemne von vyhnutým, pomerne nedbalo formovaným ústím, zdobenej na podhrdlí obvodovou ryhou, na ktorú sa základňou pripájajú trojuholníky, vyplnené drobnými oválnymi vtlačeninami. Zhotovená z hrubšie vyplaveného, dobre vypáleného materiálu so značnou prímiesou sludy; šedohnedej farby.

3. Okrajový črep z misovitej vazy (obr. 17, č. 13) z dobre vyplaveného, slabšie vypáleného materiálu s prímiesou sludy.

4. Črep z menšej nádoby (obr. 17, č. 10) z materiálu s tehlovohnedým lomom, zdobenej ojedinelými pologuľovitými jamkami.

5. Črepy z nádob s uchami:

a) Črep z nádoby s kolienkovitým pravouhlým hraneným uchom, pripojeným tesne pod okrajom (tab. XI, 2; obr. 17, č. 14), zdobenej na podhrdlí obvodovou ryhou, od ktorej šikmo nadol vedú plytké, 0,7 cm od seba vzdialené žliabky. Z materiálu strednej akosti s prímiesou sludy, dobre vypáleného.

b) Črep z nádoby s uchom nasadajúcim tesne pod okrajom (tab. VIII, 1) z dobre vyplaveného materiálu šedohnedej farby s prímiesou sludy, dobre vypáleného.

c) Črep s uškom polkruhovitého tvaru (tab. VIII, 4), z podobného materiálu ako predošlý. Uložené uško podobného tvaru.

d) Črep s náznakovitým uškom (tab. VIII, 3); črep s podobným uškom na podhrdlí.

e) Zlomok z kolienkovitého hraneného uška z dobre vyplaveného materiálu, čiernej farby.

6. Okrajové črepy

a) Okrajové črepy asi zo 150-tich misovitých váz (tvarove blízke črepom vyobrazeným na tab. XI, 5, 8, 9). Asi 35% črepov je na povrchu dočierna leštených, z dobre vypracovaného materiálu, ostatné sú zo šedohnedej a hnedočierneho materiálu, obsahujúceho piesok a značné percento sludy, dobre vypáleného.

b) Okrajové črepy asi zo 100 hrncovitých nádob (tvarove príbuzné nádobám vyobrazeným na tab. III, 1, 2; tab. IV, 1, 4, 6), všetky z dobre vyplaveného materiálu so značným percentom kremencového piesku a sludy, dobre vypáleného, farby šedohnedej až hnedočiernej (obr. 18, č. 4–6).

c) Okrajové črepy z 12-tich nádob, tvaru kónických misiek so zaoblenými stenami a náznakovite dovnútra zahnutým okrajom (obr. 17, č. 16, 18) z dobre vyplaveného a vypáleného materiálu, obsahujúceho piesok a sludu, hnedočiernej farby.

d) Okrajové črepy asi z 20-tich nádob tvaru dvojkónických hrncov (podobné ako na tab. V), so značne von vyhnutým okrajom (obr. 18, č. 1–3), v troch prípadoch skupinovite pretláčaným (obr. 18, č. 3). Nedbalo vypracovaná z hrubo plaveného, značné percento piesku i sludy obsahujúceho materiálu, prevážne šedohnedej farby. Ide predovšetkým o lepšie vypálené (druhotne?) črepy z „drobivej“ keramiky.

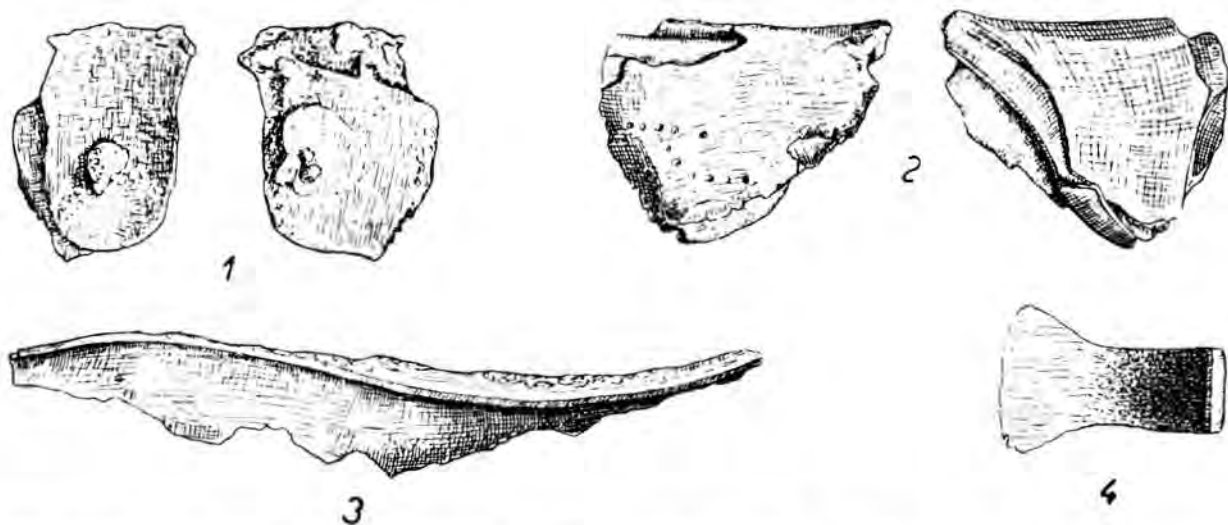
e) Horná časť súdkovitej nádoby (obr. 15, č. 3) s vodorovne zrezaným ústím, zo šedohnedej piesčitého materiálu dobre vypáleného. Tri črepy z iných, tvarove i materiálom podobných nádob.

f) Okraj zo súdkovitej nádoby s plastickým, zvisle pretiahlym výčnelkom (tab. VIII, 5) zo šedohnedej materiálu, dobre vyplaveného i dobre vypáleného.

7. Črepy z podstav asi 200 v ruke zhotovených nádob:

a) 65 črepov z nádob so šikmými alebo mierne von vyklenutými stenami nad dnom, z rôzneho materiálu, od dobre vypracovaného až po nedbalo vyplavený a zle vypálený.

b) 56 črepov z nádob s jemne dnu klenutými stenami nad dnom, z rôzneho materiálu.

Obr. 8. Očkov, pohrebisko. Zlomky bronzových nádob z rozrušenej vrstvy. Meradlo $\frac{1}{1}$. Kresba V. Mészáros.

c) 20 črepov z nádob s nepravidelným zhrubnutím podstavovej plochy, z rôzneho materiálu.

d) 35 črepov z nádob so šikmo odsadeným dnom z rôzneho materiálu.

e) 18 črepov so značne dnu klenutými stenami nad dnom (nôžka?), všetky z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu, s povrchom lešteným dočierna (obr. 7, č. 9).

f) 6 črepov z nádob so spodnou profiláciou dna (prstencová nôžka, obr. 7, č. 8), všetky z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu, s povrchom dočierna lešteným.

8. Zdobené črepy z nádob v ruke zhotovených:

a) 8 črepov zdobených lomenicami, robenými ozubeným kolieskom (tab. VI, 1–4) dvojzubým i viaczubým, symetricky i uvoľnene. Všetky z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu s povrchom lešteným dočierna.

b) 1 črep zdobený ostro rytou lomenicou (tab. VI, 20) z dobre vypracovaného materiálu tehlovohnej farby.

c) 5 črepov zdobených plastickými horizontálnymi páskami šikmo vrúbkovanými (tab. VI, 5–7), z veľmi dobre vyplaveného a vypáleného materiálu.

d) Črep zdobený vtlačeným vetvičkovitým ornamentom (tab. VI, 8), z veľmi dobre vypracovaného materiálu.

e) 7 črepov zdobených trojuholníkovými vzormi buď striedavo vyšrafovanými (tab. VI, 6, 9) alebo vyplnenými rôznymi vtlačeninami (tab. VI, 11, 13), z dobre vyplaveného i dobre vypáleného materiálu, šedočiernej farby.

f) 3 črepy zdobené horizontálnymi radmi malých vtlačených trojuholníčkov (tab. VI, 12, tab. VII, 21), z dobre vypracovaného materiálu, šedočiernej farby.

g) 4 črepy zdobené ornamentom zvieracej

stopy a vtlačenými krúžkami (tab. VII, 19, 20, 22), z pomerne dobre vyplaveného materiálu, slabšie vypáleného, šedohnedej farby.

h) 4 črepy zdobené zvislými hustými ryhami (tab. VI, 22, 23), z tehlovohnej, dobre vypáleného materiálu.

ch) 50 črepov zdobených ryhami v rôznych smeroch (tab. VIII, 11, 13, 14). Z toho 20 črepov z materiálu s povrchom lešteným dočierna a 30 z materiálu s tehlovohnej lomom.

i) 60 črepov z podhrdlia nádob zdobených dvojicami obvodových rýh (tab. XI, 8) z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu, prevažne hnedočiernej farby.

j) Črepy zdobené plasticky: 1. pupčekmi (tab. VII, 1, 2) tvaru nízkych valcov alebo komolých kuželov; buď o väčšom priemere od 1,4–2,2 cm alebo menších o priemere od 0,3–1 cm, obyčajne vyšších. Väčšina pupčkov je nalepená, iba v dvoch prípadoch sú vytlačené znútra nádoby. Pupčeky zistené asi u 25-tich nádob. 2. pretiahlymi výčnelkami buď nalepenými (vertikálne — 14 kusov, tab. VI, 21, 24; v podobe obráteného V — 8 kusov, tab. VI, 19) alebo znútra von vytlačenými — 5 kusov (tab. VI, 16, 17), z nádob z veľmi dobre vypracovaného materiálu, s povrchom lešteným dočierna; 3. vtlačenými žliabkami v rôznych smeroch (tab. VIII, 7, 10) — 18 kusov z materiálu s povrchom lešteným dočierna, 12 kusov zo slabšie vyplaveného, dobre vypáleného materiálu, tehlovohnej alebo hnedočiernej farby; 4. vtlačenými jamkami (tab. VII, 8, 10, 11; tab. XI, 9). 20 črepov zdobených ojedinelými jamkami tvaru pravidelného guľového vrchlíka, dnu vtlačené (zreteľné i na vnútornej strane) menších i väčších rozmerov v medziach od 0,6–3 cm. Z nádob tvaru misovitých váz z tehlovohnej materiálu, dobre vypracovaného, v štyroch prípadoch dočierna lešteného. 11

črepov z nádob zdobených drobnými jamkami v horizontálnych obvodových radoch (tab. VII, 3–6), z dobre vypracovaného materiálu, prevažne tehlovohnedej farby. 1 črep zdobený skupinami trojíc jamôk, kombinovaných plytkými zvislými žliabkami. 1 črep z nádoby zdobenej striedavo zvislými a horizontálnymi radmi drobných vpichaných jamôk (tab. XI, 13), z dobre vyplaveného materiálu šedohnedej farby. 5 črepov zdobených jamkami, obtočenými polkruhovitými vtlačenými žliabkami (tab. VII, 10). 9 črepov zdobených jamkami obtočenými kruhovými vtlačenými žliabkami (tab. VII, 13, 14). Oboje z materiálu dobre vypracovaného, prevažne hnedočiernej farby. 3 črepy zdobené dvojicami oválnych vtlačení (tab. VIII, 12) z dobre vypracovaného materiálu šedohnedej farby. 5 kombináciami plastických rebier a vtlačených žliabkov v rôznych smeroch (tab. XI, 10) je zdobených 6 črepov z dobre vyplaveného, prepáleného materiálu šedočiernej farby.

k) 2 črepy zdobené vkolkovanými rozetkami (tab. IX, 18, 19) z veľmi dobre vyplaveného a vypáleného materiálu, s hladným povrchom, šedohnedej farby.

l) 8 črepov zdobených rytou viacnásobnou vlnkou (tab. IX, 20, 23, 24; tab. X, 14), z materiálu so značným obsahom piesku a sludy, slabšie vypáleného. 1 okrajový črep je zo širokej misovitej nádoby (tab. IX, 16), zdobenej nad vydutinou pätnásobnou rytou vlnkou a tesne nad ňou piatimi obvodovými radmi vpichov. Z materiálu dobre vypáleného, šedočiernej farby. 1 črep z hrncovitej nádoby (tab. IX, 17) s ostro von zalomeným okrajom, zdobeným pásmi trojnásobných obvodových rýh, vlnoviek a pozdĺžnych vpichov. Zhotovená z jemne vyplaveného piesčitého, dobre vypáleného materiálu, šedohnedej farby.

9. Množstvo (2–3 tisíc) drobných nezdobených črepov z rôznorodého materiálu.

B. Zlomky z bronzových nádob

Celkove boli nájdené zlomky asi z 20-tich bronzových nádob (obr. 8). Zo všetkých zlomkov sú jasné stopy deformácie mechanickou cestou (skrivené, polámané), ako i stopy účinku vysokej teploty žiaru pohrebnej hranice. V štyroch prípadoch možno bezpečne určiť, že ide o zlomky cedníkovej súpravy. Hrúbka plechu zlomkov sa pohybuje v medziach od 0,4–2 mm.

C. Zliatky sklenených nádob

Väčšie kusy skla staveného v nepravidelných tvaroch dovoľujú predpoklad, že ide o zvyšky sklenených nádob, roztavených v žiare hranice.

D. Šperky a zvyšky výstroja

I. Spony

1. *Bronzová spona* tvaru Almgren obr. 43 s dvojitým priečnym reliéfnym rebierkom na lučiku (obr. 9, č. 4). Spona je silne poškodená ohňom; zapínacie zariadenie úplne chýba. Dĺžka lučika je 2,6 cm. Spona sa našla v priestore medzi hrobom č. 5 a 8.

2. *Železná jednodielna spona* so štvornásobne podviazanou nôžkou (obr. 9, č. 9) so západkovitým zachycovačom a pomerne vysokým lučikom. Štvorzávitové vinutie má vysokú hornú tetivu. Spona je hrdzou značne poškodená. Dĺžka spony 6 cm.

3. *Časť jednodielnej bronzovej podviazanej spony* (obr. 9, č. 6) s prúťovitým lučikom a so západkovitým zachycovačom, mechanickou cestou poškodeným a narovnaným. Spona bola dlhá asi 3,5 cm.

4. *Časť deformovanej dvojdielnej bronzovej spony* so samostrieľovou konštrukciou (obr. 9, č. 3), s dlhým 16-závitovým vinutím so spodnou tetivou. Nízko klenutý lučik má polkruhovitý prierez. Nôžku má odlomenú.

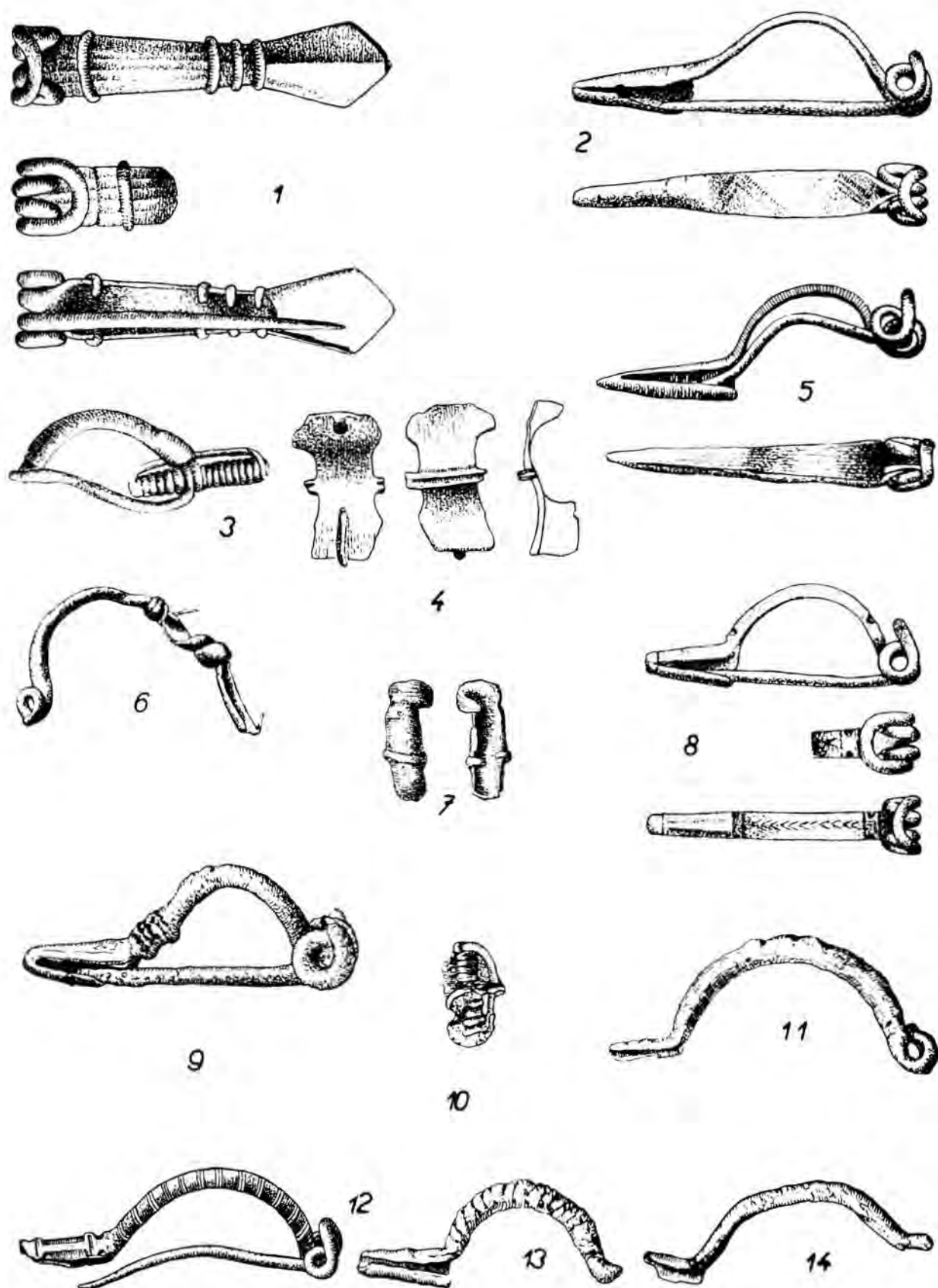
5. *Jednodielna bronzová spona* (obr. 4, č. 18), tlakom i vysokou teplotou zdeformovaná. Mala pásikový široký lučik, štvorzávitové vinutie s hornou tetivou a pravdepodobne do hrotu vybiehajúcu nôžku so žliabkovým zachycovačom.

6. *Jednodielna bronzová spona* (obr. 9, č. 5) s pomerne dlhou, do hrotu vybiehajúcou nôžkou so žliabkovým zachycovačom. Pásikový lučik bol pôvodne zdobený jemnými priečnymi ryhami. Štvorzávitové vinutie má hornú tetivu. Spona je mierne deformovaná. Dĺžka spony je 5,8 cm.

7. *Jednodielna bronzová spona* (obr. 9, č. 8) s masívnym páskovým lučikom obdĺžnikového prierezu. Do hrotu vybiehajúca nôžka so žliabkovým zachycovačom je na povrchu hranená, ukončená gombíkovite naznačenou pätkou. Lučik spony nesie u oboch koreňov metopovitú výzdobu. Stredná plocha lučika je zdobená vetvičkovite usporiadanými rytými vzormi v podobe V. Štvorzávitové vinutie má hornú tetivu. Spona je úplne zachovalá; dĺžka 5 cm.

8. *Jednodielna bronzová spona* (obr. 9, č. 12) tvarove blízka spone tvaru Almgren obr. 171. Nôžka spony je hranená a nesie metopovitú výzdobu. Lučik s polkruhovitým prierezom je po celej dĺžke členený dvojicami priečných rýh. Štvorzávitové vinutie má hornú tetivu. Dĺžka spony 5,6 cm. Vydrané lôžko zachycovača svedčí o dlhom používaní.

9. *Zlomok bronzovej spony* s dlhou úzkou nôžkou, oddelenou od lučika dvoma priečnymi ryhami (naznačenie podviazania?).

Obr. 9. Očkov, pohrebisko. Spony — 1, 3—14 nálezy z rozrušenej vrstvy; 2 — hrob č. 14. Meradlo $\frac{1}{1}$. 1 — striebro; 2—8, 10, 12 — bronz; 9, 11, 13, 14 — železo. Kresba V. Mészáros.

10. *Vinutie bronzovej, pravdepodobne dvojdielnej spony so samostrieľovou konštrukciou* (obr. 9, č. 10).

11. *Zlomok dutého lučika bronzovej spony, zdobeného navlečenými priečnymi drôťkami* (obr. 9, č. 7).

12. *Zlomky z vinutia šiestich bronzových spôn jednodielnej konštrukcie.*

13. *Jednodielna strieborná spona* (obr. 9, č. 1) so širokou klinovitou, strechovite prehnutou nôžkou, s polkruhovitým dutým lučikom šesťnásobne hraneným, opatreným navlečenými ozdobnými drôťkami, priečne vrúbkovanými. Pri nôžke sú tri drôťky, pri vinutí boli dva, jeden z nich chýba. Spona má štvorzávitové vinutie s vysokou hornou tetivou. Prehnutý zachycovač je vytvorený po celej dĺžke i šírke nôžky, z troch strán je otvorený. Dĺžka spony je 6,6 cm. Silne vydraný zachycovač, ako i úplne vyhladená vrúbková výzdoba svedčia o veľmi dlhom používaní spony. Spona sa našla na západnom okraji pohrebiska v hĺbke 70 cm. V okolí sa nevyskytli žiadne črepové nálezy.

14. *Železná jednodielna spona* (obr. 10, č. 2) so súmerne klenutým prúťovitým lučikom, pôvodne hraneným (kosoštvorcového prierezu) s obdĺžnikovou nôžkou so žliabkovým zachycovačom pozdĺž celej jej dĺžky. Štvorzávitové vinutie má hornú tetivu. Spona je značne rozožratá hrdzou, ihla je ulomená. Dĺžka spony je 6,2 cm.

15. *Časť podobnej jednodielnej železnej spony* (obr. 9, č. 11) veľmi poškodená hrdzou. Súmerne klenutý lučik bol pôvodne hranený. Dĺžka 5,7 cm.

16. *Železná jednodielna spona* (obr. 10, č. 1) so súmerne klenutým, strechovite hraneným lučikom (kosoštvorcového prierezu), s obdĺžnikovou nôžkou s metopovitou výzdobou. Žliabkový zachycovač ide pozdĺž celej nôžky. Spona mala pravdepodobne štvorzávitové vinutie s hornou tetivou. Spona okrem chýbajúcej ihly a časti vinutia je veľmi pekne zachovalá. Dĺžka 6,4 cm.

17. *Časť železnej, asi jednodielnej spony* (obr. 9, č. 13), hrdzou veľmi poškodená, so súmerne klenutým lučikom, ovinutým po celej dĺžke tenkým drôťkom, takže pôsobí dojemom tordovania. Obdĺžniková nôžka bola hranená a nesie stopy metopovitej výzdoby. Žliabkový zachycovač ide po celej dĺžke nôžky. Dĺžka spony je 4,5 cm.

18. *Časť železnej spony* (obr. 9, č. 14) s prúťovým, nesúmerne klenutým lučikom. Nôžka bola pravdepodobne obdĺžnikového tvaru a bola u koreňa lučika zdobená tromi priečnymi ryhami. Dĺžka zachovalej časti 5 cm.

II. Ihlice a ihly

1. *Neúplná kostená ihlica s päťnásobne členenou, ostro profilovanou hlavičkou* (obr. 10, č. 5). Dĺžka zachovalej časti 4,7 cm.

2. *Bronzová ihlička s plochou krúžkovou, kolmo na ihlu postavenou hlavičkou* (obr. 12, č. 4). Dĺžka 6 cm.

3. *Zlomok bronzovej ihlice so širokou terčovitou hlavičkou* (obr. 12, č. 5), ohňom veľmi poškodený. Priemer hlavičky 3 cm.

4. *Bronzová ihla na šitie s poškodeným uškom* (obr. 12, č. 7). Dĺžka 4,5 cm.

5. *Zlomok bronzovej ihly ulomenej od uška.* Dĺžka zachovalej časti 6 cm.

III. Závesky, perly a korálky

1. *Bronzový vedierkový závesok* (obr. 12, č. 8) 1 cm vysoký.

2. *Neporušená, melónovite členená sklenená perla* (obr. 10, č. 6) nazelenalej farby o priemere 2,6 cm.

3. *Nepravdivý sklenený valcovitý korálok modrozelené farby.* Dĺžka 1,5 cm, priemer 0,8 cm.

4. *Zlomky dvoch korálov z čierneho skla, ohňom čiastočne poškodených.*

5. *Polovica guľovitého korálka z bielej pastóznej hmoty.*

6. *Dva zliatky modrých a čírych sklenených korálok.*

7. *15 zliatkov skla nazelenalej farby, v troch prípadoch so zatavenými zlomkami kostených hrebeňov, je dokladom v žiari pohrebnej hranice roztavených korálok a perál.*

8. *Kostená perla (?) tvaru useknutého guľového vrchlíka, vyhotovená z hlavice dlhej kosti.* Max. priemer 2 cm, výška 0,7 cm.

IV. Zvyšky kostených hrebeňov

8 zlomkov strednej ozubenej platničky z hrebeňa, v štyroch prípadoch s bronzovým a v štyroch prípadoch so železným nitom. Jeden zlomok pochádza z dvojstranného hrebeňa.

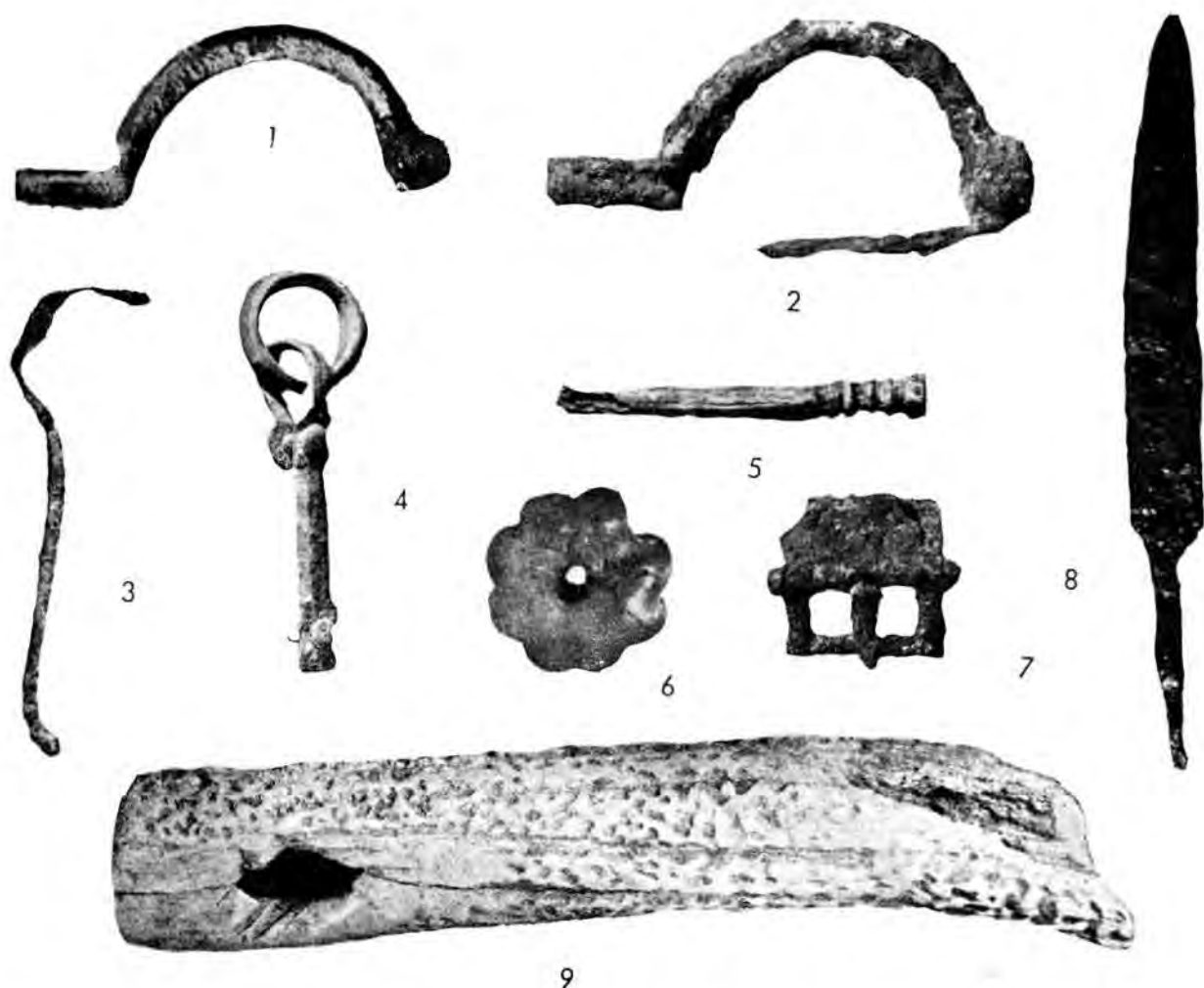
V. Pinzeta

Z páskového plechu (obr. 12, č. 3) s rovnomerne rozšírenými čelustami. Ramená pinzety sú zdobené: jedno metopovitou výzdobou, druhé ryhami v usporiadaní: IXII. Dĺžka pinzety 5,6 cm.

VI. Pracky a kovania pásou

1. *Obdĺžniková železná trojdielna pracka* (obr. 10, č. 7). Oška má na oboch koncoch gombičkovité hlavičky. Pracka je čiastočne deformovaná a hrdzou veľmi poškodená. Rozmery 3,7 × 3,2 cm.

2. *Časť bronzovej obdĺžnikovej trojdielnej*

Obr. 10. Očkov, pohrebisko. Nálezy z rozrušenej vrstvy. 1, 2 — železné spony; 3 — železný kľúč; 4 — bronzové kovanie; 5 — kostená ihlica; 6 — sklenená perla; 7 — železná pracka; 8 — železný nôž; 9 — nástroj z jelenieho paroha. Foto J. Krátky.

pracky (obr. 12, č. 10). Oška je gombíčkovite ukončená. Doštičky pre zachytenie remeňa sú spojené dvoma nitmi. Rozmery 2 X 1,6 cm.

3. Trň s časťou osi obdĺnikovej bronzovej pracky (obr. 12, č. 11). Horná plocha trňa je metopovite zdobená.

4. Zlomok podobného, metopovite zdobeného trňa bronzovej pracky.

5. Oválna železná pracka (obr. 12, č. 13) s nerovnomerne hrubým hraneným rámom. Trň s veľkou slučkou bol voľne navlečený na ráme. Značne poškodená hrdzou. Rozmery 4,4 X 2,4 cm.

6. Rám oválnej železnej pracky s časťou slučky pohyblivého trňa (obr. 12, č. 12). Rozmery 3 X 1,8 cm.

7. Bronzové kovanie remeňa s krúžkom (obr. 10, č. 4). Horná plocha kovania je metopovite facetovaná. Dĺžka kovania 4,2 cm, dm. krúžku 1,6 cm.

8. Bronzové kovanie tvaru obdĺnikovej platničky, na jednej strane s hlavičkou na úzkom

krčku, na druhej strane opatrené tromi, rovnomerne rozloženými dierkami.¹⁶

E. Nástroje, zvyšky výzbroje a iné

I. Železné nože

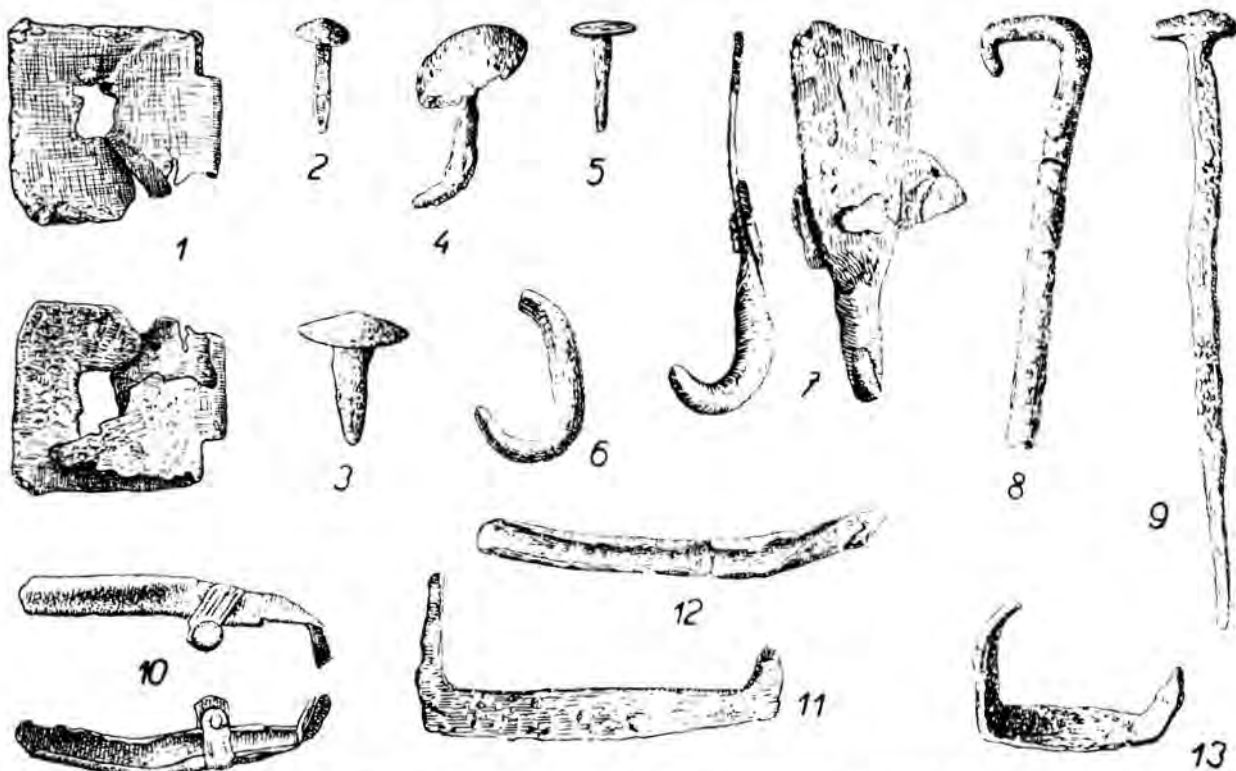
1. Rovný, dobre zachovalý nôž (obr. 10, č. 8) s obojstranne v tupom uhle odsadeným ostrím. Celková dĺžka noža 15 cm.

2. Podobný nôž (obr. 12, č. 14) s oblúkovite prehnutým chrbátom. Ostrie pozdĺž chrbátu bolo obojstranne zdobené dvoma radmi vtepaných puntíkov. Dĺžka 10,5 cm.

3. Nôž s obojstranným odsadením ostria (obr. 12, č. 18). Odsadenie chrbátu je pravouhlé. Dĺžka 8,4 cm.

4. Malý nožík s obojstranne tupouhlým odsadením ostria (obr. 12, č. 19). Dĺžka 6,8 cm.

5. Nôž s obojstranným pravouhlým odsadením ostria (obr. 12, č. 15).

Obr. 11. Očkov, pohrebisko. Nálezy z rozrušenej vrstvy. Zvyšky kovania drevených predmetov. 4 — hrob č. 35; 1—3, 5, 6, 8, 10, 12 — bronz; 4, 7, 9, 11, 13 — železo. Meradlo $\frac{1}{4}$. Kresba V. Mészáros.

6. Dva miniatúrne, vedľa seba nájdené nožíky (obr. 12, č. 16, 17). Jeden s obojstranne odsadeným ostrím, ulomený; 4,8 cm dlhý; druhý s trapézovitým ostrím, dlhý 3,5 cm.

II. Železné ovčiarske nožnice

(obr. 12, č. 23) s polkruhovitým vykrojením základne ostria. Ramená držadla majú tvar vysokého rovnoramenného trojuholníka. Dĺžka 14,2 cm.

III. Železné šidlá

1. Šidlo dlhé 8,2 cm, s dlhou časťou oblou, kratšou štvorhrannou.

2. Dve štvorhranné šidlá (alebo prievojníčky). Jedno (obr. 12, č. 9) dlhé 6,2 cm; druhé 8,2 cm.

IV. Prasleny

1. Dva prasleny tvaru na seba postavených komolých kuželov (obr. 13, č. 5, 6).

2. Šesť praslenov tvarov zobrazených na obr. 13, č. 1 a 2.

V. Nástroj

z opracovaného jelenieho paroha (obr. 10, č. 9), 17 cm dlhý.

VI. Zvyšky výzbroje

1. Zlomok železnej štítovej puklice (obr. 12, č. 1), vysoký 5,6 cm.

2. Železné okutie držadla štítu (obr. 14, č. 1, 3) deformované. Dĺžka 19 cm, šírka v strede 1,8 cm, šírka na koncoch 3,4 cm.

3. Zlomky železného panciera z krúžkov o priemere 0,8 cm.

VII. Zvyšky kovania drevených predmetov a iné

1. Štyri bronzové klinčeky (obr. 11, č. 2, 3, 5), z toho dva s masívnymi hlavičkami a dva s plochými tenkými hlavičkami.

2. Železný kliniec s pologuľovitou dutou hlavičkou (obr. 11, č. 4).

3. Železný štvorhranný kliniec s nepravidelnou obdĺžnikovou hlavičkou (obr. 11, č. 9) dlhý 8,4 cm.

4. Bronzový štvorcový pliešok (obr. 11, č. 1)

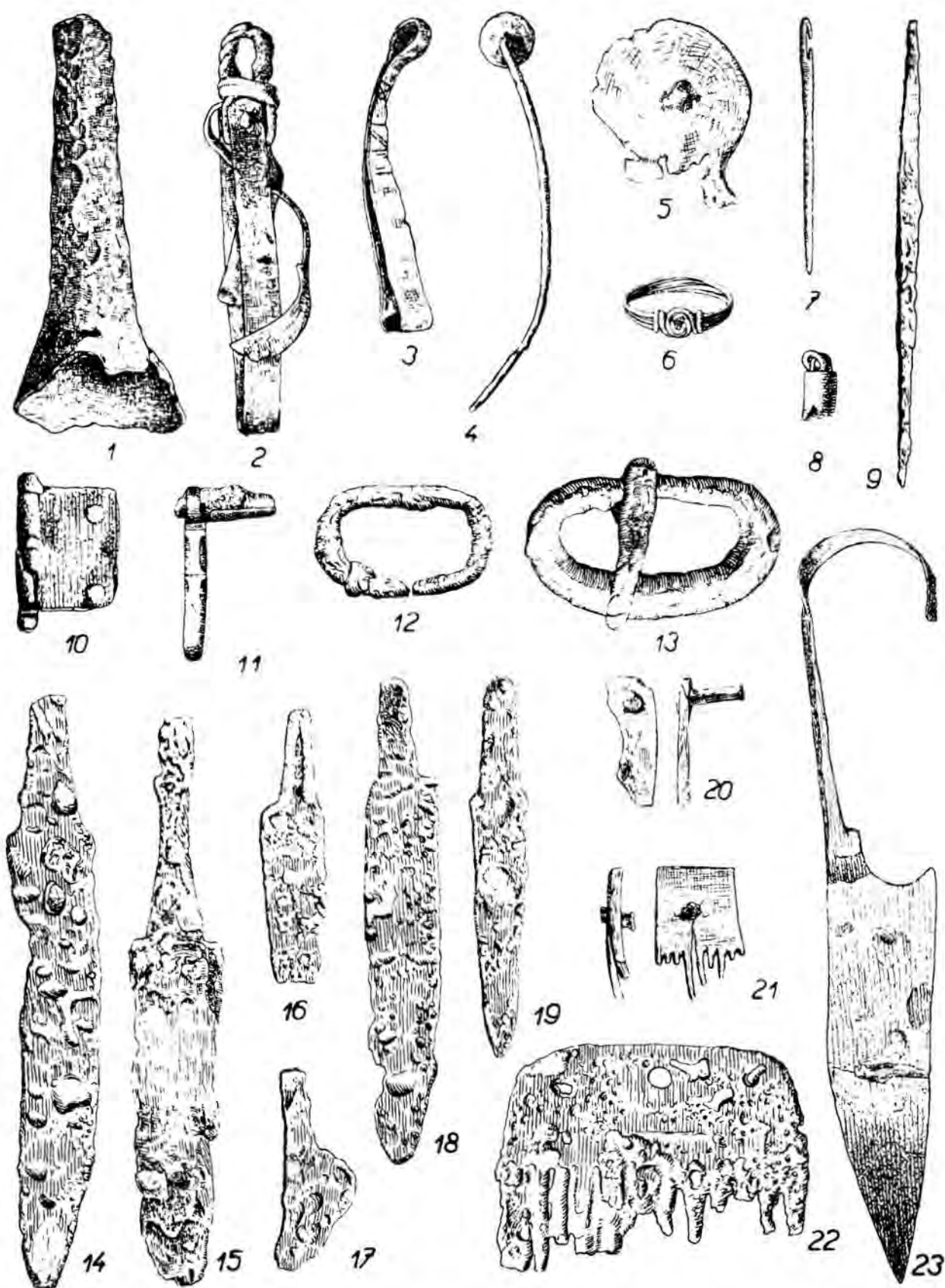
5. Tri obdĺžnikové prúžky z bronzového plechu.

6. Obdĺžniková bronzová platnička so zvyškami nitov.

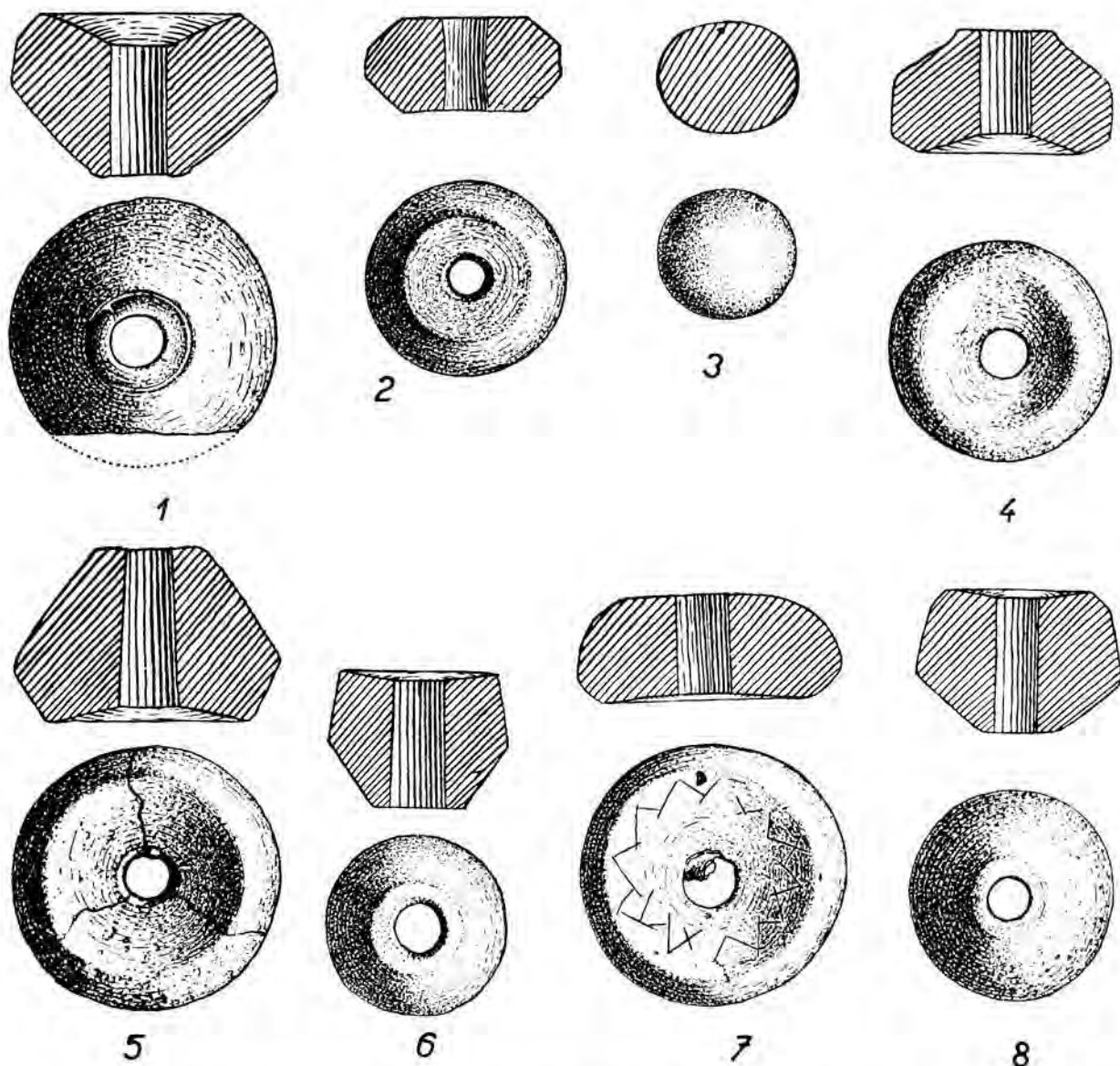
7. Podkovovite zohnutý páskový pliešok, opatrený dvoma dierkami pre spojovací nit.

8. Dve železné kramlíčky (obr. 11, č. 11, 13).

9. 7 zlomkov polotrubičkovitého okrajového kovania (obr. 11, č. 10, 12) o priemere v medziach od 0,2–0,8 cm, v jednom prípade spev-

Ob. 12. Očkov, pohrebisko. 20 — hrob č. 27; 21 — hrob č. 39; 22 — hrob č. 33; ostatné z rozrušenej vrstvy. 1, 9, 12—19, 22, 23 — železo; 2—8, 10, 11 — bronz; 20, 21 — kosť + železný nit. Meradlo 1/1. Kresba V. Mészáros.

Obr. 13. Očkov, pohrebisko. Prasleny 1 — hrob č. 8; 4 — hrob č. 14; 7, 8 — hrob č. 41; ostatné z rozrušenej vrstvy. 3 — kamenná guľička. Meradlo $\frac{1}{4}$. Kresba V. Mészáros.

neného plieskom tvaru U, spojeného nitom (obr. 11, č. 10).

10. *Železný háčik* (obr. 11, č. 7), na ktorom je prinitovaný priečny prúžok plechu.

11. *Železný kľúč* (alebo pero zámku) (obr. 10, č. 3) z drôtu obdĺžnikového prierezu. Dĺžka zachovalej časti 9,4 cm.

12. *Zlomky bronzových kovani* z neurčiteľného predmetu (obr. 11, č. 6, 8).

13. *Mašličkovite pospletaný, nitom spojený bronzový plech* (obr. 12, č. 2) s očkom na zavesenie, z tordovaného drôtu. Dĺžka 7,2 cm.

14. *Drobné fragmenty železného a bronzového plechu*, bez akýchkoľvek možností určenia.

15. *Päť kusov smolovitej hmoty*.

16. *Štyri pazúrikové a tri jaspisové úštepy* a jedna hladená kamenná guľička (obr. 13, č. 3).

F. Rôzne novoveké predmety

V rozrušenej vrstve našli sa predmety, pochádzajúce zo zrúcanin ocskayovského kaštieľa: glazúrované črepy, zlomky kachlíc, bronzový prsteň (obr. 12, č. 6), nôž s kostenou rúčkou, zlomky sklenenej fľaše so zinkovou zátkou a dve strieborné mince zo 17. storočia (1. Uhorsko, Matej, 1611–1618, Kremnica, denár, 1618; 2. Uhorsko, Ferdinand II., 1619–1637, Kremnica, denár, 1627).

POHREBNÝ RÍTUS

Na základe výskumu nepatrnej časti veľkého pohrebiska (bezpečne niekoľkosto hrobového) nemôžeme robiť definitívne závery a nemôžeme ani vyčerpať problematiku pohrebiska v celej šírke.

Doterajšie výskumy priniesli nasledovné výsledky.

Hroby v Očkove boli *ploché*, bez navšňovania mohýl. Stopy označovania hrobov na povrchu neboli zistené. Nevyskytli sa ani stopy obkladania alebo prikrývania hrobov kamennými doskami. Výlučnou formou pohrebného rítu na doteraz preskúmanej časti pohrebiska bolo *spaľovanie*. Pochovávanie kostrové, prípadne ukladanie celých lebiek v urnách, ako o tom nachádzame zmienku v Beníngrovej¹⁷ charakteristike očkovského pohrebiska nie je dosiaľ doložené. Základným spôsobom pochovávania sú *urnové hroby*.¹⁸

Urna, obsahujúca viac alebo menej starostlivo zobraň zvyšky hranice, najmä veľmi rozlámané, poväčšine od popola dobre očistené nedopálené kosti, bola voľne postavená v jame pravdepodobne *kolovitého* tvaru. Zvyšky milodarov, v žiare hranice často až na nepoznanie zničené, ako i drobné črepy nádob, používaných pri spaľovanom obrade¹⁹ boli zobraň spolu s kosťami buď priamo do urny alebo boli kladené voľne vedľa.

Hĺbka hrobových jám bola rôzna. Početné nálezy vo vrstve rozrušenej hlbokou orbou ukazujú, že väčšina urien bola uložená v hĺbke asi 40–60 cm. Väčšina zachovalých urien sa nachádzala v hĺbke 85 cm (dno) pod dnešným povrchom; vyskytli sa i urny vo viac ako 100 cm hĺbke a urna hrobu č. 9 bola v hĺbke 130 cm, úplne na sprašovom podklade. Bezpečne uzavretú hrobovú jamu sa nám pre nepriaznivé podmienky (hlboká homogénna černozeť, ornica, prechádzajúca plynulo do sprašového podkladu; blízkosť a časté vzájomné narušenie jám starších hrobov mladšími) nepodarilo zistiť. Nemožno preto vždy spoľahlivo rozhodnúť príslušnosť predmetov, nájdených vedľa urny k pohrebu v urne obšaženému. S naprostou bezpečnosťou možno k hrobu počítať iba tie predmety, ktoré sa nachádzali v urne.

Najčastejším milodarom, pravda ak vôbec ide o milodar, je *hrudka smolovitej hmoty* (Urnenharz). Je to nepravidelná oválna guľôčka smolovitej podstaty, krehkého lomu, nepriehľadná, čiernej farby, niekedy s nádychom do tmavozelena, pomerne malej špecifickej váhy; pri zapálení horí čmudivým plameňom a šíri pomerne príjemnú vôňu. V Očkove sa vyskytla v 22 hroboch, a to rovnako v starších ako i najmladších. Zvyk dávať do hrobu túto smolovitú hmotu neobmedzuje sa iba na pozdnú dobu rímsku, v ktorej podľa H. Preidla²⁰ stáva sa všeobecným, ale sa často vyskytuje i v staršej dobe rímskej, napr. Harsefeld,²¹ Korchow,²² Darzau,²³ Grossromstedt,²⁴ Tišice²⁵ a v rôznych, pomerne vzdialených oblastiach; známe sú i nálezy z neolitu.²⁶ V mladšej dobe rímskej hojne vystupuje na po-

Obr. 14. Očkov, pohrebisko. Zvyšky výzbroje. 1, 3 — železné kovanie držadla štítu; 2, 4 — železné zbrane z hrobu č. 4. Meradlo cca 2/5. Foto J. Krátký.

hrebšti Pritzler,²⁷ v Kostelci na Hané,²⁸ vyskytla sa i v kostrových hroboch v Prahe—Bubenči.²⁹ O pôvode a funkcii tejto hmoty niet dosiaľ jednotne prijatého názoru. Rozbory, ktoré robili Heintzel,³⁰ Keller³¹ a Stokar³² ukazujú, aj keď nie s konečnou platnosťou, že podstatnú časť tejto smolovitej látky tvorí organická hmota — živica stromov.

Početné sú aj úvahy o funkcii tejto hmoty. G. Eichhorn³³ sa domnieval, že živica vznikla pri horení dreva, z ktorého bola postavená hranica. Ch. Hostmann³⁴ sa nazdával, že ide o zbytok vonnej živice z južných stromov, ktorá bola pri horení mŕtvol pálená za účelom šírenia príjemnej živicovej vône. S originálnou teóriou prišiel G. Behn,³⁵ ktorý vidí v tejto hmote kvapky smoly z ľakle pohrebného obradu. Proti vyše uvedeným teóriám hovorí ten fakt, že smolovitá hmota veľmi ľahko horí. Jej častý výskyt i v urnách bez iných milodarov dokazuje, že musela hrať u pochovaného ľudu dôležitú úlohu aj v predstavách o posmrtnom živote.

Pomerne hojne sa nachádzajú (v 15 hroboch) *zlomky kostených hrebeňov* (obr. 4, č. 16) veľmi poškodené ohňom hranice. Všetky hrebeňe okrem jednodielneho pekne zachovalého hrebeňa z detského hrobu č. 4 (obr. 4, č. 4), pozostávali z troch platničiek, spojených bronzovými alebo železnými nítmi. Stopy výzdoby, v ktorej prevažujú koncentrické krúžky, sú na zlomkoch z hrobov č. 39, 43, 46. Neďaleko urny hrobu č.

33 bola nájdená stredná časť železného hrebeňa (obr. 12, č. 22). Či prítomnosť hrebeňa znamená ženské pohlavie nedá sa posúdiť, pokladáme to za nepravdepodobné.

Zliatky sklenených korálikov a perál boli nájdené v urnách hrobov č. 3, 6, 16, 17, 30, 49. Železné, značne poškodené spony obsahovali urny hr. č. 8 (obr. 4, č. 8) a 54 (obr. 4, č. 9). Z urny hrobu č. 53 máme bronzový osmičkovitý šperk (obr. 4, č. 7). Z hrobov č. 17, 28, 35, 38 máme doložené rôzne železné klinčeky. V urne hrobu č. 41 boli dva prasleny (obr. 13, č. 7, 8) a v hrobe č. 24 železná oválna pracka. Zlomok držadla bronzovej panvice (obr. 4, č. 10) bol v urne hrobu č. 3.

Najbohatšie boli vybavené detské hroby č. 4 a 47. Vedľa urny hrobu č. 4, obsahujúcej kostený hrebeň (obr. 4, č. 4) a hrudku smolovitej hmoty, železnú kopiju (obr. 14, č. 4), hrot šípa (obr. 14, č. 2) zlomok železnej spony (obr. 4, č. 13) boli postavené železné nožnice (obr. 4, č. 1). V urne hrobu č. 4 sa nachádzal bronzový náramok (obr. 5, č. 3) a zvyšky železného krúžkového panciera (obr. 5, č. 4). Detský hrob č. 36 neobsahoval nijaké milodary. Zvyšky výzbroje v detských hroboch by mohli nasvedčovať, že azda ide o pohreb budúceho príslušníka nejakej vojenskej jednotky alebo, čo je pravdepodobnejšie, že prítomnosť zbraní znamená príslušnosť pochovaného k vyššej vrstve v spoločenskej hierarchii.

Pozoruhodné sú črepy z cudzej nádoby, ktoré boli buď úmyselne vložené do urny, keďže sa nachádzajú priamo medzi kosťami, alebo sa dostali pri zberaní zvyškov hranice náhodne do urny. Celkove sa cudzie črepy vyskytli v urnách v 17 prípadoch. V urnách z hrobov č. 38 a 41, vytočených na kruhu, našli sa črepy nádob v ruke zhotovených. Cudzie črepy mohli pochádzať z nádob, v ktorých bola na hranici potrava pre mŕtvych, alebo sú to črepy nádob, používaných pri trýzne za mŕtveho a hádzané pri pochovávaní do hrobu.³⁶ U hrobov č. 13 a 57, kde v hrubých hrncovitých, v ruke zhotovených urnách máme doložené cudzie črepy na kruhu vytočených nádob (v hrobe č. 57 dokonca črep keramiky provinciálnej), vidíme v nich milodary. Výskyt cudzích črepov v hroboch je doložený i na pohrebisku v Pritzler, ³⁷ Šaraticiach pri Brne³⁸ a v Kostelci na Hané.³⁹ Zvyk dávať do hrobu črepy máme doložený i u Slovanov.⁴⁰

Zlomky vtáčích kostí, pravdepodobne z nejakých predmetov (ihelníček?) sa vyskytli v hroboch č. 41 a 47.⁴¹ Pod urnami hrobov č. 40 a 32 našli sa iné, bližšie neurčiteľné zvieracie kosti. V dvoch urnách (hroby č. 9, 44) boli zistené drobučké (0,5 cm dlhé) vežovité ulity slimáčikov, ktoré sa sem dostali asi neskoršie, vyhládá-

vajúc urny ako prirodzené vodné nádržky v dobách sucha.

Drevené uhliky (hr. č. 13, 17, 38, 41),⁴² hrudky prepálenej hliny (hr. č. 12, 37), ako i okruhlíky (hr. č. 12, 24, 32, 42, 54)⁴³ sa do hrobov dostali pravdepodobne náhodne z hranice.

Urny nevykazujú známky používania. Zdá sa, že boli vždy nové, špeciálne zhotovené pre pohrebne účely. Treba uvažovať, či možno úplne zavrhnúť, ako to urobil napr. E. Šimek,⁴⁴ mienku, že Germáni mali zvláštnu „hrobovú“ keramiku, ktorá sa líšila od úžitkovej sídliskovej keramiky. Keď uznáme úplnú opodstatnenosť zamietnutia tejto mienky, budeme nútení vysvetľovať si nápadné rozdiely v keramike z pohrebísk a sídlisk približne z toho istého územia i z tej istej doby (napr. pohrebisko Očkov — sídlisko Trebatice; pohrebisko Dolné Lovčice — sídlisko Cífer) rozdielnosťou a zmenami obyvateľstva a budeme nútení vytvárať si rôzne, často nepravdepodobné etnické kombinácie. Hrobová keramika síce vykazuje značnú rozmanitosť (tento fakt je pre Šimeka pri zamietnutí onej mienky rozhodujúci), ale nemusí to ešte znamenať, že by sa nelíšila od keramiky sídliskovej a rozlíšenie netreba vidieť iba vtedy, ak zistíme úzko tvarové i materiálove vymedzený druh hrobovej keramiky. Za dnešného stavu bádania je túto otázku ťažko uspokojivo rozhodnúť. Jedno však možno už dnes bezpečne dokázať, že totiž nie všetky druhy keramiky boli používané na rituálne účely. Bolo to tak nielen preto, že sa pre svoju veľkosť, prípadne tvar na tento cieľ nehodili, ale hlavne z potreby uložiť pozostatky dôstojne, i keď nie vždy v honosnej, ale predsa aspoň nie v každodenne užíanej nádobe.

Antropologický rozbor kostí z hrobov nebol dosiaľ urobený. Na základe výskytu malého množstva drobných tenkých kostí boli hroby č. 4, 25, 36 a 47 určené ako detské. Niektoré urny (napr. z hr. č. 1) obsahovali neobvyklé množstvo kostí, takže nie je vylúčené, že ide o dvoj-hroby. Iba v jednom prípade je bezpečne doložené anatomické uloženie kostí⁴⁵ (kosti lebky navrchu, pod nimi kosti chrbtice, hrudníka a končatín). Toto uloženie je podľa E. Petersena⁴⁶ typické pre germánske pohrebiská.

Žiarový hrob bez urny vyskytol sa v Očkove iba v jedinom prípade (hrob č. 22).⁴⁷ Na hromádke nedopálených kostí ležali milodary (obr. 4, č. 6, 14, 15, 17). Kosti boli pôvodne v nejakom plátene alebo koženom obale, pretože ináč by boli rozptýlené a nie na hromádke.⁴⁸ Je pravdepodobné, že žiarové hroby bez urny sa vyskytli na pohrebisku častejšie. Predpokladáme, že sa väčšinou nachádzali plytšie a ako také boli orbou rozrušené.

Domnienku, že sa v Očkove vyskytovali i žia-

rové hroby s úmyselným črepovým vydláždením jamy alebo s ochrannou pokrývkou z vrstvy črepov,⁴⁹ nemožno zatiaľ rozhodnúť ani kladne ani záporne. Hrob č. 56 obsahoval urnu bez akýchkoľvek zvyškov kostí s hrudkou smolovitej hmoty na dne. Nazdávame sa, že tu ide o *kenotafiu* — hrob človeka, ktorý z rôznych príčin nemohol byť pochovaný na domácom pohrebisku a ktorému príbuzní upravili aspoň *symbolický hrob*. Idea symbolických hrobov žije od doby kultúry lužickej až do novoveku.⁵⁰ Na pohrebisku Pritzler bolo 99 takýchto urien bez zvyškov kostí, poväčšine s hrudkou smolovitej hmoty na dne.⁵¹

Pozoruhodnou a nepochybne s predstavami o záhrobnom živote súvisiacou skutočnosťou sú tri úmyselne urobené „otvory pre dušu“ na stene urny práve z tohto symbolického hrobu. Zvyk robiť otvory v urne vyskytuje sa už v kultúre lužickej,⁵² kým v dobe rímskej je zriedkavý,⁵³ pomerne často sa s ním stretávame v obdobiach nasledujúcich.⁵⁴

Nad hrobom č. 7 bola zistená *popolovitá vrstvička*. Nazdávame sa, že tu ide o zvyšky nejakého obetného ohňa, páleného pri pietnej slávnosti nad zosnulým.⁵⁵

V súvislosti so spaľovacím pohrebným rítom je potrebné uvažovať i o otázke *hranice*. Na pohrebisku v Očkove, podľa výpovedí očitých svedkov, narazilo sa pri orbe r. 1914, v juhozápadnom susedstve pohrebiska na akúsi kamennú dlažbu o rozmeroch asi 2,5 × 2,5 m, vytvorenú z plochých kameňov. Tieto kamene boli vraj sčernalé, akoby opálené a okolitá hlina vraj obsahovala veľké množstvo uhlíkov, popola a drobných črepov. To by pripúšťalo predpoklad, že tu išlo o miesto, kde boli spaľovaní mŕtvi, kde bývala postavená a pálená hranica.⁵⁶

Rovnaký pohrebný rítus, doložený po celú dobu trvania pohrebiska je jasným dokladom, že jadro ľudu pochovávaného v Očkove bolo stále to isté, i keď postupné menšie prilivy zvonka sú v materálnej kultúre preukázateľné.

Skupiny hrobov, v ktorých niekedy husto vedľa seba (30 cm), inokedy v superpozícii nad sebou nachádzame urny rozličného veku, ale s celkom rovnakým pohrebným rítom, vysvetľujeme si permanentným pochovávaním príbuzných a potomkov na tých istých miestach, vyhradených jednotlivým rodovým alebo iným jednotkám. So zvykom pochovávaní celých rodín na jednom mieste stretávame sa už koncom doby bronzovej v oblasti severne od nášho územia.⁵⁷

Analogické skupiny urien tesne vedľa seba, ba i rozdrtené popolnice nad sebou poznáme aj z urnového pohrebiska v Šaraticiach pri Brne,⁵⁸ datovaného do polovice 3. a na začiatok 4. storočia. *Spoločné hroby* spomína A. G o t t w a l d v Kostelci na Hané.⁵⁹ V Čechách bol dosiaľ prípad su-

perpozície hrobov zistený iba na pohrebisku v Tvršiciach na Žatecku. H. P r e i d e l⁶⁰ sa nazdáva, že horný hrob obsahoval zvyšky jednotlivca mladšieho asi o jednu generáciu. Časove súbežné skupiny hrobov vyskytli sa i na veľkom pohrebisku v Rheindorfe v Porýnsku. R. U s l a r⁶¹, sa domnieva, že ide o skupiny hrobov, v ktorých boli pochovávaní buď príslušníci jednotlivých dvorcov, samôt alebo príslušníci jednotlivých rodových, prípadne kmeňových celkov.

Skupinové pochovávanie bolo zistené i v mladšej, južnej časti pohrebiska Pritzler⁶² v Mecklenburgsku. V oblasti baltopolskej vyskytujú sa takéto hroby najmä v 2.—5. storočí, a to tak na plochých pohrebiskách ako i na pohrebiskách mohylových. J. O k u l i c z vidí v nich „rodinné“ hroby.⁶³

Úplný obraz o týchto rodových skupinách v Očkove nemôžeme získať, pretože všetky hroby uložené plytšie ako 60 cm boli zničené a teda ich do skupín nemožno pojať.

RELATÍVNA CHRONOLÓGIA KERAMIKY

Existencia permanentného pochovávaní príbuzných a potomkov na tých istých miestach pri naša často *superpozíciu hrobov* a tým zároveň dáva neobyčajne závažné poznatky pre relatívnu chronológiu. V jednom prípade (hrob č. 13) bola zistená dokonca *dvojnásobná superpozícia*. V hĺbke 70 cm sa nachádzala urna dvojkónického tvaru (tab. V, 1) z nedbalo vypracovanej a značné percento hrubšieho piesku obsahujúcej hliny s drobnými zrnčkami sludy; urna bola priamo postavená na zvyškoch staršieho hrobu č. 13a (obr. 19). 15 cm pod zvyškami hrobu č. 13a boli zistené črepy a zvyšky kostí ďalšieho hrobu č. 13b s urnou tvaru misovitej vazy (obr. 19). Superpozíciu máme jasne doloženú i pri hrobe č. 32 (obr. 19). Dolná časť na kruhu vytočenej urny, obsahujúca nedopálené kosti, nachádzala sa nad zvyškami hrobu č. 32a — črepmi urny misovitého tvaru, v ruke zhotovenej z čierne lešteného materiálu, zdobenej ozubeným kolieskom. Pri hrobe č. 35a bol nad vázovitou, úplne neporušenou, na kruhu zhotovenou urnou (tab. II, 1) iný, pluhom narušený hrob č. 35 s urnou tvaru dvojkónického hrubého hrnca s pretláčaným okrajom (obr. 19).

Na základe *tejto vertikálnej stratigrafie*, ktorú máme doloženú i pri niekoľkých ďalších hroboch (na pláne značka takýchto hrobov má čiarku doľava), bolo urobené *relatívne datovanie* keramiky. Predbežne možno v keramickom materiáli z Očkova vyčleniť tri, časove na seba nadväzujúce fázy (obr. 19).

I. fáza: stratigraficky je doložená nálezmi

z hrobov č. 13b a 32a je charakterizovaná keramikou, zhotovenou vo voľnej ruke, z dobre vyplavenej hliny, obsahujúcej menšie množstvo drobného kremencového piesku, dobre vypálenej. V rámci tejto fázy na základe čiste typologickým (!) rozlišujeme dva stupne. V prvom stupni prevláda keramika misovitých tvarov, so spodnou časťou nôžkovite odsadenou, s povrchom prevažne dočierna lešteným, najčastejšie zdobené lomenicou, robenou ozubeným kolieskom (tab. VI, 1–4, obr. 15, č. 1) a plastickými, zvyčajne zvislo pretiahnutými výčnelkami⁶⁴ (obr. 15, č. 1; tab. VI, 16–18) alebo vtlačenými žliabkami v rôznych smeroch (tab. VIII, 7, 10, 13).

Neisté je zaradenie iba fragmentárne sa vyskytujúcej bohato zdobenej keramiky z dobre vyplaveného a dobre vypáleného materiálu, prevažne hnedočiernej farby. Sú to črepy zdobené takto:

- a) plastickými horizontálnymi pásikmi šikmo vrúbkovanými (tab. VI, 5–7);
- b) drobným vetvičkovým vtlačeným ornamentom (tab. VI, 8);
- c) trojuholníkovými vzormi buď striedavo vyšrafovanými (tab. VI, 6, 9; tab. XI, 4, 5) alebo vyplnenými rôznymi vtlačeniami (tab. VI, 11, 13);
- d) horizontálnymi radmi drobných včolkovaných trojuholníčkov (tab. VI, 12; tab. VII, 21);
- e) motívom zvieracej stopy a vtlačenými krúžkami (tab. I, 12; tab. VII, 21);
- f) zvislými hustými ryhami (tab. VII, 22, 23);
- g) ryhami v rôznych smeroch (tab. VIII, 9, 11, 14);
- h) plastickými pupčkami (tab. VII, 1, 2) nalepenými alebo znútra vytlačenými;
- ch) jamkami ojedinelými (tab. VII, 8, 10, 11) alebo v rôznych kombináciách (tab. VII, 3–6, 9; tab. XI, 13);
- i) jamkami obtočenými polkruhovitými (tab. VII, 10) alebo kruhovitými vtlačenými žliabkami (tab. VII, 13, 14);
- j) dvojicami oválnych vtlačení (tab. VIII, 12);
- k) plastickými rebrami do tvaru kosodĺžnika, kombinovanými s vtlačenými žliabkami (tab. XI, 10).⁶⁵

Ide pravdepodobne väčšinou o zlomky užitovej keramiky, ktorá hrala nejakú úlohu pri spaľovanom obrade a do hrobov sa dostala iba v čepoch. Zaradenie tejto keramiky je obťažné. Z typologických dôvodov (bohatá výzdoba, ozubené koliesko, čierne leštený povrch) kladieme ju do 1. stupňa, pri čom jej prítomnosť, i keď v menšom počte, sa predpokladá aj v 2. stupni.

Pre 2. stupeň I. fázy sú typické misovité vázy (tab. I) v ruke zhotovené, z dobre vyplaveného materiálu s drobnými zrníčkami sludy, dobre vypálené, prevažne tehlovohnedej farby. Misovité

vázy sú charakterizované širším (šírka prevláda nad výškou), pravidelne klenutým telom, s maximálnou vydutinou nad polovicou výšky. Hrdlo je od ostatného tela vždy oddelené jednou alebo dvoma obvodovými ryhami. Steny sú nad dnom obyčajne dovnútra klenuté, niekedy z mierne odsadeným dnom (tab. I, 3). Výzdoba u tohto tvaru je pomerne zriedkavá a obmedzuje sa obyčajne na obvodové ryhy a na ojedinelé plastické pupčky na maximálnej vydutine (tab. I, 3, 6). Urna z hrobu č. 1 (tab. I, 1) je zdobená plytkými zvislými žliabkami.

Problematické je začlenenie črepov z nádob s uchami (tab. VIII, 1, 3, 4; tab. XI, 2), ktoré bývajú u nás vysvetľované ako vplyvy z oblasti sliezskopolskej a polabskej.⁶⁶ Podľa užitého materiálu, jeho spracovania a vypálenia zaraďujeme nádoby s uchami v Očkove na rozhranie I. a II. fázy. Sem kladieme i výskyt nádob, zdobených včolkovanými rozetkami,⁶⁷ (tab. IX, 18, 19) a zlomok z nádoby, napodobňujúcej rímskoprovinciálne poháre s prehýbanými stenami (tab. XI, 7). Podnety pre ich vznik vidíme v keramike z provincií.

II. fáza pohrebiska v Očkove, stratigraficky doložená v hroboch č. 13a, 32 a 35a, predstavuje obdobie vrcholného rozvoja keramickej výroby. Je reprezentovaná jednak dokonalou keramikou vytočenou na hrnčiarskom kruhu a jednak keramikou zhotovenou vo voľnej ruke, ktorá tvarove vychádza na jednej strane z foriem 2. stupňa I. fázy (tab. IV, 5, 2) alebo napodobňuje vzory na kruhu točenej keramiky na strane druhej (tab. III, 4, 1, 2; tab. IV, 1, 6).

Na kruhu zhotovenú keramiku možno podľa vzoru rozdeliť na dve hlavné skupiny:

- a) misovité nádoby (tab. III, 3, 5, 7, 8);
- b) vázovité nádoby (tab. II).

Obidve tieto skupiny⁶⁸ majú niekoľko spoločných znakov: mierne zosilený okraj, odsadené (obyčajne prstencovité) dno a výzdobu vlnkovým ornamentom. V rámci týchto skupín možno vyčleniť niekoľko vedľajších foriem. Medzi misovitými urnami jasne rozlišujeme dva tvary:

1. misy s viacmenej dvojkonickým telom, s okrajom značne von vyhnutým, zväčša zdobené viacnásobnými rytými vlnovkami (tab. III, 3, 5, 8);

2. misy s bohato horizontálne členenou hornou, takmer kolmou časťou bez vyčleneného hrdla (tab. X, 8, 11, 12; obr. 17, č. 2, 4), spravidla bez inej výzdoby.

V rámci vázovitých nádob možno rozlíšiť tvary:

1. vajcovité (tab. II),
2. vajcovité s vodorovne zrezaným okrajom (tab. X, 16; obr. 6, č. 1),

Obr. 15. Očkov, pohrebisko. 1 — starší nález (SNM Martin), 2, 3 — rekonštruované z črepov z rozrušenej vrstvy. Všetky v ruke zhotovené. Meradlo 1— $\frac{1}{5}$; 2— $\frac{1}{3}$; 3— $\frac{1}{3}$. Foto K. Blaško.

3. vajcovité so šikmo von vyhnutým okrajom, vnútorne prežliabkovaným (obr. 6, č. 8, 9),

4. dvojkónické s vhladeným ornamentom (tab. X, 1),

5. s bohato profilovaným okrajom (tab. X, 5),

6. s ostro zalomeným podhrdlím (tab. X, 10, obr. 6, č. 4).

Tvar dolnej časti u väčšiny týchto foriem nepoznáme. Ako ukazujú početné nálezy podstáv z rozrušenej vrstvy, najčastejšie bolo odsadené dno. Vyskytli sa dná: šikmo odsadené nehranené (obr. 7, č. 4) alebo hranené; prstencovite odsadené (prípadne i zospodu — obr. 7, č. 7), v troch prípadoch s plastickým obvodovým prstencom nad dnom⁶⁹ (obr. 7, č. 1). Menej časté sú podstavy bez znateľnejšieho odsadenia (iba s dovnútra prehnutými stenami nad dnom — obr. 7, č. 5, 6). Doložené sú i nádoby so šikmými, neklenutými stenami nad dnom, s nepatrným zhrubnutím na podstave (náznakov odsadenia?). Nádoby s von vyklenutými stenami (obr. 17, č. 3) sa vyskytli iba výnimočne — 4 prípady.

Takmer výlučným výzdobným prvkom na kruhu točenej keramiky popri elegantnom horizontálnom členení je *rytá vlnovka*. Vyskytuje sa v rôznom vyhotovení: jednoduchá (tab. IX, 1, 2) i viacnásobná (tab. IX, 3–15), radená prípadne v niekoľkých pásoch nad sebou (tab. IX,

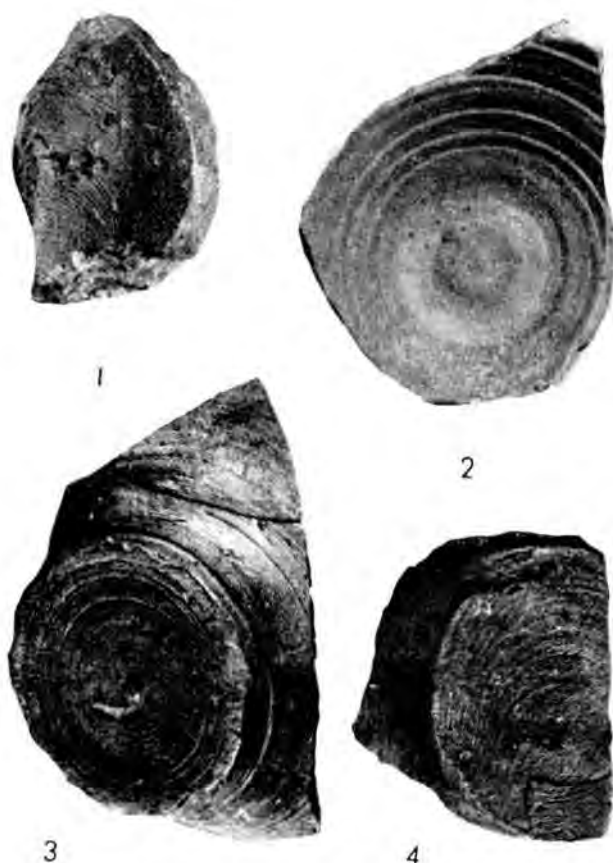
3, 5, 8; tab. X, 6). Býva buď pravidelná alebo do strany uchýlená, vysoká i nízka, s ostrými alebo zaoblenými vrcholmi. V troch prípadoch sa vyskytol vlnkový pás kombinovaný radom zvislých rýh na maximálnej vydutine (tab. X, 3). Ojedinelá je kombinácia vlnkového pásu s viacnásobnými obvodovými ryhami (tab. IX, 15). Hlbokú vhladenú vlnovku máme doloženú iba na dvoch čepoch (tab. IX, 1, 2). Zvláštne postavenie vo výzdobe zaujíma 5 črepov „sivej“ keramiky, zdobenej včolkovanými rozetkami (tab. IX, 21, 22).

Podľa materiálu, vypálenia a farby delíme na kruhu vytočenú keramik z Očkova na 4 skupiny:

1. Sivá keramika z výborne vyplavenej a homogénne vypálenej hliny, vyznačujúca sa veľkou tvrdosťou, zvonivým zvukom a hlavne cementovosivou farbou, podľa ktorej u Poliakov dostala i zvláštne pomenovanie.⁷⁰ Povrch nemá povlakovú vrstvičku.

2. Hnedočierna keramika z materiálu o poznanie horšie vyplaveného i vypáleného ako keramika sivá. Lom tejto keramiky je zvyčajne nehomogénny (s jadrom). Na povrchu je pravidelne povlaková vrstvička.

3. Šedohnedá keramika z ílovitej hliny, bez akejkoľvek prímiesy sludy, veľmi dobre vypálená s pomerne tenkými stenami.

Obr. 16. Očkov, pohrebisko. Dnà na kruhu zhotovených nádob so zreteľnými stopami po krúžení. Foto K. Blaško.

4. Keramika z materiálu s veľkou prímiesou drobučského piesku (asi 30%), výborne tvrdo vypálená, šedej farby s nádychom do modra.

Rozmanité nálezy na kruhu točenej keramiky z Očkova ukazujú, že farba a tvrdosť keramiky nie sú závislé iba od výšky teploty a dĺžky vypaľovania, ale predovšetkým od akosti použitého materiálu. Š. Janáček⁷¹ uvádza výsledky svojich skúšok i skúšok poľských bádateľov v oblasti štúdia vypaľovania keramiky a dochádza k pozoruhodnému záveru, že pri 600 °C dostáva keramika sivé zafarbenie; tehlovočervenú farbu získa až pri 800 °C. Bohužiaľ, neuvádza zmeny v tvrdosti črepov po vypaľovaní pri rôznych teplotách. Domnievame sa, že rovnako dôležitými faktormi pre pevnosť, tvrdosť a farbu keramiky sú popri výške teploty i dĺžka vypaľovania, a hlavne chemické zloženie materiálu, použitého pri výrobe keramiky.

Uvedená keramika II. fázy bola zhotovená na rýchlorotujúcom hrnčiarskom kruhu. Stopy po krúžení sú zreteľné na oboch stranách nádob. Zvonka je to buď veľmi jemné horizontálne facetovanie povrchu (tab. II, 1, 3, 4), vzniknuté postupným formovaním stien nádoby tzv. hrnčiarskym trojuholníkom alebo sú to jemné obvodové ryhy (obr. 16, č. 3), ktoré vznikli tým, že hrnčiars-

ským trojuholníkom sa zachytávali drobné zrníčka piesku (u horšie vyplaveného materiálu). Na vnútornej strane nádob sú väčšinou hlbšie obvodové žliabky (obr. 16, č. 2) — stopy formovania prstami. Iba u niektorých nádob „sivej“ keramiky je vnútorná strana bez týchto „výrobných“ žliabkov.⁷²

Do II. fázy radíme popri dokonalej, na kruhu vytočenej keramike i misovité, v ruke zhotovené nádoby, z ktorých časť typologicky súvisí ešte s misovitými vázami I. fázy (tab. IV, 5) a časť napodobňuje na kruhu točené misovité (tab. III, 4, 1, 2; tab. IV, 1, 6; tab. IX, 16) a vázovité urny (tab. IX, 17; tab. X, 14).

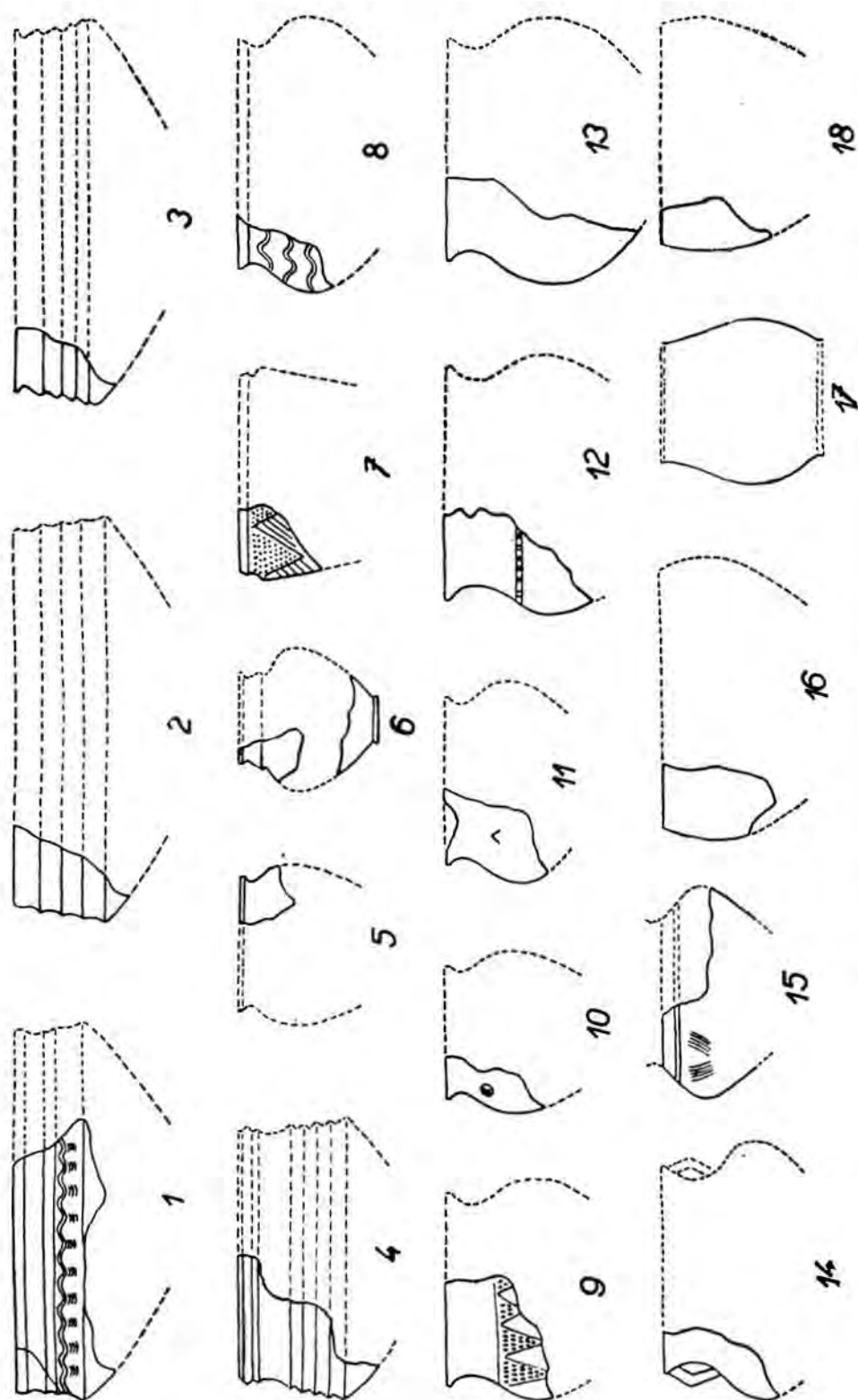
Prevažne sú to misovité tvary s viac-menej dvojkónickým telom, s mierne zosilneným, jemne šikmo von vyhnutým krátkym okrajom (tab. III, 4), s odsadeným dnom alebo s naznačením odsadenia (tab. III, 1, 2). Profilové línie týchto nádob sú značne mäkkšie než u keramiky na kruhu vytočenej. Použitý materiál, jeho spracovanie i vypálenie je v porovnaní s nádobami I. fázy o poznanie horšie. Vo farbe prevládajú hnedočierne odtiene.

Zaradenie tejto v ruke zhotovenej keramiky do II. fázy nemáme síce opodstatnené stratigraficky, ale ju v II. fáze musíme predpokladať, keďže v Očkove ide už o spoločnosť triedne diferencovanú, kde ani v dobe najväčšieho rozkvetu hrnčiarskych dielni nemôžeme očakávať výlučný výskyt na kruhu točenej keramiky. Spoločný výskyt v ruke zhotovenej a na kruhu točenej keramiky máme doložený v poľskej oblasti,⁷³ na pohrebiskách v strednom Nemecku⁷⁴ i na Morave.⁷⁵

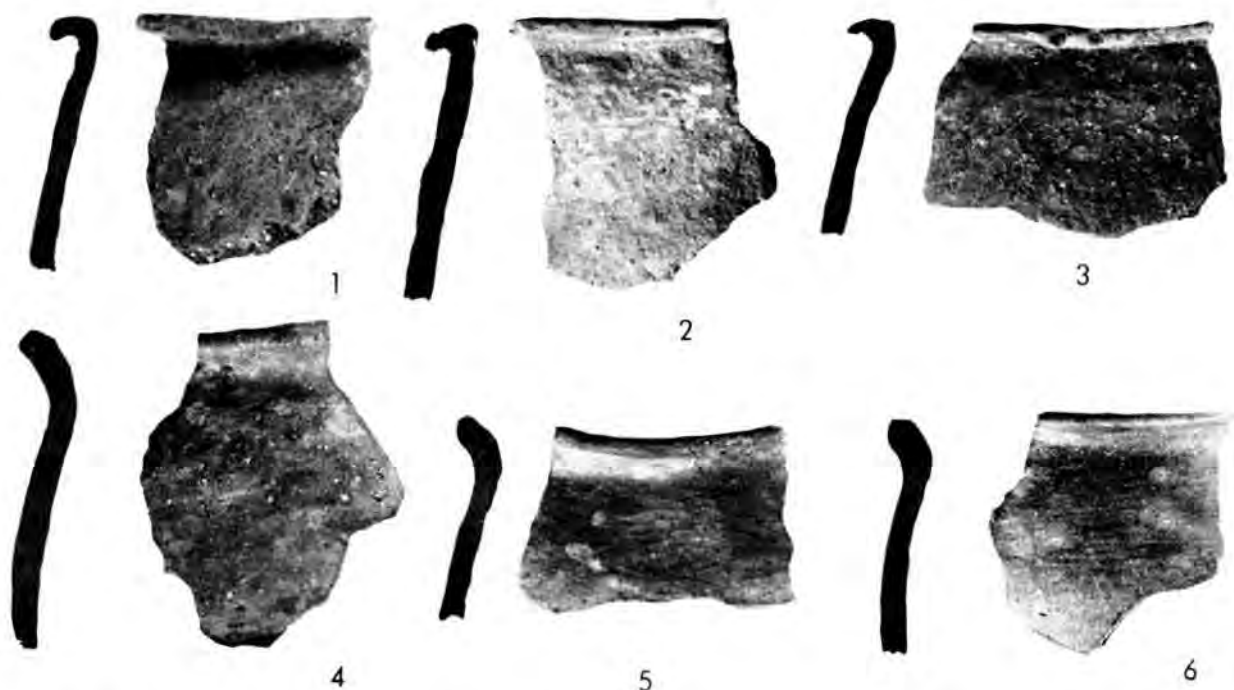
Problematické je zaradenie kónických misiek s náznakovite dovnútra zahnutým okrajom (tab. III, 6) pomerne nedbalo formovaným. Misky tohto tvaru sú zhotovené z hrubšie vyplaveného materiálu, obstoje vypáleného, farby prevažne šedočiernej. V Očkove ich máme zastúpené asi v 12 prípadoch, všetky okrem jednej z hrobu č. 25 (tab. III, 6) sú z rozrušenej vrstvy (obr. 17, č. 16, 18).

Kónické misky so zaoblenými stenami, s okrajom náznakovite dovnútra zahnutým, nečleneného tela, vajcovitých, súdkovitých, nálevkovitých, náprstkovitých alebo vahanovitých obrysov, predstavujú tvar, ktorý v menších obmenách poznáme takmer v celom praveku, v rôznych oblastiach, a preto ich časové zaradenie je niekedy obťažné. Na základe podrobností materiálu priradujeme ich v Očkove k tvarom II. fázy.

Do akej miery z vyššie uvedených, v ruke zhotovených nádob II. fázy, najmä tvary, napodobňujúce na kruhu zhotovené nádoby (napr. tab. IX, 16, 17; tab. X, 14) zasahujú na začiatok III. fázy, ukáže snáď budúci výskum a dôkladný rozbor celého materiálu.

O b. r. 17. Očkov, pohřebisko. 15—hrob č. 13b; 17—hrob č. 55; ostatné z rozrušenej vrstvy. 1—8 z nádob na kruhu vytočených; 9—18 z nádob v ruke zhotovených. Meradlo 1—14, 16, 18 — $\frac{1}{11}$; 15, 17 — $\frac{1}{11}$. Kresba J. Paulík.

Obr. 18. Očkov, pohrebisko. Nálezy z rozrušenej vrstvy. Okraje z hrncovitých, v ruke zhotovených nádob.
Foto K. Blaško.

III. fáza: stratigraficky doložená superpozíciou hrobu č. 13 a 35, znamená v keramike zásadný zlom. Mizne tovar vytočený na hrnčiarskom kruhu a nastupuje keramika hrubších foriem, nesúca znaky veľkého úpadku hrnčiarskej výroby. Sú to hrncovité dvojkónické, esovite profilované nádoby (tab. V), zhotovené zo slabo vyplaveného materiálu, značne premiešaného hrubším kremencovým pieskom a zrnčkami sludy. Až na málo výnimiek sú zle vypálené, po odkrytí sa samovoľne rozpadli, a preto sme ich pri opise nálezov nazývali i „drobivou“ keramikou. Povrch tejto keramiky je šedohnedej farby s početnými hnedočiernymi flakmi. Menšie dvojkónické, esovite profilované hrnce so zaoblenou baňatosťou, posunutou do hornej polovice výšky, so značne von vyhnutým okrajom, dnu klenutými stenami nad dnom sú zo slabšie vyplaveného materiálu, pomerne dobre vypáleného. Túto formu (na obr. 19 zaradené do II. fázy — dolu) hrncov predpokladáme hlavne na začiatku III. fázy, v ktorej aspoň zakrátko jestvuje snaha vyrobiť keramiku solídnejších foriem, upomínajúcich na dobu rozkvetu. Niektoré z týchto tvarov sú i zdobené. Nádoba z hr. č. 50 (tab. V, 3) má na maximálnej vydutine trojice vtlačených jamôk. Urna z hr. č. 57 (tab. V, 6) je na vydutine zdobená štyrmi, znútra slabo vytlačenými výčnelkami.

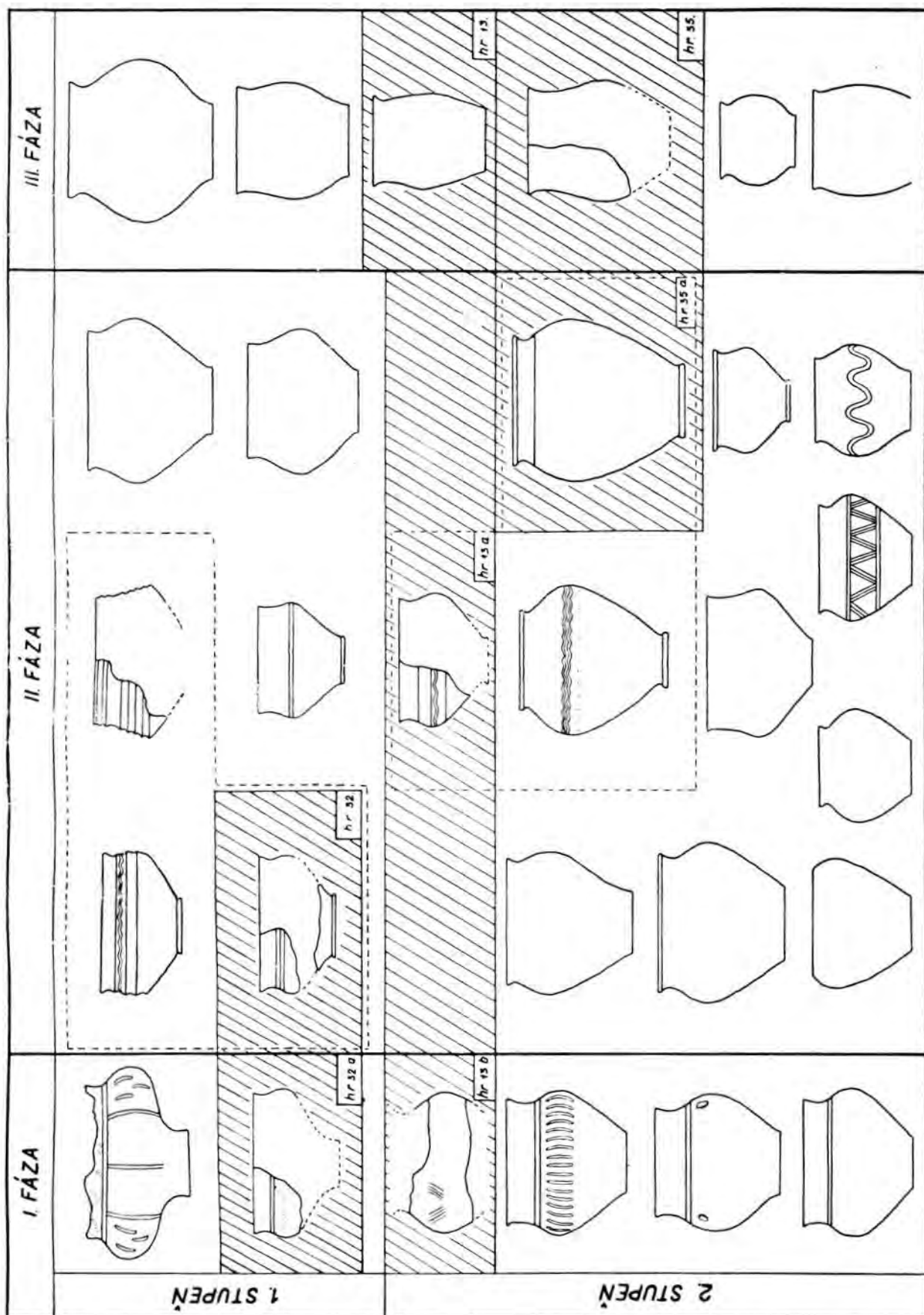
Zriedka sa vyskytuje i tradícia výzdoby na kruhu točených nádob v podobe rytých vlnoviek (tab. IX, 20, 23, 24). Tradíciu výzdoby na kruhu točených nádob vidíme i vo výzdobe urny z hr.

č. 44, ktorá má na maximálnej vydutine široký, prstom vtlačený asymetrický vlnovkový obvodový žliabok (tab. V, 9); podstava tejto nádoby je zdobená plytkými žliabkami v podobe kríža.

Druhou formou, nesporne patriacou už do doby sťahovania národov, sú dvojkónické hrnce, s vydutinou v polovici výšky (tab. V, 1, 2, 4, 7, 8), s príkro stúpajúcou hornou časťou, s ostro von vyhnutým okrajom (obr. 18). Jedinú reminiscenciu na tvary vytočené na kruhu možno snáď vidieť v nábehoch na odsadenie dna (tab. V, 1, 4, 5). Ojedinele sa vyskytuje tzv. nomádsky hrnček (tab. V, 5).

Klasické nádoby III. fázy a dvojkónické hrnce s baňatosťou v polovici výšky (prípadne nižšie) boli zhotovené oveľa nedbalejšie než hrnce kladené na rozhranie II. a III. fázy, z horšie vyplaveného, slabo vypáleného materiálu. Je to „drobivá“ keramika v pravom slova zmysle.

Výzdoba na týchto hrncoch vyskytuje sa iba ojedinele. Urna z hr. č. 37 bola zdobená nad vydutinou obvodovou, nepravidelne rytou lomenicou a zvislými, asymetricky polooblúkovite usporiadanými ryhami, striedavo v každom druhom trojuholníkovom poli, vytvorenom lomenicou. Urna z hrobu č. 11 bola zdobená asi na štyroch miestach (nad vydutinou) podkovovitým, dolu otvoreným, prstom urobeným žliabkom (tab. VII, 17). Dno tejto nádoby bolo na vnútornej strane zdobené vtlačenými, do kruhu umiestnenými jamkami (tab. VII, 16). Vyskytujú sa však pretláčané okraje (obr. 18, č. 3). Tvar z hrobu č.

Obr. 19. Očkov, pohrebisko. Relativná chronológia keramiky na základe vertikálnej stratigrafie. Urny vo vyšrafovaných obdĺžnikoch sú z hrobov so superpozíciou. Tvary ohraničené prerušovanou čiarou sú vytočené na kruhu. Kresba J. Paulík.

55 má zhrubnutý, vodorovne zrezaný okraj. Súvisí s ním pravdepodobne i súdkovitá forma (obr. 15, č. 3) s vodorovne zrezaným ústím.

Ktoré formy patria najmladšiemu obdobiu III. fázy, nemožno zatiaľ rozhodnúť, pretože západná, najmladšia časť pohrebiska nebola dosiaľ celá preskúmaná.

DATOVANIE KERAMIKY A POHREBISKA

Problémy pôvodu a vývoja keramiky

Robiť absolútnu chronológiu pohrebiska v Očkove je veľmi obťažné. Predmety z hrobov (obr. 4) ohňom, prípadne hrdzou veľmi poškodené, neposkytujú takmer nijakých záchytných bodov. Pri určovaní dolnej hranice pohrebiska máme k dispozícii iba nálezy z rozrušenej vrstvy. Je to predovšetkým bronzová spona tvaru Almgren 43 (obr. 9, č. 4).⁷⁶ Z pravej strany stredného Podunajska uvádza analogické nálezy E. Patěková⁷⁷ a zaraďuje ich (nie celkom oprávnené) medzi kolienkovité spony, a to medzi tie, ktorých pôvod treba hľadať v Slobodnej Germánii. Domnievame sa, že v našom prostredí treba tieto spony klásť na koniec 2. alebo na začiatok 3. storočia. Do prvej polovice tretieho storočia hlásia sa i zlomky importovanej keramiky (obr. 5, č. 2, obr. 6, č. 6) a pravdepodobne niekde sem treba zaradiť i väčšinu rozmanite zdobených črepov s čierne hladeným povrchom, zaradených do I. stupňa I. fázy. Početné analógie k tomuto materiálu sú známe z Čiech.⁷⁸ Z moravských nálezov z pohrebísk v Kostelci na Hané⁷⁹ a v Šaraticiach pri Brne,⁸⁰ začiatok ktorých je kladený niekde do polovice 3. storočia, sa takáto bohato zdobená keramika nevyskytuje. Nazdávame sa teda, že táto keramika na pohrebisku v Očkove patrí prevažne do 1. polovice 3. storočia a že prichádza sem zo západu.

Domnienku, že by táto bohato zdobená keramika, prevažne úžitkového charakteru, mohla prípadne pochádzať z nejakého blízkeho, s pohrebiskom súčasného alebo staršieho rozrušeného sídliska, nemožno vylúčiť, avšak zatiaľ niet nijakých dôvodov ani pre jej prijatie.

Počiatok pochovávania na pohrebisku v Očkove zatiaľ nevieme presnejšie určiť. Bolo to pravdepodobne rané 3. storočie, pričom nie je vylúčený ani koniec 2. storočia.

2. polovicu 3. storočia máme zastúpenú aj v keramike (misovitá, v ruke zhotovené vázy — tab. I),⁸¹ aj v sponách (obr. 9, č. 3, 6, 9), ktoré však prechádzajú hlboko i do 4. storočia. Vyskytujú sa hlavne deriváty spôn s podviazanou nôžkou. Prevažujú jednodielne bronzové spony s nôžkou do hrotu vybiehajúcou (obr. 4, č. 14; obr. 9, č. 2, 5, 8, 12) s pravidelne klenutým lučíkom, niektoré

metopovite zdobené; vždy so štvorzávitovým vnutím a hornou tetivou. Spony tohto typu, ako posledne dokazuje J. Zeman,⁸² sú bežné až na konci 3. storočia a hlavne v 4. storočí, predovšetkým na území Moravy a na juhozápadnom Slovensku. Železné spony (obr. 4, č. 5, 8, 9, 13; obr. 10, č. 1, 2; obr. 9, č. 9, 11, 13, 14) sú neúplné, značne poškodené hrdzou a tak ich použitie pre absolútnu chronológiu je minimálne. Považujeme ich tak isto ako spony bronzové za deriváty spôn s podviazanou nôžkou z 2. polovice 3. a zo 4. storočia.

Misovité vázy (tab. I), ako i misovité, vypuklými zdobené urny na nôžke, kladie Beninger⁸³ do západoslovenskej skupiny Dolné Lovčice, na koniec 3. a do 1. polovice 4. storočia. Jeho datovanie sa opiera iba o jediný hrobový celok, a to o prvý kniežací hrob zo Stráži. Pritom nádoba, pochádzajúca z tohto hrobu,⁸⁴ predstavuje dosiaľ skôr typ ojedinelý ako všeobecný. Podľa nášho názoru skupina Dolné Lovčice s tými formami keramiky, ktoré uvádza Beninger,⁸⁵ nezaberá celú mladšiu dobu rímsku, ale predovšetkým 3. storočie.

Nemáme nijaké vnútorné oporné body ani pre absolútne datovanie keramiky II. fázy, predovšetkým pre stanovenie počiatku výroby nádob zhotovených na kruhu. Je tu však možnosť oprieť sa o jeden závažný fakt, a to o to, že v kniežacích hroboch z konca 3. storočia zo Stráži, vzdialených od Očkova iba 6 km, sa keramika na kruhu točená nevyskytuje. Predpokladáme teda, že na kruhu zhotovené keramické výrobky v dobe, z ktorej pochádzajú kniežacie hroby v Strážoch, v oblasti stredného Považia ešte rozšírené neboli. Tá okolnosť, že v Strážoch máme do činenia s hrobmi s rozdielnym pohrebným rítom je závažná a mohla by rozhodnúť celú otázku negatívne. Avšak keď uvážime, že v kniežacích hroboch zo Stráži máme nádobu, zhodnú s keramikou, ktorá sa v Očkove hlási do I. fázy a keď v kostrovom pochovávaní v Strážoch vidíme iba záležitosť sociálnu a nie etnickú, táto námietka odpadá. Začiatok masového výskytu na kruhu točenej keramiky v Očkove predpokladáme na začiatku 4. storočia.

V názoroch na vznik, vývoj i datovanie na kruhu točených nádob z doby rímskej a z doby sťahovania národov panuje značná rôznosť. Najstarší je názor J. Jahnna,⁸⁶ ktorý v keramike tohto druhu zo Sliezska videl formy, vzniknuté pod vplyvom výrobkov z rímskych provincií a dával ich do 4. storočia. B. Richtofen,⁸⁷ ktorý sa zaoberal predovšetkým nádobami s okružím (*Krausengefässe*), hľadal vzory pre prvotné formy na kruhu točenej pozdnerímskej keramiky v oblasti dáckych vplyvov. Naproti tomu J. Antoniewicz⁸⁸ pokúšal sa odvodiť prototypy poľskej

sivej keramiky z okruhu gótskej kultúry na Ukrajinu. R. J a m k a⁸⁹ odmieta A n t o n i e w i c z o v názor poukázaním na fakt, že v Poľsku vystupuje sivá keramika už okolo r. 250 (v hrobe z Komorowa), teda skorej ako na Ukrajinu. Prikláňa sa k názoru, že pre poľskú oblasť mali zásadný význam vzory okruhu dáckej kultúry, najmä nádob s vhladeným ornamentom. Významnú úlohu pritom, podľa R. J a m k u, pre oblasť západného Poľska a Sliezska mohol zohrať aj vplyv hrnčiarskej techniky kultúry lipickej⁹⁰ z 1. a 2. storočia, ktorá tak isto pozná sivú, na kruhu vytočenú keramiku, zdobenú vhladenými vzormi. Pôvodom na kruhu točených nádob, so zreteľom na našu oblasť, prvý sa obšírnejšie zaoberal E. B e n i n g e r.⁹¹ Jeho nešťastím vyplývajúcim z nedostatku nálezov bolo, že nemohol ešte rozpoznať, že na kruhu točené nádoby vystupujú v strednej Európe nielen v dobe sfahovania národov, ale i v pozdnej dobe rímskej. Pôvodne videl E. B e n i n g e r korene výroby na kruhu točených nádob v laténskej keramike pontskej oblasti, kde ju prevzali Góti. Západní Góti podľa neho túto keramiku preniesli do oblasti Sedmohradska a odtiaľ pozdĺž Karpát sa šírila na severozápad. Novšie B e n i n g e r o v e názory na pôvod keramiky zhotovenej na hrnčiarskom kruhu nachádzame v jeho práci o germánskych nálezoch na Slovensku.⁹² Tu pripúšťa, že istý vplyv na kvádsku výrobu keramiky išiel priamo z provincií, no rozhodujúci vplyv naďalej pripisuje gótskym dielňam. Rozoberá tu A l f ö l d i h o⁹³ teóriu o vzniku výroby na hrnčiarskom kruhu na území Uhorska a zhoduje sa s ním v názore, že vo výzdobe obnovuje táto výroba čiastočne tradície laténske a že už v priebehu 4. storočia vnika do strednej Európy z východu. Neuznáva však A l f ö l d i h o teóriu o rozšírení techniky hrnčiarskeho kruhu Húňmi. Zaujímavý je vývoj názorov na túto otázku u W. S c h u l z a. V minulosti,⁹⁴ i keď neuznával B e n i n g e r o v u teóriu o príchode techniky hrnčiarskeho kruhu až z Pričernómoria, predsa videl jej kolísku v Sedmohradsku, v sarmatskom prostredí, za silného vplyvu z provincií. Pokiaľ ide o nálezy zo stredného Nemecka z doby okolo r. 300, nesúhlasil s B e n i n g e r o v o u námietkou, že tu ku vzniku na kruhu točených nádob dochádza impulzami zo západu, z oblastí bezprostredných vplyvov porýnskych dielní. Vychádzajúc z faktu, že vleštený ornament, vyskytujúci sa na nádobách z Leuny, je masove zastúpený v Sedmohradsku, pôvod tejto keramiky hľadal W. S c h u l z v uvedenom území a nie na západe. Novšie v štúdií o nálezoch z Leuny⁹⁵ pripúšťa S c h u l z už možnosť prenikania techniky výroby na kruhu točených nádob do stredného Nemecka zo západu. Východného gótskeho pôvodu však podľa neho je vleštený ornament, keďže od-

vodzovať ho od laténskej keramiky, ktorá síce túto výzdobnú techniku pozná, ale je časovo značne vzdialená, sa mu zdá neúnosné. Nesprávnosť názorov nemeckých bádateľov, podľa ktorých znalosť hrnčiarskeho kruhu a vlešteného ornamentu bola nesená juhovýchodným prúdom, dokazoval B. S v o b o d a.⁹⁶ Upozornil na to, že v mladšej dobe rímskej všetky severné okrajové oblasti rímskeho impéria, ba dokonca i vzdialená Británia, poznajú výrobu na kruhu točených nádob s vhladenými vzormi. B. S v o b o d a vidí vo výrobe tohto tovaru doklad oživenia starých keltských tradícií, vyvolaného impulzom z provincií.

Početné nálezy tejto keramiky v západnej časti stredného Považia (v Očkove doložených asi 200 na kruhu točených nádob; nálezy z hrobov z Abrahámu,⁹⁷ Moravského Lieskového,⁹⁸ zo sídlisk v Cíferi, Zelenči,⁹⁹ Trebaticiach, Ostrova)¹⁰⁰ svedčia o prítomnosti domácich vyspelých hrnčiarskych dielní, vyrábajúcich túto keramiku.¹⁰¹

Neobyčajne bohatý výskyt na kruhu točenej keramiky je v 4. storočí i na Morave (Kostelec na Hané, Hrubčice, Šaratice, Velatice, Velké Nemčice, hrnčiarska dielňa Jiřikovice a iné).¹⁰² Je nesporné, že keramika, zhotovovaná na hrnčiarskom kruhu, sa v 4. storočí v oblasti západného Slovenska a na Morave masove vyrábala.

Hojné nálezy v juhozápadnom Poľsku, v Sliezku a na Morave by mohli podporovať domnienku, že technika výroby keramiky na hrnčiarskom kruhu prichádza k nám z juhopoľskej oblasti, teda z okruhu vplyvov kultúry lipickej. Keď však vezmeme do úvahy, že v poľskosliezskej oblasti vystupuje táto keramika zväčša až v pokročilom 4. storočí, ponajviac v kostrových hroboch a keď máme na zreteli, že u nás sa zjavuje iba nová technika bez nového nositeľa, môžeme tento predpoklad zamietnuť. Nie je vylúčené, že ďalšie výskumy ukážu, že postup tejto techniky pozdĺž jantárovej cesty bol práve opačný.

Nazdávame sa, že podstatný podiel na vzniku tejto výroby treba pripísať vplyvom rímskoprovinciálnych dielní (hlavne panónskym), pracujúcich na laténskych tradíciách, ktoré v pokojnom období vývoja stredného Naddunajska v 1. polovici 4. storočia našli v našej oblasti neobyčajne živnú pôdu. Vplyvy provincií, ktoré možno sledovať vo výzdobe (tab. IX, 21, 22; tab. X, 3), v tvare i dokonalejšej technickej výrobe jasne ukazujú, že niet dôvodov hľadať pre našu oblasť impulzy k výrobe na kruhu točených nádob mladšej doby rímskej na juhovýchode a spájať ich až s pohybmi gótskymi a alanskými alebo húnskymi, ani hľadať ich na severe v prostredí juhopoľskom. Výskyt centier na kruhu točenej keramiky v 4. storočí takmer vo všetkých okrajových oblastiach na severe od rímskeho impéria dokazuje, že k výrobe tejto kera-

miky dochádzalo za podobných podmienok na rôznych miestach nezávisle od seba.

Podobnosť výzdoby vlnkou na pozdnerímskych na kruhu vytočených nádobách s výzdobou slovanskej keramiky bola v minulosti už neraz zdôrazňovaná i nemeckými bádateľmi.¹⁰³ W. B o e g e¹⁰⁴ videl v začiatkoch slovanskej hrnčiarskej výroby ohlas pozdnerímskych, na kruhu točených, vlnkou zdobených nádob („ohlas pozdne germánskych foriem“), ktoré síce postupne v dobe sťahovania národov zhrubli, avšak zaneďho na to opäť nadobudli vysokého stupňa výroby, foriem i výzdoby. Posledne na význam pozdnerímskej hrnčiarskej výroby pre vývoj slovanskej keramiky poukázal J. E i s n e r.¹⁰⁵ Nálezy z Očkova sú určitým prínosom i do tejto problematiky.

V ruke zhotovené nádoby, napodobňujúce keramikou vytočenú na kruhu, zaraďujeme v Očkove na základe predpokladu súbežnosti oboch druhov do 4. storočia. Sem kladieme i kónické misky s náznakovite dovnútra zahnutým okrajom.¹⁰⁶ Vyššie misky tohto tvaru, ktoré H. P r e i d l¹⁰⁷ a W. M a t h e s¹⁰⁸ nazývajú „pozdnerímskymi“ a E. B e n i n g e r „svévkymi hrncami“, bývajú vyvodzované z Polábia. Na pohrebisku v Pritzler v Mecklenburgsku¹⁰⁹ vystupujú tieto hrnce v horizonte B a najmä v horizonte C, teda v rokoch 300–450.

Pre určenie hornej hranice výskytu na kruhu točených nádob v Očkove nemáme spoľahlivých meradiel. Je evidentné, že k zániku vyspelých hrnčiarskych dielni na pravej strane stredného Váhu mohlo dôjsť iba v dôsledku významných hospodárskych a spoločenských zmien. Mohlo to byť iba na počiatku doby sťahovania národov, keď do stredného Podunajska vnikajú Húnmi z juhovýchodu tlačené gótske, alanské a herulské vojenské družiny. Ťažko rozhodnúť, či dochádza k zániku hrnčiarskych dielni hneď pri prvom náraze doby sťahovania národov (teda v poslednej štvrtine 4. storočia) alebo až po odchode Kvádov, berúcich účasť spolu s panónskymi Alánmi vo výprave vandalského kráľa Godigisela, vedenej r. 401 na západ.¹¹⁰ Poslednú možnosť považujeme za pravdepodobnejšiu. Predpokladáme, že odišla iba vládnuca kvádská časť obyvateľstva pochovaného v Očkove. Podrobené domáce obyvateľstvo a snád i časť Kvádov tu zostala,¹¹¹ avšak v pohnutých dobách sťahovania národov nebola schopná udržať výrobu hrnčiarskych dielni, a preto vyrábala hrubšie, nedokonalé hrncovité nádoby.

Možnosť, že tieto hrncovité urny sú iba výrazom veľkej sociálnej nerovnosti a teda možnosť ich časovej súbežnosti s nádobami zhotovenými na kruhu je hodná uvažovania. Podporovala by ju i tá skutočnosť, že v niektorých v ruke zhotovených urnách hrncovitých tvarov sa našli cudzie

črepy, nepochybne milodary, z nádob vytočených na kruhu. Superpozícia hrncovitej urny v hrobe č. 13 a 35 nad rozrušenými, na kruhu vytočenými urnami svedčí však o časovej následnosti. Zostáva ešte vysvetliť prítomnosť cudzích starších črepov v hrncovitých urnách. Domnievame sa, že ide o milodary. Črepy na kruhu vytočenej keramiky – to bolo v Očkove pravdepodobne jediné, čo upomínalo v pohnutých dobách sťahovania národov na nedávne obdobie rozkvetu hrnčiarskych dielni.

Analogické chudobné žiarové hroby v hrubších hrncovitých a v ruke zhotovených urnách sú známe i z južnej Moravy. I. L. Č e r v i n k a ich kladie na koniec 4. storočia a pripisuje ich Germánom.¹¹²

Pôvod dvojkónických hrncov možno hľadať rôznym smerom. Typologické podnety pre ich vznik by sme mohli vidieť rovnako v rímskoprovinciálnych hrncoch¹¹³, ako i vo vplyvoch z východu, počnúc od kultúry lipickej¹¹⁴ cez tzv. sarmatsko-jazygskú keramikú z východného Slovenska¹¹⁵ a Potisia¹¹⁶ alebo vidieť v nich prvok donesený priamo z východu húnym prúdom v dobe sťahovania národov.¹¹⁷ Výskyt týchto prostých hrncov¹¹⁸ na rôznych miestach a v rôznych dobách ukazuje, že k ich vzniku často dochádzalo samostatne, nezávisle od vplyvov zvonka. Nazdávame sa, že tak mohlo byť i v Očkove a za rozhodujúci moment považujeme zánik hrnčiarskych dielni v oblasti stredného Považia. Zatiaľ je nejasné, akú úlohu pri vzniku týchto nedokonalých a v mnohom ohľade nomádske hrnce pripomínajúcich foriem zahral vplyv, nesený Húnmi z juhovýchodu.

Dokedy trvalo pochovávanie v Očkove, nemožno presne rozhodnúť. V nedokonalých hrncovitých dvojkónických urnách nájdené predmety: osmičkovitý šperk (obr. 4, č. 7)¹¹⁹ z hrobu č. 55, ako i náramok¹²⁰ a zvyšky krúžkového panciera¹²¹ (obr. 5, č. 3, 4) z hrobu č. 47 ukazujú na 5. storočie. Predpokladáme, že pochovávanie v rodových skupinách v Očkove trvalo permanentne s tým istým pohrebným ritom najmenej 200 rokov. V svojej staršej fáze predstavuje Očkov skupinu Dolné Lovčice, ktorá podľa nášho názoru nezahŕňa celú mladšiu dobu rímsku na západnom Slovensku, ako to vymedzil B e n i n g e r, ale predovšetkým 3. stor. Ako ukazujú nálezy strednej fázy v Očkove, 4. storočie je obdobím vrcholného rozvoja barbarskej keramiky na západnom Slovensku. Analogické nálezy z Moravy (Šaratica, Kostelec na Hané) svedčia, že pre 4. storočie treba vymedziť niejakú širšiu skupinu, ktorá by zahŕňovala moravské i západoslovenské nálezy.

Definitívne závery bude možno vyniesť až po detailnom spracovaní všetkých nálezov (výskum v Očkove nie je ukončený), ako i porovnávacieho materiálu z celého západného Slovenska a územia

Moravy. Konfrontácia týchto výsledkov s historickými prameňmi poskytne nepochybne dôležité poznatky pre stanovenie vzájomných chronologických, spoločenských i hospodárskych vzťahov Germánov a dosiaľ bližšie neznámeho domáceho

obyvateľstva, ktoré tu nepochybne bolo, i keď dosiaľ nevieme bezpečne vyčleniť jeho podiel na materiálnej kultúre a ktoré zohralo iste dôležitú úlohu i v nasledujúcom období pri formovaní našej najstaršej slovanskej kultúry.

Poznámky

¹ K histórii kaštieľa i rodu Ocskayovcov pozri Jedlicska P., *Kiskárpáti emlékek Eleskötöl — Vágújhelyig*, II. diel, Eger 1891, 445 a. n.; *Nyittravármegye a Magyarországi vármegyei és városai állandó munkatársainak bizottsága*, Budapest 1898, 164—165; Révay nagy lexikona, XIV. diel, Budapest 1916, 639—640.

² Nálezisko bolo známe už pred r. 1914. Viď Krascse-nits G., *Csejte és környéke*, Vágújhely 1914, 10—11. Najstarším nálezom je pravdepodobne urna, získaná niekedy r. 1912 dolnolapašovským farárom F. Šándorfim, opísaná v odstavci III.

³ Krieglér K., *Funde aus dem Waagtal*, Sudeta V, 1929, 128.

⁴ Hlbokú orbu parným pluhom tu robili iba do r. 1921, keď pri prvej pozemkovej reforme dochádza k parcelácii a vlastníkom pozemku sa stáva obec Korytné.

⁵ Hľadanie pokladov dosiahlo vrcholu r. 1931, keď Š. Farkaš, občan cigánskeho pôvodu, „objavil“ plány od pokladov a za značnej finančnej podpory miestnych mecénov započal s viacerými robotníkmi „výskum“ (bližšie o tom pozri v Spisovni býv. Krajského súdu v Trenčíne, odd. VI, č. 1145/31). Podľa výpovedí miestneho obyvateľstva boli pri týchto „vykopávkach“ nájdené početné urny, keďže však neobsahovali dukáty, ale iba kosti, nemal o ne nikto záujem a robotníci ich porozbíjali.

⁶ Beninger E., *Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei*, Liberec a Lipsko 1937, 34, č. 25; ďalej uvádzam len Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*.

⁷ Kolník T., *Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej v Očkove pri Piešťanoch*, Archeologické rozhledy VI, 1954, 344.

⁸ Podobná nádoba ako uvádza K. Krieglér (*Funde aus dem Waagtal*, Sudeta V, 1929, 129), nachádzala sa i vo Vildomcovej zbierke v Bozkovskej a bola nájdená v Steliciach.

⁹ Loubal A., *Neolit a eneolit v Jedlicskej zbierke*, Kultura V, Trnava 1933, 591.

¹⁰ Nálezy sú označené lokalitou Korytné, ale bezpečne pochádzajú z pohrebiska v Očkove. K záмене názvov došlo tým, že pohrebisko leží nad tehelnou, ktorú odkúpila obec Korytné, avšak v chotári obce Očkov.

¹¹ Podobná svojím tvarom nádobke z Púchova, vyobrazenej J. Eisnerom v *Slovensko v pravěku*, tab. LXXXI, 12.

¹² Nálezy v trenčianskom múzeu netvorí pravdepodobne obsah jediného hrobu, ako to uvádza V. Budinský-Krička v *Zpráve o terénných výskumoch Štátného archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine, podniknutých v r. 1939—1945*, Historica Slovaca III—IV, 1945—1946, 260 a. n.

¹³ Kaspárek M. U., *Vorgeschichtliche Funde aus der Slowakei*, Sudeta 10, 1934, 29—30, obr. 2. V Ondrouch, *Limes Romanus in Slovensku*, Bratislava 1938, 104, 106 mylne uvádza, že v múzeu v Piešťanoch sú z Očkova uložené bronzové nádoby, pracka a sklenená perla.

¹⁴ Rozbor uhlikov robil E. Krippel z Geologického ústavu Dionýza Štúra v Bratislave.

¹⁵ Určil C. Ambroz z Archeologického ústavu SAV v Nitre.

¹⁶ Podobné kovanie zo Zemianskeho Podhradja je uložené v SNM v Martine. V dierkach tohto kovania sú zavesené retiazky z bronzových ohníviok. Zatiaľ je ťažko určiť, k čomu tieto kovania slúžili; analógie nemáme, ale pravdepodobne ide o polovicu nejakej bronzovej zápony. Tento predpoklad podporuje i gombíkovitá hlavička na kĺčku, ktorá sa celkom dobre mohla zaklenúť do prímieranej dierky v druhej časti kovania, ktorého tvar zatiaľ nepoznáme.

¹⁷ Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*, 34, č. 25.

¹⁸ Podľa E. Šimeka (*Velká Germanie Klaudia Ptolemaia*, sv. IV., Brno 1953, 551) hroby s jedinou nádobou — popolnicou — sú charakteristické pre hermundurské pohrebiská doby rímskej v stredných a severných Čechách a v saskom Polabí. Ďalej uvádzam len Šimek E., *Germanie IV*.

¹⁹ Bývala v nich buď potrava pre mŕtveho, alebo boli používané pri trýzne a pri pohrebe boli hádzané do hrobu. Podobné zistenie uvádza S. Jasnosz, *Cmentarzysko z okresu późno-lateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyni*, *Fontes praehistorici II*, 1951, Poznań 1952, 248. Ďalej uvádzam len Jasnosz S., *Wymysłowo*.

²⁰ Preidel H., *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger*, O. Kassel 1930, 330. Ďalej uvádzam len Preidel H., *Kulturen I*.

²¹ Wegewitz W., *Die langobardische Kultur im Gau Moswid (Niederelbe) zu Beginn unserer Zeitrechnung*, *Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen II*, 1—2, Hildesheim a Leipzig 1937, 83.

²² Beltz R., *Das Urnenfeld von Körchow*, *Jahrbuch des Vereins für mecklenburgische Geschichte* 85, 1911, 70.

²³ Hostmann Ch., *Der Urnenfriedhof bei Darzau in der Provinz Hannover*, Braunschweig 1874, 119 a. n. Ďalej uvádzam len Hostmann Ch., *Darzau*.

²⁴ Eichhorn G., *Der Urnenfriedhof auf der Schanze von Grossromstedt*, Mannus — Bibliothek, č. 41, Leipzig 1927, 233 a. n. Ďalej uvádzam len Eichhorn G., *Grossromstedt*.

²⁵ Šneidrová K., *Pohřebiště v Tišicích. K problematice pohřebního ritu ve starší době římské*, Referáty o pracovných výsledcích československých archeológů 1955, část I., Liblice 1956, 115.

²⁶ Schuldt E., *Pritzier ein Urnenfriedhof der späten römischen Kaiserzeit in Mecklenburg*, Berlin 1955, 94, 97. Ďalej uvádzam len Schuldt E., *Pritzier*.

²⁷ Schuldt E., *Pritzier*, 94, 97.

²⁸ Gottwald A., *Archeologický výskum na Prostějovsku v roku 1931*, odtlačok z Ročenky národopisného a priemyslového musea mesta Prostějova a Hané, IX, Prostějov 1932, 39. Ďalej uvádzam len Gottwald A., *Výskum na Prostějovsku 1931*.

²⁹ Preidel H., *Kulturen I*, 332.

³⁰ Heintzel W., *Zeitschrift für Ethnologie* XIII, 1881, 241 a. n.

³¹ Eichhorn G., *Grossromstedt*, 233.

³² Stokar W., *Untersuchung eines Harzrestes aus einer lateinzeitlichen Urne von Bad Nauheim*, *Nachrichtenblatt für deutsche Vorgeschichte* 1935, 141 a. n.

³³ Eichhorn G., *Grossromstedt*, 223 a. n.

³⁴ Hostmann Ch., *Darzau*, 119 a. n.

³⁵ Behn G., *Neue Erkenntnisse über westgermanische Bestattungssitten*, Forschungen und Fortschritte 24, 1948, 275 a. n.

³⁶ Zvyk hádzať hruď hliny do hrobu je hojne doložený i v novoveku.

³⁷ Schuldt E., Pritzler, 98.

³⁸ Za možnosť štúdia materiálu z tohto pohrebiska vďačí dr. J. Poulikovi a dr. V. Hrubému.

³⁹ Gottwald A., *Výskum na Prostějovsku*, 1931, 31.

⁴⁰ V. B. *Predhistorické a staroslovanské nálezy z Vel. Grobu* (okr. Modra) v Slovenskom národnom múzeu. SMSS 43—45, 1949—1951, 106, pozn. 17.

⁴¹ Vtáčie kosti zistil v hrobách aj S. Jasnosz vo Wymysłowe (Jasnosz S., *Wymysłowo*, 248) E. Schuldt na pohrebisku v Pritzler (Schuldt E., Pritzler, 99) a A. Gottwald v Kostelci na Hané (Gottwald A., *Výskum na Prostějovsku* 1931, 39).

⁴² Rozbor uhlika, robený E. Krippelom z Geologického ústavu v Bratislave, ukázal výskyt nasledovných drevín: bršlen (*Evonymus sp.*) z hr. č. 17; kalina siripútka (*Viburnum lantana*) z hr. č. 41; javor mliečny (*Acer platanoides*) z hr. č. 13 a 38; jaseň mannový (*Fraxinus ornus*) a kľosť peristý (*Staphylea pinnata*) z rozrušenej vrstvy. Výskyt týchto druhov ukazuje na podnebie podobné dnešnému alebo o niečo teplejšie (*Staphylea pinnata*, *Fraxinus ornus*).

⁴³ Niektoré z týchto okruhuľakov mohli slúžiť ako kamene ku kresaniu ohňa alebo ako brúsky.

⁴⁴ Šimek E., *Germania IV*, 550—551.

⁴⁵ Porovnaj: Pič J. L., *Starožitnosti země České*. II. díl — *Čechy na úsvitě dějin*, sv. 3. *Žárové hroby v Čechách a příchod Čechů*, Praha 1905, 90. Ďalej uvádzam len Pič J. L., *Starožitnosti II*, 3.

⁴⁶ Petersen E., *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*. Vorgeschichtliche Forschungen II, 2, Berlin 1929, 5.

⁴⁷ Žárové jamové hroby boli doteraz na našom území zastúpené iba jediným hrobom z Lábu. (J. Eisner, *Žárové pohřebiště ze starší doby římsko-provinciální v Lábu*. Obzor prehistorický V—VI, 1926—27, 53—60). Táto skutočnosť je pravdepodobne do veľkej miery zapríčinená nedostatočným výskumom.

⁴⁸ Hochmann K., *Brandgräber im Kreise Teltow*, Mannus 21, 1929, 158—163; Uslar R. von, *Westgermanische Bodenfunde des ersten bis dritten Jahrhunderts nach Christus aus Mittel- und Westdeutschland*, Berlin 1938, 168 (ďalej uvádzam len Uslar R. von, *Westgermanische Bodenfunde*); Šneidrová K., *Pohřebiště v Tišicích. K problematice pohřebního ritu ve starší době římské*. Referáty o pracovných výsledcích československých archeológů za rok 1955, časť I, Liblice 1956, 117.

⁴⁹ Hochmann K., *Brandgräber im Kreise Teltow*, Mannus 21, 1929, 158—163.

⁵⁰ Jasnosz S., *Wymysłowo*, 245 a. n. Tu v pozn. 35 i početná ďalšia literatúra.

⁵¹ Schuldt E., Pritzler, 12. Urny bez kostí vyskytli sa v Kostelci na Hané, napr. hr. 387; Gottwald A., *Výskum na Prostějovsku* 1931, 32.

⁵² Petersen E., *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*. Vorgeschichtliche Forschungen II, 2, Berlin 1929, 6.

⁵³ Okulicz J., *Cmentarzysko z III—V w. naszej ery z miejscowości Netta, pow. Augustów*. Wiadomości Archeologiczne, t. XXII, Warszawa, 1955, 290.

⁵⁴ Roeder F., *Die sächsischen Fenstergefäße der Völkerwanderungszeit*. Bericht der röm.-germanischen Kommission XVIII, Frankfurt 1928, 149—187.

⁵⁵ Voigtmann K., *Die westmasurischen „Loch- und „Fensterurnen“*. Alt — Preußen 1941, 36—46.

⁵⁶ Podobný nálež zistil i S. Jasnosz (Jasnosz S., *Wymysłowo*, 249; tu v pozn. 35 i ďalšia literatúra).

⁵⁶ V Darzau bolo zistené žiarovisko 2×2,15 m (Hostmann Ch., *Darzau*, 119 a. n.); vo Wymysłowe bolo 3×4 m veľké (Jasnosz S., *Wymysłowo*, 248 a. n.); v Kostelci na Hané zistil A. Gottwald elipsovitú žiaroviskovú rozmerov 3×2,5 m (Gottwald A., *Výskum na Prostějovsku*, 35).

⁵⁷ Petersen E., *Frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*. Vorgeschichtliche Forschungen II, 2, Berlin 1929, 5. Podľa E. Petersena je to typický germánsky zvyk.

⁵⁸ Poulik J., *Jižní Morava země dávných Slovanů*, Brno 1948—1950, 24. Ďalej uvádzam len Poulik J., *Jižní Morava*.

⁵⁹ Gottwald A., *Výskum na Prostějovsku*, 1931, 22.

⁶⁰ Preidel H., *Kulturen I*, 330.

⁶¹ Uslar R. von, *Westgermanische Bodenfunde*, 151, 167.

⁶² Schuldt E., Pritzler, 13.

⁶³ Okulicz J., *Cmentarzysko z III—V. w. naszej ery z miejscowości Netta, pow. Augustów*. Wiadomości Archeologiczne, XXII, Warszawa 1955, 293.

⁶⁴ Výčnelky sú buď nalepené (tab. VI, 18, 19, 21, 24) alebo znútra vytlačené (tab. VI, 16, 17).

⁶⁵ Analógie k érepm tak zdobeným nepoznáme ani z nášho územia ani z oblastí susedných.

⁶⁶ Beninger E.-Freising H., *Die Germanischen Bodenfunde in Mähren*, Liberec 1933, 73 a. n.

⁶⁷ Poulik J., *Jižní Morava*, 24, obr. 75 a—b. Na Slovensku početné kolienkovité hrnčiarne ucha sú v sídliskovom materiáli z Cífera, uloženom v súkromnej zbierke dr. inž. Š. Janšáka v Bratislave. Jediná urna s kolienkovitými uchami sa našla v Chotíne. Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*, 14, 115, obr. 221.

⁶⁸ Výzdobu vkolkovanými rozetkami máme v slovenských nálezoch z doby rímskej doloženú z Agátového dvora pri Veľkom Pešku a zo Želiezoviec. Mitscha — Märheim H. — Pittioni R., *Zur Besiedlungsgeschichte des unteren Grantaes*, MAGW 64, Viedeň 1924, 108, 109, 166, 167.

⁶⁹ Čo sa týka vzájomného pomeru misovitých a vázovitých tvarov, predpokladáme ich časovú súbežnosť, hoci nie je vylúčené, že budúci dôkladný rozbor ukáže, že vázovité tvary sú o niečo mladšie. Je pozoruhodné, že na pohrebisku v Kostelci na Hané vázovité urny nestretáme a v Šaraticiach ich poznáme iba ojedinele (Poulik J., *Jižní Morava*, obr. 77). E. Beninger sa domnieva, že tento tvar patrí do strednej 4. storočia. Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*, 121.

⁷⁰ Prstenec nie je vytvorený nalepením, ako je to zvykom u laténskej keramiky (Svoboda B., *Pozdněřímské na kruhu točené nádoby v Čechách*, Historica slovaci V, Eisnerov sborník, Bratislava 1947, 90), ale je urobený hrnčiarovým trojuholníkom priamo pri točení.

⁷¹ V Poľsku nazývaná „ceramika siwa“. Reymann T., *Problem ceramiky siwej na kole toczonej na tle odkryt w górnym dorzeczu Wisły*, Wiadomości Archeologiczne XIV, 1936, 147—173, Warszawa 1936. Jamka R., *Ceramika siwa w świetle zespolów grobowych odkrytych na obszarze Polski środkowej, zachodniej i południowo-zachodniej*, Wiadomości archeologiczne XVI, 1939, 201—209, tab. XXIX. Reedycja Warszawa 1948. Ďalej uvádzam len Jamka R., *Ceramika siwa*.

⁷² Janšák Š., *Hrnčiarstva dielňa z neskorého laténu v Bratislave*, Slovenská archeológia III, 1955, 217—218.

⁷³ Za láskavé informácie o primitívnej výrobe na hrnčiarskom kruhu ďakujem dr. B. Pollovi.

⁷⁴ Napríklad Piotrkowice — Jamka R., *Ceramika siwa*, 206.

⁷⁵ Leuna — Schulz W., *Leuna ein germanischer Bestattungsort der spätrömischen Kaiserzeit*, Berlin 1953, 14 a. n. Ďalej uvádzam len Schulz W., *Leuna*.

⁷⁶ Zo Šaratic pri Brne sú početné urny, tvarovo napodobňujúce na kruhu točené nádoby.

⁷⁶ Almgren O., *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, 2. vyd. Mannus — Bibl. sv. 32, Lipsko 1923, 19—20, tab. II, obr. 43.

⁷⁷ Patek E., *A Pannoniai fibulatipusok elterjedése és eredete* (Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien). *Dissertationes pannonicae*, Ser. II, č. 19, Budapest 1942, 135, 136, 244, tab. XXIII, 14.

⁷⁸ Pič J. L., *Starožitnosti II*, 3, tab. XCVI, tab. XCVII; Hellich J., *Žárové hroby z doby cisárstvá Rímskeho na Poděbradsku*. *Památky archeologické* 31, 1919, 96—97, tab. XIV, 3, 6, 7; Filip J., *Pravěk Československo*, Praha 1948, 299.

⁷⁹ Zeman J., *Datování pohřebiště v Kostelci na Hané podle spon*. Referáty o pracovných výsledcích československých archeológů za rok 1955, část I, Liblice 1956, 123—131. Ďalej uvádzam len Zeman J., *Datování pohřebiště v Kostelci*.

⁸⁰ Poulik J., *Jižní Morava*, 26.

⁸¹ Porovnaj Preidel H., *Kulturen I*, 118 a n., obr. 125; Beninger E. — Freising H., *Die germanischen Bodenfunde in Mähren*, Liberec 1933, 81, obr. 5.

⁸² Zeman J., *Datování pohřebiště v Kostelci*, 127.

⁸³ Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*, 102 a n.

⁸⁴ Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*, 106—115, obr. 207—217.

⁸⁵ Sú to nálezy z Dunajskej Stredy (Eisner J., *Slovensko v pravéku*, Bratislava 1933, 223, tab. LXXIII), Dolných Lovčíc (Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*, 102—105, tab. 18), Bánova (Eisner J., c. d. 211, tab. LXXXIV, č. 2, 4), Stráží (Beninger E., c. d. 106—115, obr. 207—217). Od ukončenia Beningerovej práce pribudli nové nálezy, z ktorých ku skupine Dolné Lovčice možno priradiť nálezy z Abrahámu (Budaváry V., *Pravéke nálezy z Abrahámu pri Sereď v Slovenskom národnom múzeu*. *Sbierka Karola Godoviča*, ČMSS XXIX, 1938, č. 3—4, 7a n., obr. 2, č. 6, 7, 8, 10); Ivánky pri Dunaji (Brouček F., *Pohřebiště z doby římských provincií v Ivánkách pri Dunaji*, SMSS XXXII—XXXIII, 1938—1939, 145—149, Tab. I, II), Štrkovca pri Šoporni (uložené v SM v Bratislave — nepublikované), Bešeňova (uložené v AÚ SAV v Nitre — nepublikované) a Bratislavy (Kraskovská E., *Nález žiarových hrobov v Bratislave*, *Archeologické rozhledy* VIII, 1955, 486—487, obr. 226—228, 369).

⁸⁶ Jahn J., *Funde aus dem vierten Jahrhundert n. Chr.* *Alt Schlesien I*, 1926, 97.

⁸⁷ Richthofen B., *Neue spätgermanische Funde aus Oberschlesien*, *Sitzungsberichte der Anthr. Gesellschaft Wien* 1926—1927, 81—82; Tenze, *Germanische Krausengefäße des 4. Jahrhunderts n. Chr.* aus der Provinz Oberschlesien und ihre weitere Verbreitung, Mannus, VI. Erg. — Band 1928, 86—89; *Zur Zeitstellung und Verbreitung der Tonkräusen mit Wellenverzierung*, AÉ XLV, 1931, 353—354.

⁸⁸ Antoniewicz W., *Ślady kultury gockiej na ziemach słowiańskich do najazdu Hunów*; separ. *Słownik starożytności słowiańskich*, Warszawa 1934, 23. Preberám z článku: Jamka R., *Ceramika śiwa*, 206.

⁸⁹ Jamka R., *Ceramika śiwa*, 206—207.

⁹⁰ Śmieszko M., *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce wschodniej*, Lwów 1934, tab. VI.

⁹¹ Beninger E., *Der westgotisch — alanische Zug nach Mitteleuropa*, Mannus — Bibl. č. 51, Lipsko 1931, 97—102.

⁹² Beninger E., *Bodenfunde Slowakei*, 158—159.

⁹³ Alföldi A., *Funde aus der Hunnenzeit und ihre Sonderung*, *Archaeologia Hungarica* 9, Budapest 1932, 41 a n. Podľa Alföldiho vznikli dve skupiny na kruhu točenej keramiky, jedna priamo pod vplyvom rímskej civilizácie, druhá u Sarmatov.

⁹⁴ Schulz W., *Recenzia práce E. Beningra West-*

gotisch — alanische Zug nach Mitteleuropa, uverejnená v MAGW LXII, 1932, 249—251. Pozri aj Schulz W., *Mitteldeutsche Drehscheibengefäße mit eingeläutetem Muster in spätrömischer Zeit*, *Jahresschrift für Vorgeschichte der sächsisch Thüringischen Länder XVII*, Halle 1929, 58 a nasl.

⁹⁵ Schulz W., *Leuna*, 56—57.

⁹⁶ Svoboda B., *Pozdněřímské na kruhu točené nádoby v Čechách*, *Historica Slovaca V*, Eisnerov sborník, Bratislava 1947, 84—98.

⁹⁷ Budaváry V., *Pravéke nálezy z Abrahámu pri Sereď v Slovenskom národnom múzeu*. *Sbierka Karola Godoviča*, ČMSS XXIX, 1938, 7 a n., obr. 2, č. 5, 9.

⁹⁸ Uložené v SNM v Martine.

⁹⁹ Nálezy z Čífera a Zelenče sú v súkromnej zbierke dr. inž. Š. Janšáka v Bratislave.

¹⁰⁰ V Trebaticiach a v Ostrove zistené vlastným výskumom r. 1955.

¹⁰¹ Z oblasti stredného Slovenska poznáme zatiaľ početnejšie nálezy na kruhu točenej pozdnorímskej keramiky iba zo Sásovej. Bárta J., *Jaskyňa Netopierska a Kaplnka v Nizkých Tatrách a ich rímske osídlenie s antropologickými nálezmi*, *Slovenská archeológia III*, 286—301, tab. VII. Pozoruhodný je i nález na kruhu zhotovenej vazy z Blatnice (prv Turčianskej Blatnice), zdobenej vlnovkou a vkolovanými rozetkami. Budinský-Krička V., *Výtvarný prejav slovenského pravéku*, Turč. Sv. Martin 1942, 33, obr. 25. Samostatná, svojimi vplyvmi na západné Slovensko pravdepodobne nezasahujúca výrobná oblasť na kruhu točených nádob bola v mladšej dobe rímskej i na východoslovenskomadarskom pomedzí (nálezy Seňa, Streda nad Bodrogom).

¹⁰² Poulik J., *Jižní Morava*, 24—31, obr. 9, 10; obr. 76—81. Červinka I. L., *Germani na Moravě*, *Anthropologie XIV*, 1936, 114—115, obr. 10.

¹⁰³ Boege W., *Ein Beitrag zum Formenkreis der wandalischen Irdenware aus der Völkerwanderungszeit*, *Alt Schlesien VII*, 1938, 44—59; Petersen E., *Der Burgwall von Kleinitz Kr. Grünberg*, *Alt Schlesien VII*, 1938, 59—74; Langenheim K., *Der frühslawische Burgwall von Gustau Kr. Glogau*, *Alt Schlesien VIII*, 1939, 104—127.

¹⁰⁴ Boege W., c. d., 57.

¹⁰⁵ Eisner J., *Devínska Nová Ves*, Bratislava 1952, 259, 271 a n. Tu i početná literatúra k tejto problematike. Pozri aj: Eisner J., *Devínska Nová Ves*, *Slovenská archeológia III*, 1955, 305; Váň a Z., *K některým problémům slovanské keramiky*. Referát o pracovných výsledcích československých archeológů za rok 1955, I. část, Liblice 1956, 142 a n.

¹⁰⁶ V Čechách podobné misky datuje H. Preidel do 3.—5. storočia. Preidel H., *Kulturen I*, 83 a n., obr. 101—104.

¹⁰⁷ Preidel H., *Kulturen I*, 85.

¹⁰⁸ Matthes W., *Die nördlichen Elbgermanen in spätrömischer Zeit*, Mannus — Bibl. č. 48, Lipsko 1931, 9.

¹⁰⁹ Schuldt E., *Pritzler*, 30 a n., obr. 166—171.

¹¹⁰ Beninger E., *Die Quaden*, *Vorgeschichte der deutschen Stämme II*, Berlin 1940, 741; Mitscha — Märheim H., *Die germanische Völkerwanderungszeit*, separ. Burgenland, Landeskunde, Wien 1951, 227.

¹¹¹ Beninger E., *Die Quaden*, *Vorgeschichte der deutschen Stämme II*, Berlin 1940, 741.

¹¹² Nález z Trbušán (okr. Ivančice) a 5 hrobov z výkopov J. Palliardiho na Hradišti nad Znojmom. Červinka I. L., *Germani na Moravě*, *Anthropologie XIV*, 1936, 116, obr. 11.

¹¹³ Porovnaj napr. hrncovité tvary z Wien — Leopoldau, Čaky a Rusovíc. — Beninger E., *Die Quaden*, obr. 302, 3; Točík A., — *Výskum v Čáke na Slovensku*, AR III, 1951, obr. 130; Kraskovská E., *Nález rímskeho hrobu v Rusoviciach*, AR III, 1951, obr. 126.

¹¹⁴ Śmieszko M., *Kultury wczesnego okresu epoki ce-*

sarstwa rzymskiego w Małopolsce wschodniej, Lwów 1932, tab. X.

¹¹⁵ Napr. nálezy z Kapušian, Kendíc, Gregoroviec a Trebišova. — Eisner J., *Devínska Nová Ves*, Bratislava 1952, 262—263, pozn. 81, obr. 114, 2 — Kapušany; obr. 114, 4 — Kendice; Budinský — Krička V., *Pamiatky praveké a hradištne z Kútov (okr. Skalica) v Slovenskom národnom múzeu v Turč. Sv. Martine*, Památky (Pravěk) XLIII, 1947—1948, Praha 1950, 108—116, obr. 5, č. 4 — Gregorovce; obr. 5, č. 1, 2 — Trebišov.

¹¹⁶ Hrncovitě nesymetrické tvary sú časté v Párduczovej skupine ojedinelých sarmatských hrobov. — Párducz M., *A Szarmatkor emlékei Magyarországon III.* (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III), Budapest 1950, 217, tab. CI, 1, 3.

¹¹⁷ Nálezy zo Stráží, Košút, V. Máne, Prše. Neustupný J., *Příspěvky k době stěhování národů v Karpatské kotlině*, Obzor prehistorický IX, 1930—1935, 11—32, obr. 5 — Stráže; Eisner J., *Neue völkerwanderungszeitliche Funde aus der Slowakei*, Germania 22, 1938, 31—32, tab. 6, obr. 2, č. 3 — Košúty; Točík A. — Drenko J., *Výskum v Prši na Slovensku*, AR II, 1950, 159—174, obr. 101 — Prša; Eisner J., *Devínska Nová Ves*, 262, pozn. 80, obr. 114, č. 1.

¹¹⁸ Vyskytuje sa napr. v dobe sťahovania národov v Rakúsku (Szombathy J., *Frühmittelalterliche Gräber bei Baumgarten an der March Niederösterreich*), WPZ XII, 1925, 29—36, obr. 1, 3), stretáme ich v českej oblasti (Preidel H., *Kulturen I*, 118, obr. 121; Svoboda B., *Čechy v době stěhování národů*, Sborník národního musea v Praze, sv. I A, 1938—1939, 179—182), kde J. Neustupný zdôrazňuje ich podiel pri vzniku časti slovanskej keramiky (Neustupný J., *Příspěvek k datování hradištní keramiky v Polabí*, Slavia Antiqua I, Poznaň 1948, 397—434). Zvláštne postavenie medzi dvojkónickými hrncovitými formami zaujímajú hrubé hrnce zo Zelenče, Púchova, Skaly pri Trenčíne, Ivanoviec a Veľkého Grobu.

V. B., *Predhistorické a staroslovanské nálezy z Veľ. Grobu (okr. Modra) v Slovenskom národnom múzeu*, SMSS XLIII—XIV, 1949—1951, 100—101, obr. 3, obr. 4. V. Budinský — Krička V. uvažuje o možnostiach hľadať korene niektorých z týchto tzv. predhradištných nádob cez púchovskú kultúru vo vplyvoch kuštanovických foriem. Nie je jediný, ktorý hľadal súvislosť medzi pamiatkami kuštanovickými a slovanskými. M. Smíško pri rozbere náleзов z mladšieho mohylníka Iza I. a Iza II., nadhodil možnosť, že práve tieto nálezy tvoria predposledný článok v procese formovania sa slovanskej kultúry na krajnom juhozápade Ukrajiny od kuštanovickej kultúry ku Kijevskej Rusi (Smíško M., *Dva kurganni mogilniki v okolicach s. Izi, zakarpatskoj oblasti*, Archeologični pam'jatky URSR, sv. III, 1952, 336).

¹¹⁹ Preidel H., *Kulturen I*, 305, obr. 346.

¹²⁰ Preidel H., *Kulturen I*, 307, obr. 351; Pfützenreiter F., *Ein völkerwanderungszeitliches Gräberfeld im Staatsforst Guttentag OS, Alt Schlesien VII*, 1938, 40 a n., obr. 10.

¹²¹ Analogický, pravda, sporný nález pochádza z kostrového hrobu z Čáčova, datovaného Hadrianovou mincou. Semmer V., *Archeologické nálezy v Čáčove (okr. Senica nad Myjavou) r. 1937*, SMSS XXXIV—XXXV, 1940—1941, 137—139, tab. IV, 12. Podobné krúžkové kovanie zistil i B. Benadik v latenských hroboch vo Veľkej Máni. Zvyšký krúžkového panciera z Čáčova i z Veľkej Máne sa od nálezu z Očkova podstatne líšia. Úplne podobné nálezy krúžkového panciera sú mi z literatúry známe iba z územia východne od Karpát, kde sú však z doby značne neskoršej, zo 7.—8. storočia. Berezovec D. T., *Doslidžennja na teritoriji putivl'skogo rajonu, Sum'skoj oblasti*, Archeologični pam'jatky URSR III, 1952, 242—250, tab. I, 2; Kucharenko J. V., *Novopokrovskij mogilnik i poselennja*, Archeologija VI, 1952, 33—50, obr. 1, č. 1. Pozri aj krúžkový pancier z Devínskej Novej Vsi. Eisner J., *Devínska Nová Ves*, 296 a pozn. 51 a 52.

Моги́льник с погребальными урнами поздней римской эпохи и начала эпохи переселения народов в Очкове близ Пештян

Тит Кольник

Очков находится в 6-ти км на север от Стражи, известного местонахождения княжеских могил поздней римской эпохи. Моги́льник в Очкове был открыт в 1914 г., когда глубокой вспашкой были нарушены все могилы, находившиеся на глубине не более 60 см под тогдашней поверхностью. В 1953 и 1955 гг. Археологический Институт Словацкой Академии Наук производил здесь охранительные раскопки на участке кирпичного завода. Кроме необыкновенно богатого материала из многочисленных могил, на рушенных глубокой вспашкой (табл. II, 6; табл. III, 3, 7; табл. VI—XI, рис. 5, № 2; рис. 6; рис. 7; рис. 15, № 2, 3; рис. 16—18; рис. 8, № 14) было найдено 57 могил. На пространстве моги́льника был, кроме того, открыт курган с каменной конструкцией 25 м в диаметре, до сих пор не поддающийся датировке. Погребальный ритуал: главным способом погребения является погребение в урнах. Урна с не совсем сожженными костями

помещалась в яме, вероятно котловидной формы. Остатки приношений, огнем костра часто до неузнаваемости поврежденные, а также мелкие черепки сосудов, употреблявшихся при обряде сожжения, вкладывались вместе с остатками костей в урну, или просто складывались возле урны. Наиболее частым приношением является кусок смолистой массы и обломки костяного гребня. Они встречаются как в могилах самых ранних периодов, так и в могилах позднейших. Часто в урнах встречаются черепки других сосудов. В урнах ранних периодов это остатки сосудов, употреблявшихся при погребальном обряде, а то время как в урнах позднейшего периода они ясно являются приношением. В одном случае найдена могила с трупопожжением без урны. На кучке не совсем сожженных костей лежали приношения (рис. 4, № 6, 14, 15, 17). Могила № 56 содержала урну символического погребения с тремя умышленно сделанными в ее боку

отверстиями, без каких-либо остатков костей, только с куском смолистой массы на дне.

Одинаковый погребальный ритуал практиковавшийся, как доказано, все время существования могильника, является ясным доказательством того, что ядро населения, погребавшего в Очкове, было постоянным, хотя можно здесь констатировать и незначительные приливы его извне. Группы могил, в которых иногда густо одна возле другой (30 см), а иногда и одна над другой находились урны различной равности, но с совершенно тем же погребальным ритуалом, можно объяснить перманентным погребением родственников и потомков на одних и тех же местах, отведенных отдельным родовым группам населения. В результате перманентного погребения родственников и потомков на тех же местах часто получалась суперпозиция могил, которая дает необыкновенно ценные указания для относительной хронологии. В одном случае (могила 13) была найдена даже двойная суперпозиция. На глубине 70 см находилась урна в виде двухконического горшка (табл. V, 1) из небрежно обработанной глины с значительным процентом довольно грубого песка и мелкими зернами слюды, поставленная прямо на остатки более ранней могилы № 13а (рис. 19) с урной, изготовленной на круге. 15 см под остатками могилы 13а были найдены черепки и остатки костей еще одной могилы 13б с урной в форме мискообразной вазы (рис. 19). Ясное доказательство суперпозиции можно видеть в могиле 32 (рис. 19). Нижняя часть на круге изготовленной урны, содержащая не совсем сожженные кости, находилась над остатками могилы 32а — черепками урны мисковидной формы, от руки изготовленной из в черный цвет лощеного материала и украшенной зубчатым колесиком. В могиле 35а над вазообразной, совсем нетронутой на круге изготовленной урной (табл. II, 1), была другая плугом нарушенная могила 35 с урной в форме двухконического грубого горшка с ямками на венчике (рис. 19). На основании этой вертикальной стратиграфии, найденной и в нескольких других могилах (на плане отметка таких могил снабжена черточкой слева) была произведена относительная датировка керамики. Предварительно можно из керамического материала из Очкова с полной уверенностью выделить три хронологически последовательные фазы (рис. 19).

I фаза, для которой характерна керамика изготовленная от руки их хорошо отмученной и хорошо обожженной глины. В рамках этой фазы, на чисто типологическом основании мы различаем две ступени. На первой ступени преобладает керамика мисковидных форм, в нижней части сосуда с намеком на ножку, с лощеной в черный цвет поверхностью и чаще всего украшенная зубчатым колесиком (табл. VI, 1—4) или налепными, обыкновенно вертикальными, отростками. К первой ступени мы относим на типологическом основании и черепки керамики с богатым орнаментом (табл. VI, VII, частично табл. VIII и IX).

Для 2-й ступени I фазы типичны вазообразные миски (табл. I) с более широким туловищем (ширина преобладает над высотой) с максимальной выпуклостью над половиной высоты: Горло от туловища сосуда всегда отделено одной или двумя окружными линиями. Орнамент у этой формы сравнительно редок и

обыкновенно ограничивается только отдельными налестками на максимальной выпуклости (табл. I, 3, 5). Проблематична датировка черепков сосудов с ручками (табл. VIII, 1, 3, 4; табл. XI, 2 — явное влияние полабской области) и сосудов, украшенных штампованными розетками (табл. IX, 18, 19 — влияние провинций). Если судить по употребленному материалу (его обработке и обжиге), эту керамику, повидимому, можно отнести приблизительно к концу I или II фазы.

II фаза могильника в Очкове относится к периоду наивысшего развития керамического производства. Она представлена совершенной керамикой изготовленной на круге и керамикой изготовленной от руки. Керамика изготовленная на круге с ясными следами этого способа изготовления (рис. 16) изготовлена из отлично отмученной глины, очень хорошо обожженной, преимущественно однородно серого цвета или коричнево-черных оттенков с кирпично-коричневым изломом. Ее представляют главным образом две группы;

а) мисковидные (табл. III, 3, 5, 7, 8) и вазообразные (табл. II) сосуды. Эти две группы имеют несколько общих признаков — умеренно утолщенный венчик, отделенное дно и волнистый орнамент. В рамках этих двух групп можно выделить несколько второстепенных форм. В орнаменте на круге изготовленных сосудов преобладает разных видов волнистая линия. (Таблица IX, 3—15.) Только в двух случаях встретилась лощеная волнистая линия. Отдельно встречаются и черепки с орнаментом из штампованных розеток. (Таблица IX, 21, 22.)

От руки изготовленные сосуды II фазы представляют, вероятно, урны социально низших слоев общества, которые не могли позволить себе урны, изготовленных на круге, а потому или продолжали изготавливать мисковидные сосуды, типичные для I фазы (на ранней ступени II фазы — табл. IV, 5) или изготавливали подражания мисковидным, на круге изготовленным урам (на поздней ступени II фазы — табл. III, 4, 1, 2; табл. IV, 1, 3, 6). Материал этих сосудов, его обработка и обжиг в сравнении с сосудами I фазы несколько хуже. Проблематична датировка сосудов с загнутым внутрь венчиком (табл. III, 6). На основании сходства материала мы относим их к формам II фазы.

III фаза представляет в керамике существенный перелом. Исчезают формы, изготовленные на круге и появляется керамика более грубых форм — двухконические горшки (табл. V), носящая на себе признаки значительного упадка гончарного производства. В начале III фазы существует еще, хоть на короткое время, стремление изготавливать керамику более солидных форм, напоминающих эпоху расцвета (на рис. 19 они отнесены к концу II фазы); изредка встречается еще и традиция украшения на круге изготовленных сосудов орнаментом в виде резных волнистых полосок (табл. IX, 16, 17, 20, 23, 24) или только простой вдавленной волнистой линии (табл. V, 9).

Для абсолютной хронологии могильника в Очкове и керамики у нас нет твердых оснований. При определении нижней границы могильника мы располагаем только находками из нарушенного слоя. Это прежде всего бронзовая фибула формы A. типичн 43, встречающаяся в конце ранней римской эпохи. В наших усло-

виях мы эту форму относим к концу II или началу III ст. К началу III ст. относятся и обломки импортированной керамики (рис. 5, № 2; рис. 6, № 6) и, вероятно, сюда же надо отнести и большую часть различных орнаментов черепков с черной лощеной поверхностью.

Вторая половина III ст. представлена и в керамике (мисковидные, от руки изготовленные формы — таблица I) и в фибулах, которые, однако, заходят далеко в IV ст. Встречаются главным образом дериваты фибул с подвязанной ножкой. Преимущественно были найдены бронзовые фибулы с остроконечной ножкой. (Рис. 4, № 14, рис. 9, 2, 5, 8, 12), всегда с пружиной с четырьмя завитками и верхней тетивой. Фибулы этого типа встречаются часто и во 2-ой половине III ст., и в начале IV ст., особенно в Моравии и Западной Словакии. Железные фибулы (рис. 4, № 8, 9, 13; рис. 9, № 9, 11, 13, 14) в значительной мере испорчены ржавчиной, так что их датировка более затруднительна. Мы их рассматриваем как дериваты фибул с подвязанной ножкой. У нас нет достаточных точек опоры для определения времени начала производства сосудов, изготовленных на круге. Опираясь на факт, что в княжеских могилах в Стражах, датированных концом III ст., эта керамика не встречается, мы относим начало ее массового распространения к началу IV ст.

Многочисленные находки изготовленной на круге керамики в Западной Словакии и необыкновенное ее распространение в Моравии (Костелец на Гане, Грубчице, Шаратице, Велатице, Вельке Немчице, гончарская мастерская в Ёиржиковицах и др.) свидетельствуют, что в упомянутых областях существовало массовое производство этой керамики IV ст. Решающую роль в возникновении этого производства надо приписать влиянию провинциальных римских мастерских, работавших по латенским традициям, которые в мирный период развития области Среднего Дуная в первой половине IV ст. нашли здесь необыкновенно благоприятную почву. Влияния из римских провинций, которые можно проследить в орнаменте (табл. IX, 21, 22; таблица X, 3), в формах и техническом совершенстве изделий, ясно говорят, что нет оснований для нашей области импульсы к производству на круге изготовленных сосудов поздней римской эпохи искать на юго-востоке и связывать их с готско-аланскими или гуннскими передвижениями, ни искать их на севере в области южно-польской, работавшей под влиянием липицкой культуры. Существование центров изготовленной на круге керамики в IV ст. почти во всех окраинных областях на север от Римской империи доказывает, что производство этой керамики в сходных условиях возникало в разных местах независимо.

Для определения верхней границы распространения сосудов, изготовленных на круге, в Очкове у нас нет надежного мерила. Очевидно, что упадок мастерских развитого гончарного производства на правом берегу среднего Вага мог наступить только вследствие каких-

нибудь важных экономических и социальных перемен. Трудно решить, наступил ли упадок гончарных мастерских сразу после первого натиска великого переселения народов (т. е. в последней четверти IV ст.) или же только после отхода квадов, принимавших, вместе с паннонскими аланами, участие в походе вандальского короля Годигизела на запад в 401 г. Последнюю возможность мы считаем более правдоподобной. Мы предполагаем, что отошла только господствующая квадская часть населения, погребавшего в Очкове. Покоренное местное население, а также, вероятно, часть квадов здесь остались; однако в бурное время переселения народов это население было не в состоянии удержать прежнее производство в гончарных мастерских и начало изготовлять более грубые несовершенные сосуды в форме горшков.

Какую роль сыграло в возникновении этих несовершенных форм, во многом напоминающих горшки номатов, влияние, принесенное с юго-востока гуннами, до сих пор неясно, но по видимому оно было минимальным. Распространение этих простых горшков в разных местах и в разные периоды показывает, что производство их возникало часто самостоятельно и независимо от влияний.

До какого времени продолжалось погребение в Очкове невозможно точно определить. В несовершенных горшкообразных двухкопических урнах найденные предметы: украшение в виде восьмерки (рис. IV, 7, в урне табл. V, 8) из могилы 55, а также браслет и остатки кольчуги (рис. 5, № 3, 4) из могилы 47 ясно указывают на V ст. Можно предполагать, что погребение в родовых группах в Очкове продолжалось непрерывно с одинаковым погребальным ритуалом по крайней мере 200 лет. В своей наиболее ранней фазе Очков представляет классическую западно-славянскую группу Дольне Ловчице, которая, по нашему мнению, не охватывает всей ранней римской эпохи в Западной Словакии, как полагал Бенингер, а только III столетие. IV столетие, как показывают находки средней фазы из могильника в Очкове, является периодом высшего развития варварской керамики в Западной Словакии. Многочисленные аналогичные находки в Моравии свидетельствуют, что для IV ст. надо выделить какую-нибудь более широкую группу, которая охватывала бы моравские и западно-словацкие находки.

Раскопки в Очкове еще не закончены. Сопоставление результатов детального анализа с сравнительным материалом и с историческими источниками даст без сомнения важные данные для определения взаимных хронологических, социальных и экономических отношений между германцами и до сих пор мало известным местным коренным населением, которое здесь без сомнения существовало, хотя мы и не можем до сих пор с уверенностью определить меру его участия в создании материальной культуры, и которое играло наверное важную роль и в последующий период в создании нашей древнейшей славянской культуры.

Ein Urnengräberfeld aus der spätrömischen Kaiserzeit und vom Anfang der Völkerwanderungszeit in Očkov bei Piešťany

TITUS KOLNÍK

Das Urnengräberfeld Očkov liegt 6 km nördlich von Stráže, einem bekannten Fundort von Fürstengräbern aus der spätrömischen Kaiserzeit (Abb. 1), am Fuss eines mässigen Abhanges über der örtlichen Ziegelei. Das Gräberfeld wurde im Jahre 1914 entdeckt und sämtliche Gräber, die seichter als 60 cm unter der damaligen Oberfläche lagen, sind zu dieser Zeit durch einen Dampfpflug zerstört worden. Die vereinzelt geretteten Gegenstände von diesem Fundorte veröffentlichten K. Kriegler, L. Franz, A. Loubal, J. Eisner und E. Beninger, welcher sie zur westslowakischen Fundgruppe Dolné Lovčice reihte.

In den Jahren 1953 und 1955 führte hier das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften Rettungsforschungen an einer Fläche durch, die von der Lehmgrube der Ziegelei gefährdet war (siehe Plan). Ausser dem ungewöhnlich reichhaltigen Material aus zahlreichen durch Tiefackerung zerstörten Gräbern (einige 100 Gräber), welches mit neuzeitlichen Funden aus dem 17. und 18. Jahrhundert vermischt war, sind 57 mehr oder minder zerstörte, aber sicher identifizierte Gräber festgestellt worden (aus der zerstörten Schicht stammen folgende Funde:

- a) Reste verschiedenartiger Keramik: Taf. II, 6; Taf. III, 3, 7; Taf. VI–XI; Abb. 5, Nr. 2; Abb. 6; Abb. 7; Abb. 15, Nr. 2, 3 Abb. 16–18;
- b) Fragmente von Bronzegefässen: Abb. 8;
- c) Fragmente von Glasgefässen;
- d) Schmuckstücke, Reste von Ausstattung, Ausrüstung, Geräte u. a.: Abb. 9–14;
- e) eine Menge von Leichenbrandresten.

Im Raume des Gräberfeldes wurde ferner ein Grabhügel mit einem Durchmesser von 25 m festgestellt, welcher im Terrain kaum bemerkbar war und zwei Steinkränze hatte (Abb. 2). Die Durchforschung des Grabhügels liegt erst in den Anfängen und deshalb ist dieser bisher nicht datierbar.

An mehreren Stellen des Gräberfeldes sind rezente Zerstörungs-Eingriffe festgestellt worden. Der Bestattungsritus: der grundsätzliche Bestattungsbrauch ist durch Urnengräber dargestellt. Eine Urne, die stark zerkleinerte, meist gut gesäuberte Leichenbrandreste ohne Aschenbeimengung enthielt, war frei in eine vermutlich kesselförmige Grube gestellt. Die Beigabenreste, die von der Glut des Scheiterhaufens oft bis zur Unkenntlichkeit zerstört waren, ebenso die kleinen Scherben der bei der Verbrennungszeremo-

nie benutzten Gefässe, sind entweder mit den Knochenfragmenten in die Urne gegeben worden, oder sie wurden frei neben die Urne gelegt.

Zufolge der besonders ungünstigen Bedingungen (tiefer homogener schwarzerdiger Ackerboden, der allmählich zur Lössunterlage übergeht; Nähe, häufige gegenseitige Zerstörung der älteren Grabgruben durch jüngere) war es bisher nicht möglich, die sicher abgeschlossene Grabgrube feststellen. Deshalb lässt sich die Zugehörigkeit der neben der Urne liegenden Gegenstände zur Bestattung in der Urne nicht immer verlässlich festsetzen. Mit absoluter Sicherheit sind zur Bestattung nur die Gegenstände zuzurechnen, welche sich in der Urne befanden. Die häufigste Beigabe bildet ein Knoll Urnenharz und Bruchstücke von Kämmen, die aus drei Hornlagen zusammengesetzt waren. Diese Beigabe kommt in den ältesten, ebenso wie auch in den jüngsten Gräbern vor. Häufig ist das Vorkommen von Fremdscherben in den Urnen. In der älteren Periode halten wir diese für Reste von Gefässen, die bei der Verbrennungszeremonie benutzt worden sind, während sie in der jüngeren Phase eine ausgesprochene Beigabe darstellen.

In einem einzigen Falle ist ein Brandgrab ohne Urne vorgekommen. Auf einem Häufchen von Leichenbrandresten lagen die Beigaben (Abb. 4, Nr. 6, 14, 15, 17).

Grab Nr. 56 beinhaltete eine zenotaphische Urne mit drei absichtlich durchbohrten Löchern an der Wand, ohne irgendwelche Knochenreste, mit einem Knoll Urnenharz am Boden.

Der gleiche Bestattungsbrauch, der während der ganzen Dauer des Gräberfeldes nachweisbar ist, beurkundet deutlich, dass der Kern des in Očkov bestatteten Volkes im Wesen derselbe gewesen ist, obwohl sich allmählich geringere Zuflüsse von aussen nachweisen lassen.

Lediglich durch die Vermutung der permanenten Bestattung von Verwandten und Nachkommen an Stellen, die für einzelne Familien- oder andere Einheiten vorbehalten waren, lassen sich befriedigend die Grabgruppen erklären, in denen wir einmal dicht nebeneinander (30 cm), einmal wieder in Superposition Urnen von verschiedenem Alter, aber mit gleichem Bestattungsritus finden. Wir können uns kein vollständiges Bild über diese Familienbestattungen machen, da sämtliche Gräber, die seichter als 60 cm lagen, zerstört worden sind und sie lassen sich daher nicht in Gruppen einschliessen.

Die Existenz der permanenten Bestattungen von Verwandten und Nachkommen an denselben Stellen bringt oft eine Superposition der Gräber mit sich und bietet gleichzeitig für die relative Chronologie ungewöhnlich gewichtige Erkenntnisse.

In einem Falle (Grab Nr. 13) wurde sogar doppelte Superposition der Gräber festgestellt. In einer Tiefe von 70 cm befand sich eine Urne von der Form eines bikonischen Topfes (Taf. V, 2) aus roh gearbeitetem, zu einem ziemlich hohen Prozentsatz glimmerhältigem Ton, aufgestellt direkt auf die Reste des älteren Grabes Nr. 13 (Abb. 19) — auf zahlreiche Scherben einer Drehscheibenschale mit Wellenlinien-Verzierung, zwischen denen häufig Fragmente von Leichenbrandresten vorgekommen sind. 15 cm unter den Resten des Grabes 13 wurden Scherben und Knochenreste des weiteren Grabes 13b festgestellt. Ausser einer grösseren Anzahl von Scherben einer beinahe wiederherstellbaren freihändig verfertigten Schale aus gut geschlammtem und gut ausgebranntem Material (Abb. 19) sind hier andere Scherben verwandter Formen aus ähnlichem Material vorgekommen. Eine Superposition ist auch beim Grab 32 beurkundet (Abb. 19). Der untere Teil der Drehscheiburne mit Leichenbrandresten befand sich über den Resten des Grabes 32a — den Scherben einer freihändig verfertigten Fusschalurne aus durch leichten Graphitüberzug ein wenig geglättetem Material, mit Rollrädchen-Verzierung.

Beim Grab 35a befand sich über der vollständig intakten vafenförmigen Drehscheibenurne (Taf. II, 1) ein anderes, durch einen Pflug zerstörtes Grab 35 mit einer Urne von Form eines bikonischen Topfes, mit grob gekerbtem Rande (Abb. 19).

Auf Grund dieser vertikalen Stratigraphie, die wir auch bei einigen anderen Gräbern beurkundet haben (am Plan ist bei der Bezeichnung dieser Gräber ein Strich nach links), wurde die relative Datierung der Keramik durchgeführt. Vorläufig lassen sich beim keramischen Material von Očkov drei zeitlich nacheinandergehende Phasen unterscheiden (Abb. 19).

Die Phase I ist durch freihändig verfertigte Keramik charakterisiert, aus gut geschlammtem Ton, mit kleinerem Inhalt von Quarzkörnchen, gut gebrannt. Im Rahmen dieser Phase, lediglich auf typologischer Basis, unterscheiden wir zwei Stufen. In der ersten Stufe überwiegend ist die fussschalenförmige Keramik mit graphitierter Oberfläche, meist verziert durch Rollrädchen (Taf. VI, 1–4), oder mit plastischen, gewöhnlich senkrechten Buckeln. Unbestimmt ist nur die Einreihung der in Fragmenten vorkommenden, reich verzierten Keramik (plas-

tische, schräg gekerbte Horizontalbänder — Taf. VI, 5–7; gekerbtes Fiedermuster — Taf. VI, 8; Dreieckfelder — entweder abwechselnd ausgeschraffiert — Taf. VI, 12; Taf. VII, 21; oder verschiedenartig ausgefüllt — Taf. VI, 11, 13; Tierspurenmotiv und eingestempelte Kreise — Taf. VII, 19, 20, 22; senkrechte dichte Rillen — Taf. VI, 22, 23; Furchen in verschiedenen Richtungen — Taf. VIII, 10, 11, 13, 14; Taf. XI, 6, 11; plastische Verzierung: Warzen — Taf. VII, 7; Buckeln — Taf. VII, 1, 2; gedellte Grübchen — Taf. VII, 3–6, 8–14, in manchen Fällen von Furchen umgeben; Kombination von plastischen Rippen und gedellten Furchen in verschiedenen Richtungen — Taf. XI, 10; u. dgl.). Wahrscheinlich handelt es sich um Gebrauchs-keramik, die bei der Verbrennungszeremonie eine gewisse Rolle spielte (Lebensmittel), sie wurde dabei gewöhnlich zerbrochen und ist in Scherben in die Gräber geraten. Die Einreihung dieser Keramik ist schwierig; aus typologischen Gründen setzen wir sie in die 1. Stufe, wobei ihre Gegenwart — obwohl in geringerer Zahl — auch in der 2. Stufe vermutet wird.

Für die 2. Stufe der Phase I typisch sind die freihändig verfertigten Schalenurnen (Taf. I) aus gut geschlammtem, glimmerhältigem Material, gut gebrannt, vorwiegend ziegelbraun. Die Schalenurnen sind charakteristisch durch ihren breiteren Körper (Breite über Höhe überwiegend), sind mässig gewölbt, mit oberständiger Bauchweite. Der Hals ist vom übrigen Körper immer durch eine oder zwei Umlauffurchen getrennt. Die Wände sind über dem Boden gewöhnlich nach innen gewölbt, manchmal mit mässig abgesetztem Boden (Taf. I, 3). Verzierung ist bei dieser Form verhältnismässig selten und beschränkt sich gewöhnlich nur auf vereinzelte plastische Buckeln an der Bauchweite (Taf. I, 3, 6). Die Urne aus Grab 1 ist mit senkrechten Furchen verziert. Problematisch ist die Einreihung der Henkelgefässe (Taf. VIII, 1, 3, 4; Taf. XI, 2 — deutlicher Einfluss des Elbe-Gebietes), so wie auch der durch eingestempelte Rosetten verzierten Gefässe (Taf. IX, 18, 19 — Einfluss aus den Provinzen). Laut dem gewohnten Material (seiner Verarbeitung und Ausbrennung) scheint es, dass diese Keramik ungefähr in den Ausgang der I. oder den Beginn der II. Phase zu setzen ist.

Die Phase II des Gräberfeldes Očkov stellt die Periode der Blütezeit der Keramik-Erzeugung dar. Sie ist sowohl durch vollkommene Drehscheibenkeramik, als auch durch freihändig verfertigte Keramik repräsentiert, deren Formen sich einerseits aus denen der 2. Stufe der Phase I (Taf. IV, 5, 2, 3) herausbilden, andererseits ahmen sie die Muster der Drehscheibenkeramik nach (Taf. III, 4, 1, 2; Taf. IV, 1, 3, 6). Die

Drehscheibenkeramik mit deutlichen Drehrillen (Abb. 16), ist aus vortrefflich geschlammtem Ton gefertigt, klingend gebrannt, von überwiegend homogener grauer Farbe oder braunschwarzen Schattierungen mit ziegelbraunem Bruch. Sie ist wesentlich durch zwei Gruppen vertreten:

a) weitmundige Schüsseln (Taf. III, 3, 5, 7, 8), b) vasenartige Gefässe (Taf. II). Beide diese Gruppen haben einige gemeinsame Merkmale: mässig verdickter Rand, abgesetzter Boden und umlaufende Wellenfurchen-Verzierung. Im Rahmen dieser zwei Gruppen lassen sich einige untergeordnete Formen unterscheiden:

1. Schüsseln mit mehr oder minder bikonischem Körper, ziemlich ausladendem Rand, gewöhnlich mit mehrfacher Wellenfurchen-Verzierung (Taf. III, 3, 5, 8).

2. Schüsseln mit einer reich horizontal gegliederten, hochgezogenen Schulterzone, ohne durch Gliederung betonten Hals (Taf. X, 8, 11, 12; Abb. 17, Nr. 2–4), in der Regel ohne Verzierung.

Im Rahmen der vasenartigen Gefässe lassen sich folgende Formen unterscheiden:

1. eiförmige (Taf. II);
2. eiförmige mit waagrecht abgeschnittenem Rand (Taf. X, 16; Abb. 6, Nr. 1);
3. eiförmige, mit schräg stark ausladendem Rande, innen mit Rillen (Abb. 6, Nr. 8, 9);
4. bikonische mit eingeglättetem Ornament (Taf. X, 1);
5. mit reich profiliertem Rande (Taf. X, 5);
6. mit scharf eingeknicktem unteren Teil des Halses (Taf. X, 10; Abb. 6, Nr. 4).

Bei der Verzierung der Drehscheibengefässe ist die verschiedenartige Wellenfurche im Übergewicht (Taf. IX, 3–15). Bloss in zwei Fällen ist geglättetes Muster vorgekommen. Vereinzelt sind auch die Scherben mit eingestempelten Rosetten verziert (Taf. IX, 21, 22). Hinsichtlich des gegenseitigen Verhältnisses der weitmundigen Schüsseln und Vasen, vermuten wir eine zeitliche Parallelität, obwohl nicht ausgeschlossen ist, dass eine eingehende Analyse zukünftig zeigen wird, dass die Vasen etwas jünger sind.

Die freihändig gefertigten Gefässe der Phase II stellen wohl Urnen der sozial niederer stehenden Mitglieder der Gesellschaft dar, die sich keine Drehscheiburnen leisten konnten und deswegen haben sie entweder in der Herstellung der für die Phase I typischen weitmundigen Schüsseln fortgefahren (in der älteren Stufe für die Phase II, Taf. IV, 5), oder sie haben die weitmundigen Drehscheiburnen nachgeahmt (in der jüngeren Stufe der Phase II — Taf. III, 4, 1, 2; Taf. IV, 1, 6). Das Material dieser Gefässe, seine Verarbeitung und Ausbrennung ist beim Vergleich der Gefässe der Phase I um einen

Gedanken schlechter und in den Farben sind die schwarzbraunen Töne im Übergewicht. Problematisch ist die Einreihung der Kumpfe mit eingezogenem Rande (Taf. III, 6). Auf Grund der Ähnlichkeit des Materials reihen wir sie zu den Formen der Phase II.

Die Phase III bedeutet bei der Keramik einen grundsätzlichen Bruch. Die Drehscheibenware verschwindet und es beginnt der Eintritt der Keramik von den Formen bikonischer Töpfe (Taf. V), die Zeichen eines starken Verfalles des Töpferwesens tragen. Zu Beginn der Phase III besteht wenigstens ein kurze Zeit die Bemühung, Keramik soliderer Formen herzustellen, die an die an Blütezeit der Drehscheibenarbeit erinnert (auf Abb. 19 in den Schluss der Phase II eingereiht), selten kommt auch die Verzierungstradition der Drehscheibengefässe vor, in Form von geritzten Wellenlinien (Taf. IX, 16, 17, 20, 23, 24) oder nur einfachen gedellten Wellenlinien (Taf. V, 9). Kurz darauf bleiben vermutlich nur nachlässig gearbeitete bikonische Töpfe aus einer groben, ungenügend geschlammten, schlecht ausgebrannten Tonmasse mit kleinen Quarzkörnchen („Bröckelkeramik“), mit oberständiger Bauchweite, scharf ausladendem Rande, der manchmal grob gekerbt ist (Abb. 18, 3). Die einzige Reminiszenz der Drehscheibenformen vermag man in den Anläufen zur Absetzung des Bodens sehen (Taf. V, 1, 4, 5). Vereinzelt erscheint auch ein tonnenförmiges Gefäss mit waagrecht abgeschnittener Mündung (Abb. 15, Nr. 3).

Für die absolute Chronologie des Gräberfeldes und der Keramik besitzen wir keine sicheren Anhaltspunkte. Bei der Festsetzung der unteren Grenze des Gräberfeldes stehen uns bloss Funde aus der zerstörten Schicht zur Verfügung. Vor allem ist dies die Bronzefibel von der Form Almgren 43 (Abb. 9, Nr. 4), die zu Ende der Frühkaiserzeit in Brandenburg vorkommt. E. Patek führt analogische Funde vom Donaulande an und sie reiht sie zu den Kniefibeln, deren Herkunft im freien Germanien zu suchen ist. In unserem Milieu reihen wir diese Fibel in den Ausgang des 2. oder den Beginn des 3. Jahrhunderts. In den Anfang des 3. Jahrhunderts melden sich auch die Fragmente der Importkeramik (Abb. 5, Nr. 2; Abb. 6, Nr. 6) und ungefähr in diese Zeit ist vermutlich auch der grösste Teil der verschiedenartig verzierten, durch leichten Graphitüberzug ein wenig geglätteten Scherben zu reihen. Bisher vermögen wir nicht genau festzusetzen, in welche Jahre der Anfang des Gräberfeldes von Očkov fällt. Vermutlich in das frühe 3. Jahrhundert, wobei auch der Ausgang des 2. Jahrhunderts nicht ausgeschlossen ist.

Die zweite Hälfte des 3. Jahrhunderts ist auch bei der Keramik vertreten (freihändig gefertigte

Schüsselformen — Taf. I) und auch bei den Fibeln (Abb. 9, Nr. 3, 6, 8), die jedoch auch in das 4. Jahrhundert tief eingreifen. Hauptsächlich kommen Entwicklungen von Fibeln mit umgeschlagenem Fuss vor. Vorwiegend sind hauptsächlich eingliedrige Bronzefibeln mit spitz auslaufendem Fuss (Abb. 4, Nr. 14; Abb. 9, Nr. 2, 5, 8, 12) mit gleichmässig gewölbtem, meist bandförmigem Bügel, durch Facetten gegliedert, stets mit vierwindiger Spirale und oberer Sehne. Fibeln dieses Types sind erst im Ausgang des 3. und besonders am Anfang des 4. Jahrhunderts gebräuchlich, besonders in Mähren und in der Westslowakei. Die Eisenfibeln (Abb. 4, Nr. 5, 8, 9, 13; Abb. 9, Nr. 9, 11, 13, 14) waren vermutlich eingliedrig, mit drahtförmigem Bügel. Sie sind vom Rost ziemlich beschädigt, so dass ihre Einreihung schwieriger ist. Wir betrachten sie ebenfalls als Entwicklungen der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss.

Die Silberfibel (Abb. 9, Nr. 1) erinnert durch ihren Fuss in gewissem Masse an die Fibelfunde aus den Fürstengräbern Stráže. Genügende Anhaltspunkte besitzen wir nicht einmal für die absolute Datierung der Keramik der zweiten Phase, vor allem für die Festsetzung des Beginnes der Herstellung von Drehscheibengefässen. Wir haben jedoch die Möglichkeit, uns auf eine wichtige Tatsache zu stützen, nämlich, dass in den Fürstengräbern aus dem Ausgang des 3. Jahrhunderts in Stráže, welches von Očkov nur 6 km entfernt liegt, keine Drehscheibenkeramik vorhanden ist. Wir nehmen also an, dass die Drehscheiben-Keramik-Erzeugnisse in der Periode, aus welcher die Fürstengräber von Stráže stammen, im Gebiete des mittleren Wagtales noch nicht verbreitet waren. Der Umstand, dass wir es in Stráže mit Gräbern mit verschiedenem Bestattungsritus zu tun haben, ist gewichtig und könnte die ganze Frage negativ beantworten. Ziehen wir jedoch in Erwägung, dass wir in den Fürstengräbern von Stráže übereinstimmende Keramik mit der aus der Phase I von Očkov haben, und falls wir in den Skelettbestattungen in Stráže nur eine soziale und nicht ethnische Angelegenheit sehen, ist dieser Einwand gegenstandslos. Den Beginn der Massenerscheinung der Drehscheibenkeramik in Očkov stellen wir in den Anfang des 4. Jahrhunderts. Die zahlreichen Funde dieser Keramik im westlichen Teile des mittleren Wagtales (Očkov — etwa 200 Drehscheibengefässe bezeugen; die Funde aus den Gräbern von Abrahám, Mor. Lieskové, von den Siedlungen in Cifer, Zeleneč, Trebatice, Ostrov) zeugen für die Gegenwart von einheimischen hochstehenden Töpfereien, welche diese Keramik herstellten. Ein ähnliches selbständiges und die Westslowakei nicht beeinflussendes

Herstellungsgebiet von Drehscheibengefässen, welches zeitlich vermutlich etwas älter war und unter direktem Einfluss von Dazien stand, ist auch im ostslowakisch-ungarischen Grenzgebiet (Funde Seňa, Streda nad Bodrogom) gewesen.

Ein ungewohnt häufiges Vorkommen von Drehscheibenkeramik ist im 4. Jahrhundert auch in Mähren (Kostelec na Hané, Hrubčice, Šaratic, Velatice, Velké Nemčice, Töpferei Jiřikovice u. a.). Es besteht kein Zweifel, dass die Drehscheibenkeramik im 4. Jahrhundert im Gebiete der Westslowakei und in Mähren in Massen hergestellt worden ist. Wir nehmen an, dass ein wesentlicher Anteil an der Entstehung dieser Erzeugung den Einflüssen der provinzialrömischen Werkstätten (besonders der pannonischen — Bernsteinstrasse) zuzuschreiben ist, die an latènezeitlichen Traditionen arbeiteten, welche in der ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts, im Gebiete des linken Donaulandes, einen ungewohnten Nährboden fanden. Die Einflüsse der Provinzen, welche man in der Verzierung (Taf. IX, 21, 22; Taf. X, 3), der Form und der tadellosen technischen Herstellung verfolgen kann, zeigen, dass keinerlei Gründe bestehen, die Impulse für die Herstellung der spätrömischen Drehscheibengefässe für unser Gebiet weder im Südosten zu suchen und diese erst mit den gotisch — alanischen oder hunnischen Westzügen zu verbinden, noch sie im Norden zu suchen, im südpolnischen Milieu, welches an den Impulsen der Lipitz-Kultur arbeitete. Das Vorkommen von Zentren der Drehscheibenkeramik im 4. Jahrhundert in fast allen Randgebieten nördlich des Römischen Imperiums beweist, dass es unter ähnlichen Bedingungen, an verschiedenen Stellen, unabhängig voneinander, zur Herstellung dieser Keramik gekommen ist.

Für die Festsetzung der oberen Grenze des Vorkommens der Drehscheibengefässe in Očkov besitzen wir keine verlässlichen Masse. Es liegt auf der Hand, dass der Untergang der hochstehenden Töpfereien am rechten Ufer der mittleren Wag nur zufolge bedeutender wirtschaftlich-gesellschaftlicher Veränderungen eintreten konnte. Dies konnte nur zu Beginn der Völkerwanderungszeit geschehen, wenn in das mittlere Donauland die von den Hunnen vom Südosten gedrängten gotisch-alanischen und herulischen Scharen durchdringen. Es ist schwer zu entscheiden, ob der Untergang der Töpfereien gleich beim ersten Vorstoss der Völkerwanderungszeit eintritt (also im letzten Viertel des 4. Jahrhunderts), oder erst nach dem Rückzug der Quaden, die gemeinsam mit den pannonischen Alanen im Jahre 401, am Westzuge des Wandalenkönigs Godigisel teilnahmen. Wir halten die letztere Möglichkeit für mehr wahrscheinlich. Wir nehmen an, dass bloss der herrschende, in

Očkov bestattete quadische Teil der Bevölkerung fortgezogen ist. Die kürzlich noch unterworfenen einheimischen Bevölkerung und wohl auch ein Teil der Quaden, ist hier geblieben, in der bewegten Völkerwanderungszeit waren sie jedoch nicht imstande, die Erzeugung in den Töpfereien zu erhalten und deswegen haben sie gröbere, freihändige, unvollkommene Töpfe hergestellt.

Es ist bisher nicht klar, welche Rolle bei der Entstehung dieser unvollkommenen, vielfach an die nomadischen Töpfe erinnernden Formen, der Einfluss spielte, den die Hunnen vom Südosten brachten, anscheinend war er jedoch minimal. Das Vorkommen dieser einfachen Töpfe an verschiedenen Stellen und in verschiedenen Perioden zeigt, dass sie oft selbständig, unabhängig voneinander entstehen. Es ist nicht möglich genau zu entscheiden, wie lange die Bestattungen in Očkov dauerten. Die in den unvollkommenen topfartigen bikonischen Urnen gefundenen Gegenstände: Achter-Schmuckstück (Taf. IV, 7 aus der Urne Taf. V, 8) aus Grab 55, ebenso der Armring und Reste von Drahtpanzergewebe (Abb. 5, Nr. 3, 4) aus Grab 47, deuten auf das 5. Jahrhundert.

Wir nehmen an, dass die Familienbestattungen in Očkov permanent mit demselben Bestattungsritus mindestens 200 Jahre gedauert haben. In seiner ältesten Phase stellt Očkov die Gruppe Dolné Lovčice in klassischer Form dar, die un-

serer Ansicht nach nicht die ganze spätrömische Kaiserzeit in der Westslowakei einnimmt, wie es Beninger abgrenzte, sondern vor allem das 3. Jahrhundert. Das 4. Jahrhundert — wie es die Funde der mittleren Phase des Gräberfeldes von Očkov zeigen — ist die höchste Blütezeit der barbarischen Keramik in der Westslowakei. Die analogen Funde aus Mähren (Šarátice, Velatice, Kostelec na Hané) zeugen davon, dass für das 4. Jahrhundert irgendeine breitere Gruppe abzugrenzen ist, welche die mährischen und westslowakischen Funde einbeziehen möchte.

Erst nach einer eingehenden Bearbeitung aller Funde (die Ausgrabungen in Očkov sind nicht abgeschlossen), so wie auch des Vergleichsmaterials von der ganzen Westslowakei und des mährischen Gebietes, wird es möglich sein, definitive Schlüsse zu folgern.

Die Konfrontierung dieser Ergebnisse mit den historischen Quellen wird bestimmt wichtige Erkenntnisse bieten für die Festsetzung der Beziehungen der Germanen und der bisher unbekannten einheimischen Bevölkerung, die hier ohne Zweifel gewesen ist, wenn wir auch bisher nicht mit Sicherheit ihren Anteil an der materiellen Kultur abzugrenzen vermögen, und die sicherlich auch in der folgenden Periode bei der Formung unserer ältesten slawischen Kultur eine wichtige Rolle spielte.

Übersetzt von L. Krámerová

1

2

3

4

5

6

Tabuľka I. Očkov, pohrebisko. 1 — hrob č. 1; 2 — hrob č. 4; 3 — hrob č. 3; 4 — hrob č. 8; 5 — hrob č. 9; 6 — hrob č. 5. Foto J. Krátky.

1

2

3

4

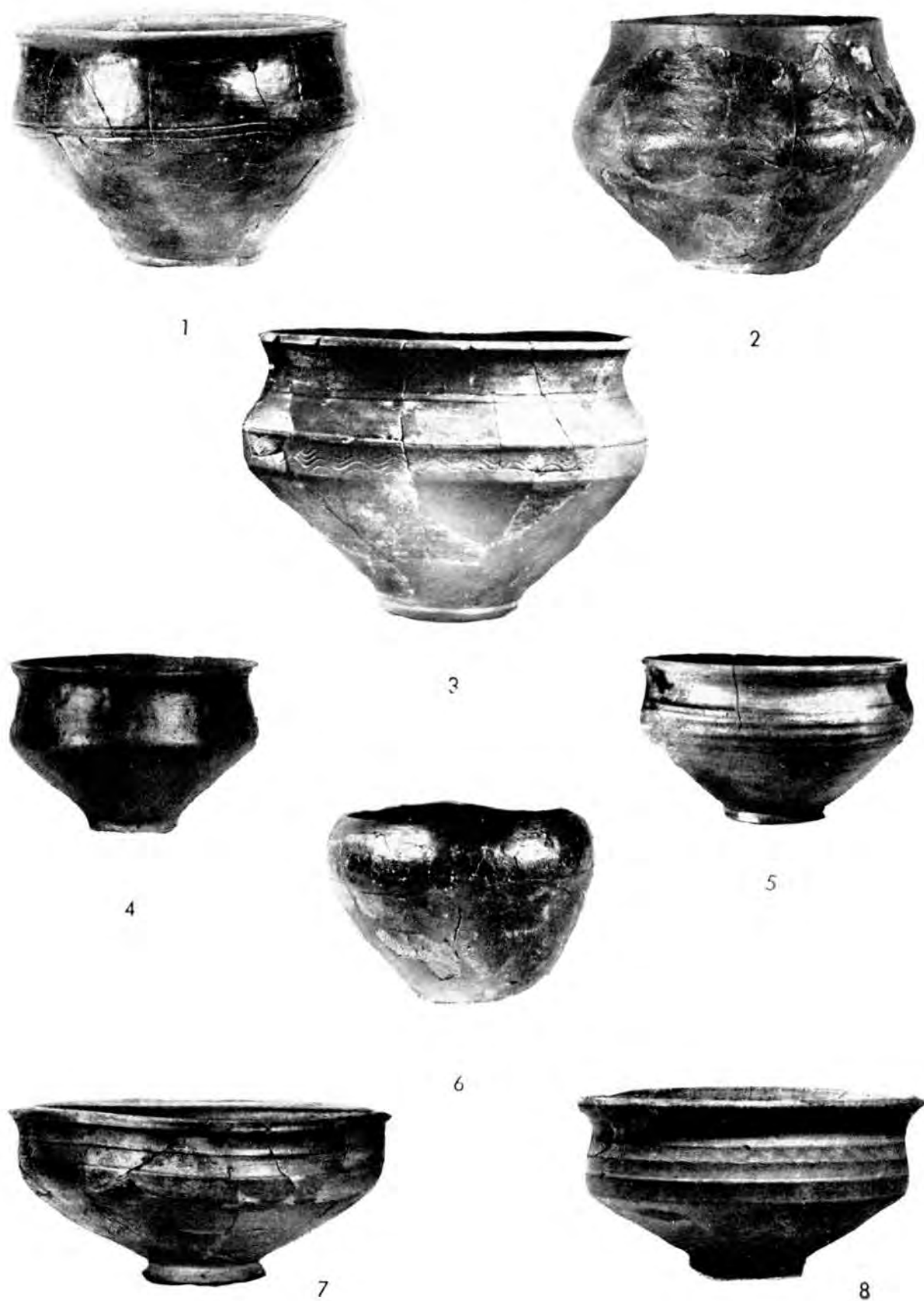

5

6

Tabuľka II. Očkov, pohrebisko. 1 — hrob č. 35a; 2 — hrob č. 51; 3 — hrob č. 38; 4 — hrob č. 41; 5 — starší nález (SNM Martin); 6 — z rozrušenej vrstvy. Foto K. Blaško,

Tabuľka III. Očkov, pohrebisko. 1 — hrob č. 20; 2 — hrob č. 19; 3 — z rozrušenej vrstvy; 4 — hrob č. 54; 5 — hrob č. 30; 6 — hrob č. 25; 7 — z rozrušenej vrstvy; 8 — hrob č. 7. 3, 5, 7, 8 — na kruhu vytočené urny.
Foto K. Blaško.

1

2

3

4

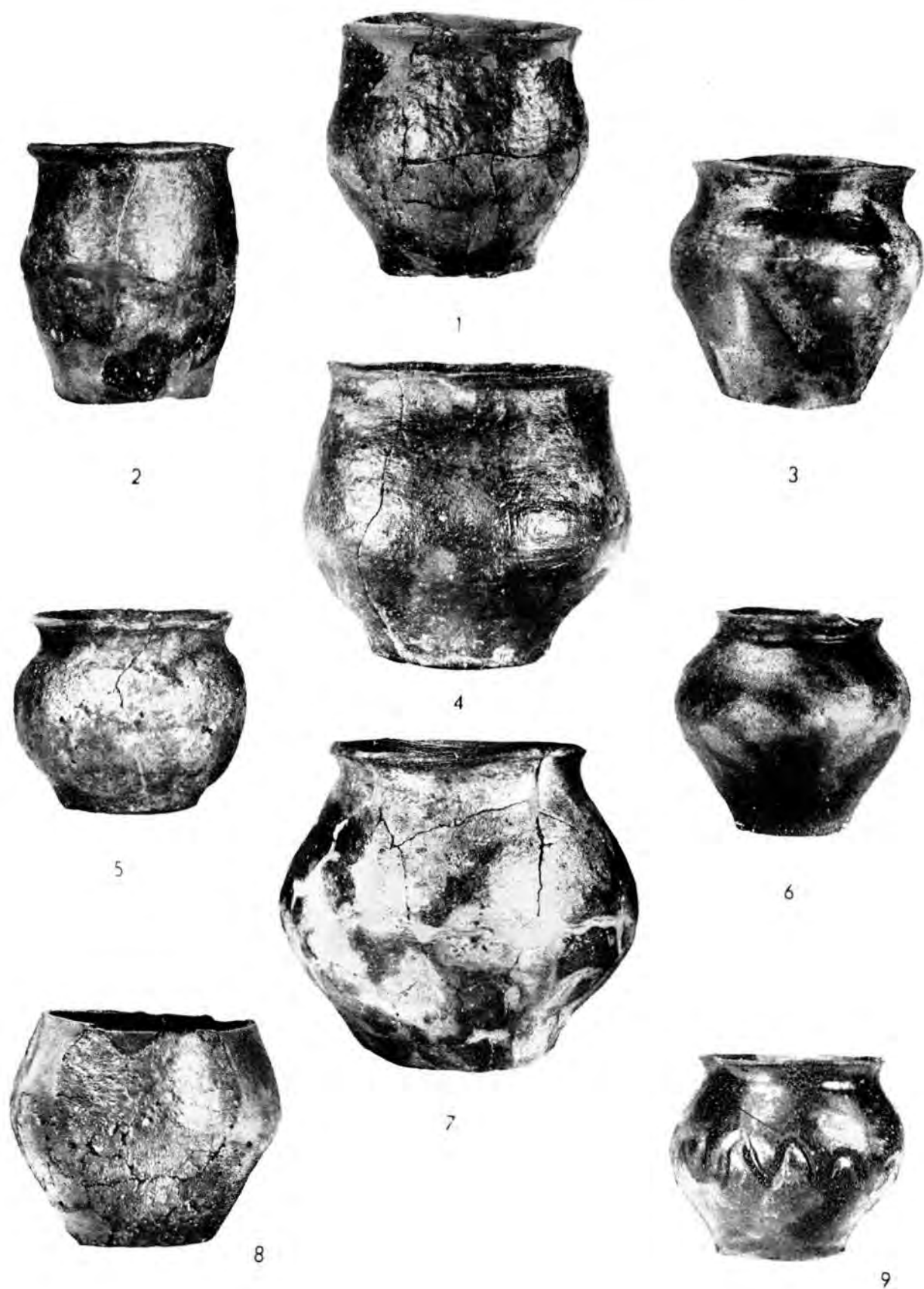

5

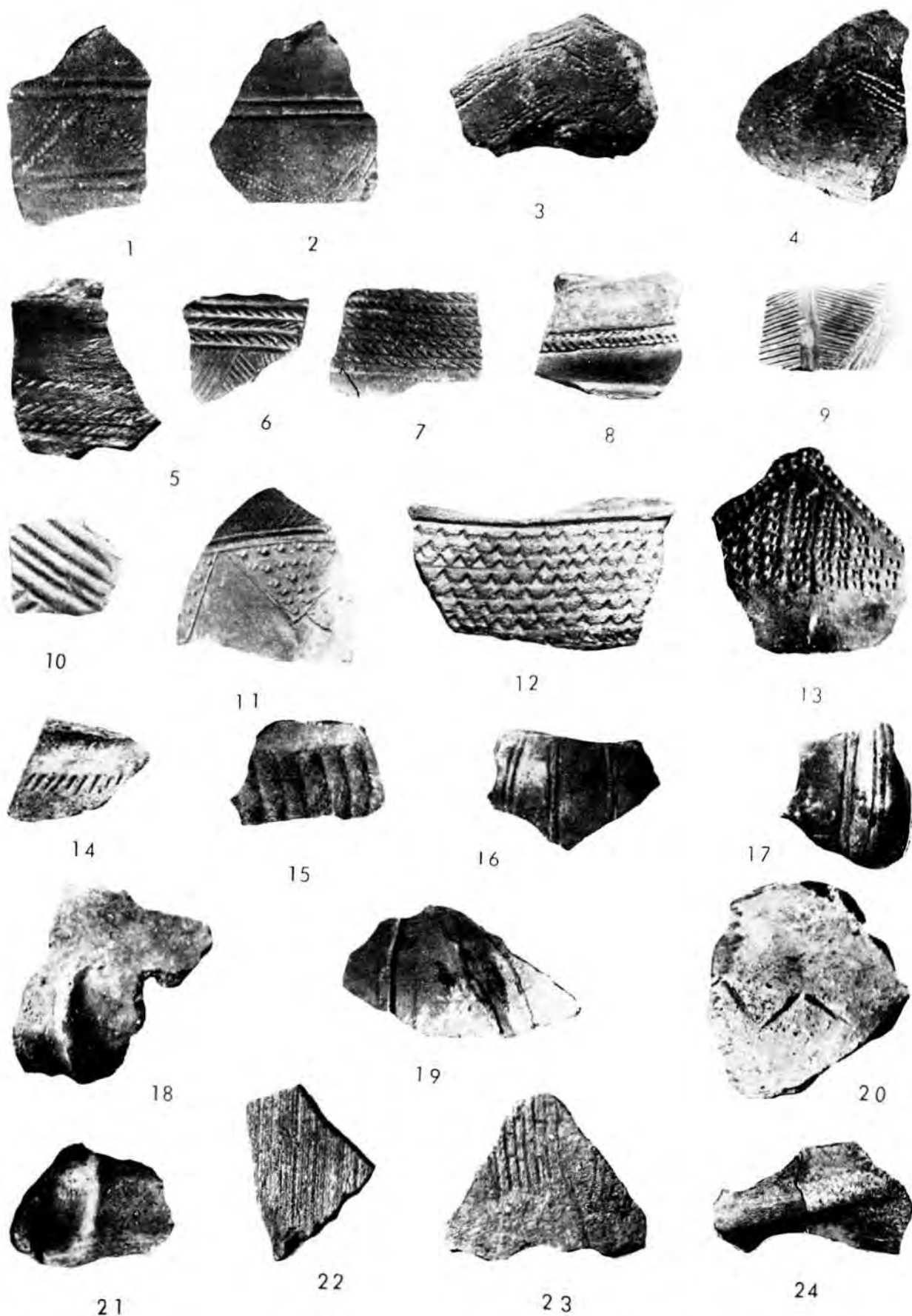

6

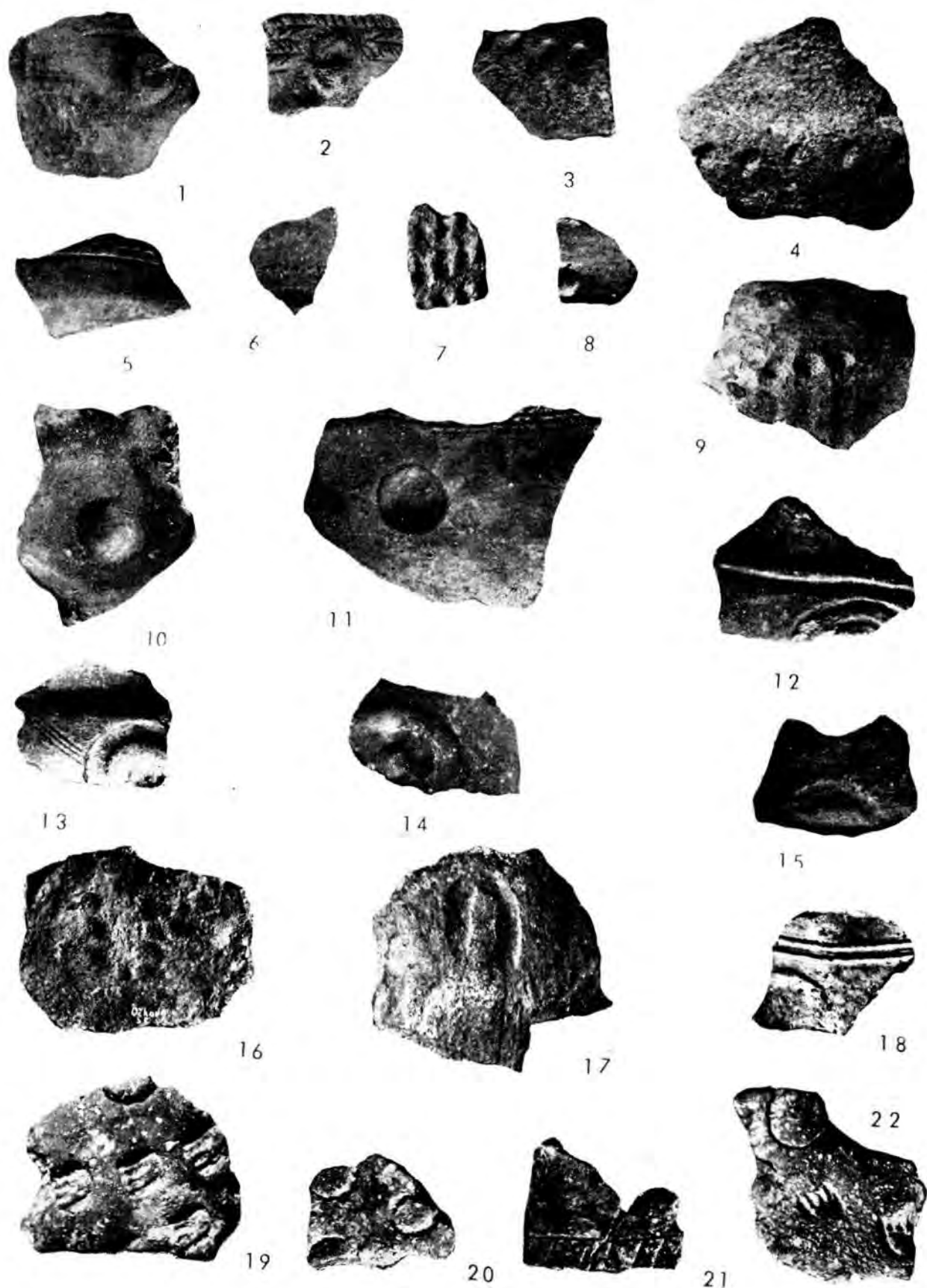
Tabuľka IV. Očkov, pohrebisko. 1 — hrob č. 56; 2 — hrob č. 6; 3 — hrob č. 10; 4 — hrob č. 18; 5 — hrob č. 24; 6 — hrob č. 12. Foto K. Blaško.

Tabuľka V. Očkov, pohrebisko. 1 — hrob č. 52; 2 — hrob č. 13; 3 — hrob č. 50; 4 — hrob č. 49; 5 — hrob č. 36; 6 — hrob č. 57; 7 — hrob č. 29; 8 — hrob č. 55; 9 — hrob č. 44. Foto K. Blaško.

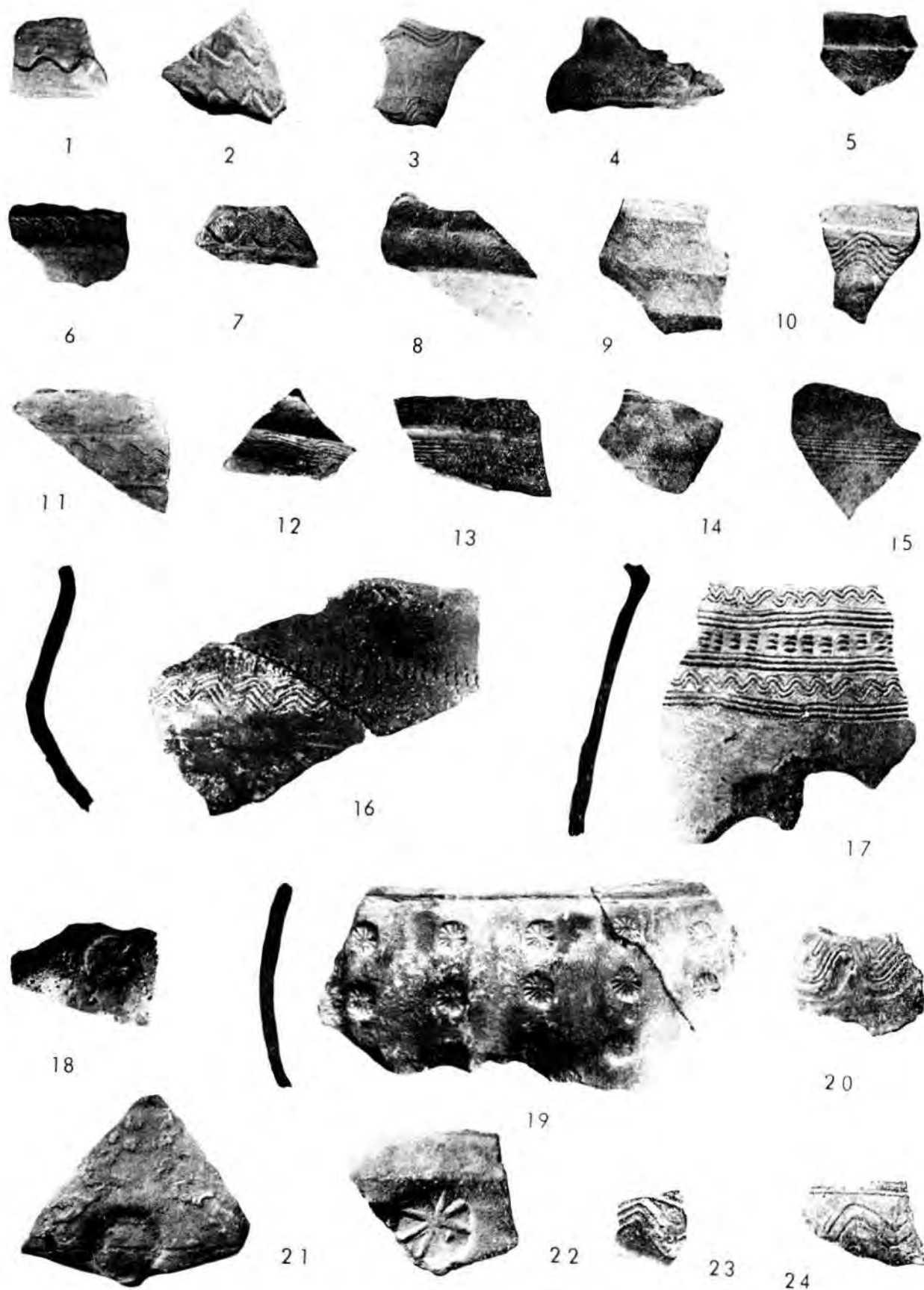
Tabuľka VI. Očkov, pohrebisko. Zdobené črepy z rozrušenej vrstvy. Všetky z nádob zhotovených v ruke.
Foto K. Blaško.

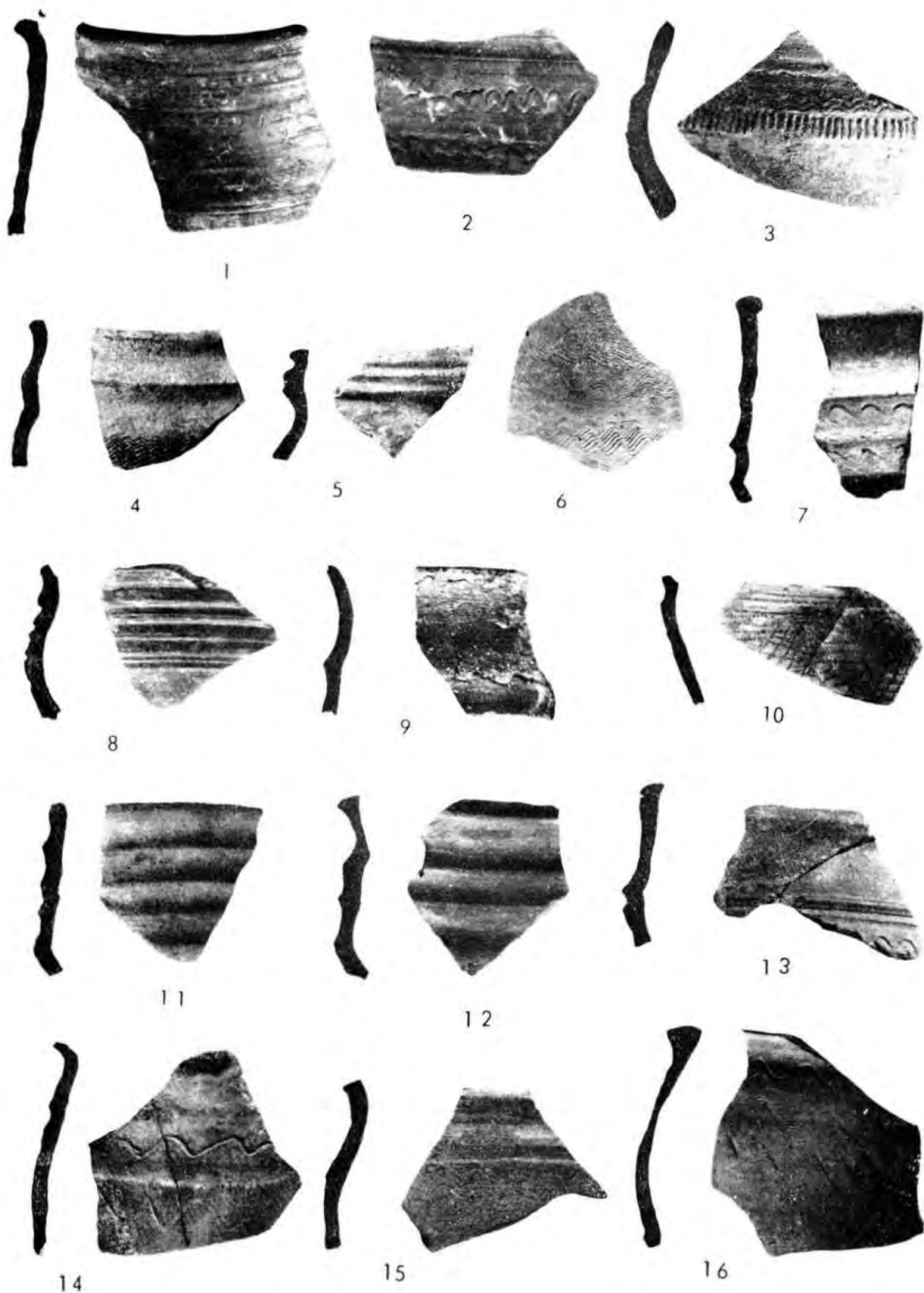
Tabuľka VII. Očkov, pohrebisko. Zdobené črepy z rozrušenej vrstvy. Všetky z nádob zhotovených v ruke.
Foto K. Blaško.

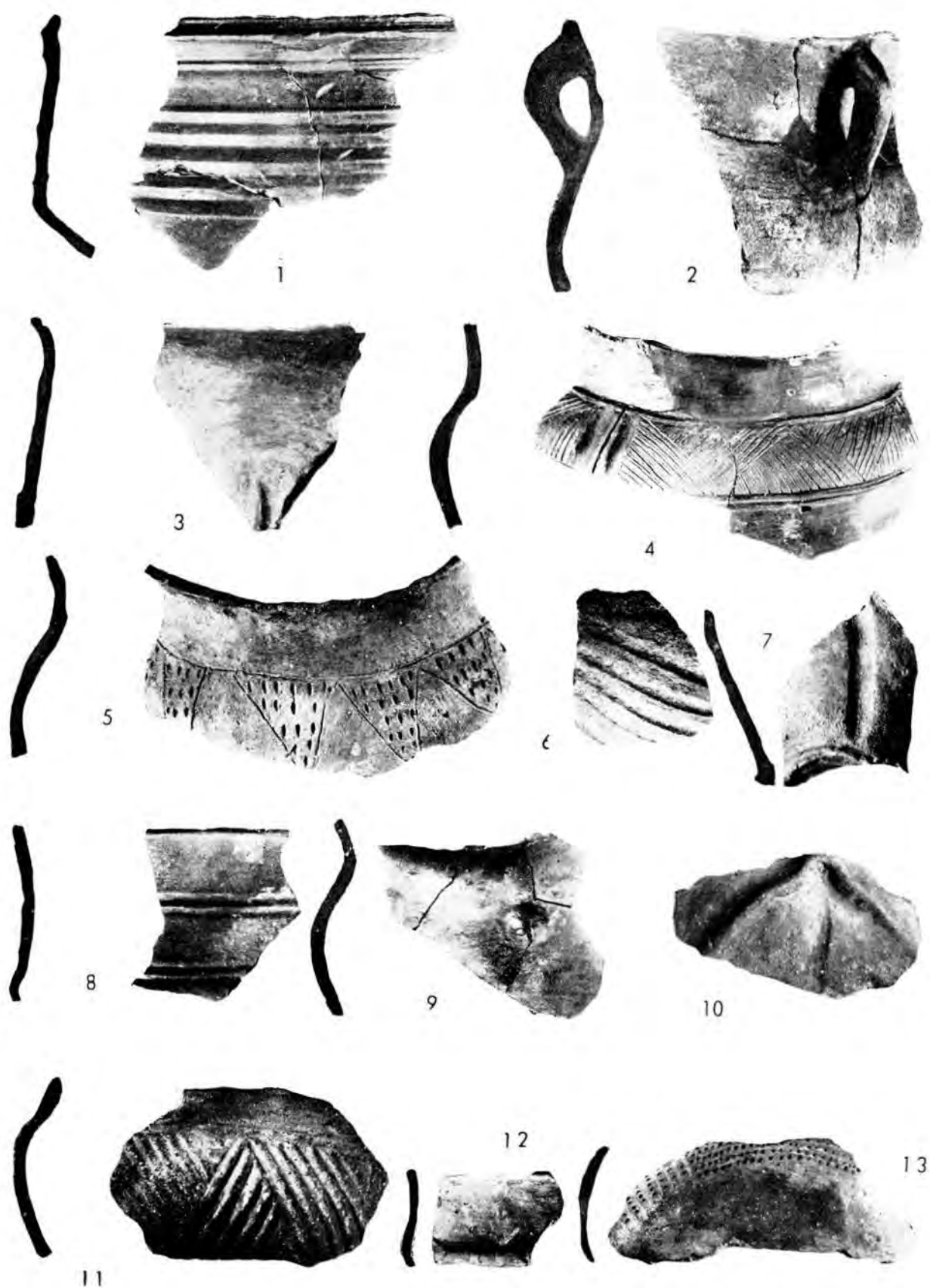
Tabuľka VIII. Očkov, pohrebisko. Nálezy z rozrušenej vrstvy. Všetky z nádob zhotovených v ruke. Foto K. Blaško.

Tabuľka IX. Očkov, pohrebisko. Nálezy z rozrušenej vrstvy. 1 — z nádoby vytočenej na kruhu, ostatné z nádob vyhotovených v ruke. Foto K. Blaško.

Tabuľka X. Očkov, pohrebisko. Nálezy z rozrušenej vrstvy. 9,14 — z nádob zhotovených v ruke, ostatné z nádob vytočených na kruhu. Foto K. Blaško.

Tabuľka XI. Očkov, pohrebisko. Nálezy z rozrušenej vrstvy. 16–20, 23, 24 — z nádob zhotovených v ruke, ostatné z nádob vytočených na kruhu. Foto K. Blaško.

Hlava cisára Caracallu v Slovenskom múzeu v Bratislave

OLDŘICH PELIKÁN

Po druhej svetovej vojne získalo múzeum v Bratislave z bývalej zbierky Pálffyovej mramorovú portrétu hlavu, ktorá bola roku 1954 inštalovaná v novozriadenom rímskom oddelení.¹ Táto časť múzea, ktorá je jedinečná v Československej republike, je prirodzene zameraná predovšetkým na rímskoprovinciálnu kultúru. Už svojím zamieraním odpovedá postaveniu nášho územia v Podunajsku za rímskej doby cisárskej, keď najmä Slovensko prišlo do priameho kontaktu, či už priateľského alebo nepriateľského, s mocným rímskym impériom. Je však zásluhou novej inštalácie, že neizolovala miestny materiál, ale sa ho snažila zasadiť do širšieho rámca rímskej materiálnej kultúry. A tak sa medzi exponáty dostali ako významní reprezentanti voľnej plastiky aj portréty cisárov. Portréty Caesara, bezprostredného predchodcu a vlastného zakladateľa principátu i prvého skutočného principa Octaviana Augusta sú odliatkami, aj keď veľmi dobrej kvality, najmä socha od Prima Porta; naproti tomu mramorová hlava, ktorá je v múzeu inventovaná pod č. 642, je originálnou prácou. Je označená ako „pravdepodobne cisár Caracalla“. Celková výška hlavy aj s moderným podstavcom je 44 cm, vlastná výška od temena až po dolný okraj fragmentárneho krku 30 cm. Išlo teda o zobrazenie približne v prirodzenej veľkosti. Zlomkovitý spôsob zachovania krku ukazuje, že hlava bola kedysi časťou busty alebo celej postavy. Pomerne pravidelné ukončenie, ako dobre vidieť pri pohľade z boku, nasvedčuje, že hlava bola pôvodne tvorená asi samostatne. Tento pracovný postup bol v dobe cisárskej dosť častý. V duchu starých etruskoitalických tradícií pri zobrazovaní človeka sa v rímskom umení najväčší dôraz kládol na hlavu a jej individuálne spracovanie. Ba dokonca hlavu robil zväčša iný sochár-portrétny špecialista. Stav mramorového portrétu exponovaného v Slovenskom múzeu je veľmi dobrý. Nie je na ňom väčších poškodení. Badateľnejšie poškodené sú iba uši, viac ľavé než pravé, na ktorom je poškodená len dolná časť ušnice; poškodený je predovšetkým nos, ktorý je u každej plastiky najviac vystavený úrazom. Pôvodný je len jeho koreň, takže všetko ostatné je

rekonštrukcia moderného reštaurátora. Profilová fotografia zreteľne ukazuje biely gypsový švík. Iné škody sú nepatrné a málo významné; je to najmä otlčenie na obočiach a puklina na zadnej strane hlavy vo vlasoch, kde sa odštiepil malý kúsok kameňa. Dobré je zachovaný aj povrch, niekde aj pôvodné vyleštenie, najmä na čele. Len líca po oboch stranách nosa boli pri doplnení nosa ľahko prepracované. Zvetranie je badateľné len na vrchole hlavy, ktorý je trochu korodovaný. Pri práci sochár používal prevažne dláto. Názor ne to dokumentuje podanie vlasov a fúzov. Vŕtané je veľmi málo, porov. hlavne vnútorné kútiky očí.

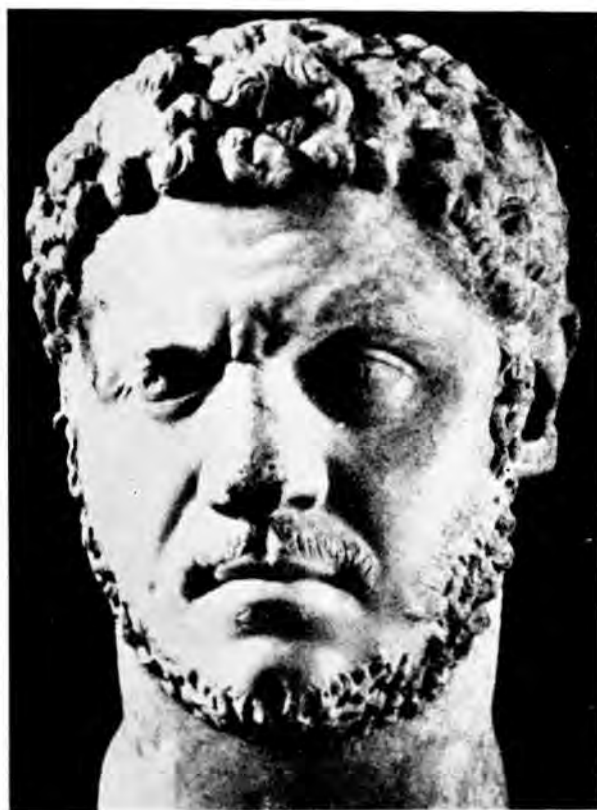
Ikonografické určenie hlavy charakteristickými individuálnymi črtami je celkom ľahké; predsa však môže vzbudzovať niektoré pochybnosti (porov. opatrné označenie hlavy s výhradami „pravdepodobne cisár Caracalla“). Pre ikonografiu o Caracalovi má stále najväčší význam *Römische Ikonographie* II 3, 47 n. od J. J. Bernoulliho, ktorá vyšla už r. 1894. Zoznam temer 70 voľných plastických portrétov, počítajúc do toho aj moderné a tie portréty, ktoré predstavujú inú osobu, bolo by možno doplniť niektorými novšími nálezmi. Z novších nálezov najdôležitejšie sú tri fragmenty mramorovej sochy, hlava a obidve kolena s časťami nôh, ktoré získalo, vraj z Ríma, na začiatku druhej svetovej vojny Metropolitan Museum of Art v New Yorku a hlava v Museo Nazionale Romano z Via Cassia. Newyorský portrét publikovala G. Richterová, *Amer. Journal of Arch.* 44, 1940, 439 n. *Four Notable Acquisitions of the Metrop. Museum of Art. 4. A Marble Portrait of Caracalla*, rímsky B. M. Felletti Maj. *Bullet. comun. di Roma* 72, 1946–48, 67 n., *Un ritratto di Caracalla dalla Via Cassia*. Krátka štúdia Fellettiovej dopĺňa tiež čiastočne Bernoulliho (ako terajší počet pravých portrétov uvádza súhrnné číslo 55). Pre Caracalovu podobu sú charakteristické predovšetkým tieto znaky (porov. Bernoulli, str. 58 n. a Richterová, str. 439): krátke kučeravé hlasy, ktoré na lícach pokračujú v rovnako krátkych a kučeravých fúzočoch, dosť silný „plebejský“ nos, malé fúzičky, vyčnievajúca a upro-

stred rozdelená brada, hlava trochu sklonená a otočená vľavo, predovšetkým zachmúrený a divoký výraz, prejavujúci sa najmä v nápadne skrčenom čele a hnevlivom pohľade. Stiahnuté svalstvo čela sa vejárovite zbíha ku koreňu nosa; dve silné šikmé ryhy, dve kratšie kolmé a nad nimi dve vodorovné ryhy. Tyrianska zbesilosť nie je u všetkých portrétov rovnako dramaticky akcentovaná, niekedy je výraz dokonca pokojnejší. Treba však zdôrazniť, že nevládnosť až zlostnosť aspoň v náznačku nechýba ani u jedného spodobnenia tohto smutne presláveného cisára bratovraha. To isté dokazujú aj mince, ktoré naisto patria k najoficiálnejším obrazom panovníka (porov. napr. Cohen, IV Car. č. 145, 275, 310). Portréty sa navzájom líšia aj rôznym otočením hlavy. Otočenie vľavo, typické pre najznámejšie portréty (Berlín a Neapol Farnese), ktorým podľa antických literárnych prameňov Caracalla vraj napodobňoval Alexandra Veľkého (pozri Aurel. Vict. Epit. 21), je časovo obmedzené. Dynamika výrazu ide obyčajne ruka v ruku s dynamikou pohybu. A tak môžeme zachované plastické podobizne Caracallu roztriediť do troch až štyroch základných skupín, ako v podstate urobil už Bernoulli, *Röm. Ikonogr.* II 3, 59 n. Bernoulli rozoznáva tri skupiny, a to: 1. s pokojným výrazom, 2. s umiernené podaným výrazom divokosti, 3. s vystupňovanou zlosťou a hlavou otočenou silno doľava. Chronológiu Caracallových portrétov spracovala Fellettiová v uvedenej štúdii (*Bullet. comun. di Roma* 72, 1946–48, 67 nn.), ktorá dôsledne použila obrazy panovníka na minciach. Rozlišuje štyri základné typy. Do r. 208–211 (mince cos. III) datuje portréty s prvými fúzami; zo známejších je to napríklad hlava v Museo Torlonia z Porto (Bern. č. 21) alebo busta v Kapitolskom múzeu, Sala imp. 54 (Bern. č. 3). Neapolské fúzy a vlasy v nízkom reliéfe priliehajú k hlave, ktorá je vzpriamená a nahnutá vpred, alebo ľahko doprava, obyčajne s pokojným výrazom, alebo len s výrazom trochu zachmúreným. Do čela druhej skupiny — mohutnejšie fúzy, hlava ešte nie je stočená doľava, výraz umiernený — stavia novoobjavenú hlavu z Via Cassia v Národnom rímskom múzeu. V tretej skupine, asi z r. 213–215, reprezentovanej predovšetkým známou berlínskou bustou (Bern. č. 56), prejavuje sa drsná povaha Caracallova badateľnejšie a najmä hlava je už otočená doľava. Do posledných rokov Caracallovho života datuje zhodne s Bernoullim štvrtý typ nazvaný Farnese podľa známej neapolskej busty; busta je asi renesančným výtvorom,² ale pravosť jej vzoru je potvrdená asi desiatimi antickými kópiami (napr. Neapol, inv. č. 6088). Tento najznámejší typ vyniká silnou plasticitou spojenou s kontrastnými svetelnými

efektami i majstrovským dramatickým vyjadrením cisárovej divokej povahy. Ťažisko štúdie Fellettiovej je v spojení všetkých štyroch skupín, ktorých vzory považuje za výtvor vynikajúceho umelca, „Caracallovho majstra“. Ten vytvoril hlboko psychologický portrét cisárov, ktorého zárodoky sú už v hlave Torlonia. Aj markantné otočenie hlavy doľava u skorších portrétov je jeho invenciou. Je síce pravda, že portréty rímskych cisárov sú kópiami alebo variantami niekoľko málo skutočných oficiálnych originálov, ale teória Fellettiovej je zatiaľ duchaplný, ale nedokázaný dohad. Nedostatkom typologickej rady italskej bádatelky je, že si vôbec nevšimá problému portrétov, ktoré vznikli až po Caracallovej smrti. Nie sú to len obrazy na minciach s výrazným DIVO ANTONINO, ale predovšetkým plastické podobizne; je to napr. už spomínaná hlava v New Yorku, ktorej iluzionistický spôsob podania vlasov a fúzov, obvyklý až od doby Alexandra Severa, svedčí s veľkou pravdepodobnosťou pre jej posthumnosť. Posthumné podobizne máme dosvedčené aj z antických literárnych prameňov. Všetci Caracalloví biografi rozprávajú o jeho krutosti a zúrení, najmä po zavraždení brata Getu, keď vraj tisíce ľudí (porov. Cassius Dio 77, 4) padli za obeť jeho pomstivosti. Preto aj bol ako tyran nenávidený. Táto nenávisť bola však vyvážená oddanosťou vojska, ktoré si Caracalla (nasledujúc v tom politiku svojho otca Septimia Severa) snažil získať a vskutku získal lichotením a veľkými darmi (porov. Cassius Dio, 77, 3). Na inom mieste (78, 17) Dio výslovne uvádza, že napriek všeobecnej nenávisti nikto sa neodvážil niečo verejne podniknúť proti pamiatke zavraždeného cisára zo strachu pred vojskom, aby nebol hneď vojakmi potrestaný. Po zabíjaní bol Caracalla vyhlásený za boha. Túto poctu mu najprv udelilo vojsko a jej potvrdenie žiadal od senátu aj Caracallov vrah a nástupca Macrinus. U iných životopiscov (*Script. hist. Aug. Macr.* 6, Caras. 11) dozvedáme sa o verejných počtách, ktorých sa dostalo Caracallovu po smrti. Kultu zbožneného cisára slúžili zvláštne kňazské sbory a bol mu venovaný chrám a čestné sochy. Keď bol Macrinus po roku zavraždený, nastúpil na trón jeho príbuzný z matkinej strany, a to mladý Elagabal, ktorého jeho stará matka, Iulia Maesa, vydávala za Caracallovho syna (porov. Bernoulli, *Röm. Ikonogr.* II 3 str. 83). To isté neskôršie tvrdila povest o Elagabalovom strýcovi a nástupcovi Alexandrovi Severovi (panoval od r. 222 do 235). Už z toho vidieť, ako bola stále živá a vplyvná Caracallová pamiatka. Iste pôsobila tu aj dynastická kontinuita, snaha nadviazať na syna Septimia Severa. Za vlády oboch panovníkov, Elagabala i Alexandra Severa, boli rovnako razené mince na počť božského Caracallu (po-

Obr. 1. Caracalla, Bratislava (zo 3/4 odzadu).

Obr. 2. Caracalla z Via Cassia, Museo Nazion, Romano, Řím.

rov. Richterová, Amer. Jour. of Arch. 44, 1940, 441). Máme teda doklady, že až do konca vlády dynastie Severovcov žilo meno aj podobizne Severovho syna Caracallu. Aj medzi zachovanými plastickými portrétmi sú podľa mojej mienky viaceré diela, ktoré vznikli až po Caracallovej smrti; pekný a názorný doklad toho máme v Metropolitan Museum of Art v New Yorku, publikovaný G. Richterovou (je to zvyšok sochy v životnej veľkosti). Pre jej datovanie až do doby Alexandra Severa svedčí spôsob, akým sú zobrazené vlasy a fúzy; tento spôsob sa vo voľnej plastike prv nepoužíval (porov. L'Orange, *Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts*, Oslo 1933, I n.) Kým u iných Caracallových portrétov, napr. u známych búst v Neapoli a Berlíne, vlasy sú spracované ako množstvo samostatne tesaných alebo vŕtaných kučier, u newyorskej hlavy tvoria jednotnú súvislú vrstvu, členenú skôr len opticky krátkymi sekmi dláta. Je samozrejmé, že po Caracallovej smrti tvorcovia jeho podobizní opakovali viac-menej staršie typy, ale na inej súčasnej slohovej rovine. Tak je to napr. aj u newyorskej hlavy, pravda, drsnosť výrazu je tu prítlmená, pretože mŕtvy bol uctievaný ako boh.

Teraz si treba položiť otázku, či bratislavský portrét je vskutku Caracalla a či sú oprávnené pochybnosti o jeho identifikácii; ďalej treba roz-

hodnúť, do ktorej skupiny caracallovských podobizní máme portrét zaradiť. Prvá otázka je jednoduchšia a odpoveď musí byť jednoznačne kladná. Hlava má všetky charakteristické znaky pravých Caracallových portrétov. Vlasy aj fúzy sú upravené tak, ako ich obvykle Caracalla mal upravené, sú kučeravé, aj keď sú málo individuálne vypracované a majú tendenciu k jednotnej vrstve. Caracallovské sú nevelké fúzy i charakteristicky rozpoltená brada. Nos musíme pri porovnávaní pustiť zo zreteľa, pretože — až na koreň — nie je pôvodný. Čelo je dosť vypuklé a má ono príznačné zvrátenie, hoci nie je nejako príliš markantné. Načrtávajú sa na ňom zárezy vodorovné, u koreňa nosa kolmé aj šikmé, najmä nad ľavým okom. Hnevivosť je ďalej vyjadrená ostrým pohľadom a zvráteným obočím. Ináč je otočenie hlavy celkom nepatrné, trochu doprava, krk je hrubý, valcovitý. Týmto nedostatkom dynamiky vo výraze, pohybe a plastičnosti líši sa, pravda, portrét Slovenského múzea od najznámejšieho spodobenja cisára Caracallu z doby pred jeho smrťou od typu Farnese (tzv. bežný typ), je však tým rovnako blízky najstarším typom (Torlonia-Museo Capitolino a Via Cassia) a posthumnému typu (New York). Prvý typ (Torlonia, r. 208—211) však pre datovanie neprichádza do úvahy, pretože vtedy mal Caracalla len malé prvé

fúzy, kdežto náš portrét má plne vyvinutú bradu. Caracalla je tu zobrazený ako zrelý muž, zhodne s vierohodnou antickou tradíciou. Podľa Cassia Dionia (78, 6) zomrel vo veku 29 rokov³ (r. 217), 20 rokov teda mal r. 208. Druhý typ datuje Fellettiová asi do r. 211–213. Bratislavská hlava je nesporne najbližšia typu Via Cassia (porovnaj držanie hlavy). Odchylné je však podanie vlasov a brady. Možné vysvetlenie — a odtiaľ aj datovanie — je dvojaké. Portrét je pravdepodobne fragmentom celej postavy. Porov. valcovitý krk, neobvyklú šírku tváre a celkovú kubičnosť hlavy. Pri ikonickej monumentalite celku umelec radšej volil aj v podaní vlasov uzavretejšiu formu, ktorá bola stále živá. Poznáme ju z portrétov r. 208–211 aj po Caracallovej smrti. Porovnaj posthumné mince,⁴ najmä však od doby Alexandra Severa, t. j. po r. 222, keď neplastické iluzívne zobrazenie vlasov definitívne nadobudlo prevahu. Doba Caracallova je typické prechodné obdobie, keď protichodné slohové tendencie nemožno oddeľovať dvoma, tromi rokmi, pretože existujú vedľa seba. Prvé datovanie by sme teda mohli klásť asi medzi roky 211–213. Ako sme už povedali, máme doložené literárne i v zachovanom materiáli Caracallove podobizne aj po jeho smrti, ktoré nadväzovali na staršie typy, a to od r. 217 až do doby Alexandra Severa (r. 222–235); vtedy sa uživalo aj „vlasového čepca“, t. j. jednotnej vrstvy vlasov priliehajúcich na hlavu. Možno k nim prirovnáť už portréty Elagabalove (r. 218–222), napr. v Kapitolskom múzeu (Bernoulli, *Röm. Ikonogr.* II. 3 tab. 25) najmä na stranách a vzadu našej hlavy. Zmenený spôsob podania vlasov nie je, pravda, osamotený vo formálnom vývoji druhého a tretieho desaťročia 3. stor. n. l. Snaha o spevnenie plastickej formy a zovretie objemu, ktorá sa čiastočne prejavila už za Septimia Severa, je reakciou na vystupňovaný dynamizmus až rozpad tvaru v poslednej tretine 2. stor., ku ktorému vo svojich dôsledkoch viedol tzv. rímsky iluzionizmus. Neapolská busta Caracallu je posledným výbežkom bohatého neskoroantoniovského slohu, jeho hellenistickorímskej fázy. Bratislavský Caracalla ukazuje už vývojove ďalej. Stavba hlavy ide za hranice klasicistického spevnenia a má iba krôčik k antirealistickej tuhosti pozdnej antiky, ktorá sa badateľnejšie začala prejavovať v 30-tych rokoch 3. stor. V kubizujúcej schéme hlavy i valcovitého krku ohlasuje sa už odvrátenie od antického senzualizmu. Toto odvrátenie nemožno vysvetliť len tým, že portrét nie je prácou najväčšej kvality, a to preto, lebo portrét nepochybne patrí do radu výtvorov oficiálneho reprezentatívneho slohu. Mohli by sme teda datovať bratislavský portrét až do doby po cisárovej smrti, najneskôr do doby

panovania posledného člena dynastie Alexandra Severa.

Zhrňujúc výsledky nášho doterajšieho skúmania zisťujeme, že portrétna hlava cisára Caracallu v Slovenskom múzeu úzko súvisí s druhým typom Fellettiovej Via Cassia, t. j. po prvom type so začínajúcimi fúzami a pred tretím typom s otočením hlavy doľava. Vzniká teda buď v časovom rozmedzí skupiny Via Cassia, t. j. približne asi v rokoch 211–213, alebo až po Caracallovej smrti, a to najskôr asi okolo r. 220, azda až okolo r. 230. Rozhodnúť medzi týmito dvoma možnosťami je ťažké, ak nie nemožné, aj keď by mierna tendencia ku geometrizácii a heroizujúcemu zosľachteniu drsných črt svedčila skôr pre posthumnosť portrétu. Mierny výraz bol, pravda, bežný v prvej skupine Caracallových podobizní (asi v rokoch 208–211), kde sa tiež vyskytuje jednotná vlasová vrstva. Na časovom rozhraní obidvoch skupín mohli byť teda ľahko spojené niektoré ich charakteristické črty. Je škoda, že nevieme, odkiaľ sa Caracallova hlava dostala do Pálffyovských zbierok. Jej proveniencia (asi Taliansko) by nám azda pomohla v spresnení doby vzniku nášho portrétu. Ešte väčšími musíme ľutovať, že Caracallove portréty nie sú detailne monograficky spracované, takže ich vzájomný pomer vidíme zatiaľ len v hrubých črtách. Preto nemožno presne zhodnotiť význam bratislavského exempláru medzi ostatnými Caracallovými podobizňami. Ale aj tak máme v ňom neobvyčajne zaujímavý ďalší doklad málo dynamických Caracallových portrétov asi zo začiatku jeho vlády, ktorý rovnako otvára problematiku možnosti početnejšieho výskytu posmrtných podobizní medzi zachovaným materiálom. Nepochybný je význam nového Caracallovho portrétu v československých zbierkach, kde antické monumentálne plastiky sú vzácnosťou. Je to pekný príklad oficiálneho rímskeho portrétného umenia doby cisárskej, a to zo zaujímavého obdobia, keď sa klasická antika chýli ku koncu — v najširšom slova zmysle — a objavujú sa prvé náznaky nerealistického neskoroantického slohu. Caracalla v Slovenskom múzeu patrí, pravda, svojím bezprostredným zmyslom pre prírodnú skutočnosť a pre vystihnúť individuality ešte prevažne k vrcholnému obdobiu antiky. Ako zástupca centrálného rímskeho umenia stojí v Slovenskom múzeu v susedstve rímskoprovinciálnych diel a prispieva k ich plnému pochopeniu, k poznaniu prevzatého aj osobitne domáceho a v neposlednom rade k zamysleniu sa nad koreňmi vývoja symbiózy Stredomoria a jeho kultúry s tzv. barbarským svetom. Bolo by skutočne želateľné, aby sa rímske oddelenie Slovenského múzea, ktoré je ústredným múzeom na Slovensku, rozrastalo aj týmto smerom a cez

samozrejme hlavné zameranie na rímskoprovincijnú lokálnu kultúru pomáhala ju hlbšie pochopiť dôsledným zasadením do širšieho rámca

stredomorskej materiálnej kultúry, predovšetkým rímskej.

Poznámky

¹ Veľkou vďakou som zaviazaný dr. E. Kraskovskej zo Slovenského múzea v Bratislave za zvolenie k publikovaniu a za veľkú ochotu, s ktorou mi pri práci vychádzala v ústrety, nielenaj aj asistentovi FFUK J. M. Boháčovi, ktorý vyhotovil všetky fotografie.

² Názor Mustilliho publikovaný Albizzati, Athén. 26, 1948, 250.

³ Správnosť tohto údaja proti Script. hist. Aug. 9,1 potvrdzujú mince Caracallu ako chlapca z doby okolo r. 200; porov. Richterová, Amer. Journ. of Arch. 44, 1940, 441.

⁴ Porov. F. Wirth, Röm. Wandmalerei... Berlin 1934, 160 a tab. 54, 10.

Голова императора Каракаллы в Словацком Музее в Братиславе

Ольдржих Пеликан

После первой мировой войны Словацкий Музей в Братиславе приобрел из бывшей коллекции Пальфи мраморную портретную голову неизвестного происхождения, которая была в 1954 г. помещена в новооткрытом римском отделении под инв. № 642. Ее высота вместе с новым постаментом равняется 44 см, высота одной головы с шеей — 30 см. Сравнительно правильно законченная шея указывает на то, что голова первоначально была частью бюста или, скорее всего, целой статуи. Она хорошо сохранилась; заметно повреждены, не считая трещины на темени между волосами, только уши, брови и, прежде всего, нос, который до переносицы реконструирован новейшим реставратором (ср. белый гипсовый шов). Выветривание заметно на темени, а части лица по обеим сторонам носа были реставратором слегка подправлены. Портрет без сомнения изображает императора Каракаллу, т. к. имеет все его характерные черты: форма выходящих волос и бороды, усы, раздвоенный подбородок, выпуклый лоб с характерными морщинами, придающими сердитое выражение — горизонтальные борозды, а над переносицей две вертикальные и две диагональные, последние менее заметны. Поворот головы едва заметен, слегка вправо. При сравнении с основными иконографическими типами, которые в новейшее время классифицировала Биянка М. Феллетти Май (B. M. Felletti Maj, Bullet. comun. di Roma 72, 1946—1948, стр. 67 и сл.) в дополнение к основному изданию портретов Каракаллы, составленному J. J. Bernouilli, Röm. Ikonogr. II, 3, стр. 47, спец. 59, братиславская голова хронологически ясно предшествует известному берлинскому бюсту (прибл. 213—215 г. н. э.), в котором голова повернута уже влево, что так характерно для наиболее

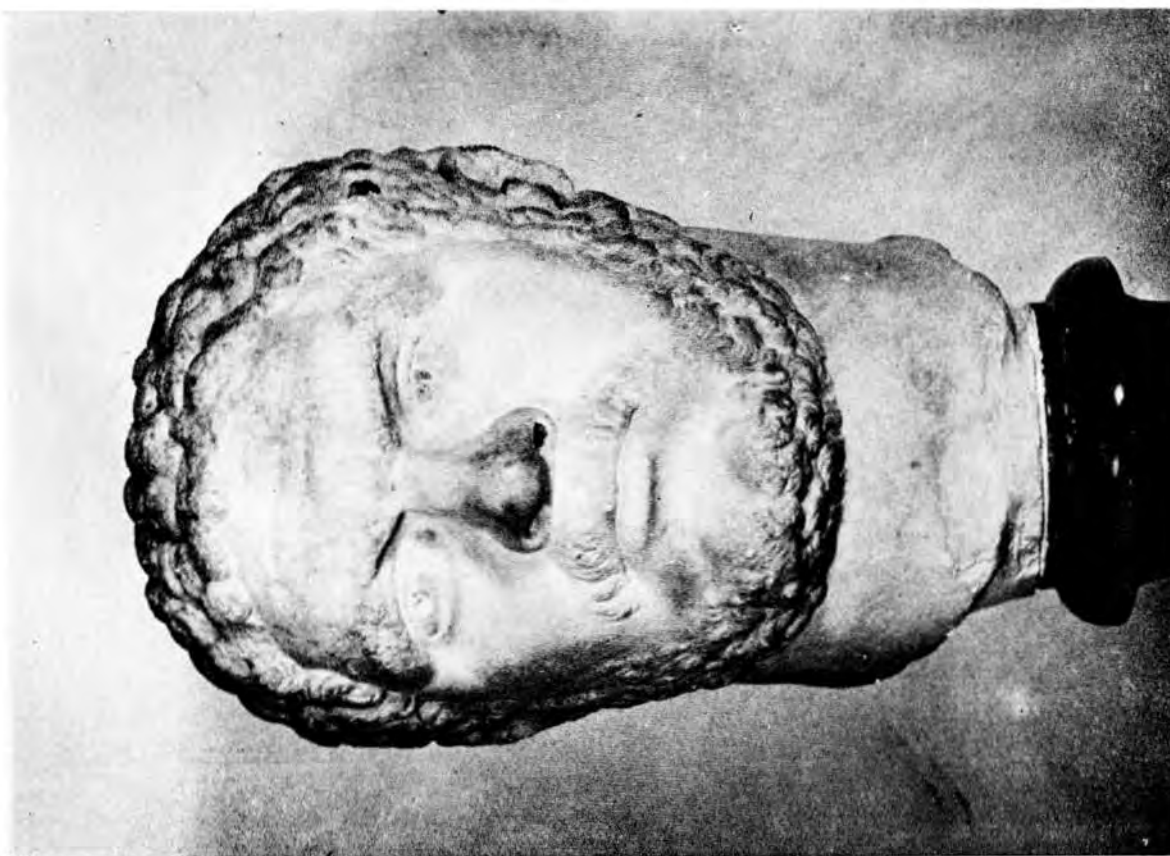
распространенного типа портретов Каракаллы, типа Фарнезе, и следует за первой группой Torlonia-Museo Capitolino, в которой у императора только небольшая борода еще молодого человека (208—211 г.). Действительно, портрет, находящийся в Словацком Музее ближе всего ко второй группе Феллетти, в которой на первом месте стоит голова из Via Cassia в Museo Naz. Romano. От этой последней она отличается главным образом менее динамической трактовкой волос и бороды, знакомых нам из портретов до 211 г. В соответствии с цилиндрической шеей, необычной для Каракаллы, шириной лица и общей кубичностью головы, свидетельствующих о монументальном, культовом назначении статуи, мастер избрал и для волос более сдержанную форму, однако живую. Но возможно, что это портрет уже посмертный, относящийся ко времени, когда усиливалась тенденция к застывшим формам и единообразному изображению волосяного покрова, пока эти формы и не утвердились при Александре Севере; ср. также героизирующее облагорожение, которое, впрочем, видим и в первой группе, 208—211 гг. Существование посмертных портретов императора Каракаллы доказывают как литературные свидетельства (ср. Cass. Dio 78, 17, Script. hist. Aug. Macr. 6, Carac. 11), так и портрет в Metrop. Museum of Art в Нью Йорке, опубликованный Г. Рихтер (G. Richter, Amer. Journ. of Arch. 44, 1940, стр. 439). В кубизирующей схеме братиславской головы проявляется уже отклонение от античного сенсуализма, которое нельзя приписать только несовершенству работы. Эпоха господства Севера представляет переход от классической к поздней античности.

Caracalla's Porträtkopf im Slovenské múzeum zu Bratislava

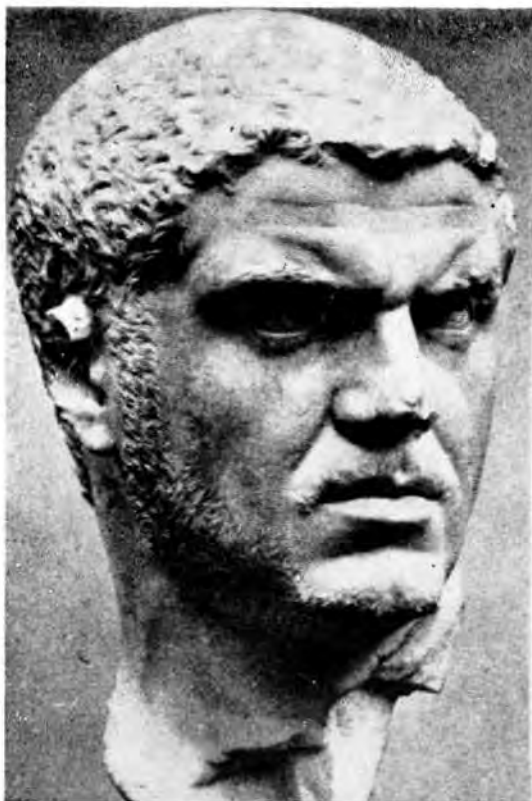
Oldřich Pelikán

Nach dem zweiten Weltkriege erwarb das Slovenské múzeum zu Bratislava (Pressburg) aus der ehemaligen Pálffy-Sammlung einen marmornen Porträtkopf unbekannter Provenienz, der im Jahre 1954 in der neu errichteten römischen Abteilung eingereiht wurde, Inv. Nr. 642. Seine Höhe mit dem modernen Untersatz beträgt 44 cm, der Kopf allein samt Hals misst 30 cm. Die ziemlich regelmässige Beendigung des Halses bezeugt, dass der getrennt gearbeitete Kopf ursprünglich Teil einer Büste oder vielmehr einer Vollfigur war. Er ist gut erhalten, nur die Ohren, die Augenbrauen und besonders die Nase, die bis auf die Wurzel Rekonstruktion eines modernen Restaurators ist (siehe die weisse Gypsnaht), sind merklicher beschädigt. Die Verwitterung ist am Scheitel erkennbar und die an beiden Seiten der Nase gelegenen Gesichtspartien wurden vom Restaurator leicht umgearbeitet. Das Porträt stellt zweifellos den Kaiser Caracalla dar und hat alle seine charakteristischen Merkmale: die Gestaltung des krausgelockten Haares und des Vollbartes, den kleinen Schnurbart, das geteilte Kinn, die gewölbte Stirn mit der symptomatischen zornigen Runzelung — waagerechte Furchen, bei der Nasenwurzel weiter zwei vertikale und zwei diagonale Einkerbungen, diese weniger kenntlich. Die ganz leicht nach rechts durchgeführte Neigung des Kopfes ist fast unmerklich. Wenn wir eine Vergleichung mit den ikonographischen Grundtypen anstellen, die neuestens Bianca M. Felletti Maj, *Bullet. comun. di Roma* 72, 1946—48 S. 67 ff. klassifiziert und dadurch die grundlegenden Arbeitsergebnisse von J. J. Bernoulli, *Röm. Ikonogr.* II 3 S. 47 ff., spez. S. 59 f. vertieft hat, stellen wir einwandfrei fest, dass der Kopf in Bratislava zeitlich der bekannten Berlinerbüste (ungefähr aus den Jahren 213—215) vorangeht, die schon die für den geläufigsten Caracallatypus

Farnese so charakteristische Linksneigung des Kopfes aufweist. Weiter erkennen wir, dass der Kopf der ersten Gruppe Torlonia-Museo Capitolino, wo der Kaiser nur einen unbedeutenden jugendlichen Bart hat (etwa 208—211), nachfolgt. Und wirklich ist das Bildnis im Slovenské múzeum am nächsten der zweiten Fellettigruppe, an deren Spitze der Kopf von Via Cassia im Museo Nazionale Romano steht, von dem es sich hauptsächlich durch die weniger dynamische Darstellung von Haar und Bart unterscheidet, die wir von den Porträten vor dem Jahre 211 kennen. Im Einklang mit dem zylindrischen Hals, mit der bei Caracalla ungewöhnlichen Gesichtsbreite und der allgemein kubisierenden Form des Kopfes, welche Merkmale vielleicht nur einer monumentalen Kultstatue angehören konnten, wählte der Künstler auch für das Haar eine mehr geschlossene Form, die immer lebendig war. Es ist aber auch möglich, dass das Porträt erst posthum ist, aus der Zeit, als die Formerstarrung und die Tendenz zu einer einheitlichen Haarschicht stärker wurden, bis sie sich in der Alexander Severuszeit durchsetzten, vgl. noch die heroisierende Veredelung, diese freilich auch in der ersten Gruppe aus den Jahren 208—211. Die Existenz von posthumen Bildnissen des Kaisers Caracalla beweisen die literarischen Zeugnisse, vgl. Cass. Dio 78, 17, *Script. hist. Aug. Macr.* 6, *Carac.* 11, als auch das von G. Richter, *Amer. Journ. of Arch.* 44, 1940 S. 439 ff. publizierte Porträt im Metropol. Museum of Art zu New York. Im kubisierenden Schema des Kopfes von Bratislava kündigt sich die Abkehr vom antiken Sensualismus an, die sich nicht nur dadurch erklären lässt, dass es sich nicht um eine ganz erstklassige Arbeit handelt. Die severische Zeit steht schon am Übergang von der klassischen zur späten Antike.

Tabuľka I. Portrét cisára Caracallu, Slovenské múzeum, Bratislava.

Tabuľka II, Caracallove portréty: 1. Museo Capitolino, Rím. 2. Museo Torlonia, Rím. 3. Metropol. Museum of Art, New York 4. Typ Farnese, Neapol.

Carnunský reliéf v Mestskom múzeu v Bratislave

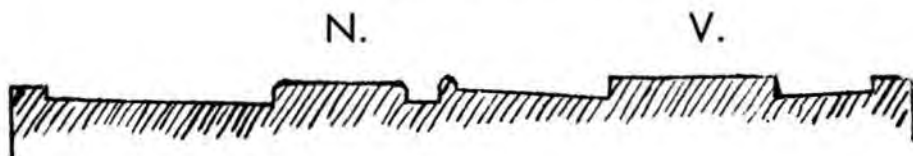
OLDRICH PELIKÁN

Z publikácií o Carnunte, význačnom rímskom tábore v priestore Devínskej brány, je známa kresba reliéfu, zobrazujúceho Neptuna s Victoriou, bohyňou víťazstva, ktorá ho ovenčuje (pozri obr. 1). Reliéf je publikovaný napr. v *Bilderatlas der carnuntinischen Altertümer*, Viedeň 1900 (autor W. Kubitschek, pod č. 66), v Kubitschekovom a Frankfurterovom *Sprievodci, Führer durch Carnuntum*, 5. vyd., Viedeň 1904, 93, obr. 115, ale naj-

novšie aj v knihe E. Swobodu, *Carnuntum, seine Geschichte und seine Denkmäler*, 2. vyd., Viedeň 1953, 96, obr. 6, ktorá má nahradiť Kubitschekovho a Frankfurterovho *Sprievodcu*, ktorého posledné (šieste) vydanie vyšlo r. 1923. V *Atlase* č. 66 je uvedené v rubrike Unediert, ale už v 5. vyd. *Sprievodcu* z r. 1904 má kresba podtitul „Verschollenes Steinrelief“, ktorý sa potom opakuje až do Swobodovho Carnunta. Tento „stratený“ reliéf je

Obr. 1. Kresba „strateného reliéfu“.

Obr. 2. Prierez reliéfom.

Obr. 3. Detail Neptúna.

nepochybne totožný s rímskym pieskovcovým reliéfom v Mestskom múzeu v Bratislave (inv. č. 3374), ktorý je stručne opísaný v knižnom *Katalogu múzea mesta Bratislavy*, str. 6 n., vydanom r. 1933 dr. O. Wagnerovou a dr. A. Mayerovou; jeho odliatok je aj v novom rímskom oddelení Slovenského múzea, kde je označený ako reliéf „neznámeho pôvodu“. Na tejto totožnosti nie je nič prekvapujúceho, pretože v Bratislave je dosť pamiatok z blízkeho Carnunta — aj v samom Mestskom múzeu — z doby Rakúsko-uhorskej monarchie. Z týchto faktov možno s veľkou pravdepodobnosťou vyčítať, aké osudy mal bratislavský reliéf. Bol vykopaný koncom 19. stor. v Carnunte v oblasti vojenského tábora, medzi ktorého pamiatkami sa nachádza v Kubitschekovom *Atlase*. Pri zaujímavosti a dôležitosti námetu, ktorý nie je nijako bežný, zdá sa, že reliéf nebol príliš dlho vonku z temna zeme, keď r. 1900 nebol ešte vydaný. V tábore sa systematické výkopy konali od r. 1875,² ale aj v rokoch okolo r. 1900. Do Bratislavy sa dostal reliéf niekedy medzi r. 1900 a 1904, pretože už v 5. vyd. Kubitschekovho a Frankfurterovho *Sprievodcu* je označený ako stratený. Jeho význam potvrdzuje skutočnosť, že kresba sa napriek nezvestnosti a bezriadnej edície stále objavuje v publikáciách o Carnunte a v knihe Swobodovej je na str. 95 aj niekoľko slov k jeho téme.

Reliéf je na kamennej obdĺnikovej doske le-

žatého formátu o hrúbke priemerne asi 12 cm s jednoduchým zvýšeným okrajom. Rozmery obdĺžnika nie sú celkom pravidelné. Pri výške asi 52 cm kolíše jeho dĺžka medzi 65,5 až 68,5 cm. Smerom hore sa doska nepatrne rozširuje; o niečo širšia je aj obrubová lišta, ktorá je na ľavej strane dolu široká 1,8 cm, ale hore 3,5 cm, na pravej strane 3,5–4 cm. Tým sa vnútorné obrazové pole celkom vyrovnalo (dĺžka 60,5–61,5 cm, výška 44,5–45,5 cm). Menšie sú výkyvy po dĺžke lišty. Horný vodorovný pás je široký 4,3–4,5 cm, dolný 2,3–1,8 cm a zužuje sa badateľne smerom doprava. Kamenár nepracoval teda príliš presne, hoci dielo je z mäkkého, dosť jemnozrnného pieskovca, zrejme miestneho materiálu (porov. iné domáce plastiky, napr. hlavu Tibériovu z Carnunta: R. Noll, *Kunst der Römerzeit in Oesterreich*, Salzburg 1949 obr. 27). V obrazovom poli sú umiestnené dve postavy, ktoré možno ľahko určiť podľa ich atribútov. Každá z postáv zaberá približne jednu polovicu obdĺžnika. Vľavo statný muž s dlhými vlasmi a bradou je obrátený tvárou k divákovi. Váha nahého tela — len z ramien splyva dozadu plášť, ktorého okraje sú po stranách tela celkom dobre badateľné — spočíva na ľavej nohe, zatiaľ čo pravá je pokrčená a stojí na prednej časti lode. V pravici drží vodorovne delfína, dobre poznateľného podľa charakteristickej krivky tela (v uvedenom *Katalogu* nesprávne „fenixa?“). Zdvihnutá ľavá ruka drží temer kolmo trojzub (v uvedenom *Katalogu* „labarum“, to jest vlajka, praporek; postava potom je mylne označená ako „cisár“), ktorý zhruba rovnobežne sprevádza pokojný obrys tela, v ktorom sa prelína frontálny pohľad s profilovým pohľadom a delí plochu reliéfu na dve časti. Mužská postava je zrejme boh Neptún, vládca mora a vôbec vôd; k jeho znakom patrí ako trojzub a delfín, tak aj noha opretá o prednú časť lode. V pravej polovici stojí na guli jednou nohou ženská okrídlená postava, odetá do dlhých riasnatých šiat, vysoko podpásaných, ktoré vlajú dozadu a sledujú druhú nohu. Vyjadruje sa tým rýchly pohyb. Žena, identifikovateľná podľa krídel, palmy v ľavej ruke a venca ako bohyňa Victoria (v uvedenom *Katalogu* „fenixa?“), s natiahnutou pravou rukou mieri k Neptúnovi, čím symbolicky naznačuje jeho víťazstvo. Stav zachovalosti reliéfu je pomerne dobrý, aj keď nie je bez závad. Väčšie poškodenia sú na postave Victorie, ktorej chýba väčšia časť hlavy a má poškodené obidve ruky, hlavne pravú s vencom a ľavé krídlo. Aj u Neptúna najviac utrpeli obidve ruky a ľavá noha, čiastočne je poškodený v dolnej časti aj obličaj, zobrazený inak veľmi plošne (porov. detailný záber). Okrem týchto neurčito ohraničených poškodení sú ešte po celej ploche reliéfu, a to

Obr. 4. Victoria, detail.

i na Neptúnovi i na Victorii väčšie — menšie kráterovité jamky, ktoré však celkový vzhľad vážnejšie nepoškodzujú.

Zbežné ikonografické určenie obidvoch figúr ako Neptúna s Victoriou nerobí teda ťažkosti. Ostáva však otázka, aký význam má výjav, spojenie obidvoch postáv, a to nie všeobecne, ale v prostredí, kde bol reliéf nájdený. Výjdeme od majestátneho Neptúna. Rímsky Neptunus nie je len bohom mora, ktorým sa stal až stotožnením s gréckym Poseidónom, ale je vôbec bohom vôd, prameňov, potokov aj riek.³ Ako boh vôd bol

najmä ctený v severnej Itálii, v oblasti jazier a v provinciách chudobných na vodu (ako v severnej Afrike), v Pannónii pri Blatenskom jazere a v povodí riek, v Porýnsku aj v Podunajsku po celej dĺžke toku Dunaja. V provinciách často zastupoval miestne božstvo podľa známej *interpretatio Romana* („rímsky výklad“ domáceho božstva podľa príbuzného rímskeho). Z Podunajska poznáme z oltárov, váz a pod. votívne nápisy: ako Neptúnovi, tak i Danuviovi. Charakteristický je výber osôb, ktoré dávali dary Neptúnovi: obyčajní vojaci, centurio aj legát, mlynári, ob-

chodníci, alebo jednoduchšie: vojáci a ľudia, ktorí pri výkone svojho povolania prichádzali do styku s vodou (čiastočne aj obchodníci — doprava po Dunaji). Porov. CIL III, 3486, 5866, Suppl. 10430, 14359—27, 29. Len Neptúnovi je adresovaný nápis legáta z Aquinca — Budína C. Iulia Gemina Capelliana, CIL III, 3486, nápis centurióna C. Vibia Celera z Vindobony—Viedne, CIL III, Suppl. 14359—29 a nápis na oltári, ktorý venovali mlynári v Raetii, CIL III, 5866: Neptu(n)o sacr(um) molin(arii). Už tu sa teda javí Neptún jednak ako božstvo vojenské, pôsobiacie, pravda, v oblasti rieky, jednak ako boh jednoznačne vodný. Na nápise obchodníkov z Aquinca, CIL III Suppl., 10430, IOM Iunoni Neptuno Marti... je zrejme štvorica reprezentatívnych božstiev rímskeho impéria, zameraná špeciálne na prostredie nepokojnej vojenskej provincie v povodí mohutného vodného toku. Úlohu Neptúna, ktorý na pamätníkoch centurióna, legáta a mlynárov rovnako stelesňuje miestne riečne božstvo, zreteľnejšie ukazuje viedenský nápis veteránov.

CIL III Suppl., 14359—27, kde vedľa Jupitera sú len vodné božstvá, jednak rímske: Neptunus a Salacea (obyčajne Salacia), jednak domáce: Danuvius (doplnenie je pravdepodobné, nápis zle zachovaný), Acaunus a asi aj nymphae, ktoré, pravda, možno považovať práve tak za domáce ako aj za rímske bohyne. Úzky vzťah Neptúna a miestnych vodných božstiev dokresľuje reliéf na ľavej strane tohto pamätníka, kde je zobrazený Neptún s ľavou nohou na hlave riečného boha; na protiľahlej strane je obetujúci vojenský prefekt. Neptún vystupuje teda v Podunajsku, na strategicky exponovanej riečnej hranici, ako významné vodné a vojenské božstvo, reprezentujúce rímsku ríšu a jej víťazstvá na limite, ako božstvo, ktoré stojí jednak vedľa Danuvia, jednak i na jeho mieste v rímskoprovinciálnom panteóne. Treba konečne ešte pripomenúť, že Carnuntum bolo prístavom a jedným z centier rímskeho dunajského loďstva.

Neptún ako víťazný ríšsky boh je na bratislavskom reliéfe jasne vyznačený druhou postavou, bohyňou Victoriou, charakterizovanou krídlami, palmou a vencom. Victoria⁴ bola uvedená medzi rímske božstvá v 3. stor. pr. n. l. vedľa gréckej Niké, veľmi obľúbenej bohyne helenistického obdobia. V Ríme nadobudla veľkého významu a skoro sa objavila aj na reverzoch mincí (porov. najmä tzv. Victoriati). Najväčší rozmach jej kultu začal v dobe diktátora Sullu, keď silní jednotlivci využívajú politické zmätky k osobnému prospechu. Victoria bola tiež obľúbeným božstvom prvého principa Octaviana Augusta (porov. sochu ním venovanú v Júlievej radnici). Za doby cisárskej patrila k najčastejšie sa objavujúcim božstvám, najmä

na minciach, kde k jej menu pristupuje množstvo rozličných prívlastkov: Victoria Aug(usti), exercit(us), p(opuli) R(omani), Germanica, navalis atď.⁵ Asi už koncom republiky dostala sa Victoria medzi dii militares a bola povedľa Jupitera, Marta a Hercula alebo i sama uctievaná vo vojenských táboroch. Ako vojenské božstvo symbolizuje víťazstvo, a preto doprevádza víťazné bojovné božstvá a vôbec víťazných bojovníkov. Niké ovenčuje Dia alebo Aténu, drží v ruke Diov blesk alebo Poseidonov trojzub (na bojôt-ských minciach), Victoria sa vznáša s víťazným vencom nad Jupiterom Dolichenom, výlučne vojenským bohom rímskych pohraničných provincií,⁶ patrí ku kultu cisára ako jeho osobné božstvo a objavuje sa často na minciach a na triumfálnych pamätníkoch cisárových. Na bratislavskom votívnom reliéfe z Carnunta (v uved. *Katalogu múzea mesta Bratislavy* nesprávne označený „Rímsky epitaf“) máme dve vojenské božstvá: Neptúna — rímskoprovinciálneho boha mohutnej vodnej hranice, stráženej légiami — a Victoriu — symbol víťazstva ríše. Ich spojenie hovorí obraznou, ale zreteľnou rečou, vyjadrujúce vojenské úspechy rímskeho impéria na Dunaji. Reliéfna doska — časť neznámeho nám pamätníka — oslavuje tieto víťazstvá, ďakuje za ne a súčasne vyjadruje túžbu uchovať si ich. Čiastočne obdobné spojenie Neptúna s Victoriou máme azda zachované ešte na palestínskom pamätníku (teraz v Louvru, s dedikáciou cisárovi Hadriánovi), ktorý je mi známy len z krátkeho a nepresného opisu v CIL III Suppl., 13589 a hlavne 14155—14. Na ľavej strane reliéfné zobrazený Neptún s jednou nohou na prednej časti lode, na druhej strane žena v obdobnej póze, asi Victoria. Aj okolnosti nálezu sú obdobné, niekde pri vode, azda pri Jordáne, blízko hraníc ohrozených vojnou.

Z námetu a jeho chápania neuplynie pre datovanie reliéfu temer nič. Víťazstvá ríše oslavujú výtvarné pamiatky aj v dobe, keď impérium je už na ústupe z vrcholu svojej slávy, ktorý dosiahol v 1.—2. stor. n. l. Aj 3. storočie, doba hlbokých kríz hospodárskych a politických, ktoré ponížili impérium najviac v tridsiatych až šesťdesiatych rokoch, má svetlé okamžiky aspoň čiastočných úspechov a posledná štvrtina, predovšetkým obdobie tetrarchov, priniesla dokonca určitú reštauráciu, nový, aj keď obmedzený rozmach, takže r. 308 bola v Carnunte schôdzka vladárov rímskej ríše za predsedníctva excisára Diokleciana. Reliéfna doska je bez nápisu a pokiaľ môžem posúdiť, nemožno s ňou spojiť ani jeden zo známych carnuntských nápisov.⁷ Pri jej časovom zaradení sme teda viac-menej odkázaní na slohový rozbor. Je to práca rímskoprovinciálna, domáca, ako ukazuje aj miestny piesko-

Tabuľka I. Reliéf z Carnunta (Mestské múzeum, Bratislava).

vec. Podľa stupňa romanizácie sú aj v provinciálnej materiálnej kultúre rôzne odtienky; no napriek tomu základ zostáva vždy ten istý. Streťáva sa tu a vzájomne sa prelína dvojaký spôsob umeleckého tvorenia, stredomorský gréckorímsky a domáci „barbarský“. Ich spojenie vytvára osobitnú syntézu, ktorej miestnu nerímsku zložku nesmieme podceňovať. Pre datovanie je dôležité, či v diele prevažuje rímske alebo domáce, to jest, či môžeme datovať — aspoň v hrubých črtách — podľa vývoja rímskeho centrálneho umenia, pravda, stále prizerajúc k regionálnym vplyvom. Reliéf Neptuna s Victoriou pochádza z carnuntského vojenského tábora, je votívny a svojím obsahom oficiálny, reprezentatívny. A možno už vopred povedať, že to isté dosvedčuje aj formálne podanie. V jednoduchej, temer symetrickej kompozícii sústreďuje sa oko diváka dosť rovnomerne na obidve postavy. Na postavách nás prekvapuje podivný nesúladi protikladnosť. V rytme tela, v pohybe a v gestách, u Neptúna čiastočne aj v modelácii tela, cítime jasne realistický gréckorímsky základ, starú tradičnú schému. Proti tomu však stojí kubičnosť postáv a plošnosť (porov. Victoriu a Neptúnovu

hlavu), dôraz na líniu (porov. drapériu Victorie), najmä na obrys. Sú to typicky neklasiccké prvky, charakteristické pre graficky abstraktné umenie severských barbarov, ale aj pre poslednú fázu antického umenia, pre tzv. neskorú antiku. I Neptún i Victoria opakujú zrejme ustálené vzory voľných plastík. Prvé samostatné zobrazenie Poseidóna — skoršie než zobrazenie Zea — vzniklo až vo 4. stor. pr. n. l. Bolo vytvorených niekoľko typov, z nich najvýraznejší je stojaca postava s jednou nohou ohnutou a spočívajúcou na skale alebo na prednej časti lode, typ známy najmä z kópií slávnej sochy Lysippovej. Varianty tohto typu nájdeme medzi rímskymi plastikami aj na pompejských nástenných maľbách (porov. Sal. Reinach, *Répertoire de la stat.* II. 27, 1—2, 5—6 a *Répert. de peint.*, 34,3). Neptún nášho reliéfu je vytvorený podľa nejakej sochy rímskej doby cisárskej, ktorá voľne spracovávala Lysippov typ. Bol pridaný delfín v pravej ruke a telo bolo vzpriamené, takže boh získal užší styk s pozorovateľom. Aj tvorca reliéfu uchoval do značnej miery plastičnosť sochárskeho vzoru — s výnimkou tváre. Predlohou Victorie bola bez akejkolvek pochybnosti najpopulárnejšia

socha tejto bohyně v Júliovej radnici v Ríme, zasľúbená Augustom, akési palladium rímskeho impéria. Stála na zemeguli — symbol vlády nad svetom — a v pravej ruke držala veniec, v ľavej palmu. Jej podobu poznáme z drobných plastík,⁸ ale najmä z nespočetných mincí po celú dobu cisársku, na ktorých bola zobrazovaná spredu i z obidvoch strán. V neskorej antike cisár drží guľu s Victoriou v ruke (z toho tzv. ríšske jablko, keď bola bohýňa nahradená krížom); porov. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde*, tab. 71, 1, 3, 5, 6; 72, 3, 8, 12, 16; 21, 6, 9; 81, 6 a iné. Nášmu reliéfu najbližšie sú vyobrazenia na minciach z prvej pol. 4. stor., ako napr. uvedená tab. 21, 6 z doby Constantia II, kde je aj neklasická plošnosť, linearizmus, zúženie postavy smerom hore, disproporcionalita, azda ešte vo väčšej miere.

Obidve postavy bratislavského reliéfu z Carnunta zakladajú sa teda na voľne plastických vzoroch gréckorímskeho realizmu; odtiaľ pochádzajú ich ešte stále silné realistické prvky. Ne-realistické zložky formálneho výrazu nemožno pričítať len domácej „barbarizácii“, ale sú rovnako prejavom ustupujúcej antiky, ktorá sa už v 2. stor. n. l. začala pomaly odvracať od svojich klasických tradícií. V 3. stor. za všeobecného úpadku sa táto zmena jasne prejavila vo všetkých vrstvách materiálnej kultúry, aj v štátnom oficiálnom umení a na konci storočia za doby tetrarchov je už rímske umenie od základu iné. V diachronnom, ale aj synchronnom priereze, to jest obzvlášť v niektorých desaťročiach, ale vedľa nového slohu aj v tej istej dobe objavujú sa klasicistické vlny, keď sa opakujú staré klasické schémy. Nie je to však prežívaná skutočnosť, ale len mŕtvy papierový vzor, príroda bez krvi a bez života. Do prevzatého realizmu miešajú sa prvky celkom iného reagovania na okolitý svet. V obidvoch postavách, v Neptúnovi, ale aj vo Victorii, spájajú sa rôzne pohľady, profilový a čelný. Do zachytenia pohybu a deja preniká snaha po vonkajšej reprezentácii a po priamom vzťahu k divákovi spolu s úsilím o čo najväčšiu názornosť. Najlepšie to vidíme na Neptúnovi, ak porovnáme hornú časť tela s dolnou a ak si bližšie všimneme pravú obrysúvajúcu líniu (u trojzuba). Ešte menej „pochopil“ umelec svoj vzor u Victorie alebo lepšie: ešte viac ho premenil. Všetok život prešiel do obrysivej línie, ktorá však stratila svoju mäkkosť a vláčnosť a vysoké podpásanie zmenilo sa v disharmóniu telesných proporcií. Postava je celkom plošná, urobená v reliéfe ostro rezanom do pravého uhlu a monotónne línie drapérie, na ktorej sa zase len lineárne čítajú nohy, môžu ju len málo oživiť. Pre neskorú dobu vzniku svedčí aj úplný nedostatok jednotného, hoci len primitívneho priestorového cíte-

nia. U kolmice trojzuba, ktorá temer rozpoľuje reliéf, stretávajú sa dve rôzne hlboké vrstvy (porov. prierez reliéfom). Na strane Victorie klesá plocha pieskovcovej dosky len málo, kdežto na polovici Neptúna, ktorý je podaný plastickejšie a vo vyššom reliéfe, o mnoho viac (porov. detail Neptúnovho tela). To znamená, že umelec vytváral samostatne izolované objemy a len ich k sebe priradoval. Každé teleso má svoj vlastný objemový priestor a aj ten je väčšinou veľmi zredukovaný bez ohľadu na ilúziu celku, ktorý nie je videný, ale umele komponovaný. Reliéf Neptúna s Victoriou je pravdepodobne dielo domáceho provinciálneho umelca (robené z domáceho materiálu). Oficiálnemu poslianiu — oslava rímskej sily na Dunaji — odpovedá úroveň umelca, ktorý bol dobre oboznámený s vývojom gréckorímskeho umenia. Pôsoobil v dobe, keď sa centrálné umenie Ríma zblížilo s regionálnym provincionálnym poňatím a vkusom, v dobe nástupu tzv. neskorej antiky. Pri neprístupnosti porovnávacieho materiálu — doteraz publikovaný materiál zďaleka nestačí — bolo by odvážne a málo zodpovedné pokúšať sa o presnejšie datovanie nášho reliéfu. Hľadať oporu vo vhodnej historickej situácii mnoho nepomôže. Od markomanských vojen bolo Podunajsko temer stále dejiskom tuhých bojov s barbarmi. Po Septimiovi Severovi, „carnuntskom cisárovi“, mesto upadalo, zmohlo sa trochu za doby tetrarchov (schôdzka vládcov ríše r. 308), ale za Valentiniana,⁹ ktorý sa pokúsil ako posledný rímsky cisár o zabezpečenie dunajskej hranice, bolo už „opustené a špinavé“. Situácia vojenského tábora, odkiaľ reliéf pochádza, bola však trochu iná. Vojenský tábor stále plnil úlohu dôležitého vojenského centra a ešte za Valentiniana sa v ňom stavalo.¹⁰ Podľa mojej mienky reliéf najpravdepodobnejšie vznikol v 3. stor. n. l., pretože vo svojom jadre je ešte hodne realistický a pokročilú plošnosť, kubizáciu a izolovanosť jednotlivostí vysvetľuje miesto vzniku, vojenská garnizóna na periférii ríše. Vzhľadom na vývojové prvky staršie i mladšie je, pravda, možné aj datovanie jednak skoršie, jednak ešte neskoršie, to jest do druhej polovice 2. stor. alebo zase až do prvej polovice 4. stor. n. l. (uved. *Katalog* Prvá pol. 4. stor.). Proti 4. storočiu predsa však svedčí veľký civilizačný pokles, doložený temer úplným vymiznutím nápisov. Neistotu by mohol rozriešiť len obdobný porovnávací materiál z tej istej oblasti, ktorý by bol nápisom bezpečne datovaný. Veľmi by pomohlo aj presné zistenie okolností nálezu a pôvodné umiestnenie dosky.

Reliéf Neptúna s Victoriou v Mestskom múzeu v Bratislave je pamiatka nesporne významná, a to umeleckohistoricky, ikonograficky i historicky. Pomerne dobre zachovaná doska pekne doku-

mentuje neobyčajne zaujímavú fázu antického umenia, ktoré sa na svojich okrajoch stretalo s domácim výtvarným názorom „barbarov“ a dosahovalo tak svojráznu syntézu. Vývojove je tento proces o to zaujímavejší, že sama stredomorská gréckorímska kultúrna oblasť došla na sklonku staroveku za hospodárskeho, spoločenského a politického úpadku rímskej ríše zložitým pôsobením rozmanitých síl značne blízko k barbarskému „primitivizmu“, ktorý bol dokonca podľa niektorých bádateľov, napr. Schobera, Nolla, Ferriho, Bianchi-Bandinelliho, fermentom neskoriantickej vývojovej cesty. Bratislavský reliéf ukazuje prelínanie realistických a opačných formálnych prvkov, odolnosť klasického jadra, aj keď odtrhnutého od svojej základne a zase víťazné narastanie nových tendencií. Spojenie Neptúna s Victoriou do jednej scény, aspoň pokiaľ mi je známe, ikonograficky nemá inde paralely. Patrí, pravda, do toho istého radu ako Jupiter s bohyňou víťazstva. Spomínaný palestínsky pamätník v Louvri (Neptunus = Iordanes? na jednej strane, Victoria na druhej strane) je len čiastočne obdobný. Neptún sám o sebe ako víťazný boh riečného limitu, riečnych hraníc ríše, v ktorom splýva rímska

predstava s veľkým domácim božstvom mocnej rieky, vrhá jasnejšie svetlo na doterajšie doklady temer len epigrafické, nápisné. Pre plné historické ocenenie reliéfu je trochu na škodu okolnosť, že ho nemožno presnejšie datovať. Ale aj tak je významným svedkom moci svetovládneho Ríma, ktorá sa na štyri storočia usadila na hraniciach našej vlasti a pôsobila prenikave na jej život po všetkých stránkach. Vonkajším dokladom toho sú veľmi početné nálezy rímskych predmetov na našom území od ojedinelých mincí, šperkov alebo zlomkov nádob k veľkým pokladom, ako je napr. nález skoro 1100 denárov pri Vyškovciach alebo vzácne „bohaté hroby“ z Vysokej pri Morave a zo Stráži pri Piešťanoch. Množstvo týchto nálezov a bohaté zbierky slovenských múzeí, ktoré sú dosiaľ väčšinou nepublikované alebo len nedostatočne publikované, hovoriť pre potrebu zaoberať sa nimi intenzívnejšie a do väčšej hĺbky aj pre užitočnosť a všeobecnú obozrnosť takej práce. Často otvorená problematika pri štúdiu provinciálneho umenia ukazuje, že tu máme aj my na Slovensku možnosť, ako prispieť k riešeniu otázok, ktorých význam presahuje naše hranice.

Poznámky

¹ Za povolenie publikovať tento materiál som zaviazaný vďakou riaditeľovi múzea Al. Mayerovi, ktorý mi aj inak s veľkou ochotou vychádzal v ústrety. Rovnako srdečne ďakujem asis. klas. archeológii FFUK J. M. Boháčovi, ktorý vyhotovil väčšinu fotografií.

² Porov. Kubitschek — Frankfurter, *Führer durch Carnuntum* 5. vyd., 79.

³ Pozri Pauly — Wissowa, *Realencyklopädie* sub v. Neptunus VII a Roscher, *Lexikon der griech. und röm. Mythologie*, Poseidon-Neptunus.

⁴ Porov. Roscher, c. d. s. v. Nike a Victoria.

⁵ Pozri M. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der röm. Kaiserzeit*, Halle 1926, I, 101.

⁶ Porov. E. Merlat, *Répertoire des inscriptions et monuments figurés du culte de Jupiter Dolichenus*, Paris 1951. Rec. Journ. of Rom. Stud. 1955, 189.

⁷ Porov. Ed. Vonbeck, *Militärschriften aus Carnuntum*, Viedeň 1954.

⁸ Pozri Roscher, c. d. s. v. Nike obr. 26 a aj drobný bronz z Carnunta; Swoboda, *Carnuntum*, tab. 25, 3.

⁹ Porov. Swoboda, c. d., 149.

¹⁰ Porov. Swoboda, c. d., 65.

Карнунтский рельеф в Городском Музее в Братиславе

Ольдрих Пеликан

В литературе о Карнунте (ср. W. Kubitschek, *Bilderatlas der carnuntischen Altertümer*, Wien 1900, № 66; W. Kubitschek—S. Frankfurter, *Führer durch Carnuntum*, Wien 1904, стр. 93, рис. 115; E. Swoboda, *Carnuntum*, Wien 1953, стр. 96, рис. 6) известен рисунок рельефа, который изображает Нептуна с Викторией. В атласе Кубичека № 66 занесен в рубрику „Unediert“,

но уже четыре года спустя рисунок в *Führer'e* снабжен подзаголовком „(Verschollenes) Steinrelief...“ Этот потерявшийся рельеф без сомнения тождествен (ср. изображение) с рельефной доской в Городском музее в Братиславе, инв. № 3374, которая помещена в каталоге Музея города Братислава на стр. 6 (изд. O. Wagner—A. Mayer 1933 г.) и слепок с которой находится

в римском отделении Словацкого Музея в Братиславе с обозначением: „неизвестного происхождения“. Рельеф, который был выкопан вероятно в конце 19-го столетия в области карнунтского военного лагеря, среди памятников которого он фигурирует в атласе Кубичека (систематические раскопки производились с 1875 г. и в частности около 1900 г.), попал в Братиславу должно быть в 1900—1904 гг. (ср. *Bilderatlas „Unediert“* и *Führer [„Verschollenes“] Steinrelief*). Доска из местного песчаника, не совсем правильной формы (высота — прибл. 52 см, длина — 65,5—68,5 см, глубина прибл. 12 см, обрамление шириной 1,8—4,5 см, поле изображения 60,5—61,5 см × 44,5—45,5 см), сравнительно хорошо сохранившаяся, интересна содержанием и формой. К Нептуну, который в правой руке держит дельфина, в левой — трезубец и правой ногой опирается на нос корабля, приближается с победным венком в правой руке, окрыленная богиня Виктория (в левой руке она держит пальмовую ветвь). Сочетание Нептуна с богиней Викторией, относящееся к тому же разряду сюжетов, что и Юпитер, сопровождаемый богиней Победы, имеет, насколько мне известно, только отдаленную аналогию в палестинском памятнике, найденном вероятно над Иорданом и на котором с одной стороны Нептун одной ногой стоит на носу корабля, а с другой сторону в аналогичной позе Виктория (памятник времен Адриана, теперь в Лувре, ср. *CIL III Suppl.* 13589 и 14155-14). Братиславский рельеф дополняет изображение роли Нептуна в Придунайской области, известное нам по соответствующим надписям (ср. *CIL III* 3486, 5866, *Suppl.* 10430, 14359-27, 29). Нептун в них выступает то как божество вод, то как военный бог речной границы. Он представляет власть римской империи на Дунае и стоит иногда рядом с Дануviем или на его месте в римскопровинциальном пантеоне (ср. уже *Swoboda I. c.*, стр. 95). Виктория, также военное божество как символическая персонификация победы, указывает венчанием Нептуна на успехи римских легионов на Дунае. Надо заметить, что Карнунт был гаванью и одним из опорных пунктов римского дунайского флота.

Рельефная доска без надписей и, насколько можно

судить, нельзя ее связать ни с одной из известных карнунтских надписей. При датировании мы, таким образом, можем руководиться только анализом стиля. Обе фигуры изготовлены местным каменщиком по образцу статуй, а именно Нептуна по образцу какой-нибудь статуи эпохи Римской Империи, когда вполне перерабатывался классический Лизипповский тип (с некоторыми изменениями — дельфин, выпрямленная фигура), а богиню Викторию по образцу самой популярной статуи ее, поставленной Августом в Курии Юлии в Риме. Этот палладиум Римской Империи нам знаком по мелким скульптурам, особенно по бесчисленным монетам до самой поздней античности. В обеих фигурах в ритме тела, в движениях и жестах, у Нептуна частично и в моделировке тела, чувствуется греко-римская реалистическая основа, старая традиционная схема. С другой стороны заметны и неклассические элементы, кубичность и плоскость фигур, которые вырезаны на поверхности, а не моделированы, подчеркивание линий, особенно контуров, диспропорция в фигуре Виктории, изолированность фигур (ср. рельеф). Эти элементы характерны как для графического абстрактного примитивизма „варваров“, так и для последней фазы античного искусства, т. наз. поздней античности. Рельеф, происходящий из военного лагеря в Карнунте, имеет обетный и официальный, репрезентативный характер как своим содержанием — прославление победоносного Рима, — так и формой. Сильно выраженный классический элемент указывает, что при датировании надо принимать во внимание развитие искусства римского центра. Местный мастер был хорошо знаком с греко-римским искусством, хотя и работал в то время, когда официальное искусство приблизилось к провинциальному пониманию. При недоступности сравнительного материала можно датировать этот рельеф только очень приблизительно, а именно скорее всего III столетием н. э., вероятнее всего 2-ой половиной его, временем тетрархов, когда Карнунт, после упадка в период после господства Севера, переживал период частичного возрождения (ср. также встречу правителей империи в 308 г. н. э.), а, может быть, даже и 1-ой половиной IV ст.

Carnuntinisches Relief im Städtischen Museum zu Bratislava (Mestské múzeum)

Oldřich Pelikán

Aus den Publikationen über Carnuntum (vgl. W. Kubitschek, *Bilderatlas der carnuntinischen Altertümer*, Wien 1900 Nr. 66, W. Kubitschek — S. Frankfurter, *Führer durch Carnuntum*,⁵ Wien 1904 S. 93 Abb. 115, nun E. Swoboda, *Carnuntum*² Wien 1953 S. 96 Abb. 6), ist die Zeichnung eines Reliefs gut bekannt,

das Neptun mit Victoria darstellt. Im Bilderatlas ist Nr. 66 in die Rubrik „Unediert“ eingereiht, aber schon nach 4 Jahren im Führer wird die Zeichnung als „(verschollenes) Steinrelief...“ betitelt. Dieses verschollene Relief ist zweifellos identisch, (vgl. Abb. 1 und Taf. I), mit der römischen Relieftafel im Städtischen Museum zu

Bratislava (Pressburg) Inv. Nr. 3374, die im *Katalog des Museums der Stadt Bratislava* S. 6 (ed. O. Wágnerová — A. Mayerová im Jahre 1933) angeführt ist und deren Abguss sich in der römischen Abteilung des Slovenské múzeum zu Bratislava mit der Bezeichnung „unbekannten Ursprungs“ befindet. Das Relief, das etwa Ende des 19. Jhdts im Gebiet des Heereslagers ausgegraben wurde, unter dessen Monumenten es Kubitschek im Atlas anführt (systematische Ausgrabungen vom Jahre 1875, besonders auch um 1900), gelangte nach Bratislava ungefähr zwischen den Jahren 1900—1904, vgl. Bilderatlas „unediert“ und Führer⁵ (verschollenes) Steinrelief. Die Tafel aus dem lokalen Sandstein mit nicht gerade ganz regelmässigen Dimensionen (Höhe etwa 52 cm, Länge 65,5—68,5 cm, Tiefe ungefähr 12 cm, die Randleiste breit 1,8—4,5 cm, das Bildfeld 60,5—61,5 cm X 44, 5—45,5 cm) verhältnismässig gut erhalten, ist wie inhaltlich, so formal interessant. Neptun, der in der Rechten einen Delphin, in der Linken den Dreizack hält und sich mit dem rechten Fuss auf den Schiffvorderteil stützt, nähert sich mit dem Siegeskranz in der rechten die geflügelte Göttin Victoria (in der Linken hält sie eine Palme). Die Verbindung von Neptun und Victoria, die als Analogon zur Reihe Jupiter von der Siegesgöttin begleitet anzusehen ist, hat — soweit mir bekannt nur eine ferne Parallele in einem wahrscheinlich am Jordan gefundenen palästinischen Denkmal, wo sich auf der einen Seite Neptun mit einem Fuss auf den Schiffvorderteil gestützt, auf der anderen Victoria in einer analogen Pose (Hadrianszeit, jetzt Louvre, vgl. CIL III Suppl. 13589 und 14155—14) befinden. Das Relief von Bratislava ergänzt die Rolle Neptuns im Donaugebiet, wie sie uns aus den dortigen Inschriften, vgl. CIL III 3486, 5866, Suppl. 10430, 14359—27, 29 bekannt ist. Auf diesen erscheint Neptun teils als Wassergottheit, teils als Soldatengott des Flusslimes. Er repräsentiert die Macht des römischen Imperiums an der Donau und steht manchmal neben Danuvius, andermal an dessen Stelle im römisch-provinziellen Pantheon, vgl. schon S w o b o d a a. a. O. S. 95. Victoria, gleichfalls eine Militärgottheit, deutet als symbolische Siegespersonifikation mit der Bekränzung von Neptun die Erfolge der römischen Legionen an der Donau an. Noch ist zu bemerken, dass Carnuntum Hafen und einer der Mittelpunkte der römischen Donauflotte war.

Die Relieftafel ist ohne Inschrift, und soweit

man urteilen kann, ist sie mit keiner der bekannten carnuntinischen Inschriften in Verbindung zu bringen. Bei der Datierung sind wir also nur auf die Stilanalyse verwiesen. Beide Figuren arbeitete ein einheimischer Steinmetz dem Muster der Freiplastiken folgend, und zwar Neptun nach einer Statue der römischen Kaiserzeit, die frei, mit einigen Änderungen — Delphin, aufgerichteter Körper — den klassischen lysippeischen Typus verarbeitete, und Victoria nach ihrer populärsten durch Augustus eingeweihten Statue in der Curia Iulia in Rom. Die Gestaltung dieses Palladiums des römischen Reiches kennen wir aus den Kleinplastiken und besonders aus den unzählbaren Münzen bis in die Spätantike. Bei beiden Figuren im Rhythmus der Körper, in den Bewegungen und Gesten, bei Neptun teilweise auch in der Körpermodellierung, ist die griechisch-römische realistische Grundlage fühlbar, das alte traditionelle Schema. Dem gegenüber steht die unklassische Einstellung, das Kubisierende und das Flächige an den Figuren, die in der Schicht geschnitten und nicht modelliert sind, das Lineare, besonders die Hervorhebung des Umrisses, Disproportionalität bei Victoria, Isolierung der Figuren (verschiedene Tiefe an beiden Seiten des Dreizackes, vgl. den Schnitt durch das Relief). Diese Elemente sind charakteristisch wie für den graphisch abstrakten Primitivismus der „Barbaren“, so auch für die letzte Phase der antiken Kunst, die sogenannte Spätantike. Das Relief aus dem Heereslager in Carnuntum stammend ist votiv und offiziell, repräsentativ durch seinen Inhalt, die Verherrlichung des siegreichen Roms, ebenso wie durch seine Form. Die Grundstärke des klassischen Kunstkerns zeigt, dass die Datierung mit Rücksicht auf die Entwicklung der zentralrömischen Kunst vorgenommen werden muss. Der einheimische Künstler kannte gut die griechisch-römische Kunst, wenn auch er in der Zeit, als die offizielle Kunst sich der provinziellen Einstellung annäherte, wirkte. Bei der Unzugänglichkeit des vergleichenden Materials ist das Relief nur sehr annähernd datierbar, und zwar am ehesten mit dem 3. Jhd n. u. z., wahrscheinlich mit der 2. Hälfte, der Zeit der Tetrarchen, als Carnuntum nach dem Verfall in der nachseverischen Periode noch eine teilweise Belebung durchmachte, vgl. auch das Zusammentreffen der Herrscher des Reiches im Jahre 308, möglicherweise sogar erst mit der 1. Hälfte des 4. Jhdts.

Problematika szeletienu

VÉRTES LÁSZLÓ

1. Úvod

Vo východnej polovici strednej Európy, hlavne v Karpatskej kotline, sa spomedzi raných mladopaleolitických kultúr najrozmanitejšie rozvinuli tie, ktoré sú charakterizované obojstranne opracovanými listovitými hrotmi. Tieto kultúry sa dlho stotožňovali s francúzskym solutrénom a neskôr boli nazvané szeletienom. Dôvodom k zhrnutiu štúdií, vzťahujúcich sa na tieto kultúry, bolo, že o ich základných otázkach v Maďarsku písali Hillebrand r. 1935 (14), Mottlová r. 1938 (24) a 1951 (25). Ich tvrdenia si zachovali platnosť bez zmeny až po najnovšiu dobu. V zahraničnej literatúre nadhodilo nové problémy súborné dielo G. Freundovej (6), neskôr na stránkach tohto časopisu publikoval Prošek svoje najnovšie pozorovania z r. 1953 (31). Obidvaja autori sa pri vyhodnocovaní slovenských, resp. stredoeurópskych kultúr listovitých hrotov opierali o maďarský materiál bez toho, že by boli mali možnosť poznať ho z autopsie.

Na základe novších archeologických a stratigrafických pozorovaní sme sa v súvislosti s problémami maďarského aurignacienu dotkli pomerov szeletienu a nadhodili niekoľko novších hľadísk (41). S radosťou vyhovujeme prosbe redakcie Slovenskej archeológie, aby sme na základe maďarského materiálu zhrnuli problémy szeletienu.

Systematické skúmanie paleolitu sa v Maďarsku započalo r. 1906 vykopávkami v jaskyni Szeleta (15). Prvými nálezmi boli dokonale opracované, značne vyvinuté vavrínovité hroty, ktoré medzinárodný vedecký svet — zodpovedajúc francúzskemu systému, — určil ako solutrén. Maďarskí bádatelia prijali toto určenie a v jeho zmysle rozdelili nálezy listovitých hrotov z Bukových hôr a zo Zadunajska. Pri rozčleňovaní ako i pri vyhodnotení stratigrafických, paleontologických a geologických hľadísk sa prísne pridržiavali francúzskej chronológie, resp. snažili sa dokázať jej platnosť pre maďarský materiál. Tak napr. keď sa v 20. rokoch z viacerých miest ozvali hlasy, že

maďarskú kultúru listovitých hrotov — alebo aspoň jej staršiu fázu — by bolo správnejšie nazvať szeletienom, mienkou našich bádateľov bolo, že týmto názvom ohraničia iba geografický facies v západnom ponímaní.

Hillebrand už r. 1917 rozdelil túto kultúru z typologického hľadiska (11). Podľa neho najstarším stupňom maďarskej kultúry listovitých hrotov je protosolutrén (neskôr ho nazval szeletienom, 14, str. 9), po ňom nasleduje ako prechod raný solutrén, zastúpený predovšetkým nálezmi z jaskyne Jankovichovej, ďalej vyvinutý solutrén, ktorý pozná takmer výlučne z jaskyne Szeleta a konečne neskorý solutrén z troch nálezísk v Bukových horách. Podľa Hillebranda sa táto kultúra dostala z Maďarska do Francie a včleniac sa medzi aurignacien a magdalénien, vytvorila tamajší solutrén (14, str. 31).

Mottlová prijala toto typologické rozčlenenie a pokúsila sa o stratigrafické vymedzenie nálezového horizontu (24, str. 49). Opierajúc sa o nálezy uhlika a faunu, nerozdelenu podľa vrstiev a väčšinou necharakteristickú, kladie protosolutrén najprv do interštadiálu, würmu I/II, raný a vyvinutý solutrén do štadiálu würmu II (24, str. 52). Neskôr toto chronologické zaradenie bez odôvodnenia zmenila: protosolutrén vložila do interštadiálu würmu II/III, raný, vyvinutý a neskorý solutrén do würmu III. Tým sa jej podarilo v maďarských pomeroch zreprodukovať francúzske relatívnochronologické poradie (25, tabuľka). Jej zadelenie sme sa pokúsili na inom mieste podrobne zrevidovať (41).

G. Freundová vniesla do tejto problematiky nové hľadiská tým, že pôvod stredoeurópskych kultúr listovitých hrotov odvodila bezprostredne zo starého paleolitu. Čo sa týka Maďarska, domnieva sa, že tu proto- alebo presolutrénske kultúry tvoria spodné stupne, ktoré čo do veku majú mladopaleolitický, čo do kultúrnych prejavov staropaleolitický charakter. Vy-

vinutú vrstvu nazýva solutrénom, hoci to jej teóriou o presolutréne nie je odôvodnené.

Prošek vo svojom najnovšom triedení ďalej zdokonalil Hillebrandov systém a na základe toho, že nepretržite sa vyvíjajúca szeletská kultúra, vykazujúca veľa individuálnych znakov pozostáva z dvoch komponentov, a to z moustérienu a z aurignacienu, včleňuje pred ne piatu facies, a to facies najstarších szeletských nálezísk (l. c., str. 146), reprezentovaných Ivanovcami, Zamarovcami, Bankou atď. Konštatuje, že neskorý szeletien je známy iba z Maďarska.

2. K všeobecným otázkam szeletien

Prv ako by sme prišli k pozorovaniam, urobeným na maďarskom materiáli, budeme sa zaoberať všeobecnými zásadnými otázkami kultúr listovitých hrotov.

Viac autorov upozorňuje na to, že listovitý hrot sa objavuje v najrozličnejších obdobiach a kultúrach. Vyskytla sa otázka, prečo sa typ nástroja, nachádzaný od starého paleolitu až po listovitý hrot v inventári dnešných primitívov, zakaždým znovu vynoruje a opäť mizne (6, str. 275)? Uznali i to, že listovitý hrot „dieser Lanzentypus fast das einzige positive Kriterium des Begriffs, 'Solutrén-Kultur' ist“ (12). A hoci solutrén, pokladaný za ucelený, na základe nových kritérií — aspoň stratigraficky — bol rozdelený na viaceré kultúry, predsa sa nepodarilo dosť hlboko vniknúť do otázky, nakoľko môžeme pokladať objavenie sa listovitých hrotov v kultúre určitého obdobia za bezpečný znak pre príslušnú kultúru. Čo teda znamená pre nás úkaz, že existujú acheulské, moustierske a aurignacké kultúry s listovitými hrotmi, ba že i dnes jestvujú primitívi, ktorí používajú listovité hroty?

Na túto otázku možno odpovedať z dvoch stanovísk. Podľa zaužívanjšieho a všeobecnejšieho stanoviska typologického pozorovania by sme mohli povedať, že všetky tieto kultúry sa niekedy a niekde dostali do styku s kultúrami, ktoré bifaciálnu techniku poznali a používali, alebo mali také prototypy (pästný klín, bifaciálne drásadlo, čepeľovité hroty listovitého tvaru), ktorých ďalším vývinom sa dostali takmer automaticky k vytvoreniu typu listovitých hrotov. Toto vysvetlenie však pokladáme za mechanistické, lebo zveruje vznik technickej náplne určitej kultúry náhode a danostiam, nezávislým od ľudí.

Volíme si radšej druhý spôsob vysvetľovania, t. j. že sa v priebehu života určitej skupiny ľudí — závisle od technických metód už dosiahnutej úrovne — vyvinuli určité požiadavky, ktoré smerovali k tomu, aby sa v dosahu obstarávania životných potrieb vyhotovila najvhodnejšia lovecká výzbroj, využívajúca pri tom maximálne možnosti

danej úrovne. Inými slovami: určité spôsoby loveckého hospodárstva vytvorili listovité hroty.

V tejto súvislosti treba sa zaoberať zásadnou náplňou pojmu kultúry. V ľudskej spoločnosti vzniká v každom bode na ceste vývoja, zodpovedajúc prv dosiahnutej technologickej úrovni (a táto je, samozrejme, vždy v kauzálnom súvisi so stupňom duchovného vývoja), pod silným vplyvom možností podmienených prostredím, okruh potrieb. Vznikajú teda nároky, ktoré ako funkcia vývoja vyžadujú reprodukciu vlastného života v stále istejšej forme a na stále vyššom stupni. Stupeň uspokojovania nárokov sa odzrkadľuje na vytvoroch materiálnej kultúry.

Jednotlivé skupiny ľudí teda nepreberajú od iných skupín taký typ nástrojov, zvyky alebo ritus, taký prejav kultúrno-materiálneho inventáru, ku ktorému by nesmerovali ich nároky, presne určené vlastnými podmienkami. Konvergentne a samostatne si však vytvárajú typy nástrojov a kultúrne prejavy — i keď ich nemajú odkiaľ prebrať — v okamihu, keď sa u nich vytvorila pre ne nároky.

Keď teda v materiálnom prejave istej kultúry sa objaví tak ostro ohraničený typ, ako je napr. listovitý hrot, nemáme hľadať v prvom rade skupinu, odovzdávajúcu tento typ alebo technologické prototypy, vedúce k jeho utvoreniu, ale tie hospodárske podmienky, ktoré si vytvorenie určitého typu vynútili.

Ďalej — pod spoločný názov určitej kultúry nemáme zahrňovať tie skupiny, ktoré sú si podobné čo do výskytu toho-ktorého, i keď zdanlivo dôležitého nástroja, ale tie, ktoré sú okrem súhlasnosti nástrojového inventáru i z hľadiska hospodárskeho vývinu totožné alebo príbuzné. Prírodnene nechceme do tej istej kultúry zahrňovať tie spoločnosti — neberúc do úvahy od seba ich oddeľujúce časové a zemepisné vzdialenosti — u ktorých podobnosť zapríčinili iba konvergentné javy. Na druhej strane sa však vystríhame, aby sme nedali čiste technologický zmysel konvergentným javom a neurobili stredobodom nášho vysvetľovania napr. technické zmiešanie „miolitických“ prvkov pästných klinov a čepeľí v lokalizovaných výskytoch kultúr listovitých hrotov (22, str. 152), namiesto skúmania hospodárskych javov. Posledné mal na mysli Pittioni, keď určité konvergentné zjavy v paleolite vysvetľoval „endomodikáciou“ (29).

Pokúsime sa teda na základe doteraz povedaného opísať szeletskú kultúru.

Začneme s negatívami: pri určovaní nepokladáme za rozhodujúce typy nástrojov a svojskosti opracovania, poukazujúce na vplyvy cudzích kultúr, a to ani vtedy, keď objasňujú rozmanitosti genetických pomerov. Máme pre to dva dôvody:

1. Pri skúmaní cudzieho, napr. aurignackého

vplyvu na maďarský szeletien sa ukázalo, že vysoké škrabádlá a po celom obvode retušované čepele, ktoré sa nachádzajú v „protosolutréenskej“ vrstve, nie sú charakteristické pre nástrojový inventár zo súčasných a blízkych aurignackých nálezísk. V Bukových horách totiž súčasne so starším szeletienom jestvoval taký aurignacien I primitívneho charakteru, ktorý ešte nemal totálnu retuš ani vysoké škrabádlá (44). Vela údajov však dosvedčuje, že tento charakteristický nástroj, resp. technická zvláštnosť je vlastná starším szeletským kultúram tak v Maďarsku ako i na okolitých územiach (napr. v jaskyni Szeleta, v Stránskej skale, Lišni, ba podľa P r o š k a, l. c., tab. IV. 10, 11, 12 i v Zamarovciach). Tieto typy sa teda v rôznych oblastiach strednej Európy vyvinuli v určitom časovom úseku u viacerých kultúr súbežne na podklade vznikajúcich nárokov na odev (spracovanie kože) a spracovanie dreva. Týmto odpadnú obavy G. F r e u n d o v e j, týkajúce sa „protosolutréenu“ jaskyne Szeleta, čím by sa mohol vysvetľovať výskyt aurignackých prvkov v staršej, bezprostredne z moustérienu sa vyvinutejšej kultúre (6, str. 301). Vyriešil sa tým i jej ďalší problém, že totiž na „solutréene“ možno vykázať aurignacké vplyvy, avšak aurignacien zdanlivo neprebral žiadne solutrénske črty (6, str. 302). Podľa našej mienky obidve kultúry žili v Bukových horách nepomiesané vedľa seba a aurignacké znaky raného szeletienu sú vlastne charakteristikou szeletskej kultúry. Toto sa však nevzťahuje na kostené hroty s rozštiepenou bázou, nájdené v ranoszeletskej vrstve, ku ktorým sa ešte vrátime.

2. Pri skúmaní vlastností szeletskej kultúry nepokladáme za prvoradá ani otázku, z ktorých staropaleolitických kultúr možno na podklade určitých charakteristických znakov odvodiť materiál jednotlivých nálezísk, keďže v zmysle doteraz povedaného pre nás je rozhodujúce to, ktorý druh potrieb a v akej miere bol uspokojovaný plodmi už vytvorenej kultúry pre skupinu ľudí, ktorá ju vytvorila? Ak môžeme podľa nástrojov usudzovať na okolnosti pôvodu, je to natoľko potrebné, že touto metódou môžeme kultúru okrem vertikálnej stratigrafie rozčleniť i horizontálne na okruhy geograficky podmienených skupín.

Za pozitívne spoločné črty szeletien považujeme tieto:

1. Primitívna staršia úroveň sa vyvinula bezprostredne zo starého paleolitu na konci würmu I alebo na samom začiatku interstadiálu würmu I/II.

2. Nositelia szeletskej kultúry sú typickí obyvatelia stredných a vysokých hôr, lovci jaskynných medvedov, hývajú predovšetkým v jaskyniach a

na prípadných otvorených sídliskách žili iba v menších skupinkách. Ich lov sa v mnohom zhoduje s loveckou metódou aurignackého človeka, pravdepodobne však bol menej individuálny.

3. Listovité hroty sú vo väčšine nálezísk v prevahe oproti výrobným nástrojom. Vyhotovené boli tak z jadra ako i z úštepov. Spomedzi maďarských nálezov boli bukovohorské vyhotovené z jadra, kým v Zadunajsku zo širokých, plochých úštepov s veľkým bulbusom.

4. Kostené nástroje majú všeobecne podradnú úlohu a nositelia szeletienu ich prevzali pravdepodobne od predstaviteľov aurignacien. Listovité hroty obyčajne dosahujú tam dokonalý vyvinutý tvar, t. j. značne vyvinuté listovité hroty sa iba tam vyskytujú vo väčšom množstve, kde niet, alebo kde je len veľmi málo kostených nástrojov (napr. Szeleta, Nietopierzowa jask.). Na náleziskách s kostenými nástrojmi býva obyčajne listovitý hrot menej vyvinutý a len málo exemplárov dosahuje dokonalosti opracovania (Jankovichova jaskyňa a Mamutia jaskyňa).

5. V industrii listovitých hrotov zo staršej úrovne sa vyskytujú popri levalloisských a moustierskych tvaroch vysoké škrabádlá, retušované a neretušované čepele atď. V sprievodnom materiáli mladšej úrovne sú typické čepeľovité hroty, mikrolity, prípadne sa vyskytujú kostené nástroje a iné typické nástroje aurignacien a gravettien.

O morfológickom rozdieli medzi szeletskou kultúrou a francúzskym solutrénom písalo viacej autorov (napr. 11, str. 18; 6, str. 88—89). Podľa Hillebranda jediným náleziskom, kde sa zhodujú zvláštnosti opracovania, je spodná vrstva z Laugerie Haute (14, str. 30). Medzi nástrojmi z Laugerie Haute, získanými z vykopávok O. H a u s e r a a uloženými v zbierkach Maďarského národného múzea nachádzame síce primitívne opracované listovité hroty, avšak na ich hranách — i keď sú cikcakovité, hrubé a ostré, niet tej kolmej príkrej retuše, ktorá je tak charakteristická pre ranoszeletské listovité hroty v Maďarsku. Ani listovité hroty à face plane u obidvoch kultúr nie sú podobné. Kým vo francúzskom solutréne pochádza tento typ z podlhovastých aurignackých čepeľovitých hrotov tvaru vřbového listu, v szeletiene zriedka sa vyskytujúce exempláre (napr. Jankovichova jaskyňa) sa vyvinuli zo širokých levalloisských a moustierskych tvarov a nie sú typické pre najstaršiu vrstvu. Nástroj z abri v Puskaaporosi, ktorý B r e u i l zaraďuje k tomuto typu (5, str. 342), je len polotovár, lepšie povedané nepodarok. „Point à crane“ úplne chýba. Tie dva exempláre, ktoré uvádza M o t t l o v á z jaskyne Bűdöspeszt (24, str. 49), sú náhodne zlomené, ľudskou rukou neopracované kúsky kostí.

3. Náleziská szeletienu v Maďarsku

Maďarské kultúry listovitých hrotov sa teda odlišujú od západných aj inak než len stratigraficky. Rozdiel iba vtedy môžeme vidieť v jeho úplnosti, ak načrtneme charakteristické znaky maďarských nálezísk; v prvom rade treba načrtnúť novospozorované znaky a znaky, ktoré neboli vyzdvihnuté v doterajších súborných dielach.

V Maďarsku sa najčastejšie vyskytujú tzv. protosolutrénske náleziská. Z nich treba v prvom rade spomenúť spodnú vrstvu jaskyne Szeleta. Tu sa spolu s moustierskymi nástrojmi našli primitívne tvary podobné pästným klinom, ktorých prevažnú väčšinu nemožno nazvať listovitými hrotmi. Sú to: hrubé hroty, drásadlá, disky podobné pästným klinom a jadrá staropaleolitického charakteru. Tvoria približne 7–8% nálezového materiálu. V tejto vrstve sa našli dva kostené hroty s rozštiepenou bázou (13, str. 35) a jeden šidlovitý kostený nástroj. Z malého ohraničeného miesta jaskyne pochádzajú — spolu s kostenými nástrojmi — hlavne čepele bez listovitých hrotov. Domnievame sa, že sa tu prechodne usídlila v dobe raného szeletienu, azda počas neobývanej periódy jaskyne, istá skupina aurignacien I a teda kostené nástroje nepatria k szeletskej kultúre. Každopádne závažný dôkaz súčasnosti raného szeletienu s aurignaciou I podáva kostený hrot s rozštiepenou bázou.

Prevažná väčšina nástrojov z oboch horizontov jaskyne Szeleta je vyhotovená z určitého druhu sivého chalcedónu. Zrejme to nie je náhoda, ale výsledok cieľavedomého výberu materiálu (prípadne baníctva) szeletskeho človeka, veď v najbližšom okolí na miškovskom Avasi mal k dispozícii najrozličnejšie druhy chalcedónov. Treba poznamenať, že aj listovité hroty spodnej vrstvy sú vyhotovené väčšinou z tohoto chalcedónu a nie z porfyritu, ako to tvrdí Freundová, ktorá z tohoto vyvodzuje mylný záver, že i toto je jednou z príčin primitívnosti listovitých hrotov spodnej vrstvy (6, str. 67).

Nálezy z jaskyne Balla odpovedajú nálezom spodnej vrstvy jaskyne Szeleta. Mienku, že tu obyvatelia Szelety mali prechodný lovecký útulok (17, str. 67), popiera tá okolnosť, že časť listovitých hrotov v tejto jaskyni nebola vyhotovená zo sivého chalcedónu.

V jaskyni Lökvölgy sa našiel iba jeden listovitý hrot, ktorý je podľa Proška príbuzný vyvinutým szeletským nástrojom (l. c., 146). Nesúhlasíme s jeho názorom, keďže nástroj z jaskyne Lökvölgy a všetky exempláre z jaskyne Szeleta, ktoré sú jeho presnou analógiou, vo všetkom zodpovedajú ranému szeletienu.

Nálezy jaskyne Diósgyőr sú i v opracovaní

i v surovinách príbuzné spodnej vrstve jaskyne Szeleta. Jediný lepšie vyvinutý listovitý hrot, ktorý sa získal z vyššej úrovne kultúrnej vrstvy a bol určený ako vyvinutý szeletien (34), je podľa našej mienky skôr prechodným tvarom. Hoci jeho obrysy sú pravidelnejšie než priemer ranoszeletských hrotov, neprekračujú variačnú hranicu tejto skupiny.

Jediný listovitý hrot jaskyne Háromkút bol predmetom diskusií. Kadíć ho určil ako acheulský pästný klin (17, str. 67), Hillebrand ho naopak považoval za protosolutréen (14, str. 19). Sprievodný materiál nálezu tvorila typicky lesná fauna, v ktorej dominoval jaskynný medveď. Jaskynný medveď sa u nás neobjavuje prv než v druhej polovici R/W; tým zvlášťnejšie je, že Mottlová opisuje nález predsa len ako acheulský (25, str. 20 a tab.). Freundová považuje nález za archaický a myslí, že by mohol osvetliť pôvod maďarského solutréenu (6, str. 88). Listovitý hrot z jaskyne Háromkút má silný bulbus a jeho facetovaný plan de frappe tvorí so zadnou stranou približne 100° uhol. Iba na jednej strane bol opracovaný, plochá retuš však presahuje i na zadnú stranu. Na hranách badať druhotnú retuš. Spolu s ním sa našlo drásadlo, s hrubým bulbusom a s asi 120° uhlom úderu. Presnú analógiu i listovitého hrotu i drásadla nachádzame v jaskyni Jankovichovej. Nálezy z jaskyne Háromkút sú teda nie staropaleolitické, ale patria k tej skupine szeletskej kultúry, ktorá je podobná skupine z Jankovichovej jaskyne.

Aj menej významné výskumy jaskyne Mexikó poskytli niekoľko ranoszeletských nástrojov. Žiaľ, jaskyňu pri rozširovaní blízkeho kameňolomu spolu s výplňou, ktorá v nej ostala, zničili.

V spodnej vrstve jaskyne Kiskevély sa našiel jeden listovitý hrot ranoszeletskeho charakteru a dve drásadlá s povrchovou retušou. Podľa toho určil Hillebrand nález za protosolutréensky (9). Breuil ich pokladal za podobné neskoromoustierskym exemplárom z Taty a popísal ich ako moustérien (5, str. 329). Na základe údajnej podobnosti týchto dvoch nálezísk väčšina odborníkov predpokladá moustiersky pôvod maďarského szeletienu. Podrobnejšie preskúmanie nástrojov však ukázalo, že kým nástroje z Taty sú určite moustierske — i keď nie sú najtypickejšie —, zatiaľ nástroje najspodnejšej vrstvy jaskyne Kiskevély patria výrazne do okruhu nástrojov zo spodnej vrstvy jaskyne Szeleta.

Nálezy z jaskyne Otta Hermana určil Kadíć na základe niekoľkých masívnych čepeli a jedného hrubého triangulárneho drásadlovitého nástroja ako protosolutréen (16). Avšak v nálezovom materiáli, pozostávajúcom zo 700 kusov, sa našiel jediný exemplár s povrchovou retušou a

tak sa pridávame radšej k mienke tých bádateľov, ktorí radia nálezy tejto jaskyne k aurignacienu sensu lato.

Spomedzi tzv. „ranosolutréenských“ nálezísk v Maďarsku je najcharakteristickejší a najbohatší jaskyňa Jankovichova. Nachádza sa v západnom Maďarsku, v severnej časti Zadunajska. Jej listovité hroty odzrkadľujú všetky stupne pomalého vývoja, počnúc od primitívnych tvarov, pripomínajúcich *protosolutréen* až po tvary, ktoré takmer dosiahli dokonale vyvinuté szeletské listovité hroty. Ich surovinou bol červenohnedý jaspis alebo radiolarit dobrej akosti a preto možno jasne pozorovať osobitosti spôsobu opracovania. Listovité hroty sa odlišujú na každom vývojovom stupni od im odpovedajúcich úrovni z jaskyne Szeleta. Rozdiel sa prejavuje v prvom rade v tom, že nie sú vyhotovené z jadra, ale hlavne z úštepov. Sú medzi nimi i široké tvary „à face plane“. Tak na listovitých hrotoch ako i na sprievodnom materiáli je častý facetovaný plan de frappe alebo jeho dodatočne opracované stopy, teda možno na nich sledovať staropaleolitický — bližšie levalloisský — charakter. Všeobecne listovité hroty sú širšie než v jaskyni Szeleta. V jaskyni Szeleta je index šírky/dĺžky: 58/8, v hornej vrstve 40/9; na vyvinutejších listovitých hrotoch jaskyne Jankovichovej je index 53/8 (41). Na hranách listovitých hrotov nachádzame minucióznu druhotnú retuš; ich prierez je plankovexný alebo nerovnomerne bikonvexný. Medzi sprievodnými nástrojmi sú archaické drásadlovité hroty s povrchovým opracovaním, hroty moustierskeho charakteru, súčasne však je tu čepeľový inventár, charakteristický pre mladší paleolit, a to čepeľovité škrapadlá a kostené nástroje. Posledné sú kostené hroty s rozštiepenou bázou (zriedkavejší výskyt) a kostené hroty mladečského typu (častejší výskyt), t. j. typické kostené nástroje aurignacienu I a II. Okrem toho sa našla i palička z mamutieho kla a valcovitý kostený hrot oštepú, ktorého báza je poškodená; predsa však možno predpokladať, že bol upravený ako jednostranné dláto.

Pri vykopávkach sa nebral ohľad na jemnejšie triedenie niekoľko metrov mocného sledu vrstiev. Na podklade malého počtu údajov o vykopávkach, ktoré máme k dispozícii, môžeme však usudzovať, že spolu s hrubými vavrínovitými hroťmi sa v spodnej úrovni asi 5 m mocnej szeletskej vrstvy našiel i sprievodný materiál moustierskeho a levalloisského charakteru, vo vrchnejších úrovniach zase vyvinutejšie listovité hroty s kostenými nástrojmi.

Podľa Freundovej sa na tomto nálezisku vyskytuje i *presolutréen* i *vyvinutý solutréen* (l. c., 76). Hillebrand svoj náhľad, že maďarský solutréen geneticky nesúvisí s kultúrami pästných klinov, stavia na listovitých hrotoch, vyhotov-

vovaných z úštepov (12). Podľa neho totiž listovité hroty Jankovichovej jaskyne vznikli z primitívnych listovitých hrotov Szelety, ale na posledných sa druh a spôsob vyhotovenia nedá tak presne zistiť. Hillebrand teda svoje pozorovania z Jankovichovej jaskyne vzťahuje na nástroje jaskyne Szelety.

Vlastným pozorovaním sme však zistili, že listovité hroty podoby pästných klinov zo staršej úrovne jaskyne Szeleta boli vyhotovené jadrovou technikou a geneticky nesúvisia ani s najprimitívnejšími listovitými hroťmi Jankovichovej jaskyne.

Pre nedostatok údajov z vykopávkov vieme iba málo o veku a stratigrafii nálezov z Jankovichovej jaskyne. Predsa sme však získali chronologické dáta z preskúmania sedimentov, fauny atď. z dvoch síce chudobnejších, ale po stratigrafickej stránke istých nálezísk, a to z *II.abri* v *Piliszsántó* a z jaskyne *Bivak*.

Nálezy z *II.abri* v *Piliszsántó* sme najprv určili ako magdalénien (39), neskôr však po petrografickom spracovaní výplne sme zrevidovali svoju prvú definíciu (40). Našli sa tu iba dva kamenné nástroje: hrubý vrták z levalloisského úštepu s veľkým bulbusom a obsidiánový nástroj, ktorého ventrál bol na povrchu retušovaný. V náleze bolo i niekoľko zle zachovaných kostených nástrojov.

V jaskyni *Bivak* sme našli v tej istej vrstve, v ktorej bol jeden priemerne vyvinutý vavrínový hrot so stopkou, dve ploché škrapadlá, vyhotovené z levalloisského úštepu, a jednu hrubú čepeľ ako i úlomky dvoch kostených hrotov s rozštiepenou bázou (45). Preskúmanie náleziska po stratigrafickej a i. stránke nám dovoľuje urobiť záver, že nálezy pochádzajú z interštadiálu würmu I/II, resp. vzostupnej oceánskej periódy würmu II.

Zvláštny význam medzi nálezmi tejto kultúry majú nástroje z Lovasu pri Blatenskom jazere, kde Gy. Mészáros odkryl zvyšky bane na farby, patriacej k tejto kultúre. Nálezový materiál tvorí vyše 100 kostených banických nástrojov, ktoré v paleolite nemajú analógie, valcovitý kostený hrot oštepú, vavrínovitý hrot zadunajského typu a niekoľko atypických silexových úlomkov. Časove ho zaraďujeme do začiatku interštadiálu würmu I/II (23).

V dutine skaly v Csákvári sa popri niekoľkých iných nástrojoch našiel jeden listovitý hrot, ktorý je presnou analógiou hrotu z jaskyne *Bivak*. Archeologický materiál tohto náleziska, ktoré je ináč známe svojou terciárnou faunou, nebol dosiaľ podrobnejšie opísaný (14, str. 21).

V B vrstve jaskyne Szelim sa našiel iba jediný nástroj, určený ako vyvinutý solutréen (14, str. 26). Podľa Freundovej možno ho nazvať skôr moustierskym drásadlom než listovitým hro-

tom (l. c., 74). Podľa nášho názoru možno ho porovnať — i keď nie s našimi vyvinutými moustierskymi nástrojmi — skôr so drásadlovitými hrotmi Jankovichovej jaskyne. O stratigrafických pomeroch si nemožno utvoriť mienku pre nedostatočne urobené vykopávky.

Szeletská kultúra dosahuje svoju najdokonalejšiu formu v tzv. vyvinutom solutréene. Najbohatším a môžeme smelo povedať jediným náleziskom tejto úrovne je vrchný komplex vrstiev v jaskyni Szeleta. Na okrajoch listovitých hrotov, ktoré sa tu našli a ktoré sú dokonale opracované, nenachádza sa druhotná retuš a ich prierez je pravidelne bikonvexný. V sprievodnej industrii ešte nájdeme 4–5% drásadiel, diskov atď. moustierskeho charakteru, avšak typickejšie a v celkovom obraze prevažujúcejšie sú čepele, medzi ktorými sú i 3 charakteristické gravettské hroty. Táto kultúra je teda už pravdepodobne z jednej strany v styku s aurignaciennou II a z druhej strany s východným gravettienom. Prvá bola — ako to tiež dokazuje vyvinutý szeletský listovitý hrot, nájdený v hornej vrstve jaskyne Istállóskő — súčasná s industriou horných vrstiev jaskyne Szelety. Vzhľadom na to, že v aurignaciene II sú časté nástroje moustierskeho charakteru, myslíme pri skúmaní mousteroidných nástrojov vyvinutého szeletieniu v prvom rade na ne a nemusíme ich bezpodmienečne odvodzovať od skutočného moustérienu.

Nálezy z vrchnej kultúrnej vrstvy už spomínanej jaskyne Diósgyőr boli zatriedené do „vyvinutého solutréenu“. Ako sme už spomenuli, s týmto zaradením nesúhlasíme. Aj jediný chalcedónový hrot oštepú z cintorína na kopci Avas sa považuje za „vyvinutý solutréen“. Bol nájdený v Miškovci v pleistocénnej terase na pravom brehu potoka Szinva (7). Tento hrot oštepú je i v opracovaní i v materiáli natoľko identický s nálezmi jaskyne Szeleta, že ho musíme spomenúť na tomto mieste a nie v skupine nálezov z otvorených sídlisk, ktorá sa od jaskynných nálezov odlišuje aj po technickej stránke.

Podľa triedenia maďarských bádateľov štvrtým stupňom je neskorý solutréen. Jeho náleziskami sú jaskyňa Búdöspeszt, abri v Puskaporosi a abri Otta Hermana. Všetky tri sú v bezprostrednej blízkosti jaskyne Szelety. Ich nálezy sú zhotovené zo sivého chalcedónu, dobre známeho z jaskyne Szeleta. Archeologický nálezový materiál z abri Otta Hermana predstavujú celkovo iba dva listovité hroty. V puskaporosskom abri, ktorý je od abri Otta Hermana vzdialený iba na niekoľko metrov, sa v dobre ohraničenom šošovkovitom vklínení hliny našlo 900 silexových úštepov, medzi nimi 10 listovitých hrotov a niekoľko opracovaných úštepov, ktoré ťažko možno nazvať nástrojmi. V jaskyni Búdöspeszt ležali nálezy v dvoch

silne zdôraznených kultúrnych vrstvách, oddelených od seba sterilnou vrstvou, archeologicky však medzi nimi nemožno robiť rozdiel. Medzi viactisíc úštepmi boli iba dva listovité hroty (na všetky tri náleziská sa vzťahuje K a d i c o v a súborná práca 17, od str. 46). Prvé dve náleziská sa odkryli v začiatkoch maďarského skúmania paleolitu, takže nemožno sa spoliehať na ich faunistické a stratigrafické údaje, avšak už sme sa snažili dokázať, že nie sú mladšie od oceánskej periódy würmu II (41). V jaskyni Búdöspeszt svedčí fauna i petrografický charakter výplne v prospech interstadiálu würmu I/II.

O 14 listovitých hrotoch, pre ktoré sa použilo označenia *neskorý solutréen*, sa pri podrobnejšom skúmaní dokázalo, že sú to polotovary alebo nepodarky. Spolu s nimi sa našli hlavne atypické úštepy a veľké množstvo neopracovaných silexových odpadkov. Vchody nálezísk sa nachádzajú blízko dna údolia, v porovnaní s polohou jaskyne Szeleta nápadne nízko. Na podklade týchto skutočností právom môžeme predpokladať, že náleziská *neskorého solutréenu* slúžili za dielne na výrobu kamenných nástrojov obyvateľom jaskyne Szeleta. Surovinu, prinesenú z kopca Avas, nezaniesli do ťažko prístupnej obytnej jaskyne — kde sa práve preto našlo pomerne málo silexových úštepov — ale spracovali ju v nízko položených menších previsoch a jaskyniach. Domnievame sa, že aj jaskyňa Diósgyőr bola dielňou; kým však vyššie uvedené tri náleziská patrili k vyvinutému szeletieniu, táto sa radí k staršiemu szeletieniu.

Nakoniec spomenieme maďarské nálezy zo sporadických *otvorených staníc*.

Prvé nálezy, považované za paleolitické, sa v Maďarsku našli v Miškovci na aluviálnom inundáčnom území potoka Szinvy pri stavbe domu. Boli tu vedľa seba tri nástroje, z ktorých dva sú szeletskou technikou opracované listovité hroty mimoriadne veľkého tvaru: gigantolity. Viac autorov ich klasifikovalo pre ich opracovanie a tvar ako solutréen. Predpokladajú, že tieto nálezy sa dostali na to miesto, kde ich našli, sekundárne, v dôsledku zosúvania avasských pleistocénnych terás. Odvážny je predpoklad, že by sa pleistocénne kamenie premiestnilo najmenej o 100–150 m a pritom by sa práve tieto dva zriedkavé a bez analógie stojace nástroje boli dostali vedľa seba, resp. že by pri zosúvaní kamenia boli ostali blízko seba. Na inom mieste sme už povedali, že tieto dva mimoriadne nástroje nie sú pleistocénne, ale mezolitické alebo ešte mladšie (38).

Taktiež v Miškovci, neďaleko od práve spomínaného náleziska, ale na pravom brehu potoka Szinva sa našiel v pleistocénnej terase listovitý hrot, ktorý je nie menej typický a v Maďarsku ojedinelý. Je to tzv. hrot oštepú z Petőfiho ulice.

Na nálezisku, ktoré je pod holocénnymi vrstvami, je pleistocénna terasovitá usadenina; nemožno však zistiť, v ktorej vrstve sa nález nachádzal. Hrot oštepú, ktorý je azda najkrajším kamenným nástrojom v Maďarsku, nemá v tomto okolí čo do typu, opracovania, ba i suroviny analógiu. Vo všetkom však zodpovedá oštepovým hrotom tvaru topoľového listu z náleziska Moravany—Dlhá. Avšak o genetickej a kultúrnej zhode sa bude môcť s istotou hovoriť až vtedy, ak sa nájdu podobné nálezy a objasnia sa stratigrafické pomery.

V zbierke Maďarského národného múzea sa vyskytujú nálezy s vavrínovitými hrotmi, ktoré sú zaručene mezolitické. Práve na základe týchto predpokladáme i o listovitých hrotoch z Miškovca, že patria do mezolitu. Avšak v zbierke sa nachádzajú i dva dávnejšie nájdené vavrínovité hroty, ktoré sú pravdepodobne pleistocénne. Jeden pochádza z bližšie neurčiteľnej sprašovej vrstvy v Szobe, druhý sa našiel v Nagygéresi (?). Obe dva nástroje sú dobre opracované, trochu asymetrické a na hranách majú druhotnú retuť. Nie sú totožné s maďarskými nálezmi listovitých hrotov szeletskej kultúry. Oveľa viac sa podobajú slovenským a moravským nálezom vyvinutého szeletieniu.

4. Rozdelenie szeletskej kultúry

Na základe doteraz povedaného si môžeme maďarský szeletien rozdeliť takto:

Bukovohorské a zadunajské nálezy oddeľujeme od seba, keďže medzi nimi sú i genetické rozdiely. Zdá sa, že v oboch „rajónoch“ sa vyvinula kultúra lokálne a postupne od najstaršieho — resp. v Zadunajsku od staršieho — stupňa až po vyvinutý. V Bukových horách môžeme i stratigraficky oddeliť raný szeletien (prv nazývaný protosolutréen) od vyvinutého szeletieniu (predtým nazývaného vyvinutým solutréenom, ku ktorému možno sledovať stupňovitý prechod). Prechod predbežne stratigraficky nie je dokázaný. Bukovohorský — neskorý solutréen — sa ukázal ako nález dielni vyvinutého szeletieniu.

Zadunajská skupina (predtým „starý“ — alebo „raný solutréen“) prekonala vývoj paralelný s vývojom bukovohorskej skupiny. Najstaršia úroveň čaká ešte na objasnenie. Z nálezového materiálu poznáme iba zopár primitívnych listovitých hrotov, vyvinutejších než hroty z jaskyne Szeleta. Po postupnom prechode i tu nachádzame vyvinutú úroveň, ktorej listovité hroty väčšinou po technickej stránke nedosahujú vývojový stupeň hrotov z jaskyne Szeleta, hoci sú produktom toho istého vyvinutého stupňa. Pravdepodobne sa tu používaním kostených nástrojov zatlačili v určitej miere do pozadia listovité hroty.

Stratigrafické pomery nálezísk pod širým nebom nepoznáme. Morfológicky stoja bližšie k za-

dunajskej skupine, chýba im však sprievodný materiál a chronologické dáta.

Revízia časového určenia nášho szeletieniu je sťažená tým, že u väčšiny starších nálezísk sa pri dávnejších vykopávkach odstránili bez zbytku horné úrovně súvrstiev. Podstatnú pomoc nám však poskytuje súbežnosť raného szeletieniu s aurignaciénom I, vyvinutého szeletieniu s bukovo-horským aurignaciénom II. Súčasnosť týchto kultúr v hrubších rysoch spozorovalo už viac autorov. Tak napr. Hillebrand na základe súvislosti medzi sfarbením vrstiev a klimatickými pomermi stotožňoval naše aurignacké a szeletské vrstvy s fosílnymi pôdnymi zónami göttweigského interštadiálu (14, str. 38—39). Freundová považuje maďarský protosolutréen za súčasný s vyvinutým aurignaciénom a oba kladie do interštadiálu würmu I/II (l. c., 68). Podľa Nara bol protosolutréen aspoň čiastočne súčasný s aurignaciénom I v interštadiáli würmu I/II, naproti tomu vyvinutý a neskorý solutréen s neskoršími skupinami aurignacienu, resp. gravettieniu vo würme II a v tundrovej fáze würmu III (28, str. 58). Podľa Proška je szeletien súčasný so starším a stredným aurignaciénom od würmu I/II až po koniec würmu II (l. c., str. 163—164).

Nižšie uvádzané absolútne chronologické roztriedenie szeletieniu sme postavili na Milankovičovom a Bacsákovom systéme. Bacsák na základe matematických výpočtov astronomických faktorov, spôsobujúcich ladovú dobu, došiel k záveru, že rozdielne klimatické obdobia doby ladovej možno odvodiť zo zmien štyroch typov klímy; matematicky vyjadriteľná intenzita a trvanie jednotlivých typov klímy udáva potenciál príslušného klimatického úseku (1, 3).

S týmito otázkami sme sa už obšírnejšie zaoberali (42), tu chceme ozrejmiť iba Bacsákov „aktívne subtropický“ solárny typ klímy. P. Kriván na základe Bacsákových výpočtov vykázal, že v priebehu určitých zaľadnení (v druhej polovici pleistocénu, počas R I a W I) boli také „subtropické“ klimatické obdobia (obdobia s priemerným letom a miernou zimou, keď rozdiel teploty medzi dvoma polrokmi nebol extrémny), ktoré pretrhnú priebeh príslušného štadiálu, vystupovali ako obdobia aktívne tvoriace a akumulujúce ľad, t. j. teda vo všeobecnosti zapríčinili klimatické pomery, pripisované interštadiálom (21, str. 367). Kriván poukazuje i na to, že tie zmeny prvkov zemskej dráhy, ktorým Soergel podľa dávnejších výpočtov pripisoval zaľadnenia „praerissu“ a „praewürmu“, ich nemohli zapríčiniť. Soergelove praktické pozorovania terás a podľa Milankoviča vypočítané obdobia zaľadnenia, vytvárajúce terasy, sa však číselne zhodujú. Keď teda praeriss a praewürm neboli schopné vytvárať terasy, aké faktory za-

príčinili vznik „prebytočných“ terás? Podľa Krivána — a v tomto súhlasí s ním aj Bacsák — sa tieto terasy vytvorili počas aktívnych subtropických výkyvov. V zmysle toho Soergelova 4. terasa nevznikla v praewürme, ale v počiatočnom akumuláčnom období. 5. terasa sa vytvorila v subtropickom úseku würmu I, 6. na začiatku würmu II a 7. na začiatku würmu III.

Význam tejto teórie pre nás spočíva v tom, že trojité členenie göttweigských pôdných zón môžeme vysvetliť tým, že spodná fosílna pôda je produktom subtropického úseku würmu I, vклиňujúca spraš alebo piesok znamená koniec würmu I a horná zóna čiernozeme je fosílnou pôdou vlastného interštadiálu würmu I/II.

Túto teóriu podporujú i novšie pozorovania sovietskych sprašových morfológov, ktorí nie podľa astronomických výpočtov, ale na základe praktických pozorovaní — pelových, morfológických atď. analýz — delia tak riss I ako aj würm I na dva úseky (26).

Bacsákov absolútne chronologické zadenie podporujú i výsledky preskúmania výplne v maďarských jaskyniach. Ak postavíme rovnobežne vedľa seba výsledky prieskumu v jaskyni *Istállóskő* a vývinové stupne szeletien, môžeme položiť bukovohorský raný szeletien do počiatku aktívneho subtropického úseku würmu I, vyvinutý szeletien do obdobia od konca subtropického úseku würmu I až po koniec interštadiálu würmu I/II.

Nemali sme možnosť preskúmať kompletný sled vrstiev v jaskyni Szeleta, keďže vrchnejšie vrstvy boli odstránené pri predošlých výskumoch. Avšak pomáha nám tá okolnosť, že tak Kadíć — v uvedenom monografickom spracovaní — ako i Hillebrand (8, od str. 648) sa obsírne zaoberali vlastnosťami jaskynných sedimentácií. Ak porovnáme ich pozorovania s výsledkami našich skúmaní materiálu spodných štyroch vrstiev, môžeme s pomernou presnosťou usudzovať na charakter chýbajúcich vrstiev.

Podľa toho sa mohla najspodnejšia hnedá fosílovatá pôda usadiť v dobe interglaciálu R/W a znamená, vzhľadom na obsah smerom nahor stále pribúdajúcej vápencovej drviny, humidné obdobie würmu I. Výplň kontinentálnej periódy würmu I chýba. Nad ňou je výplň subtropického úseku würmu I s korodovanou vápencovou sufou, s nástrojmi raného szeletien. Nad nimi sa nachádzajú v materiáli výplne pomiešané korodovaná a ostrohranná vápencová suť a archeologický materiál reprezentujú už vyvinuté listovité hroty. Je to usadenina interštadiálu würmu I/II. Nad ňou sa nachádzajúca svetlosivá — miestami žltá — vrstva obsahuje výlučne ostrohrannú vápencovú suť a po archeologickej stránke je sterilná. Možno predpokladať, že je usadeninou úvod-

ného (kriofilného) tundrového obdobia würmu II, nad ňou opäť chýba spraš würmu II a würmu III. Pleistocénny sled vrstiev konečne uzatvára vrstva vápencového sintru postglaciálneho klimaa optima, nad ktorou leží holocénny humus.

Čo sa týka zadunajského szeletienu môžeme doteraz urobiť dva chronologické závery: vek nálezov z jaskyne *Bivak* môžeme položiť do obdobia, siahajúceho od optima würmu I/II až po koniec kriofilného obdobia würmu II; vek nálezov z *Lovasu* by sa mohol datovať na začiatok interštadiálu würmu I/II.

Podľa tohto časového určenia trvanie zadunajskej skupiny szeletskej kultúry bolo dlhšie než bukovohorskej, avšak nesiahala do kontinentálneho sprašotvorného obdobia würmu II. Podľa Milankovičovej a Bacsákovovej teórie existuje szeletien v Bukových horách asi pred 100 000—80 000 rokmi, zadunajská skupina podľa našich doterajších bádání pred 85—75 000 rokmi. Naše zistenia by súhlasili s chronológiou, postavenou v Československu, ak by sme brali do úvahy rozdiely medzi Bacsákovým a Soergelovým systémom.

Najpodstatnejší rozdiel medzi oboma časovými odhadmi je u tých szeletských nálezov, ktoré podľa Proška (l. c., 150) pochádzajú z kontinentálneho úseku würmu II. V súvislosti s tým musíme poznamenať: pri skúmaní výplne maďarských jaskýň sme venovali zvláštny zreteľ sedimentom würmu II a III. Avšak ani v najlepšie vyvinutých sledoch vrstiev, ktoré sa zdali byť neprerušené, sa nám doteraz nepodarilo dokázať interštadiál würmu II/III, ba ani len najmenší náznak tundrového úseku, spadajúceho do tejto periódy. Podobne ani naši sprašovní morfológovia nevedeli vykázať na našich klasických sprašových profiloch fosílnu pôdu würmu II/III ani periglaciálne javy, pochádzajúce z tohto časového úseku (20). Výpočty úplne potvrdili, že würm II/III chýba.

Podnebie doby ľadovej v Československu bolo menej kontinentálne a nie tak extrémne ako v Maďarsku. K tomu pristupuje ešte i jeho severnejšie polozenie. Preto možno vykázať v jeho sprašoch formácie interštadiálu druhého würmu, i keď nie ako fosílnu pôdu, ale aspoň vo forme tundrovej fázy (l. c., 136), čo je ostatne v súhlase s Bacsákovým výkladom interštadiálu (2). Majúc toto na zreteli sme však predsa tej mienky, že československí bádatelia, napr. v prípade Zamaroviec (33), Banky (32) alebo Modříc (27) pokladajú hornú časť dvojdielného göttweigského fosílného komplexu za produkt interštadiálu würmu II/III. Nepochybne je ťažké rozhodovať v tak chýlostivej chronologickej otázke bez vlastného miestneho pozorovania; predsa však možno predpokladať, že sa má rozdielne vysvet-

lovať na jednej stránke stratigrafická pozícia fosilnej pôdy subtropického úseku würmu I a interštadiálu würmu I/II, na druhej stránke okolnosť, že formácie interštadiálu würmu II/III miestami chýbajú alebo sú slabo vyvinuté. Toto mohlo zapríčiniť posunutie hornej hranice szeletien v pomere k našim pozorovaniam.

Stratigrafické pomery *Dzeravej skaly* (Pálffyho jaskyňa) nás stavajú pred podobné problémy. Ak porovnáme *Proškov*é precízne profily vrstiev (I. c., obr. 3, str. 67; 30., str. 188) a *Hillebrand*ov schematický sled vrstiev (10, obr. 5) s preskúmaním výplne maďarských jaskýň, musíme sa dostať k záveru, že najspodnejšia sivá vrstva s dolu hranatou, vyššie zaoblenou vápencovou súťou predstavuje subtropický úsek würmu I. V tejto vrstve našiel *Hillebrand* ten hrot kopije, ktorý *Prošek* neuznal za hrot s rozštiepenou bázou. Na tabuľke X citovanej práce je nástroj, zobrazený pod č. 11, v dôsledku prekreslenia zdeformovaný. Medzi časom však *Prošek* mal možnosť z autopsie poznať spomínaný nástroj v zbierke Maďarského národného múzea a predpokladáme, že si pritom zmenil svoju mienku.

Vrstvy nad najspodnejšou sivou vrstvou, siahajúce až po krioturbáciou porušenú tmavohnedú výplň, mohli by predstavovať koniec štadiálu würmu I a interštadiál würmu I/II. Periglaciálnymi javmi porušená hnedá vrstva by mohla znamenať veľmi studený, kriofilný úsek würmu II, nad ňou ležiaca sprasá nepretržitú sedimentáciu würmu II+III. *Prošek* a aj *Hillebrand* získali z výplne würmu I/II také nástroje szeletskej kultúry, ktoré sú príbuzné nálezom z Jankovichevej jaskyne a ktoré sú i tu sprevádzané mladečskými kostenými hrotmi. Nakoľko možno z kresieb usudzovať, i nástroje zobrazené v *Proškov*ej uvedenej štúdii na tab. VIII, obr. 2 a tab. IX, obr. 1, 3 a azda i 2 sa môžu zaradiť k oštepovitým kosteným hrotom s rozštiepenou bázou.

Podľa našej teórie, založenej na javoch maďarského aurignacienu I a II, je na území, kde leží *Dzeravá skala*, plauzibilná súčasnosť týchto dvoch aurignackých skupín (44).

Neskoroaurignacké nálezy z *Dzeravej skaly* sme mohli študovať iba na obrázku č. 189 *Proškovo*ho článku, publikovaného v *Archeologických rozhľadoch*. Tu uverejnené nástroje sú — s výnimkou triangulárneho mikrolitu v poslednom riadku — podobné nástrojom maďarského aurignacienu II. Tie szeletské listovité hroty, ktoré boli v spodných vrstvách, zodpovedajú primitívnym listovitým hrotom Jankovichevej jaskyne. Okrem nástrojov z *Dzeravej skaly* nevieme o podobných nástrojoch ani zo Slovenska ani z Moravy. Hoci vo väčšine aurignackých nálezísk v týchto dvoch

oblastiach Československa sa našlo po jednom listovitom hrote alebo aspoň po nástroji s retušovaným povrchom (36, str. 10), predsa sú listovité hroty všeobecne inak opracované: listovité hroty staršej skupiny sú podobné pästným klinom s vypuklým ventrálom a dorzálom, ako napr. exemplár zo *Stránskej skaly* alebo sú drásadlovité, ako napr. nástroje zo *Zamaroviec*. Naproti tomu vyvinuté listovité hroty *levalloisského* základného tvaru majú veľký bulbus, sú opatrené okrajovou retušou a často sú asymetrické (*Líšeň*, *Ořechov*, *Kamenice*, *Ondratice*, *Otaslavice* atď.). Moravany — *Dlhá* sa zdá byť zvláštnou formou predošlej skupiny.

Všetky tieto náleziská vykazujú z jednej stránky vplyvy *moustierske* a *levalloisské*, vyskytujú sa často v sprievode nápadne archaických nástrojov, súčasne však nachádzame medzi nimi aj čepielky a vysoké škrapadlá. *Valoch* kladie moravský szeletien — hoci sa opiera iba o veľmi malý počet nálezísk s istou stratografiou — do štadiálu würmu II (36, str. 11). Jeho určenie však ešte nemôžeme pokladať za definitívne.

5. Pôvod a rozšírenie szeletien

Pri skúmaní genetických pomerov szeletien musíme opäť oddeliť materiál *bukovohorskej* skupiny od *zadunajskej*.

Súhlasíme s náhľadom odborníkov, ktorí odvodzujú *bukovohorský* szeletien od maďarského *moustérienu*. Podľa našej mienky však stojí bližšie k *moustérienu* z *Subalyuku* a nie z *Taty*. V *Tate* je totiž celkove iba 4—5 bifaciálnych drásadlovitých nástrojov, na obojstranné opracovanie ktorých prinútila predovšetkým surovina — drobné kremene. Tie dva nástroje tvaru listovitého hrotu, ktoré *Prošek* uverejňuje v lit. c., tab. IV, obr. 9 a 13 sú na kresbách, prevzatých autorom od *Kormosa* a *Breuila*, trochu zidealizované. Oba sú skutočne obojstranne opracované, ale sú nepravidelnejšie ako na kresbe a ako príčinu spôsobu opracovania musíme opäť uviesť nerovnomerné štiepanie suroviny — kremeňa. Pracovná hrana u oboch nástrojov je vytvorená plochou retušou. Je sotva pravdepodobné, že by sa boli ranoszeletské hroty s vertikálnou retušou vyvinuli z týchto exemplárov. Na 13. kresbe zobrazený nástroj podáva vernejšie kresba u *Kormosa* (19, tab. I). Pod č. 14 a 15 uvedené kresby opisuje i *Kormos* ako vysoké škrapadlá, avšak ešte v čase, keď maďarskí bádatelia iba z obrázkov mohli poznať paleolitické typy nástrojov. V skutočnosti tieto nástroje nie sú škrapadlá: 14. kresba znázorňuje spodnú časť nástroja, ktorý je dole konkávny, hore konvexný,

teda to nemôže byť báza škrabadla; na nástroji, zobrazenom 15. kresbou, niet jemnejšieho opracovania a môžeme ho nazvať náhodne vzniknutým hrubým úlomkom.

Viac obojstranne opracovaných nástrojov a tiež pomerne mnoho dobrých vysokých škrabadiel sa nachádza v hornej, neskoromoustierskej vrstve jaskyne Subalyuk. Retuš jednostranne opracovaných škrabadiel a hrotov je prenesená často i na povrch nástroja (43, obr. 1). V tejto industrii sa vyskytujú i primitívne čepeľovité tvary. Všetky tieto morfológické úkazy poskytujú dostatočný dôvod na to, aby sme od nich odvodili raný szeletien. Mohli by sme ešte dodať, že neskoromoustierski obyvatelia Subalyuku lovíli tak isto ako ľudia szeletien jaskynných medvedov, v protiklade k obyvateľom Taty, ktorí lovíli v prvom rade mamutov.

Aj v materiáli ostatných — inak bezvýznamných — moustierských bukovohorských nálezísk sú nástroje, ktoré možno podobne vyhodnotiť. Tak napr. jednostranne opracované obsidiánové nástroje z jaskyne *Kecskségalya* neďaleko Subalyuku poskytujú dôležité príklady povrchovej retuše (18, obr. 21).

Čo sa týka pôvodu, rozhodujúci výsledok by sme mohli očakávať od úplného odkrytia spodnej vrstvy jaskyne Szeleta, obsahujúcej fosfát, o ktorej sme zistili, že vznikla v interglaciáli R/W. Predošlými vykopávkami sa získalo odtiaľto niekoľko hrubých atypických nástrojov, ktoré viacerí odborníci (napr. 5, str. 335) považujú za moustierské. Nie je vylúčené, že by ďalšie odkrytie tejto vrstvy rozhodlo uspokojivo a s konečnou platnosťou o pôvode szeletien.

Pôvod zadunajskej skupiny szeletskej kultúry treba hľadať inde. Levalloisský charakter tamojších nástrojov, spôsob opracovania vavrínovitých hrotov, tvar drásadlovitých hrotov atď. poukazujú na juhonemeckú „szeletskú kultúru“, resp. na jej staropaleolitické vzory. Máme tu na zreteli nálezy z Ranisa, Ofnetu, Sirgensteinu atď., predovšetkým však náleziská z okolia Mauernu, a to jaskyne vo Wienbergu, moustierské nálezy s listovitými hrotmi z Altmühlalu, o ktorých sa podrobne zmieňuje B o h m e r s (4).

Pre nápadnú podobnosť predpokladáme, že mauernská kultúra listovitých hrotov, datovaná do würmu I/II, pod ktorou sa nachádzal opäť moustérien s listovitými hrotmi, prenikajúc na východ dala vznik moravskému, slovenskému a maďarskému zadunajskému szeletienu, resp. prenechala svoje listovité hroty každej — v širšom slova zmysle — aurignackej skupine, ktorá nemala kostené nástroje a ktorú sme s výhradou zhrnuli pod názov „stredoeurópsky miestny périgordien“ (44, 43).

Záver

Podľa zásadného postoja, vysloveného v úvode, pod pojmom szeletien rozumieme výtvyry tých skupín ľudí — odhládnuť od prípadných etnických rozdielov — ktoré vyvinúť sa bezprostredne zo staršieho paleolitu v prvom rade v stredohoriach tvorili spoločenstvá, loviace jaskynných medvedov a obývajúc jaskyne. Ich hlavný lovecký nástroj bol listovitým hrotom opatrený vrhací oštep a pravdepodobne — v menšej miere — opäť kamenným hrotom opatrený šíp (37). Tieto skupiny sa dostali počas svojho vývinu do styku s inými mladopaleolitickými skupinami, a to s „miestnymi périgordienami“ z pahorkatín, bývajúcimi prevažne na otvorených sídliskách, s nositeľmi aurignacien (sensu stricto), obývajúcimi jaskyne a loviacimi jaskynných medvedov, ba i s predstaviteľmi stepného gravettien. Pri tomto styku prenechali „miestnym périgordienom“ vavrínovitý hrot bez toho, že by sa bol charakter prijímajúcej skupiny podstatne zmenil. Naproti tomu od predstaviteľov aurignacien prevzali v druhej polovici svojho vývinu lovecké nástroje z kosti. Prevzaté kostené nástroje postupne pozmenili charakter szeletskej kultúry a napokon vytisli z jej inventáru listovité hroty. Naposledy sa dostali do styku so skupinou raného gravettien, avšak ani tento styk nezanechal stopy v ich základnom charaktere.

Szeletská kultúra sa zachovala v pomerne najčistejšej forme v Bukových horách. Tu zabránila jej zmiešaniu s aurignacienom pravdepodobne skoro vykryštalizovaná, ostro ohraničená kmeňová rázovitost a prípadne vznik loveckých revírov, patriacich jednotlivým kmeňom.

Poľské náleziská, aspoň čo sa týka troch typických jaskynných nálezísk (Nietopierzowa jask., Mamutia jask., Koziarna), patria k bukovohorskej skupine. K zadunajskej skupine patrí okrem oblasti ohraničenej Dzeravou skalou a II. previsom v Pilisszántó azda i bukovohorský Háromkút.

Súhlasíme s Proškom v tom, že na územiach východne od Maďarska sa szeletien nevykytuje, hoci z nálezového materiálu niektorých nálezísk poznáme bifaciálne nástroje.

Ojedinelé nálezy zo severného Maďarska a nálezy z južného Slovenska a Moravy sa približujú morfológicky juhonemeckému a západomaďarskému szeletienu, ba dokonca sa zdá, že tvoria spojovací článok medzi týmito dvomi skupinami. Nepostačujúce stratigrafické údaje a nedostatok sprievodných nálezov nás stavia pred ťažkú otázku pri ich posudzovaní. Prevažnú väčšinu nálezísk možno zaradiť do szeletien

iba v najširšom slova zmysle. Myslíme tu v prvom rade na tie náleziská, v ktorých bohatom nálezovom materiáli sa vyskytuje listovitý hrot iba ojedinele. Keďže sa tieto náleziská nachádzajú na nížinách a pahorkatinách, nemožno ich so szeletienom stotožniť ani po hospodárskej stránke. K rozriešeniu problému týchto nálezísk by prispelo, keby sme bližšie poznali stratigrafiu, chronológiu a sprievodný materiál (fauna, oby-

lia atď.) u takých nálezísk, ako sú Ondratice, Otaslavice a hlavne Předmostí. Nie je vylúčené, že tieto dáta by potvrdili našu domnienku, že západoslovenské a moravské povrchové nálezy napriek ich predpokladanej úlohe spojovacieho ohnivka treba pripisovať spoločnosti, ktorá sa líši od maďarského szeletienu i po hospodárskej stránke.

Problemkreis des Szeletien

László Vértes

1. Einleitung

In der östlichen Hälfte Mitteleuropas, hauptsächlich im Karpatenraum haben sich unter den frühen jungpaläolithischen Kulturen jene am mannigfaltigsten entwickelt, welche durch bifacial bearbeitete Blattspitzen charakterisiert sind. Diese Kulturen wurden lange Zeit hindurch mit dem französischen Solutrén identifiziert, später wurden sie Szeletien genannt. Die Zusammenfassung der auf sie bezüglichen Studien ist deshalb motiviert, da über ihre fundamentalen Probleme in Ungarn Hillebrand in 1935 (14), Mottl in 1938 (24) und 1941 (25) geschrieben haben. Ihre Behauptungen konnten bis zur letzten Zeit, ohne besondere Abänderungen bestehen. In der ausländischen Literatur hat G. Freunds zusammenfassende Arbeit (6) neue Probleme aufgeworfen, später hat Prošek eben in dieser Zeitschrift seine neuen Beobachtungen publiziert in 1953 (31). Beide letzteren Autoren stützten sich bei der Auswertung der slowakischen bzw. mitteleuropäischen Blattspitzenkulturen auf das ungarische Material, ohne dass sie die Möglichkeit gehabt hätten, das Material durch Autopsie zu studieren.

An Hand unserer neueren archäologischen und stratigraphischen Beobachtungen haben wir, im Zusammenhang mit den Problemen des ungarischen Aurignacien, die Verhältnisse des Szeletien berührt und einige neue Gesichtspunkte aufgeworfen (41). Mit Freude leisten wir nun jener Bitte der Redaktion der *Slovenská archeológia* genüge, die Probleme des Szeletien an Hand des ungarischen Materials zusammenzufassen.

Die systematische Paläolithforschung hatte in

Ungarn in 1906 ihren Anfang, mit der Ausgrabung der Szeleta-Höhle (15). Die ersten Funde waren vorzüglich ausgearbeitete, hochentwickelte Lorbeerblattspitzen, welche in der internationalen wissenschaftlichen Welt — dem französischen System entsprechend — als Solutrén bestimmt wurden. Die ungarischen Forscher haben diese Bestimmung angenommen, und gliederten demgemäss die Blattspitzenfunde aus dem Bükk-Gebirge, und später aus Transdanubien. Bei der Gliederung und auch bei der Wertung der stratigraphischen, paläonthologischen und geologischen Standpunkte hielten sie sich streng an die französische Chronologie, bzw. sie versuchten ihre Gültigkeit beim ungarischen Material zu beweisen. So z. B., als in den 20-er Jahren von mehreren Seiten der Einwand gehoben wurde, dass es richtiger wäre, die ungarische Blattspitzenkultur — oder wenigstens ihren früheren Abschnitt — „Szeletien“ zu nennen, waren unsere Forscher der Meinung, dass bloss eine geographische Facies des Solutrén im westlichen Sinne unter diesem Namen abgegrenzt wird.

Hillebrand hat diese Kultur schon in 1917 vom typologischen Standpunkt aus gegliedert (11). Seiner Ansicht nach ist die älteste Facies der ungarischen Blattspitzenkultur das Protosolutrén (später nannte er sie Szeletien: 14, S. 9), danach folgt ein Frühsolutrén als Übergang, das in erster Linie mit den Funden der Jankovich-Höhle repräsentiert ist; das Hochsolutrén, das er fast ausschliesslich aus der Szeleta-Höhle kannte, und schliesslich das Spätsolutrén, welches von drei Fundorten im Bükk-Gebirge repräsentiert wird. Nach Hillebrands Meinung ist diese Kultur von Ungarn

bis nach Frankreich gewandert, und hat, zwischen das Aurignacien und Magdalénien eingekeilt, das dortige Solutréen entwickelt (14, S. 31).

Mottl hat diese typologische Gliederung angenommen, und versuchte die Niveaus stratigraphisch voneinander abzugrenzen (24, S. 49). Basiert auf die nicht schichtenweise gegliederte und grösstenteils charakterlose Fauna und Holzkohlenfunde, versetzte sie das Protosolutréen erst in das Würm I/II Interstadial, das Früh- und Hochsolutréen in das Würm II Stadial (24, S. 52). Später hat sie diese chronologische Bestimmung, ohne es zu motivieren, verändert: sie versetzte das Protosolutréen in das Würm II/III Interstadial, das Früh-, Hoch-, und Spätsolutréen in das Würm III, wodurch es ihr gelang, die französische relativchronologische Reihenfolge unter ungarischen Verhältnissen zu reproduzieren (25, Tabelle). Ihre Einteilung haben wir an anderem Ort eingehend zu revidieren versucht (41).

G. Freund hatte neue Gesichtspunkte des Problemkreises geschaffen, indem sie den Ursprung der mitteleuropäischen Blattspitzenkulturen unmittelbar vom Altpaläolithikum ableitet. Was Ungarn betrifft, ist sie der Meinung, dass hier die Proto- oder Prae-Solutréenkulturen die untere Stufen bilden, die ihrer zeitlichen Erscheinung nach jungpaläolithisch, der kulturellen Erscheinung nach altpaläolithisch sind. Sie nennt die entwickelte Stufe Solutréen, obwohl dies durch ihre Prae-Solutréen-Theorie nicht motiviert ist.

Prošek hat in seiner neuesten Einteilung das Hillebrand'sche System weiter verfeinert, und auf Grund dessen, dass die sich ununterbrochen entwickelnde, doch viele individuelle Züge aufweisende Szeleta-Kultur aus zwei Komponenten: dem Moustérien und dem Aurignacien besteht, setzt er den bisherigen noch eine fünfte Facies hinan, nämlich die der ältesten Szeletien-Fundorte (op. cit., S. 146), welche durch Ivanovce, Zamarovce, Banka, usw. repräsentiert sind. Er stellt fest, dass das Spätszeletien nur aus Ungarn bekannt ist.

2. Allgemeine Fragen des Szeletien

Bevor wir auf unsere am ungarischen Material gemachten Beobachtungen übergangen, wollen wir uns mit allgemeinen prinzipiellen Fragen der Blattspitzenkulturen befassen.

Mehrere Autoren haben darauf aufmerksam gemacht, dass die Blattspitze zu verschiedensten Zeitpunkten, und in verschiedensten Kulturen auftritt. Es stellte sich die Frage, weshalb der

vom Altpaläolithikum bis zu den, im Werkzeuginventar heutiger Naturvölker erscheinenden Blattspitzen immer wieder gefundene Werkzeugtypus jedesmal erscheint und wieder verschwindet (6, S. 275)? Es wurde auch erkannt, dass die Blattspitze, „dieser Lanzentypus fast das einzige positive Kriterium des Begriffs ‚Solutréen-Kultur‘ ist“ (12). Und obwohl das früher als einheitlich betrachtete „Solutréen“ an Hand neuerer Kriterien — wenigstens stratigraphisch — in mehrere Kulturen geteilt wurde, gelang es dennoch nicht, genügend tief in jene Frage einzudringen, inwiefern wir mit dem Erscheinen der Blattspitzen in der Kultur eines gewissen Zeitabschnittes als sicherem kulturbestimmenden Zeichen rechnen können. Was bedeutet für uns also jene Erscheinung, dass es „blattspitzenführendes“ Acheuléen, Moustérien, Aurignacien gibt, ja, dass es sogar zur Zeit Naturvölker gibt, die die Blattspitzen gebrauchen?

Die Frage ist von zwei Standpunkten aus zu beantworten. Vom Standpunkt der gewöhnteren, und allgemeinen typologischen Betrachtungsweise könnten wir sagen, dass alldiese Kulturen irgendwo und irgendwann in Kontakt kamen mit Kulturen, die die Bifacial-Technik kannten und gebraucht hatten oder, dass sie solche Vorformen hatten (Faustkeile, bifaciale Schaber, blattförmige Klingenspitzen), durch deren Weiterentwicklung sie fast automatisch zur Bildung der Blattspitzen-Typen gelangten. Wir halten diese Erklärung für mechanistisch, indem sie das Entstehen des technischen Inhalts einer Kultur dem Zufall und vom Menschen unabhängigen Gegebenheiten überlässt.

Wir wählen eher die andere Erklärung nämlich, dass sich während des Lebens gewisser Menschengruppen — vom bereits erreichten Niveau der technischen Methoden abhängig — jene Bedürfnisse entwickeln, welche danach streben, im Bereich der Lebensmittelverschaffung die allerentsprechendsten Jagdgeräte herzustellen, die maximalen Möglichkeiten des gegebenen Niveaus ausnützend. Mit anderen Worten: gewisse Methoden der Jagdwirtschaft schufen die Blattspitzen.

Wir müssen uns diesbezüglich mit dem prinzipiellen Inhalt des Kulturbegriffs befassen. In der menschlichen Gesellschaft entsteht an jedem Punkte des Entwicklungsweges, dem früher erreichten technologischen Niveau entsprechend (und dies ist selbstredend immer in kausalem Zusammenhang mit dem geistigen Entwicklungsgrad), stark beeinflusst von den Milieu-bedingten Möglichkeiten, der Bedürfniskreis. Es entstehen also Ansprüche, die, als Funktion der Entwicklung, die Reproduktion des eigenen Lebens in immer gesicherterer Form, in immer höherem Grad erfordern. Das Grad der Befrie-

digung der Ansprüche ist in den Produkten der materiellen Kultur widerspiegelt.

Die einzelnen Menschengruppen übernehmen also von anderen Gruppen keinen solchen Gerätetypus, Sitte oder Ritus, keine solche Erscheinung des kulturell-materiellen Inventars, auf die sich ihre, durch eigene Konditionen genau bedingten Ansprüche nicht richteten. Sie schaffen jedoch alljene Werkzeugtypen und kulturellen Erscheinungen — auch wenn sie von nirgends zu übernehmen sind — konvergent und selbständig, im Augenblick, wo ihre darauf bezüglichen Ansprüche sich entwickelt haben.

Wenn also im Gesamtbild der materiellen Erscheinung einer Kultur ein so scharf konturierter Typus, wie z. B. die Blattspitze erscheint, müssen wir in erster Linie nicht die den Typus übergebende Gruppe oder die zu seiner Formung führenden technologischen Vorformen suchen, sondern jene wirtschaftlichen Konditionen, die die Entstehung des gewissen Types erforderten.

Ferner: nicht jene Gruppen sollen unter gemeinsamen Kultur-Namen zusammengefasst werden, welche in Hinsicht des Vorkommens des einen oder anderen — noch so wichtig scheinenden — Werkzeugtypes einander ähnlich sind, sondern jene, die über die Übereinstimmung des Werkzeuginventars hinaus auch in Hinsicht des wirtschaftlichen Entwicklungsgrades gleich, oder einander verwandt sind. Wir denken natürlich nicht daran, der, die einzelnen Gruppen voneinander zeitlich und geographisch trennenden Entfernungen ungeachtet, solche Gesellschaften zu ein und derselben Kultur zu rechnen, bei welchen die Ähnlichkeit bloss durch Konvergenz-Erscheinungen hervorgebracht wurde. Andererseits müssen wir jedoch darauf achten, die Konvergenz-Erscheinungen nicht bloss technologisch zu deuten, und in der voneinander abgesonderten Erscheinung der Blattspitzenkulturen z. B. die technische Vermischung der „miolithischen“ Faustkeil- und Klingenelemente in den Mittelpunkt unserer Erklärung stellen (22, S. 152), anstatt der Untersuchung wirtschaftlicher Erscheinungen. Auf letzteres war Pittioni bedacht, als er gewisse Konvergenz-Erscheinungen im Paläolithikum mit „Endomodifikation“ erklärt (29).

Wir versuchen nun an Hand des bisher gesagten die Szeleta-Kultur zu beschreiben.

Um mit Negativen zu beginnen: wir halten bei der Bestimmung nicht die auf Fremdkultureinfluss deutenden Werkzeugformen, Eigentümlichkeiten der Bearbeitung als ausschlaggebend, selbst dann nicht, wenn sie Verschiedenheiten der genetischen Verhältnisse beleuchten. Wir haben dafür zwei Gründe:

1. Bei Untersuchung des fremden, z. b. Aurignacien-Einflusses im ungarischen Szeletien, hat sich herausgestellt, dass jene Hochkratzer und rundherumretouchierten Klingen, die in der „Protosolutrén“ — Schicht zu finden sind, nicht charakteristische Werkzeuge des Inventars der mit ihnen gleichaltrigen und naheliegenden Aurignacien-Fundorte sind. Im Bükk-Gebirge hat nämlich zur Zeit des Frühszeletien ein solches Aurignacien I von primitivem Charakter gelebt, das noch keine Totalretouche und auch keine Hochkratzer besass (44). Viele Angaben beweisen jedoch, dass dieses charakteristische Werkzeug bzw. technische Eigentümlichkeit, den Frühszeletien-Kulturen eigen ist so in Ungarn, als auch in den benachbarten Gebieten (z. B. in der Szeleta-Höhle, in Stranská skala, Lišeň, ja sogar, nach Prošek op. cit., Taf. IV. Abb. 10, 11, 12 zu schliessen, auch in Zamarovce). In verschiedenen Gebieten Mitteleuropas haben sich also diese Typen, an Hand der entstehenden Bedürfnisse bezugs Kleidung (Lederbearbeitung) und Holzbearbeitung zu einem gewissen Zeitpunkt in verschiedenen Kulturen parallel entwickelt. Somit ist auch Freund jene Befürchtung betreffs des „Protosolutrén“ der Szeleta-Höhle behoben, wie das Vorhandensein von Aurignacien-Elementen in einer frühen, aus dem Moustérien unmittelbar entwickelten Kultur zu erklären (6, S. 301). Auch ein anderes Problem Freund ist hiemit gelöst, nämlich, dass die Aurignacien-Einwirkungen am „Solutrén“ wohl nachzuweisen sind, das Aurignacien jedoch dem Anschein nach keine Solutrén-Züge übernahm (6, S. 302). Unserer Meinung nach haben beide Kulturen im Bükk-Gebirge unvermischt nebeneinander gelebt, und die Aurignacien-Züge des Frühszeletiens sind in Wirklichkeit Charakteristika der Szeleta-Kultur. Dies bezieht sich jedoch nicht auf die in der Frühszeletien-Schicht gefundenen Knochenspitzen mit gespaltener Basis, auf welche wir im folgenden noch zurückkehren werden.

2. Auch jene Frage wird bei der Forschung der Eigenschaften der Szeleta-Kultur nicht für erstrangig gehalten, von welchen altpaläolithischen Kulturen das Material der einzelnen Fundorte an Hand gewisser Charakterzüge abzuleiten ist, da uns im Sinne des bisher gesagten jener Umstand ausschlaggebend ist, welche Art von Bedürfnissen der herstellenden Menschengruppe und in welchem Masse durch die Produkte der bereits entwickelten Kultur befriedigt wurden? Wenn wir aus den Geräten auf die Umstände des Ursprungs zurückfolgern können, so ist dies insofern von Wichtigkeit, dass wir die Kultur mit dieser Methode ausser der vertikalen Nivellierung auch horizontal, in Bereiche,

geographisch bedingte Gruppen einteilen können.

Für positive, gemeinsame Züge des Szeletien halten wir folgende:

1. Das primitive Frühniveau hat sich unmittelbar aus dem Altpaläolithikum entwickelt, am Ende des Würm I oder ganz am Anfang des Würm I/II Interstadials.

2. Die Szeletien-Menschen sind typische Mittel- und Hochgebirgsbewohner, jagen den Höhlenbären, wohnen in erster Linie in Höhlen, und in den eventuellen Fundorten unter freiem Himmel lebten sie nur in kleineren Gruppen. Ihre Jagd ist der Jagdmethode des Aurignac-Menschen in vielem ähnlich, doch war sie vermutlich weniger individuell.

3. Die Blattspitzen sind in den meisten Fundorten den werkzeughherstellenden Instrumenten gegenüber überwiegend. Sie wurden ebenso aus Nuklei als auch aus Abschlügen hergestellt. Unter den ungarischen Funden wurden jene im Bükk-Gebirge hauptsächlich aus Nukleus, jene in Transdanubien aus breitem, flachem Abschlag mit grossem Bulbus hergestellt.

4. Die Knochenwerkzeuge spielen im allgemeinen eine untergeordnete Rolle, und die Szeletien-Leute haben sie wahrscheinlich von den Aurignac-Menschen übernommen. Die Blattspitzen erreichen im allgemeinen dort ihre vollkommene, hochentwickelte Form, d. h. die hochentwickelten Blattspitzen haben nur dort quantitativ grössere Rolle, wo es keine oder bloss wenige Knochenwerkzeuge gibt (z. B. Szeleta-Höhle, Nietopierzowa). An den Fundorten mit Knochenspitzen bleibt die Blattspitze im allgemeinen unentwickelter, und nur unbedeutend wenig Exemplare erreichen die Vollkommenheit der Ausarbeitung (Jankovich-Höhle, Mammut-Höhle).

5. In der Blattspitzenindustrie des Frühniveaus gibt es neben Levalloisien- und Moustérien-Formen Hochkratzer, unretouchierte und retouchierte Klingen, usw. Im Begleitmaterial des Hoch-Niveaus sind die Klingenspitzen, Mikrolithe typisch, eventuell kommen Knochenwerkzeuge und andere typische Instrumente des Aurignacien und Gravettien vor.

Den morphologischen Unterschied zwischen der Szeleta-Kultur und dem französischen Solutréen haben mehrere Autoren beschrieben (z. B. 11, S. 18; 6, S. 88–89). Nach Hillebrand ist der einzige Fundort, wo die Eigenschaften der Bearbeitung übereinstimmen, die unterste Schicht von Laugerie Haute (14, S. 30). Unter den in der Sammlung des Ung. Nationalmuseums befindlichen, aus der Ausgrabung O. Hausers stammenden Werkzeugen von Laugerie Haute fanden wir wohl primitiv aus-

gearbeitete Blattspitzen, doch sind ihre Kanten — obwohl im Zick-zack, grob verlaufend — scharf, es fehlt ihnen jene vertikale, Steil-*Re-touche*, die für die Frühszeletien-Blattspitzen in Ungarn so charakteristisch ist. Auch die „à face plane“ Blattspitzen der zwei Kulturen sind einander unähnlich. Während im französischen Solutréen dieser Typ aus der länglichen, weidenblattförmigen Aurignac-Klingenspitze stammt, haben sich jene Exemplare, die im Szeletien hie und da vorkommen (z. B. in der Jankovich-Höhle) aus den breiten Levalloisien- oder Moustérien-Formen entwickelt, und sind nicht charakteristisch für das früheste Niveau. Jenes Werkzeug aus der Puskaporos Felsnische, welches von Breuil zu diesem Typ gerechnet wurde (5, S. 342), ist ein halbfertiges, besser gesagt misslungenes Exemplar. Die *pointe à crane* fehlt vollständig. Die beiden, die Mottl aus der Büdöspeszt-Höhle anführt, sind zufällig zerbrochene, von Menschenhand unbearbeitete Knochenstücke (24, S. 49).

3. Fundorte des Szeletien in Ungarn

Die ungarischen und die westlichen Blattspitzenkulturen sind also auch über die stratigraphische Position hinaus voneinander verschieden. Den Unterschied können wir nur dann in vollem Ausmass überblicken, wenn wir die charakteristischen Züge der ungarischen Fundorte beschreiben; in erster Linie die neu beobachteten Züge und jene, die in den bisherigen Zusammenfassungen nicht hervorgehoben wurden.

In Ungarn sind die sogenannten „*Protosolutréen*“ — Fundorte die häufigsten. Unter ihnen müssen wir an erster Stelle die untere Schicht der *Szeleta-Höhle* erwähnen, wo faustkeilartige, primitive Formen — die meisten können wir kaum Blattspitzen nennen — in der Begleitung von Moustérien-Werkzeugen zum Vorschein gekommen sind. Solche sind: grobe Handspitzen, Schaber, faustkeilartige Disken, altpaläolithisch erscheinende Nuklei. Sie bilden etwa 7–8 Prozent des Fundmaterials. In dieser Schicht wurden zwei Knochenspitzen mit gespaltener Basis gefunden (13, S. 35), sowie ein ahlenartiges Knochengerät. Mit den Knochenwerkzeugen zusammen sind von einem umgrenzten kleinen Platz in der Höhle hauptsächlich Klingen zum Vorschein gekommen, ohne Blattspitzen. Unserer Meinung nach hat sich hier zu Zeiten des Frühszeletien, vielleicht während einer unbewohnten Periode der Höhle, eine Aurignacien I-Gruppe für kurze Zeit angesiedelt, die Knochengeräte gehören also nicht zur Szeleta-Kultur. Für die Gleichzeitigkeit des Frühszeletien und des Aurignacien I liefert diese Knochen-

spitze mit gespaltener Basis jedenfalls triftig Beweis.

Die Werkzeuge in der Szeleta-Höhle sind in beiden Niveaus grösstenteils aus einer gewissen grauen Kalzedon-Art hergestellt. Dies ist offenbar kein Zufall, sondern Ergebnis der zielbewussten Materialauswahl (eventuell Bergbauarbeit) des Szeletien-Menschen, da doch in nächster Umgebung, am Avas-Berg neben Miskolc, die allerverschiedensten Kalzedonarten ihm zur Verfügung standen. Wir müssen bemerken, dass auch die Blattspitzen der unteren Schicht grösstenteils aus diesem Kalzedon hergestellt wurden, und nicht aus Porphyrit, wie Freund meint, woraus sie den Fehlschluss zieht, dies sei ebenfalls ein Grund der Primitivität der Blattspitzen der unteren Schicht gewesen (6, S. 67).

Die Funde aus der Balla-Höhle entsprechen jenen aus der unteren Schicht der Szeleta-Höhle. Jener Meinung, dass hier ein provisorischer Jagd-Rastplatz der Szeleta-Höhlenbewohner gewesen wäre (17, S. 67), widerspricht der Umstand, dass ein Teil der Blattspitzen in der Balla-Höhle nicht aus grauem Kalzedon hergestellt wurde.

In der Lökvölgyer-Höhle wurde eine einzige Blattspitze gefunden, die nach Prošek mit den hochentwickelten Werkzeugen der Szeleta-Höhle verwandt ist (op. cit., S. 146). Wir teilen diese Meinung nicht, da das Werkzeug der Lökvölgyer-Höhle, und jenes Stück aus der Szeleta-Höhle, das seine genaue Analogie ist, in allen Zügen dem Frühszeletien entsprechen.

Die Funde aus der Diósgyőrer-Höhle sind sowohl der Bearbeitung, als auch dem Material nach mit der unteren Schicht der Szeleta-Höhle verwandt. Die einzige besser ausgearbeitete Blattspitze, die aus dem höheren Niveau der Kulturschicht zum Vorschein gekommen ist, und die als Hochszeletien bestimmt wurde (34), ist unserer Meinung nach eher eine Übergangsform. Die Kontur ist zwar regelmässiger, als beim Durchschnitt der Frühszeletien-Spitzen, überschreitet jedoch die Variationsgrenze dieser Gruppe nicht.

Die einzige Blattspitze der Háromkúter-Höhle gab Anlass zu verschiedenen Ansichten. Kadíć hat sie als einen Acheuléen-Faustkeil bestimmt (17, S. 67), Hillebrand hingegen hielt sie für Protosolutrén (14, S. 19). Das Begleitmaterial des Fundes war eine typische würmzeitige Waldfauna, in welcher der Höhlenbär die leitende Rolle spielt. Der Höhlenbär erscheint bei uns nicht eher, als in der zweiten Hälfte des R/W; umso sonderbarer muss es scheinen, dass Mottl den Fund dennoch als Acheuléen beschreibt (25, S. 20 und Tabelle). Freund betrachtet das Stück als archaisch und meint, es könnte den Ursprung des ungarischen Solutrén

beleuchten (6, S. 88). Die Blattspitze der Háromkúter-Höhle hat einen starken Bulbus, ihr facettierter plan de frappe schliesst mit der Rückseite einen etwa 100-gradigen Winkel ein. Sie wurde bloss auf einer Seite vollständig ausgearbeitet, doch geht die flache Retouche auch auf die Rückseite über. An den Kanten ist sekundäre Retouche zu beobachten. Mit ihr zusammen wurde ein Schaber mit grobem Bulbus und etwa 120-gradigen Abschlagswinkel gefunden. Sowohl für die Blattspitze, als auch für den Schaber finden wir punktliche Analogien in der Jankovich-Höhle. Die Funde aus der Háromkút-Höhle sind also nicht altpaläolithischen Alters, sondern gehören jener Gruppe der Szeleta-Kultur an, die der der Jankovich-Höhle ähnlich ist.

Auch die weniger bedeutenden Ausgrabungen in der Mexikó-Höhle ergaben einige Frühszeletien-Werkzeuge. Leider wurde seither die Höhle mitsamt der darin gelassenen Ausfüllung bei der Erweiterung des naheliegenden Steinbruchs zerstört.

In der unteren Schicht der Kiskevélyer-Höhle wurde eine frühszeletienartige Blattspitze und zwei, an der Oberfläche retouchierten Schaber gefunden. Daher bestimmte Hillebrand den Fund als Protosolutrén (9). Breuil fand diese Stücke dem Tataer Spätmoustérien ähnlich, und beschrieb sie als Moustérien (5, S. 329). Infolge der angeblichen Ähnlichkeit dieser beiden Fundorte nahmen die meisten Fachleute den Moustérien-Ursprung des ungarischen Szeletien an. Nähere Untersuchung der Werkzeuge zeigt jedoch, dass während die von Tata unfehlbar moustérienartig — wenn auch nicht am allercharakteristischsten — sind, gehören die wenigen Werkzeuge der untersten Schicht der Kiskevélyer-Höhle typisch zum Kreis der Werkzeuge aus der unteren Schicht der Szeleta-Höhle.

Die Funde aus der Herman Ottó-Höhle wurden von Kadíć an Hand einiger massiveren Klingen und eines rohen, dreieckigen, schaberartigen Werkzeuges als Protosolutrén bestimmt (16). Im 700 Stücke betragenden Fund gibt es jedoch kein einziges Stück, das an der Oberfläche retouchiert wäre, so dass wir uns eher jenen Forschern ausschliessen, die die Funde dieser Höhle zum sensu lato Aurignacien reihen.

Unter den sogenannten „Frühsolutrén“ — Fundorten in Ungarn ist die Jankovich-Höhle am charakteristischsten und reichsten. Sie befindet sich in Westungarn, im nördlichen Teil Transdanubiens. Ihre Blattspitzen widerspiegeln sämtliche Stationen der allmählichen Entwicklung von den primitiven, an das „Protosolutrén“ erinnernden Formen bis zu solchen, die fast die hochentwickelten Blattspitzen der Szeleta-Höhle erreichten. Ihr Rohmaterial ist ein rötlichbrauner

Jaspis oder Radiolarit guter Qualität, infolgedessen sind die Eigentümlichkeiten der Bearbeitungsweise gut zu beobachten. Die Blattspitzen weichen an allen Entwicklungsstufen von den ihnen entsprechenden Niveaus aus der Szeleta-Höhle ab. Der Unterschied besteht in erster Linie darin, dass sie nicht aus Nuklei, sondern hauptsächlich aus Abschlagen hergestellt sind. Auch gibt es unter ihnen breite „à face plane“ — Formen. Sowohl an den Blattspitzen, als auch am Begleitmaterial sind der facettierte plan de frappe oder dessen nachträglich verarbeitete Spuren häufig aufzufinden, der altpaläolithische — näher betrachtet Levalloisien — Charakter ist an ihnen also zu verfolgen. Die Blattspitzen sind im allgemeinen breiter als die der Szeleta-Höhle. In der Szeleta-Höhle ist der Breitenlängenindex: 58, 8, in der oberen Schicht 40, 9; bei den entwickelteren Blattspitzen der Jankovich-Höhle beträgt er 53, 8 (41). An den Kanten der Blattspitzen finden wir meistens die minutiöse, sekundäre Retouche, ihr Querschnitt ist plankonvex oder ungleichmässig bikonvex. Im Begleitmaterial gibt es an der Oberfläche bearbeitete archaische Spitzschaber, moustérienartige Handspitzen, zugleich jedoch auch für das Jungpaläolithikum charakteristisches Klingeninventar, Klingenkratzer und Knochenwerkzeuge. Letztere sind Knochenspitzen mit gespaltener Basis (selten) und Mladečer Knochenlanzenspitzen (häufiger): d. h. typische Knochenwerkzeuge des Aurignacien I und II. Es wurde noch ein Stab aus Mammutelfenbein und eine walzenförmige Knochenlanzenspitze gefunden, die an ihrer Basis beschädigt ist, doch annehmbarerweise als einseitige Meisselkante ausgebildet war.

Bei der Ausgrabung wurde auf die feinere Gliederung der mehrere Meter dicken Schichtenreihe nicht geachtet. Aus den wenigen uns zur Verfügung stehenden Angaben über die Ausgrabung können wir jedoch darauf schliessen, dass aus dem unteren Niveau der etwa 5 Meter dicken Szeletien-Schicht mit rohen Lorbeerblattspitzen zusammen das moustérien und levalloisienartige Begleitmaterial zum Vorschein kam, aus den höheren Niveaus jedoch die entwickelteren Blattspitzen mit den Knochenwerkzeugen.

Nach Freund ist an diesem Fundort sowohl das „Praesolutréen“, als auch das „Hochsolutréen“ zu finden (op. cit. S. 76). Hillebrand hat auf die aus Abschlag verfertigten Blattspitzen jene Meinung basiert, dass das ungarische „Solutréen“ in keinem genetischen Zusammenhang mit den Faustkeilkulturen steht (12); seiner Ansicht nach sind nämlich die aus Abschlag verfertigten Blattspitzen der Jankovich-Höhle aus den primitiven Blattspitzen der Szeleta-Höhle entstanden, doch ist an letzteren die Art und

Weise der Herstellung nicht so genau zu bestimmen. Hillebrand hat also seine Beobachtungen in der Jankovich-Höhle auf die Werkzeuge der Szeleta-Höhle zurückreflektiert.

An Hand unserer eigenen Untersuchungen fanden wir jedoch, dass die faustkeilartigen „Blattspitzen“ aus dem Frühniveau der Szeleta-Höhle mit Nukleustechnik hergestellt wurden, und in keinem genetischen Zusammenhang selbst mit den allerprimitivsten Blattspitzen der Jankovich-Höhle stehen.

Infolge der mangelhaften Grabungsbeobachtungen wissen wir wenig über Alter und Stratigraphie der Funde aus der Jankovich-Höhle. Doch haben wir aus zwei ärmeren, doch stratigraphisch sicher basierten Fundorten: aus der Sedimentuntersuchung, faunistischen und anderen Beobachtungen der Pilisszántóer II. Felsnische und der Bivak-Höhle, chronologische Daten gewonnen.

Die Funde der *Pilisszántóer II. Felsnische* hatten wir vorerst als Magdalénien bestimmt (39), später jedoch, als die Ausfüllung petrographisch bearbeitet wurde, haben wir unsere frühere Definition revidiert (40). Hier haben wir bloss zwei Steinwerkzeuge gefunden, einen aus Levallois-Abschlag verfertigten rohen Bohrer mit grossem Bulbus, und ein Werkzeug aus Obsidian, dessen Vorderseite an der Oberfläche retouchiert wurde. Im Fund waren auch einige schlecht erhaltene Knochenwerkzeuge.

In der *Bivak-Höhle* haben wir mit einer mittelmässig entwickelten Lorbeerblattspitze mit Stiel in derselben Schicht zwei aus Levallois-Abschlag hergestellte flache Schaber und eine rohe Klinge, sowie Bruchstücke von zwei Knochenspitzen mit gespaltener Basis gefunden (45). Die stratigraphischen und anderen Untersuchungen des Fundortes lassen darauf schliessen, dass die Funde aus dem Würm I/II Interstadial bzw. aus der einleitenden, ozeanischen Periode des Würm II stammen.

Unter den Funden dieser Kultur sind die Werkzeuge von Lovas, neben dem Plattensee von eigenartiger Bedeutung, wo Gy. Mészáros die Reste einer Farbgrube dieser Kultur ausgegraben hatte. Der Fund besteht aus über 100 — im Paläolithikum ohne Analogie dastehenden — aus Knochen hergestellten Bergbauwerkzeugen, aus einer walzenförmigen Knochenlanzenspitze, einer Lorbeerblattspitze vom transdanubischen Typus und einigen atypischen Silexbruchstücken. Der chronologischen Bestimmung nach stammt der Fund vom Anfang des Würm I/II Interstadials (23).

In der *Csákvárer Höhlung* wurde neben einigen anderen Geräten eine Blattspitze gefunden, die eine genaue Analogie jener aus der Bivak-Höhle ist. Das archäologische Material dieses

Fundortes, welcher übrigens durch seine wertvolle Tertiärfauna bekannt ist, wurde noch nicht gründlich beschrieben (14, S. 21).

Aus Schicht B der *Szelim-Höhle* kam ein einziges, als Hochsolutréen definiertes Werkzeug zum Vorschein (14, S. 26). Nach Freund könnte es eher als Moustérien-Schaber wie eine Blattspitze angesprochen werden (op. cit. S. 74). Unserer Meinung nach ist es wahrlich, wenn auch nicht mit unseren Hochmoustérien-Werkzeugen, so doch eher mit den Spitzschabern der Jankovich-Höhle zu vergleichen. Infolge der unzureichend geführten Ausgrabungen können wir über die stratigraphischen Verhältnisse keine Meinung bilden.

Die Szeleta-Kultur erreicht im sg. „Hochsolutréen“ ihre vollkommenste Form. Die reichste und, wir können getrost sagen, einzige Fundstelle dieses Niveaus ist der obere Schichtenkomplex der *Szeleta-Höhle*. An den Rändern der hier gefundenen, vollkommen ausgearbeiteten Blattspitzen gibt es keine sekundäre Kantenretouche, der Querschnitt ist im allgemeinen regelmässig bikonvex. In der Begleitindustrie finden wir noch bis 4–5% moustérienartiger Schaber, Disken, usw., doch typischer und im Gesamtbild herrschend sind die Klingen, unter denen es auch drei charakteristische Gravette-Spitzen gibt. Diese Kultur steht daher einerseits wahrscheinlich schon mit dem Aurignacien II, anderseits mit dem Ost-Gravettien in Kontakt. Erstere war — wie dies die in der oberen Schicht der Istállóskőer-Höhle gefundene, hochentwickelte Szeletien-Blattspitze ebenfalls beweist — gleichaltrig mit der Industrie der oberen Schichten der Szeleta-Höhle. In Betracht dessen, dass im Aurignacien II die moustérienartigen Werkzeuge häufig sind, denken wir bei der Untersuchung der moustéroïden Werkzeuge des Hochszeletien auch in erster Linie an diese, und müssen sie nicht unbedingt aus dem wirklichen Moustérien ableiten.

Als „Hochsolutréen“ wurden auch die Funde aus der oberen Kulturschicht der bereits erwähnten *Diósgyőrer-Höhle* bestimmt. Wie wir bereits bemerkt haben, sind wir mit dieser Definition nicht einverstanden. Auch die einzige Kalzedonlanzenspitze aus dem *Friedhof am Avas-Berg* wird als „Hochsolutréen“ betrachtet. Sie kam in Miskolc, in der am rechten Ufer des Szinva-Baches liegenden Pleistozänterrasse zum Vorschein (7). Diese Lanzenspitze ist sowohl der Ausarbeitung nach, als auch dem Material nach derartig identisch mit den Funden der Szeleta-Höhle, dass wir sie hier und nicht unter den Funden unter freiem Himmel erwähnen müssen, welche Gruppe von den Höhlenfunden auch technisch abweichend ist.

Nach der Gliederung der ungarischen Forscher wäre das vierte Niveau das „Spätsolutréen“. Die

Fundorte dieser Kultur sind: die *Büdöspes-Höhle*, die *Puskaporoser-Felsnische* und die *Herman Ottó-Felsnische*. Alle drei befinden sich in nächster Nähe der Szeleta-Höhle. Ihr Fundmaterial ist aus dem, aus der Szeleta-Höhle wohlbekannten grauen Kalzedon hergestellt. Das archäologische Fundmaterial der Herman Ottó-Felsnische ist bloss durch zwei Blattspitzen repräsentiert. In der Puskaporoser-Felsnische, die von der Herman Ottó-Felsnische bloss einige Meter entfernt ist, wurden in einer gut umgrenzten linsenförmigen Lehmeinkerbung 900 Silexsplitter gefunden, darunter 10 Blattspitzen, und einige kaum als Werkzeug zu nennende bearbeitete Splitter. In der Büdöspes-Höhle lagen die Funde in zwei stark betonten, durch eine sterile Schicht getrennten Kulturschichten, die jedoch archäologisch nicht voneinander zu unterscheiden sind. Unter den vielen tausend Splittern waren bloss zwei Blattspitzen (über alle drei Fundorte s. Kadics zusammenfassende Arbeit: 17, S. 46 ff.). Die beiden ersteren Fundorte wurden in der Frühzeit der ungarischen Paläolithforschung ausgegraben, so dass auf die faunistischen und stratigraphischen Beobachtungen nicht zu bauen ist, doch haben wir bereits nachzuweisen versucht, dass sie nicht jünger seien, als die ozeanische Periode des Würm II (41). In der Büdöspes-Höhle weisen die Fauna und der petrographische Charakter der Ausfüllung ebenfalls das Würm I/II Interstadial nach.

Jene 14 Blattspitzen, auf welche die Bezeichnung „Spätsolutréen“ angewendet wurde, erwiesen sich bei eingehender Untersuchung ausnahmslos als halbfertige oder misslungene Instrumente. In ihrer Begleitung wurden hauptsächlich atypische Splitter und sehr zahlreicher unbearbeiteter Silexabfall gefunden. Die Fundorte haben ihre Öffnung nahe zur Talsohle, im Vergleich zur Szeleta-Höhle auffallend tief liegend. Auf Grund all dieser Tatsachen können wir berechtigt annehmen, dass die „Spätsolutréen“ — Fundorte Steingerätwerkstätten der Szeleta-Bewohner waren. Sie trugen das vom Avas-Berg gebrachte Rohmaterial nicht in die schwer zu erreichende Wohnhöhle hinauf — wo eben deshalb verhältnismässig wenige Silexsplitter gefunden wurden — sondern bearbeiteten es in den niedriger gelegenen kleineren Felsnischen und Höhlen. Wir vermuten, dass auch die Diósgyőrer-Höhle eine Werkstätte war, doch während die eben besprochenen drei dem Hochszeletien angehörten, war letztere eine Werkstätte des Frühszeletien.

Zum Abschluss beschreiben wir die isolierten ungarischen Streufunde *unter freiem Himmel*.

Die ersten, als paläolithisch beschriebenen Funde aus Ungarn wurden in Miskolc, im alluvialen Überschwemmungsgebiet des Szinva-Baches, während dem Bau eines Hauses gefunden. Drei

Werkzeuge waren hier nebeneinander, unter ihnen zwei nach Szeletien-Technik ausgearbeitete Blattspitzen von ausserordentlich grossem Format: Gigantolithen. Mehrere Autoren haben sie, ihrer Ausarbeitung und Form wegen, als Solutréen beschrieben. Sie nehmen an, dass diese Funde infolge der Erdbewegung der avaser pleistozänen Terrassen sekundär an jene Stelle kamen, wo sie gefunden wurden. Die Annahme, dass das pleistozäne Gestein mindestens 100–150 Meter übersiedelt wäre, und dabei eben die zwei ohne Analogie dastehenden, raren Werkzeuge nebeneinander gespült worden wären, bzw. dass sie während der Bewegung des Gesteins in der Nähe voneinander geblieben wären, ist gewagt. Wir haben a. a. O. bereits die Möglichkeit gehabt, unserer Meinung Ausdruck zu geben, dass die beiden extraordinären Werkzeuge nicht pleistozän, sondern mesolithisch oder noch jünger seien (38).

Ebenfalls in Miskolc, unweit von den eben beschprochenen, doch am rechten Ufer des Szinva-Baches, in dessen Pleistozänterrasse, wurde eine Blattspitze gefunden, die nicht weniger typisch und in Ungarn alleinstehend ist. Dies ist die sog. Lanzenspitze aus der *Petőfi-Gasse*. Am Fundort, unter den holozänen Schichten, ist die pleistozäne Terrassensedimentation vorhanden, doch kann man nicht wissen, in welcher der Fund lag. Die Lanzenspitze, die vielleicht das schönste Steinwerkzeug von Ungarn ist, ist dem Typ, der Bearbeitung, ja sogar dem Rohmaterial nach in dieser Gegend ohne Analogie. Sie entspricht jedoch in allen Zügen den pappelblattförmigen Lanzenspitzen des Fundortes Moravany–Dlhá. Die genetische und kulturelle Übereinstimmung kann jedoch erst dann festgestellt werden, wenn neuere, ähnliche Funde zum Vorschein kommen, und die stratigraphischen Verhältnisse geklärt werden.

Es gibt in der Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums solche Funde mit Lorbeerblattspitzen, die sicher mesolithisch sind. Eben auf diese gestützt nehmen wir auch bei den miskolcer Blattspitzen an, dass sie dem Mesolithikum angehören. Es sind jedoch auch zwei solche früher gefundene Lorbeerblattspitzen in der Sammlung, die annehmbarerweise pleistozän sind. Die eine wurde in *Szob*, in einer näher nicht bestimmbareren Lössschicht gefunden, die andere in *Nagy-géres* (?). Beide sind gut ausgearbeitete, etwas asymmetrische Werkzeuge, ohne sekundäre Retouche an den Kanten. Mit den ungarischen Blattspitzen-Höhlenfunden der Szeleta-Kultur sind sie nicht identisch. Sie ähneln viel eher den slowakischen und mährischen Hochszeletien-Funden.

4. Gliederung der Szeleta-Kultur

An Hand des bisher gesagten können wir das ungarische Szeletien folgendermassen gliedern:

Die Funde aus dem Bükk-Gebirge und aus Transdanubien sondern wir voneinander ab, da unter ihnen auch genetische Unterschiede bestehen. Es scheint, dass sich die Kultur in beiden „Bereichen“ lokal und stufenweise entwickelt hat, vom allerfrühesten — bzw. in Transdanubien vom frühen — Grad bis zum entwickelten. Im Bükk-Gebirge können wir das Frühszeletien (ehedem Protosolutréen genannt) vom Hochszeletien (früher Hochsolutréen genannt, bis zu welchem ein stufenweiser Übergang zu verfolgen ist) auch stratigraphisch absondern. Der Übergang ist vorderhand stratigraphisch nicht nachgewiesen. Das „Spätsolutréen“ des Bükk-Gebirges erwies sich als Werkstättenfund des Hochszeletien.

Die transdanubische Gruppe (früher „Alt-“ oder „Frühsolutréen“ genannt) verfolgte einen, dem Bükker parallelen Entwicklungsweg. Das früheste Niveau ist hier noch aufzuklären. Aus dem Fundmaterial kennen wir bloss eins-zwei — entwickelte — als jene aus der Szeleta-Höhle — primitive Blattspitzen. Nach stufenweisem Übergang finden wir auch hier das Hochniveau, dessen Blattspitzen der Technik nach im allgemeinen das Entwicklungsgrad jener aus der Szeleta-Höhle nicht erreichen, obwohl sie Produkte dasselben entwickelten Niveaus sind. Wahrscheinlich hat hier der Gebrauch von Knochenwerkzeugen die Blattspitzen gewissermassen in den Hintergrund gedrängt.

Die stratigraphischen Verhältnisse der Fundorte unter freiem Himmel kennen wir nicht. Morphologisch stehen sie der transdanubischen Gruppe näher, doch fehlt ihnen das Begleitmaterial und die zeitbestimmenden Daten.

Die Revision der Zeitbestimmung unseres Szeletien ist dadurch erschwert, dass die oberen Niveaus der Schichtenreihen in den meisten alten Fundorten bei früheren Ausgrabungen restlos entfernt wurden. Eine triftige Hilfe erhalten wir jedoch durch die Parallele des Frühszeletien mit dem Aurignacien I, des Hochszeletien mit dem Aurignacien II im Bükk-Gebirge. Die Gleichzeitigkeit dieser Kulturen wurde in grossen Zügen schon von mehreren Autoren erkannt. So hat z. B. Hillebrand an Hand des Zusammenhanges zwischen der Farbe der Schichten und den klimatischen Verhältnissen unsere Aurignacien- und Szeletien-Schichten mit den göttweiger interstadialen begrabenen Bodenzonen identifiziert (14, S. 38–39). Freund hält das ungarische „Protosolutréen“ mit dem Hochaurignacien für gleichaltrig, und versetzt beide in das Würm I/II Interstadial (op. cit., S. 68). Nach Narr hat das Protosolutréen wenigstens zum Teil mit dem Aurignacien I zusammen gelebt, während des Würm I/II Interstadials, das Hoch- und Spätsolutréen hingegen mit den späteren Gruppen des Aurignacien bzw. des Gravettien im Würm II

und in der Tundraperioden des Würm III (28, S. 58). Nach Prošek ist das Szeletien mit dem Früh- und Mittelaurnacien gleichaltrig, vom Würm I/II bis zum Ende des Würm II (op. cit., S. 163–164).

Die absolutchronologische Einteilung des Szeletien, welche wir im folgenden wiedergeben werden, haben wir auf Grund des Milanković-Bacsák Systems aufgestellt. Bacsák ist an Hand mathematischer Berechnungen der astronomischen Faktoren, die die Eiszeit verursachten, zum Schluss gekommen, dass die verschiedenen Klimaabschnitte der Eiszeit aus den Veränderungen von viererlei Klimatypen abzuleiten sind; die mathematisch ausdrückbare Intensität und Dauer der einzelnen Klimatypen ergibt das Potential der bezüglichen klimatischen Abschnitte (1, 3).

Wir haben uns bereits mit diesen Fragen eingehender befasst (42), hier wollen wir bloss den Bacsák'schen „aktiv-subtropischen“ solaren Klimatyp deuten. P. Kriván hat an Hand Bacsák's Berechnungen nachgewiesen, dass es binnen gewisser Vereisungen (in der 2. Hälfte des Pleistozäns binnen des R I und W I) solche „subtropische“ Klimaabschnitte gab (Abschnitte mit durchschnittlichem Sommer und mildem Winter, wo der Unterschied zwischen der Temperatur der beiden Halbjahre nicht extrem war), welche den Lauf des betreffenden Stadials unterbrechend, als aktiv eisbildende, auffüllende Perioden fungierten, d. h. die im allgemeinen den Interstadialen zugeschriebenen klimatischen Verhältnisse zustande brachten (21, S. 367). Kriván weist auch darauf hin, dass jene Veränderungen der Erdbahnelemente, denen Soergel an Hand früherer Berechnungen die „Praeriss“ und „Praewürm“ Vereisungen zugeschrieben hat, solche nicht zustande bringen konnten. Soergel's praktische Terrassenbeobachtungen und die nach Milanković berechneten terrassenbildenden Vereisungsperioden sind jedoch zahlenmässig übereinstimmend. Konnte also das Praeriss und Praewürm keine Terrassen zustande bringen, welche sind dann die Faktoren, die die „überzähligen“ Terrassen bildeten? Nach Kriván — und auch Bacsák ist damit einverstanden — haben sich diese Terrassen während der aktiv subtropischen Schwankungen gebildet. Demzufolge ist die Soergel'sche 4. Terrasse nicht im Praewürm, sondern im anfänglichen, auffüllenden Abschnitt, die 5. Terrasse im subtropischen Abschnitt des Würm I, die 6. Anfangs Würm II, die 7. Anfangs Würm III entstanden.

Die Bedeutung dieser Theorie besteht für uns darin, dass wir nun die Dreigliederung der götweiher Bodenzonen so erklären können, dass der untere begrabene Boden ein Produkt des subtropischen Abschnittes des Würm I ist, der ein-

gekeilte Löss oder Sand das Ende von Würm I andeutet, und die obere Schwarzerdenzone der begrabene Boden des eigentlichen Würm I/II Interstadials ist.

Diese Theorie ist durch die neueren Beobachtungen der sowjetischen Lössmorphologen unterstützt, die nicht mit astronomischen Berechnungen, sondern an Hand praktischer Beobachtungen — pollenanalytischer, morphologischer, usw. Untersuchungen — sowohl das Riss I, als auch das Würm I in zwei Abschnitte einteilen (26).

Bacsák's absolut-chronologische Einteilung wird auch durch Resultate von Untersuchungen der Ausfüllung ungarischer Höhlen unterstützt. Wenn wir die Ergebnisse der Untersuchungen in der Istállóskőer-Höhle mit den Entwicklungsstufen des Szeletien parallelisieren, können wir das Frühszeletien im Bükk-Gebirge in den Anfang des aktiv subtropischen Abschnittes von Würm I, das Hochszeletien in die Periode vom Ende des subtropischen Abschnittes von Würm I bis zum Ende des Würm I/II Interstadials setzen.

Es war uns nicht möglich, die komplette Schichtenreihe der Szeleta-Höhle zu untersuchen, da die oberen Schichten bei früheren Ausgrabungen entfernt wurden. Der Umstand jedoch, dass sowohl Kadíć — in seiner angeführten monographischen Bearbeitung — als auch Hillebrand (8, S. 648 ff.) sich eingehend mit den Eigenschaften der Ausfüllung befasst haben, ist uns behilflich. Wenn wir ihre Beobachtungen mit den Resultaten unserer eigenen Untersuchungen am Material der vier unteren Schichten vergleichen, können wir verhältnismässig genau auch auf den Charakter der fehlenden Schichten schliessen.

Danach mag sich die unterste, braune Phosphat-erde zur Zeit des R/W Interglazials abgelagert haben, und deutet, nach oben hin immer mehr Kalksteindetritus enthaltend, auf die humide Periode des Würm I. Die Ausfüllung der kontinentalen Periode des Würm I fehlt. Darüber ist die Ausfüllung des subtropischen Abschnittes des Würm I, mit korrodiertem Kalkschutt gelagert, mit Werkzeugen des Frühszeletien. Darüber befindet sich korrodierter und scharfkantiger Kalkschutt im Material der Ausfüllung vermischt, in welcher bereits die hochentwickelten Blattspitzen das archäologische Material repräsentierten. Dies ist eine Ablagerung des Würm I/II Interstadials. Die darüberliegende hellgraue — stellenweise gelbliche — Schicht enthält ausschliesslich scharfkantigen Kalkschutt, und ist archäologisch steril. Dies ist annehmbarerweise eine Ablagerung der einleitenden (kriophilen) Tundraperioden des Würm II, worüber der Löss des Würm II und III wiederum fehlt. Die pleistozäne Schichtenreihe ist endlich mit der Kalktuff-Schicht des postglaz-

zialen Klimaoptimums abgeschlossen, worüber der holozäne Humus liegt.

Betreffs der transdanubischen Szeleta-Kultur konnten wir bisher zwei chronologische Beobachtungen machen: das Alter der Funde aus der Bivak-Höhle ist auf die vom Optimum des Würm I/II bis zum Ende des kriophilen Abschnittes des Würm II reichenden Periode zu setzen; das Alter des Fundes von Lovas konnten wir in den Anfang des Würm I/II Interstadials datieren.

Dieser Zeitbestimmung nach ist die Lebensdauer der Transdanubischen-Gruppe der Szeleta-Kultur länger, als die der Bükker-Gruppe, reicht jedoch nicht bis zum lössbildenden, kontinentalen Abschnitt von Würm II. Im Sinne der Milanković-Bacsák-Theorie lebt das Szeletien im Bükk-Gebirge ungefähr vor 100 000–80 000 Jahren, die Transdanubische-Gruppe, unseren bisherigen Untersuchungen nach, vor 85 000–75 000 Jahren. Unsere Feststellungen wären im Einklang mit der in der Tschechoslowakei aufgestellten Chronologie, wenn wir die Unterschiede, die zwischen Soergel's und Bacsák's System bestehen, mit in Betracht nehmen.

Der wichtigste Unterschied zwischen den zwei Zeitschätzungen besteht nämlich bei jenen Szeletien-Funden, welche nach Prošek (op. cit., S. 150) aus dem kontinentalen Abschnitt des Würm II stammen. Damit im Zusammenhang müssen wir folgendes bemerken: bei der Untersuchung der ungarischen Höhlenausfüllungen waren wir auf die Sedimente des Würm II und III besonders bedacht. Doch selbst in den am schönsten entwickelten, ununterbrochen scheinenden Schichtenreihen konnten wir bis jetzt das Würm II/III Interstadial nicht nachweisen, nicht einmal die kleinsten Anzeichen des auf diese Periode fallenden Tundra-Abschnittes. Ebenso konnten unsere Lössmorphologen den begrabenen Boden des Würm II/III oder aus diesem Zeitabschnitt stammende periglaziale Erscheinungen an unseren klassischen Lössprofilen nicht nachweisen (20). Die Berechnungen haben das Fehlen des Würm II/III vollständig bewiesen.

Das eiszeitliche Klima der Tschechoslowakei war weniger kontinental und minder extrem, als das Ungarns. Dazu kam noch die nördlichere Lage des Landes. Deshalb sind die Formationen des zweiten Würm-Interstadials dort im Löss, wenn auch nicht als begrabener Boden, so doch wenigstens als Tundraniveau nachzuweisen (op. cit., S. 136), was mit Bacsák's Interstadial-Deutung übrigens im Einklang ist (2). Alldies vor Augen haltend sind wir aber dennoch der Meinung, dass die tschechoslowakischen Forscher z. B. im Falle von Zamarovce (33), Banka (32), oder Modřice (27) den oberen Teil des göttweiger zweiteiligen begrabenen Bodenkomplexes als ein

Produkt des Würm II/III Interstadials betrachten. Es ist zweifellos schwer in einer so heiklen chronologischen Frage zu urteilen, ohne an Ort und Stelle durch Autopsie sich zu vergewissern; doch ist es anzunehmen, dass die stratigraphische Position des begrabenen Bodens des subtropischen Abschnittes von Würm I und Würm I/II Interstadials einerseits, anderseits der Umstand, dass die Formationen des Würm II/III Interstadials stellenweise fehlen oder schwach entwickelt sind, verschiedenerweise zu deuten sind. Dies mag die Verschiebung der oberen Grenze des Szeletien im Verhältnis zu unseren Beobachtungen verursachen.

Die stratigraphischen Verhältnisse der Dzeravá skala (Pálffy-Höhle) stellen uns ähnliche Probleme. Wenn wir Prošek's präzises Schichtenprofil (op. cit., Abb. 3, S. 67; 30, S. 188) und Hillebrand's schematische Schichtenreihe (10, Abb. 5) mit den Untersuchungen der Ausfüllung ungarischer Höhlen vergleichen, müssen wir zum Schluss kommen, dass die unterste graue Schicht mit ihrem unten scharfkantigen, höher abgerundeten Kalkschutt, den subtropischen Abschnitt von Würm I repräsentiert. In dieser Schicht fand Hillebrand jene Lanzenspitze, die Prošek nicht als Lanzenspitze mit gespaltener Basis angenommen hat. Der Charakter des auf Abb. 11 von Taf. X des zitierten Werkes dargestellten Werkzeuges ist infolge der Zeichnung wirklich verzerrt. Inzwischen hatte jedoch Prošek die Möglichkeit, das in Frage stehende Werkzeug in der Sammlung des Ung. Nationalmuseums durch Autopsie zu untersuchen, und wir nehmen an, dass er dabei seine frühere Meinung geändert hat.

Die Schichten über der untersten grauen Schicht, ganz bis zur durch Krioturba­tion gestörten dunkelbraunen Ausfüllung, mögen das Ende des Würm I Stadials und das Würm I/II Interstadial repräsentieren. Die von periglazialen Einwirkungen gestörte braune Schicht mag den äusserst kalten, kriophilen Abschnitt des Würm II, der darüber liegende Löss die ununterbrochene Sedimentation des Würm II+III bedeuten. Sowohl Prošek, als auch Hillebrand haben aus der Würm I/II Ausfüllung solche Werkzeuge der Szeleta-Kultur ausgegraben, die mit den Funden der Jankovich-Höhle verwandt sind, und die auch hier von Mladečer Knochenlanzenspitzen begleitet sind. Soweit wir aus den Zeichnungen schliessen können, sind die auf Taf. VIII, Abb. 2, Taf. IX, Abb. 1, 3 und vielleicht auch 2 in Prošek's angeführten Werk abgebildeten Werkzeuge zu den Knochenlanzenspitzen mit gespaltener Basis zu zählen.

Nach unserer, auf die Erscheinungen des ungarischen Aurignacien I und II basierten Theorie ist in jenem Gebiet, wo die Dzeravá skala liegt,

die Gleichzeitigkeit der zwei Aurignacien Gruppen plausibel (44).

Die Spätaurignacienfunde aus Dzeravá skala konnten wir nur an Hand der Abb. 189 von Prošek's Publikation in *Archeologické Rozhledy* studieren. Die hier veröffentlichten Werkzeuge sind, mit Ausnahme des dreieckigen Mikroliths in der unteren Reihe, den ungarischen Aurignacien II-Werkzeugen ähnlich. Die Szeletien-Blattspitzen die in den unteren Schichten waren, entsprechen den primitiven Blattspitzen der Jankovich-Höhle. Ausser jenen aus Dzeravá skala sind uns weder aus der Slowakei noch aus Mähren ähnliche Werkzeuge bekannt. In diesen Gebieten der Tschechoslowakei kommt sogar in den meisten Aurignacien-Fundorten je eine Blattspitze, oder wenigstens ein an der Oberfläche retouchiertes Werkzeug zum Vorschein (36, S. 10), doch sind die Blattspitzen im allgemeinen anders ausgearbeitet: die Blattspitzen der älteren Gruppe ähneln dem Faustkeilen mit hervorstehender Vorder- und Rückseite, wie z. B. in Stránská skala, oder sind sie schaberartig, wie z. B. die Werkzeuge von Zamarovce. Die entwickelten Blattspitzen von Levalloisiengrundform sind hingegen mit grossem Bulbus hergestellt, mit Kantenretouche versehen, oft asymmetrisch (Lišeň, Ořechov, Kamenice, Ondratice, Otaslavice, usw.). Moravany-Dlhá scheint eine spezielle Erscheinungsform der letzteren Gruppe zu sein.

Alldiese Funde zeigen einerseits den Einfluss des Moustérien und Levalloisien, erscheinen oft in Begleitung auffallend archaischer Werkzeuge, zugleich finden wir jedoch unter ihnen auch Klingen und Hochkratzer. Valoch setzt das mährische Szeletien — obwohl er sich nur auf sehr wenige Fundorte mit sicherer Stratigraphie stützen konnte — in das Würm II Stadial (36, S. 11). Seine Bestimmung können wir noch nicht als endgültig betrachten.

5. Ursprung und Verbreitung der Szeleta-Kultur

Bei der Untersuchung der genetischen Verhältnisse des Szeletien müssen wir das Material der bükker und transdanubischen Gruppe wieder voneinander absondern.

Wir teilen die Ansicht jener Fachleute, nach welcher die Szeleta-Kultur des Bükk-Gebirges aus dem Moustérien Ungarns stammt. Wir meinen jedoch, dass die nähere Verwandtschaft nicht mit dem Moustérien von Tata, sondern mit dem der Subalyuk-Höhle besteht. In Tata gibt es nämlich bloss 4—5 bifaciale, schaberartige Werkzeuge, zu deren beiderseitigen Bearbeitung die Hersteller in erster Linie durch das Rohmaterial — kleine Kiesel — gezwungen waren. Die zwei blattspitzenartigen Werkzeuge, deren Abbildung Prošek auf Taf. IV, Abb. 9 und 13 seines ange-

führten Werkes bringt, sind in der Zeichnung, die der Autor von Kormos und Breuil übernommen hat, etwas idealisiert. Beide sind wohl bifacial gearbeitet, doch unregelmässiger als auf der Zeichnung, und als Grund ihrer Ausarbeitungsweise muss auch hier die unregelmässige Spaltung des Kiesel-Rohmaterials angeführt werden. Die Arbeitskanten beider Werkzeuge wurden mit flacher Retouche ausgebildet. Es ist kaum wahrscheinlich, dass sich die Frühszeletien-Spitzen mit vertikaler Retouche aus diesen entwickelt hätten. Das auf Abb. 13 gebrachte Werkzeug ist bei Kormos wahrheitsgetreuer dargestellt (19, Taf. I). Die auf Abb. 14, und 15 dargestellten Werkzeuge beschrieb auch Kormos als Hochkratzer, jedoch noch zu Zeiten, als die ungarischen Forscher die paläolithischen Werkzeugtypen bloss aus Abbildungen kennen konnten. In Wirklichkeit sind diese Instrumente keine Kratzer: Abb. 14 stellt die Unterseite eines Werkzeuges dar, die unten konkav, oben konvex ist, kann also keine Kratzersohle sein; das auf Zeichnung 15 abgebildete Werkzeug ist ohne feinere Bearbeitung: wir können es als ein durch Zufall zustande gekommenes rohes Bruchstück ansprechen.

Mehr bifacial bearbeitete Werkzeuge, und auch verhältnismässig viele gute Hochkratzer gibt es in der oberen, Spätmoustérien Schicht der Subalyuk-Höhle. Die Retouche der einseitig bearbeiteten Schaber und Spitzen verläuft oftmals hoch auf die Oberfläche des Werkzeuges (43, Abb. 1). Es gibt auch primitive Klingenformen in dieser Industrie. Alldiese morphologischen Erscheinungen bieten genügend Gründe dafür, dass wir das Frühszeletien aus ihnen ableiten. Wir könnten noch hinzufügen, dass die Spätmoustérien-Menschen von Subalyuk ebenso den Höhlenbären jagten, wie die Szeletien-Menschen, im Gegensatz zu den in erster Linie mammutjagenden Tataer Menschen.

Auch im Fundmaterial der übrigen — sonst unbedeutenderen — Moustérien-Fundorte im Bükk-Gebirge gibt es gleichermassen auswertbare Werkzeuge. So z. B. zeigen die einseitig bearbeiteten Obsidianwerkzeuge aus der Kecskégalyaer-Höhle, die nahe von Subalyuk liegt, wichtige Beispiele der Oberflächenretouche (18, Abb. 21).

Betreffs der Frage des Ursprungs können wir von der vollständigen Ausgrabung der unteren phosphathaltigen Schicht der Szeleta-Höhle ausschlaggebende Resultate erwarten. Diese Schicht haben wir als im R/W Interglazial entstanden bestimmt. Die früheren Ausgrabungen haben von hier einige rohe, atypische Werkzeuge zum Vorschein gebracht, die von mehreren Fachleuten (z. B. 5, S. 335) als Moustérien betrachtet wurden. Es ist nicht ausgeschlossen, dass die weitere Ausgrabung dieser Schicht das Problem des Ur-

sprunges der Szeleta-Kultur endgültig und beruhigenderweise lösen mag.

Den Ursprung der Transdanubischen-Gruppe der Szeleta-Kultur müssen wir anderswo suchen. Der Levalloisien Charakter der dortigen Werkzeuge, die Ausarbeitungweise der Lorbeerblattspitzen, die Form der Spitzschaber, usw. deuten auf die süddeutsche „Szeleta-Kultur“, bzw. auf deren altpaläolithische Vorbilder. Wir denken hier an die Funde von Ranis, Ofnet, Sirgenstein, usw., in erster Linie jedoch an die Fundorte aus der Umgebung von Mauern: an die Höhlen von Weinberg, und an die blattspitzenführenden Moustérienfunde des Altmühltals, welche Bohmers eingehend publiziert hat (4).

Infolge der auffallenden Ähnlichkeit nehmen wir an, dass die in Würm I/II datierte mauerner Blattspitzenkultur, unter welcher sich ein ebenfalls blattspitzenführendes Moustérien befand, nach Osten ausstrahlend das mährische, slowakische und ungarische transdanubische Szeletien zustande brachte, bzw. die Blattspitzen jener — im weitem Sinne des Wortes genommenen — Aurignaciengruppe übergab, welche keine Knochenspitzen besass, und welche wir mit Vorbehalt unter dem Namen „mitteleuropäisches lokales Périgordien“ zusammengefasst haben (43, 44).

Zusammenfassung

Nach der in der Einleitung geäusserten prinzipiellen Stellungnahme verstehen wir unter Szeletien die Erzeugnisse solcher Menschengruppen — ungeachtet der eventuellen ethnischen Verschiedenheiten — die, unmittelbar aus dem Altpaläolithikum entwickelt, in erster Linie in Mittelgebirgen, höhlenbärenjagende, höhlenbewohnende Gemeinschaften bildeten. Ihr hauptsächlichstes Jagdgerät war der mit Blattspitze versehene Wurfspeer, und annehmbarerweise — in kleinerem Ausmass — der ebenfalls mit Stein Spitze versehene Pfeil (37). Diese Gruppen sind im Laufe ihrer Entwicklung mit anderen Menschengruppen des Jungpaläolithikums: hügel-landbewohnenden, hauptsächlich unter freiem Himmel hausenden „lokalen Périgordien“ — Menschen; höhlenbewohnenden, höhlenbärenjagenden (sensu stricto) Aurignacmenschen, ja sogar mit den steppenbewohnenden Gravettienmenschen in Berührung gekommen. Dabei übergaben sie dem „lokalen Périgordien“ die Lorbeerblattspitze, ohne dass sich jedoch der Charakter der übernehmenden Gruppe tiefgehend verändert hätte. Von dem Aurignacmenschen hingegen übernahmen sie in der zweiten Hälfte ihrer Entwicklung die Knochenjagdgeräte. Die

übernommenen Knochenwerkzeuge veränderten allmählich den Charakter der Szeleta-Kultur, und verdrängten endlich die Blattspitze aus ihrem Werkzeuginventar. Endlich kamen sie mit den frühen Gruppen des Gravettien in Berührung, doch auch dieser Kontakt liess keine Spuren in ihrem fundamentalen Charakter zurück.

Die Szeleta-Kultur ist in ihrer verhältnismässig reinsten Form im Bükk-Gebirge geblieben. Die Vermischung mit dem Aurignacien war hier annehmbarerweise durch früh ausgebildete, scharf umschriebene Stammeseigenschaften und vielleicht durch Entstehung der einzelnen Stämmen angehörenden Jagdreviere verhindert.

Die polnischen Fundorte gehören zur Bükker-Gruppe, wenigstens, was ihre drei typischen Höhlenfundorte (Nietopierzowa, Mammut-Höhle, Koziarna) betrifft. Zur Transdanubischen-Gruppe gehört ausser den im von Dzeravá skala und Pilisszántóer II Felsnische umgrenzten Gebiet befindlichen Fundorten vielleicht auch Háromkút im Bükk-Gebirge.

Derselben Meinung, wie Prošek sind wir in der Hinsicht, dass aus den Gebieten östlich Ungarns die Szeleta-Kultur fehlte, obwohl wir aus dem Material einiger Fundorte bifaciale Werkzeuge kennen.

Die nordungarischen Streufunde, die westslowakischen und mährischen Funde stehen der süddeutschen und westungarischen Szeleta-Kultur morphologisch nahe, sie scheinen sogar ein Verbindungsglied zwischen den beiden zu bilden. Die unzureichenden stratigraphischen Daten und der Mangel der Begleitfunde stellt uns dennoch vor schwere Probleme bei ihrer Beurteilung. Der grösste Teil der Fundorte kann nur im weitesten Sinne des Wortes als zum Szeletien gehörig bestimmt werden. Wir denken hier in erster Linie an jene, in deren reichem Fundmaterial nur hie und da eine Blattspitze erscheint, und die infolge ihrer Ansiedlung an Ebenen und niederen Hügelgeländern auch wirtschaftlich nicht mit dem Szeletien zu identifizieren sind. Das Problem dieser Fundorte könnte der Lösung näher gebracht werden, wenn wir die Stratigraphie, Chronologie, und die Begleitfunde (Fauna, Wohnort, usw.) solcher Fundorte, wie Ondratice, Otaslavice und hauptsächlich Předmost näher kennen würden. Es ist nicht ausgeschlossen, dass diese Daten unsere diesbezügliche Vermutung unterstützen würden, dass die westslowakischen und mährischen Oberflächenfunde trotz ihrer angenommenen Rolle als Verbindungsglied einer von der ungarischen Szeleta-Kultur auch wirtschaftlich verschiedenen Gesellschaft zuzuschreiben sind,

Schrifttum

1. Bacsák Gy., *Die Chronologie des letzten Abschnittes des Diluviums*, Barlangvilág 10 (1940), 31—43.
2. Bacsák Gy., *Az interglaciális korszakok értelmezése*, Időjárás, 1940.
3. Bacsák Gy., *Pliozän- und Pleistozänzeitalter im Licht der Himmelsmechanik*, Acta Geol. 3 (1955), 305—346.
4. Bohmers A., *Die Höhlen von Mauern*, Palaeohistoria 1 (1951).
5. Breuil H., *Notes de voyage paléolithique en Europe Centrale. Les industries paléolithiques en Hongrie*, L'Anthr. 33 (1923), 323—346.
6. Freund G., *Die Blattspitzen des Paläolithikums in Europa*, Quartär Bibl. 1. 1952 Bonn.
7. Herman O., *Zum Solutrén von Miskolc*, MAG Wien 36 (1906), 1—11.
8. Hillebrand J., *Bericht über die in der Szeleta-Höhle im Sommer des Jahres 1909, durchgeführten Ausgrabungen*, Földt. Közl. 40 (1910), 645—655.
9. Hillebrand J., *Neuere Spuren des diluvialen Menschen in Ungarn*, Barlangkutatás 1 (1913), 46—55.
10. Hillebrand J., *Ergebnisse meiner Höhlenforschungen im Jahre 1913*, Barlangkutatás 2 (1914), 147—153.
11. Hillebrand J., *Das Solutrén Ungarns*, PZ (1917), 18—21.
12. Hillebrand J., *Zur Frage des europäischen Solutréens*, Die Eiszeit 4 (1927), 112—114.
13. Hillebrand J., *Über eine neue Aurignacien-Lanzenspitze „a base fendue“ aus dem ungarländischen Paläolithik*, Die Eiszeit 5 (1928), 99—102.
14. Hillebrand J., *Die ältere Steinzeit Ungarns*, Arch. Hung. 17 (1935).
15. Kadić O., *Ergebnisse der Erforschung der Szeleta-Höhle*, Mitt. Jahrb. d. Ung. Geol. Anst. 23 (1916), 160—296.
16. Kadić O., *Zwei faustkeilartige Steingeräte aus Ungarn*, WPZ 14 (1927), 1—7.
17. Kadić O., *Der Mensch zur Eiszeit in Ungarn*, Mitt. Jahrb. d. Ung. Geol. Anst. 30 (1934).
18. Kadić O., *Die Höhlen der Umgebung von Cserépfalu*, Barlangkutatás 16 (1940), 141—228.
19. Kormos T., *A tatai őskőkori telep*, M. Földt. Int. Évk. 20 (1912).
20. Kriván P., *A középeurópai pleisztocén éghajlati tagozódása és a paksi alapszelvény*, M. Földt. Int. Évk. 43 (1955).
21. Kriván P., *Die klimatische Gliederung des mitteleuropäischen Pleistozäns*, Acta Geol. 3 (1955), 357—382.
22. Menghin O., *Weltgeschichte der Steinzeit*, Wien 1931.
23. Mészáros Gy., Vértés L., *A Paint Mine from the Early Upper Palaeolithic Age near Lovas*, Acta Arch. 5 (1954), 1—34.
24. Mottl M., *Faunen, Flora und Kultur des ungarischen Solutréen*, Quartär (1938), 36—54.
25. Mottl M., *Die Interglazial- und Interstadialzeiten im Lichte der ungarischen Säugetierfauna*, Jahrb. d. Ung. Geol. Anst. 35 (1941), 75—112.
26. Moskvitin A. I., *Stratigrafičeskaja schema četvertičnogo perioda v SSSR.*, Izv. Akad. Nauk SSSR., Ser. Geol. 3 (1954).
27. Musil R., Valoch K., Nečesný V., *Pleistocénny sedimenty okolí Brna*, Anthropozoikum 4 (1954), 107—168.
28. Narr K. J., *Zur Stratigraphie jungpaläolithischer Typen und Typengruppen*, Eiszeitalter u. Gegenw. 2 (1952), 50—62.
29. Pittioni R., *Späteste Steinzeit und Lebensraum*, Anz. d. phil.-hist. Klasse d. Österr. Akad. d. Wiss., No. 25 (1954), 367—374.
30. Prošek Fr., *Výzkum jeskyně Dzeravé skaly v Malých Karpatech*, A. R. 3 (1951), 293—298.
31. Prošek Fr., *Szeletien na Slovensku*, Slov. Arch. 1 (1953), 133—164.
32. Prošek Fr., Ložek V., *Sprašový profil v Banke u Piešťan*, Anthropozoikum 3 (1953), 301—324.
33. Prošek Fr., Ložek V., *Výzkum sprašového profilu v Zamarovcích u Trenčína*, Anthropozoikum 4 (1954), 181—212.
34. Saád A., Gaál I., *Oberdiluviale Steingeräte und Säugetiere aus der Höhle von Diósgyőr bei Miskolc*, Dolg. 11 (1935), 56—69.
35. Saád A., Nemeskéri J., *Ergebnisse der Erforschung der Szeleta-Höhle in 1947*, Folia Arch. 7 (1955), im Druck.
36. Valoch K., *Beitrag zur Frage der Blattspitzen im Paläolithikum Mährens*, Germania 33 (1955), 10—12.
37. Vértés L., *Megjegyzések Sz. P. Tolszov korbeosztásának az őshordára és az ősközösségek kezdeti szakaszaira vonatkozó megállapításaihoz*, Arch. Ért. 78 (1951), 3—7.
38. Vértés L., *Mezolitikés kije nachodki na veršin gory Képoros pri g. Eger*, Acta Arch. 1 (1951), 153—190.
39. Vértés L., *L'abri II. de Pilisszántó*, Annales Hist. Nat. Mus. Nat. Hung. 1 (1951), 223—231.
40. Vértés L., *Les conditions de l'interstadial würmien I/II hongrois...*, Acta Geol. 3 (1955), 393—407.
41. Vértés L., *Paläolithische Kulturen des Würm I/II Interstadials in Ungarn*, Acta Arch. 5 (1955), 261—278.
42. Vértés L., *Untersuchung der Ausfüllung der Höhle von Istállóskő. Zeitbestimmung*, Acta Arch. 5 (1955), 239—260.
43. Vértés L., *Über einige Fragen des mitteleuropäischen Aurignacien*, Acta Arch. 5 (1955), 279—291.
44. Vértés L., *Kulturgruppen des Aurignacien in Ungarn*, im Druck.
45. Vértés L., *Die Bivak-Höhle*, im Druck.

Recenzie

E. Swoboda: Carnuntum. Seine Geschichte und seine Denkmäler. 2. vyd., Viedeň 1953.

Rakúšania rovnako ako Maďari venujú veľkú pozornosť vedeckému bádaniu o rímskom období svojich zemí. Okrem štúdií vo všeobecnejších archeologických alebo historických časopisoch vydávajú špeciálny *Röm. Limes in Oesterreich* a okrem jednotlivých publikácií, ako je napr. *Kunst der Römerzeit in Oesterreich*, Salzburg 1949 od R. Nolla bohato ilustrovaných, začali vydávať aj systematickú zbierku monografií *Römische Forschungen in Niederösterreich*, ktorej vedenie je zverené klasickému filológovi, venujúcemu sa predovšetkým starovekým dejinám, Erichovi Swobodovi, profesorovi univerzity v Grazi a prednostovi tamajšieho *Institut für Geschichte des Altertumskunde*. Dosiaľ vyšli, pokiaľ mi je známe, dva zväzky Swobodovho diela *Carnuntum*, 2. vyd. 1953 a *Militärschriften aus Carnuntum*, 1954 od Swobodovho žiaka Ed. Vorbecka. Chystá sa monografické spracovanie náboženských pomerov v Carnunte. Prvé vydanie Swobodovej knihy vyšlo r. 1949 a jeho cieľom bolo sprístupniť návštevníkom Carnunta (výkopov pod širým nebom, Freilichtmuseum) a jeho múzea objavené pamiatky, nahradiť teda vlastne Kubitschekovu — Frankfurterovu prácu *Führer durch Carnuntum*, ktorého posledné (šieste) vydanie je ešte z r. 1923 a je už dávno rozobrané. Autor sa však zmocnil svojej úlohy ináč. Potlačil detail, jednotlivé objekty a hlavnú váhu položil na vývoj celku a pomery, za ktorých vývoj napredoval. Tak Swoboda takto originálne kriticky zhrnul vedomosti o Carnunte v rámci rímskych dejín, a to nielen politických, ale najmä hospodárskych. Mnoho nám povie už rozvrhnutie spisu a počet stránok venovaných tej ktorej kapitole: Dejiny Carnunta, str. 9—72., Civilné mesto, str. 73—174., Poznámky k dejinám Carnunta, str. 175—224., Poznámky k civilnému mestu, str. 225—249. Dejiny Carnunta, t. j. vojenského tábora, spolu s dejinami rímskeho limitu v strednom Podunajsku je venovaných 64 strán textu a 50 strán poznámok., druhej časti knihy, dejinám civilnej osady a jej civilizácii a kultúre, venoval autor 102 strán textu a 25 strán poznámok. Nápadný je neobvyklý počet poznámok. V nich je totiž vedecké jadro knihy. Swoboda tu uvádza vlastné stanovisko, jeho odôvodnenie, historické pramene, menovite prebohatú literatúru. Aj napriek aforistickej vonkajšej forme a krajnej stručnosti je hocktorá poznámka skôr samostatnou štúdiou ako len doplnením textu. Veľký rozsah časti o civilnom meste dokazuje, že autor videl za hranice vojenských opevnení a ubikácií a vyzdvihol civilizačný význam prítomnosti rímskej légie, súkromný život vojakov, prostredie, ktoré si vytvorili mimo tábora a ktoré žilo potom samostatne a menovite jeho zaujímavú materiálnu kultúru.

Vzhľadom na dôležitosť Swobodovej knihy aj pre dejiny našej republiky, predovšetkým Slovenska, v dobe rímskej uvediem stručne jej obsah. Po opisani geologických podmie-

nok viedenskej kotliny, na východnom okraji ktorej leží Carnuntum, opisuje autor sústavne dejiny Carnunta spolu s historickým vývojom kraja. Začína osídlením Illýrov v dobe halštatskej, ktorí dali mestu svoje meno a cez dôležité keltské obdobie, keď Carnuntum bolo keltským refúgiom so silným hlineným valom, dochádza už k zriadeniu rímskej provincie Panónie koncom 1. stor. pred n. l. Zaslúženú pozornosť venuje vzniku norického kráľovstva, prvej štátnej organizácie v Rakúsku v rôznych keltských a keltizovaných kmeňov a jeho čulým hospodárskym stykom s Talianskom, menovite od konca 2. stor. pred n. l. (bane na železo, výskyt zlata, striebra), keď sa už priamo v Noricu usadzujú prví rímski obchodníci, hlavne členovia obchodníckych rodín z Aquileie na základe smluvy o priateľstve medzi rímskou republikou a domácim kráľovstvom. Podľa nálezov mincí obyvateľstvo Carnunta v 1. stor. tvorili predovšetkým asi Bójovia, ktorí sídlili v rozľahlom priestore Nezerského jazera a ich centrom bola asi Bratislava. Za Augusta, keď boli posunuté hranice ríše až po Dunaj a zriadené provincie Raetia a Pannonia, bol spečatený aj osud Norica obkľúčeného z troch strán „spriatelenej Rómom“. Carnuntum, dôležitá križovatka obchodných a strategických ciest od Baltu k Jadranu a od Čierneho mora k Rýnu, kľúč k Devínskej bráne a k údoliu rieky Moravy, bolo pripojené k Panónii a pri illýrsko-keltskej osade bol zriadený už asi r. 15 n. l. dobre opevnený tábor s kamenným múrom, ktorý sa stal sídlom slávnej légie XV Apollinaris, temer na sto rokov (prechodne na Východe r. 62—71, definitívne potom r. 114). Zriadenie rímskych provincií na Dunaji prinieslo Podunajsku romanizáciu, ktorej hlavnými činiteľmi boli vojáci z rôznych končín ríše a obchodníci. Zároveň vznikala rímsko-provinciálna kultúra. Veľmi pekne ukazuje Swoboda na obidve jej zložky, rímsku aj domácu a menovite na to, ako sa hlavný určujúci faktor, rímska armáda, vnútorne prenikavo menil, keď namiesto Italikov prichádzali už v 2. pol. 1. stor. provinciálovia z Orientu i zo západných území postupne menej a menej romanizovaní. „Barbarizácia“ zosilnela za morových epidémií a ťažkých vojen, ktoré s Germánmi, Jazygmi a na Východe s Partmi viedol Marcus Aurelius. Germáni sa objavujú vo vojsku aj ako kolonisti. Toto obdobie správne označuje Swoboda za koniec jednej a začiatok novej epochy (porov. aj zmenu slohu vo výtvarnom umení, napr. reliéfy stĺpu M. Aurelia). V živote štátu s minulosťou definitívne zúčtoval na zač. 3. stor. Septimius Severus, ktorý sa opierať o vojsko a faktický stav zvrchovanosti štátu sankcionoval koncom tohto storočia Dioklecian (dominát, silné vojsko a byrokracia, odtiaľ veľké dane, dedičnosť povolani). Z pohraničného vojska sa stala roľnícka milícia, dediční limitanei, z počiatku za Septimia Severa, ktorý povolil vojakom sňatky a dal im prídely pôdy. Vo 4. stor. Carnuntum už len živorí, nápisy temer chýbajú. Germánske kmene sa stávajú pánmi ríše Západorímskej, formálne ako foederáti vo vnútri jej hraníc. Valentinianov pokus o zabezpečenie du-

najskej hranice skončil jeho smrťou r. 375 a už r. 395 po Theodosiovej smrti padol limes aj medzi Vindobonou a Brigetiom (prestávajú skoro úplne nálezy mincí).

Druhá časť je venovaná civilnému mestu, jeho životu a materiálnej kultúre. Civilná osada, ktorá za Hadriána dostala municipálnu samosprávu, pokračovala na staršom bojiskom sídlíšti. Okrem nej bola ešte osada tzv. canabenses, t. j. osôb, ktoré bývali pri tábore na vojenskej pôde (boli u légie ako obchodníci alebo v inom čiastočne závislom pomere). V obyvateľstve sa uchovávali domáce mravy, šaty i božstvá. Pantheon je značne pestrý, lebo v ňom splynuli bohovia rímski, illýrski, keltskí, nerímski, pravda, väčšinou pod rímskymi menami (interpretatio Romana podľa príbuznosti), po prípade ovplyvnení aj rímskou predstavou, ako Silvanus (najvýznamnejší boh Podunajska, porov. nápisy), Diana, Triviae, Epona, Danuvius, ba i Neptunus alebo rôzni géniovia loci, castrorum, centuriae a pod. Boli uctievané oficiálne božstvá imperia, kapitolská trojica — Jupiter, Juno, Minerva, Apollo, Mercurius, Venus, najmä vojenské — Mars, Victoria, Hercules. Od 2. stor. však začínajú prevládať orientálni bohovia prinesení vojakmi z Východu (čiastočne už v 1. stor.). Tri carnuntské svätyne perzského Mitru dokazujú jeho obľúbenosť hlavne u vojakov. Bohom vojska bol aj sýrsky Baal z Doliche, Jupiter Dolichenus, tiež univerzálneho významu. Ťažko sa však tešili i egyptské božstvá, hlavne Isis (porov. nález múmie). Na str. 102 n. popisuje Swoboda šírenie kresťanstva, jeho konflikty so štátom a nakoniec zmierenie v milánskom edikte r. 313. Pretože civilné mesto bolo dosiaľ len čiastočne odkryté, zatiaľ je v Carnunte známa len jedna kresťanská svätyňa, a to baptisterium s vodnou nádržou pre krst, pre ktoré bol adaptovaný južný vchod amfiteátru.

Náležite si Swoboda všima remesiel a vôbec hospodárskych pomerov v Carnunte. Medzi zachovanými plastikami a výrobkami umeleckého remesla je mnoho importov, predovšetkým v 1. a 2. stor., z doby rozkvetu ríše, keď medzi všetkými jej časťami — vďaka mieru a vzorným komunikáciám — bol čulý vzájomný styk. Sochárske práce prichádzajú nielen z Talianska, ale aj z vnútorných provincií, napr. z Viruna, dnešného Klagenfurtu, ktoré ležalo blízko talianskeho umeleckého centra, vzdialené od nepokojného pohraničia a v ktorom kvitla pravá mestská kultúra. Vo vojenskom pohraničí neprenikla romanizácia tak hlboko. Pohraničie si viac ako kultúru osvojilo civilizáciu, kamenné stavby, ich dekoráciu, vykurovanie a pod. „Najkultúrnejšie“ bolo Carnuntum v dobe pokoja za Hadriána a Antonína Pia, búrlivé udalosti za M. Aurelia oslabili romanizáciu a vynesli na povrch zase viac domáce elementy. V umeleckom remesle líšia sa miestne výrobky často aj nižšou technickou úrovňou. Inokedy idú vlastnou cestou, napr. emailované ozdoby alebo prelamované bronzové kovanie. Z nádob sa dovážajú luxusné kovové kusy, hlavne strieborné, krehká sigillata, „antický porcelán“, kým bežné hlinené nádoby sa vyrábali na mieste, najlepšie v 2. stor., keď rímskoprovinciálna produkcia vrcholí. Najviac si Swoboda všima, pochopiteľne, sigillaty a jej provenienciu, ktorá nám dovoľuje aj historické závery. V Carnunte nie je arretinský tovar ako napr. v Devine, ale predvespaziánovská pádska sigillata. Počas 1. stor. preniká galský import od juhogalských výrobných dielní až po Porýnsko. V 2. stor. prevažne Rheinzabern a Westerndorf, ale vyskytujú sa aj doklady podunajských dielní, Aquincum, Brigetio. Stavby si vyžadovali mnohé remeslá. Tak v Carnunte pracovali vojenské i súkromné tehelne, tesári, zámočníci, ba máme nápisový doklad i sklárskeho majstra XIV. légie (specularius, teda okenné sklo). K najzaujímavejším partiám knihy patrí dosť obsírný výklad o stavbách v Carnunte, kde sú zariadené i najnovšie výskumy v civilnom meste. Ako bezprostredná podmienka prichádza opísanie mestskej samosprávy a hospodárskych pomerov. Swoboda stavia proti sebe blahobyť 2. stor., „zlatej doby rímskeho impéria“, a 3. stor.,

keď mestá chudobnejú a živoria hospodársky i kultúrne. Z doby pred markomanskými vojnami pochádzajú veľké stavby: obidva amfiteátre a aj veľký poschodový palácový komplex, ktorého účel nie je dosiaľ jasný. Súkromné domy, v ktorých odkrývaní sa stále pokračuje, sú, ako sa zdá, lokálnou zvláštnosťou Panónie (porov. okrem Carnunta len dva doklady: Winden am See (Burgenland) a Aquincum, plány str. 168—169). Domy sú axiálne orientované, vpredu po celej šírke frontu je priečna hala a kolmo na ňu na ose domu je chodba, z ktorej sa ide do jednotlivých miestností. Rímske vplyvy zasiahli len konštrukciu a dekoráciu domov (ako v Pompejach, ale jednoduchšia), kým základná pôdorysná forma pokračovala v domácej tradícii. Knihu uzatvára pamätná stavba tzv. Heidendor, jediná rímska pamiatka v Rakúsku, ktorá sa zachovala nad zemou. Jej pôvodné určenie je, bohužiaľ, neznáme, snáď sepulkálne.

Pre odborníka je ťažisko knihy v poznámkach, ktoré svojim rozsahom zaberajú asi polovicu textu, pravda, pri veľmi stručnom a skratkovitom slohu. V poznámkach každý, koho práca sa nejakým dotýka rímskeho limitu v strednom Podunajsku, nájde bohaté poučenie, predovšetkým obsiahlu literatúru knižnú i časopiseckú. Bibliografická časť je pre nás tým cennejšia, že z nej mnoho chýba v našich vedeckých knižniciach. Teraz si však možno čokoľvek vypožičať z Oesterr. Nationalbibliothek vo Viedni. Doklady sú vybrané so zreteľom na regionálnu problematiku i na celkový vývoj rímskej ríše. Doklady o vojenskom tábore neprevládajú nad dokladmi o civilnom meste. Koľko materiálu je napr. v poznámke na 65 str. 232 n o náboženských pomeroch v Carnunte a Podunajske! Našej histórie sa bezprostredne týkajú partie knihy a poznámky o tzv. markomanských vojnách (porov. pozn. 37, str. 206 n., ale aj str. 202 n.), kde autor zaujíma stanovisko k datovaniu rímskych oporných bodov v Československej republike. Otázku ich vzniku za Trajana alebo až za M. Aurelia nepovažuje zatiaľ za spoľahlivo riešiteľnú, ale sám sa kloní k neskoršiemu dátumu, odvolávajúc sa na pravdepodobnú prítomnosť vexillácie XV. légie na Dunaji za M. Aurelia, ktorá by mohla vysvetliť prísľušné kolky tehál, a na plány „filozofa na tróne“ zriadiť provinciu Marcomannu. Swoboda podceňuje rozsah Trajanovej vojenskej činnosti na Dunaji a tak izoluje dávke výpravy, porov. však rozdelenie Panónie za Trajana, premenu castel na sídla légii, na druhej strane zase preceňuje rímsku okupáciu za M. Aurelia a hľadá rímske stanice i v Trenčine a na riekach Nitre a Hrone (porov. str. 46 n.) vykladajúc príliš úzko zprávu Cassia Diona 71, 20, že 40 000 rímskych vojakov za múrmi spôsobuje, že Germáni nemôžu v pokoji ani pásť ani orať. I keď zatiaľ nemožno túto otázku bezpečne rozriešiť, predsa však, zdá sa, že je veľa pravdepodobnejšie, že v Trenčine a na Hrone boli len prechodné vojenské tábory. Pre budovanie murovaných staníc sa viac hodila doba Trajana než búrlivé obdobie M. Aurelia a svedectvo kolkov légie X. XIV. a XV. je dosť preukázané. Kto sa zaoberá materiálnoú kultúrou, nájde hodne literatúry na str. 235 n. k sigillate (pozn. 68, str. 237 n) a menovite ku carnuntskému súkromnému domu (pozn. 81, str. 246 n). Poznanie carnuntských pamiatok je uľahčené 52 obrazovými tabuľkami. Na mnohých tabuľkách sú 2—4 obrazy, technicky vždy dobre urobené. Okrem tohto je ešte v texte 20 kresieb. Medzi nimi ako obr. 6 na str. 96 je „stratený reliéf“ Neptúna s Victoriou, ktorý sa nachádza v Mestskom múzeu v Bratislave, kam sa dostal skoro po r. 1900. Na str. 22 je známa bronzová socha z Viruna, tzv. Jüngling vom Helenenberg, označená ako „veľmi pravdepodobne grécky originál zo školy Polykleitovej“. S týmto názorom sa však ťažko dá súhlasiť. Je to asi klasicistický výtvor podľa originálu z 5.—4. stor. (porov. aj pozn. 21 str. 186). Užitočnosť knihy stupňuje vecný index (str. 251 nn), ktorý je stručný, ale dobre a prehľadne urobený.

Swobodova kniha o Carnunte je široko založená

historický obraz z prameňov písomných i hmotných, písaný na pozadí dejín rímskeho impéria, hlavne v Podunajsku. Okrem bohatého vedeckého materiálu v poznámkach treba si najviac ceniť špecifickosť dejín a života vojenského tábora a mesta v pohraničí. Stále sa opiera o miestny materiál, rozlišuje domáce jadro v romanizačnom nánosoch a neopisuje všeobecne Rimanov, ba ani nie Rimanov v pohraničí, ale Carnuntanov, osudy ich mesta, ich civilizáciu a hmotnú kultúru, pravda, v širších politických a hospodárskych vzťahoch. O vonkajšom úspechu knihy hovorí i okolnosť, že ešte r. 1956 má výjsť 3. vydanie. I keď sa tešíme z originálnej a životnej formy tejto knihy úmyselne vzdialenej od suchého výpočtu sprievodcov, predsa by jej azda osožila väčšia úplnosť v zachytení zachovaného materiálu.

Oldřich Pelikán

Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet (Archeologická príručka I. Praktická archeológia).

Na zostavení diela sa zúčastnilo 28 členov pracovného kolektívu, z ktorého štyria ho zredigovali: Banner János, László Gyula, Méri István a Radnóti Aladár. Okrem toho dielo recenzovali štyria cenzori, z ktorých dvaja patria k pracovnému kolektívu a dvaja sú noví, takže dielo je výsledkom spolupráce 30 autorov, medzi nimi i šiestich žien.

Vydanie knihy nariadil minister školstva. Kniha vyšla ako univerzitná učebnica (egyetemi tankönyv), vydalo ju r. 1954 Nakladateľstvo učebných kníh v Budapešti, v 1.500 exemplároch, tlačou Franklina. Dielo má 376 strán textu revuálneho formátu a 63 strán zaberá register miest, vecí a mien; dielo ďalej obsahuje 126 perokresieb v texte a 42 tabuliek na kriedovom papieri s dokumentačnými fotografiami.

Obsah knihy je nasledovný (uvádzam len tituly kapitol a hlavných paragrafov, nie podtituly): Úvod. A) Výkop. I. Predslov. II. Príprava výkopu. 1. Prieskum náleziska. 2. Pokusný výkop. III. Všeobecné pokyny pre výkop. 1. Záchrana nálezov. 2. Príprava systematického výkopu. 3. Systematický výkop. IV. Výkop pohrebísk. 1. Pohrebné zvyky. 2. Postup prác pri výkope pohrebísk. V. Výkop sídlisk. 1. Výkop v jaskyniach. 2. Výkop sídlisk pod širým nebom. 3. Výkop hradísk a opevnených miest. 4. Výkop sídlisk z doby rímskej. 5. Výkop stredovekých stavieb. 6. Podrobné otázky, týkajúce sa výkopu stavieb. 7. Hladiská, podľa ktorých treba skúmať drevené a hlinené obydľia (terén, situácia, mierky, pôdorys, rezy, stavebný materiál, stavebná technika, konštrukcia, otázky rekonštrukcie, plány, riešenie). VI. Územie výkopu a zachytenie zistených javov. 1. Meranie. 2. Fotografovanie. 3. Kreslenie. 4. Inventár, potrebný k výkopu. 5. Zpráva o rekonštrukovaní terénu a výkopový denník. B) Manipulovanie nálezov od vyňatia zo zeme až po inštalovanie. I. Vyberanie predmetov zo zeme a ich manipulácia na mieste výkopu. 1. Nálezy (keramika, sklo, kovy, kosti, textilie, koža, drevo, jantár, krehké perly, mozaika, nástenné maľby, antropologické nálezy). 2. Vyberanie predmetov in situ. 3. Výstroj potrebný pre konzervovanie na mieste výkopu. 4. Evidencia nálezov, patriacich k sebe. 5. Zabezpečenie a ochrana pozostatkov budov. II. Reštaurácia a konzervovanie nálezov. 1. Manipulovanie nálezov v laboratóriu (keramika, kamene, sklo, kovy, železo, bronz, striebro, zlato, olovo, cín, kosť, textilie, koža, drevo, jantár, mozaika, nástenné maľby, predmety in situ). 2. Výstroj laboratória. III. Usporiadanie materiálu. 1. Určenie nálezov. 2. Inventár, popisové kartóny, uskladnenie. 3. Teoretické a praktické otázky, súvisiace s inštalovaním. 4. Príprava materiálu pre publikovanie.

Niektoré kapitoly a paragrafy v tomto obsahu uvedené napísali jednotlivci, iné spracovali redaktori na základe úda-

jov v kolektíve uvedených autorov, iné konečne napísali dvaja autori, alebo viac autorov spoločne.

Príručka je pozoruhodným dielom v archeologickej literatúre vôbec. Ba zdá sa, že je to v strednej Európe prvý systematický a predmet úplne vyčerpávajúci návod, ako treba archeologické objekty objavovať, registrovať, inventarizovať, vedecky zachycovať na povrchu i výkopom, ako treba archeologický materiál manipulovať od jeho vykopania zo zeme až po inštalovanie vo zbierkach.

Maďarskí archeológovia majú už viac ako storočnú výkopovú tradíciu. Počínajúc Jánom Erdym (jeho prvé výkopy sú z roku 1847) a Flór. Rómerom (polovica rokov šesdesiatych) všetci bádatelia, pracujúci v teréne pociťovali potrebu, aby si určili pre výkopy akési pravidlá a nepracovali len podľa náhodných impulzov alebo príležitostných nápadov. Preto zbierali svoje skúsenosti a zostavovali ich v akúsi metodiku výskumu. J. László, jeden člen pracovného kolektívu, úvodom výslovne zdôrazňuje (Predslov, str. 1, odst. 1), že sa nejde zaoberať minulosťou výkopovej praxe a preto ani staršie publikácie o tomto predmete nespomína. Keďže mnohí maďarskí bádatelia pracovali i na území Slovenska, posúdenie *Archeologickej príručky* je pre nás vhodnou príležitosťou, aby sme sa o záslužnej práci predchádzajúcich generácií niekoľkými slovami predsa len zmienili. Preto podávame chronologicky prehľad aspoň najvýznamnejších článkov a statí maďarských archeológov o terénnom výskume a metodike výkopov.

Rómer Florian, *Műrégészeti kalauz I. Óskori műrégészet*, 1866 (Sprievodca po archeológii I. Predveká archeológia). Beke M., *Az őstörténelmi kutatások eredete, fejlődése és céljai*. Természettud. közl. 1889 (Začiatky, vývoj a ciele predvekých výskumov). Sőtér Ág., *Gyakorlati útbaigazítás régi sírmezők tudományos felkutatására*. Arch. Ért. 1894. (Praktický návod, ako treba vedecky skúmať predveké pohrebiská). Josa András, *Régiségi ásatások*, Nyírvidek 1900 (Archeologické výkopy). Tóth Zsigmond, *Útbaigazítás a régészeti ásatások alkalmával lelt ember csontok összegyűjtésére*, Néprajzi Ért. 1905 (Návod, ako treba zbierať ľudské kosti, nájdené pri archeologických výkopoch). Dornay Kálmán, *Hogyan táruk jól az óskori urnasírokat*, Múz. és könyvt. Ért. 1908 (Ako otvárať predhistorické urnové hroby). Ten istý, *A halom és veremsírok feltárása*, Múz. és könyvt. Ért. 1908 (ako otvárať mohyly a šachtové hroby). Ten istý, *Tapasztalatok a veremsírok feltárása körül*, M. és k. Ért. 1912 (Skúsenosti, získané pri otváraní šachtových hrobov). Roska Márton, *A gyakorlati régészet köréből*, M. és k. Ért. 1912. (Z archeologickej praxe). Kadics Ottó, *A magyar barlangkutatás céljai és útjai*, Barlangkut. 1913 (Ciele a cesty maďarského výskumu jaskýň). Roska Márton, *A barlangok ásatásáról*, Dolgozatok 1915, Budapest (O výkope jaskýň). Josa András, *Óskori sírok biztos és könnyű kiemelése*, Arch. Ért. 1918—19 (Bezpečné a snadné vyberanie predvekých hrobov). Buday Árpád, *Régészeti kutatásunk megszervezése*. Dolgozatok 1927 Szeged (Organizovanie nášho archeologického výskumu). Szalay Ákos, *Az archeologiai kutatások szervezéséről és az ásatások technikájáról*. Arch. Ért. 1928. (Organizácia archeologického výskumu a technika výkopov). Márton Lajos, *Órégészeti kutatásunk*, Magyar Szemle 1930 (Naše archeologické výkopy). Ten istý, *Órégészeti kutatásunk múltja*, Magyar Szemle 1931 (Minulosť našich archeologických výskumov). Méri István, *Az óskori agyagedények helyreállítása*, Folia Archeologica 1939 (Rekonštrukcia predhistorických hlinených nádob). László Gyula, *A népvándorlási temetők térképezéséről*, Folia Archeologica 1941 (O mapovaní pohrebísk z doby sťahovania národov). Szabó Kálmán, *Ásatási segédesszözök*, Folia Archeologica 1941 (Pomôcky potrebné pri výkopoch).

Okrem týchto čisto špeciálnych statí, venovaných povrchovému výskumu a výkopom, nachádzame v maďarskej

odbornej literatúre, hlavne v muzeálnych ročenkách a správach spolkov, i mnoho všeobecných úvah z teórie archeologického výskumu vôbec, o falšovaní archeologických pamiatok, o zákonoch a nariadeniach na ich ochranu. Maďari majú však aj viac ako pred pol storočím vydané stručné i obsiahle populárne návody pre zbieranie a ochranu predhistorických i historických pamiatok. Ich originálnosť spočíva v tom, že určitým triedam záujemcov sú venované zvláštne publikácie. Tak majú svoj vlastný katechizmus archeológie školské deti, ženy, učitelia a robotníci, pracujúci na poli. Obsah týchto sprievodcov je odstupňovaný podľa duševného obzoru a vzdelania náhodných zberateľov alebo podľa prostredia, v ktorom sa pohybujú.

Terajšia archeologická príručka, napísaná tridsiatimi autormi predstavuje teda veľmi pokročilé vývojové štádium novej vedeckej disciplíny, ktorá má v Maďarsku skromné síce, ale pozoruhodné začiatky. Bez ich pripomenutia bola by úvaha nad dnešnou knihou neúplná.

Myšlienkové pozadie príručky kreslí J. László v úvode a v predslove. Podľa neho archeológia je vedou historickou. Vychádzajúc z tejto definície vedecké poslanie príručky určuje stručne jednou vetou takto: základné otázky archeologickej technológie majú pre archeologický výskum zhruba ten istý význam, ako kritické oceňovanie listinných prameňov a textov pre bádateľa-historika, ako rekonštrukcia ich pôvodnej podstaty. Z toho vyplýva, že archeologická technológia je organickou, prípravnou a súčasne i overujúcou časťou vedeckého výskumu a preto jej konkrétna aplikácia si žiada nielen praktický zmysel pre vec, ale i veľkú archeologicko-historickú pohotovosť.

Napriek tomuto vysokému posolaniu archeológie práve vydaný zväzok nepojednáva o vedeckej práci, ktorej predmetom je spracovanie výsledkov výkopu. Tá je ponechaná pravdepodobne pre druhý chystaný zväzok príručky. V prítomnom zväzku sa autori obmedzujú iba na to, aby podali návod na vedenie výkopov s najväčšou svedomosťou, pri neustálom pozorovaní a registrovaní vzájomných závislostí, aby sa tak získal bezpečný materiál pre vedecké spracovanie.

Osobný vedecký záujem bádateľa je síce významnou zložkou archeologického výskumu, píše László, ale dnes už nestačí. Výskumom sa nemá uspokojovať len tento záujem, ale sa majú získať podklady pre stanovenie vzájomných závislostí jednotlivých predmetov a javov, zistených na študovanom objekte. Preto treba opustiť zastarané metódy výskumu, keď sa zbierali len nápadné predmety a zaznačovali iba do očí bijúce javy. Opisom, presnými výkresmi a fotografiami, starostlivou zachránou materiálu, hlavne však aplikovaním prírodovedeckých disciplín na posúdenie odkrytých javov treba vzájomné závislosti zistiť a zachytiť, aby sa tak stvorila možnosť i budúceho skúmania prípadne dokonalejšími metódami (str. 4).

Hľadisko, ktoré nás pri tom vedie, pokračuje László, je odkrytie minulosti nášho pracujúceho ľudu. Preto pokladáme za svoju prvoradú úlohu odkryť a študovať všetky objekty a veci, v ktorých sa prejavuje naša národná minulosť, počnúc od kráľovských hradov až po jednoduché stredoveké dediny. S tým istým záujmom odkrývame rímske paláce na našom území ako chatrče chudobného domorodého obyvateľstva. Priam tak nás zaujíma nejaké predveké chudobné pohrebisko ako veľké mohyly, skrývajúce zázračné poklady.

V tom je práve rozdiel proti jednostrannej minulosti. Snažíme sa poznať život niekdajšej spoločnosti a nezamieľame pri tom nič. Počúvajúc hlas svojho bádateľského svedomia nič nepokladáme za bezvýznamné. Prvou našou úlohou je, aby sme odkryli pamiatky po našich pracujúcich predkoch a poznali stopy ich práce aj na skvelých šperkoch, ktorými sa zdobili vodcovia a pohlavári. Bolo by však falšovaním dejín — práve z hľadiska poznávania zákonov spoločenského vývoja —, keby sme svoj záujem venovali len

ručným výrobkom pracujúceho ľudu alebo jeho umeleckým sklonom a prejavom. Pokladáme za svoju povinnosť, končí László, že keď začneme kopať na jednom mieste, všetky tam nájdené pamiatky odkrývame s rovnakou starostlivosťou i vtedy, keď najvrchnejšia vrstva nemá viac ako sto alebo dvesto rokov (str. 7). V tomto ohľade veľmi pomáhala našim archeológom — odchovaným prevažne západoeurópskymi metódami — aj sovietska archeológia, ktorá pri svojich výkopoch všetky nájdené pamiatky zhromažďuje a študuje s rovnakou pozornosťou (str. 7).

Hoci príručka je veľmi obsirna a podávanú materiu vycerpáva v prevažnej väčšine kapitôl do všetkých podrobností, autori jej predsa neprípíšu univerzálny význam. Všeobecne platný a všade upotrebitelný spôsob výkopu neexistuje, hovorí J. László (str. 5). Určuje ho vek odkrývanej pamiatky a útvár terénu, v ktorom skúmaný archeologický objekt leží. Preto príručka podáva vedľa presných a podrobných pokynov i všeobecné zásady, v ktorých rámci môže bádateľ uplatniť svoju inventívnosť, aby známe už pravidlá verifikoval a ďalej rozvinul a aby ich aplikoval i na neočakávané alebo neznáme nálezové pomery a okolnosti (str. 5).

Prvé tri kapitoly a časť štvrtej (až po str. 55) obsahujú direktívy o príprave výkopu po stránke ideovej i hmotnej. Už z toho vidno, s akou svedomosťou pojednávajú autori vlastný problém, keď sa k nemu bližšie s ťolkou obozretnosťou. Táto partia je venovaná nasledujúcim otázkam a problémom: 1. Vyhotovenie katastra (zoznamu) všetkých archeologických nálezísk na území Maďarska s použitím starších údajov a na základe nových plánovaných pochôdzok v teréne. 2. Pokusné výkopy. 3. Záchrana nálezov náhodou objavených. 4. Príprava plánovaného (systematického) výkopu (terén, čas, pracovný kolektív, robotníci, výkopový inventár, náklady). 5. Plánovaný výkop vôbec s posudkami a kritikou rozličných výkopových metód.

Skúsenosti maďarských archeológov vrcholia v tom, že plánovaný výkop nemá nikdy viesť jednotlivec, ale kolektív spolupracovníkov. Zloženie a práca tohto kolektívu ukazujú (str. 23), k akej vysokej úrovni výskumu maďarskí bádatelia smerujú. Pri zostavení pracovného kolektívu musíme si zabezpečiť potrebný počet bádateľov s patričnou vedeckou kvalifikáciou, hovorí sa doslova v príručke. Len keď sa blížime k jednotlivým úlohám z viacerých strán, môžu výkopové práce postupovať patričným tempom a končiť dobrým výsledkom.

Rozdelenie úloh na výkope má sa stať na tom základe, že tak vedúci odborník ako aj pridelení bádatelia budú počas celého výkopu od akýchkoľvek iných prác oslobodení. Vedúci výkopu má zostávať nepretržite na pracovisku. Závazne nariadený a na všetko sa rozprestierajúci výkopový denník (so záznamami rozličných, striedajúcich sa osôb) nemôže nahradiť súvislé vedenie výkopu jednou osobou.

Vedúci výkopu má byť najlepším odborníkom pri riešení archeologických a historických problémov, ktoré sa dajú očakávať. Pri jeho ustanovení má sa brať zreteľ i na jeho organizačné schopnosti. Členov pracovného kolektívu treba vybrať medzi archeológmi, ktorí sa už zaoberali podobnými problémami v menšom meradle, alebo ktorí majú zvláštny zmysel pre ne. Ten sa výkopom môže zdokonaľovať i vybrúšiť.

Na výkopové pohrebiská nech sa zúčastnia odborníci zbehli v podobnej práci, ktorí poznajú nálezový materiál. Na výkope stlísk, kde sa nachodí viac kultúrnych vrstiev z rozličných vekov, je žiaduce, aby každá vrstva (vek) mala svojho špecialistu odborníka. V sboe spolupracovníkov dobre je mať aj terénneho znalca (zemepisca). A, pravda, zastúpené majú byť v ňom všetky pomocné a príbuzné vedy. Pri výkope pohrebiska nech je prítomný antropológ, pri výskume jaskyne palentológ a geológ, pri odkrývaní sídliska s početnými zvieracími kosťami príslušný odborník. Meračské práce väčších výkopov a mapovanie má obstaráť geodet alebo kartograf z povolania, ktorý na začiatku prác určí fixné body, potrebné pre meranie a na konci prác zachytiť

výsledky celkovým plánom. Pri výskume hradov alebo väčších budov (rímske stavby) má byť inžinier trvale prítomný. To isté platí aj pre fotografa a pri väčších výkopoch aj pre kresliča.

Členovia pracovného kolektívu majú byť pridelení na výkop najmenej na dobu 14 dní, nikdy nie na kratšiu dobu. Pre harmonický a úspešný výkon je potrebný dostatočný počet robotníkov, aby sa práca účelne dislokovala, lebo ináč by odborníci na výkop prizvaní, neboli náležite využití. Pracovný kolektív má každodenne na spoločnom zasadnutí zhodnotiť docieľené výsledky a podľa nich zariadiť ďalší postup prác (str. 23–24).

Tento krátky výňatok z príručky ukazuje, s akou vážnosťou a s akým vedomím veľkej zodpovednosti podávajú jej autori svoje rady a pokyny.

Po obsiahlym výklade o príprave výskumu nasleduje výkop pohrebísk. Je to najobširnejšia a súčasne i najpodrobnejšie vypracovaná kapitola celej knihy, venovaná jednej otázke (66 strán). Autori uvádzajú všetky eventuality, s ktorými sa bádateľ pri výkope pohrebiska môže stretnúť. Predovšetkým zoznamujú čitateľa s pohrebným rítom v jednotlivých obdobiach a u všetkých na území Maďarska známych predhistorických kultúr až po stredovek. Ďalej podávajú najracionálnejšie metódy kopania mohýl (podľa van Giffena), kostrových i žiarových pohrebísk. Osvetľujú rozličné spôsoby uloženia kostier, úpravy hrobov a vykrádania hrobov, dávajú návod na kreslenie kostier a v hrobe uložených predmetov, na vyberanie týchto predmetov a na zbieranie antropologických údajov. Výklad sprevádzajú veľmi inštruktívnymi obrázkami.

Výkop sídlisk je rozvrhnutý podľa jednotlivých druhov. Na prvom mieste stoja jaskyne s paleolitickými stanicami. V Maďarsku majú značné praktické skúsenosti, získané pri výskume bukovohorských a pilišských jaskýň, ktorého začiatky spadajú do deväťdesiatich rokov minulého storočia. Jadro podávaného návodu obsahuje v podrobnostiach len technickú stránku výkopu, robeneho archeológom. Úloha geológa, paleontológa a paleobotanika je iba spomenutá. Výkopu jaskýň je venované 5 strán.

V ďalšom nasleduje výkop sídlisk pod širým nebom, patriacich paleolitu, až pozdnému stredoveku. Všeobecné pokyny zahrnuté sú na 5 stránach. Podrobnejší návod o výkope osád z mladšej doby kamennej až po latén týka sa hlavne konštrukcie obydli a zaberá 6 strán. O tom, ako skúmať osady z doby sťahovania národov a z maďarského stredoveku, pojednáva sa na 11 stránach. Hradiskám je venované 11 strán, rímskym stavbám a pamiatkám 39 strán a stredovekým stavbám 17 strán. Výskum konštrukcie obydli obsahuje ešte zvláštny paragraf (kap. V, § 7, str. 194–215; *Hradiská, podľa ktorých treba skúmať drevené a hlinené obydli*) s podrobnou analýzou spôsobu hývania hlavne v dobe bronzovej. Okrem vlastnej výkopyvej techniky podané sú tu aj spôsoby rekonštrukcie obydli. Táto kapitola patrí vlastne obsahove ku kap. V, § 2, *Výkop sídlisk pod širým nebom*.

Všeobecný úvod k výkopu sídlisk i nasledujúci výkop obydli z mladšej doby kamennej, doby bronzovej, staršej i mladšej doby železnej je veľmi inštruktívny. Autori však nevypracovali túto časť podobnou metódou ako časť o pohrebiskách. Chýba totiž podrobný výpočet (enumerácia) rôznych eventualít, konkrétnych prípadov a situácií, ktoré sa dajú počas výkopu pri rozličných kultúrach očakávať. Zmieňujú sa síce o nich, ale iba zbežne. Preto aj táto kapitola je v pomere ku komplexu problémov spojených s výkopom sídlisk dosť krátka.

Žiadna európska krajina nemá tak veľký počet hradísk, toľko rozličných typov hradísk a valmi opevnených priestorov ako práve Maďarsko (podľa polohy: rovinné, barinné, ostrovné, vo vlnistom teréne a horské; podľa tvaru: kruhové, eliptické, mesiacové, kužeľové, na ostrožinách a konečne tzv. dlhé valy). No a práve výkop hradísk je v Maďarsku veľmi zanedbaný, ako to aj autori príručky priznávajú (str. 128).

Ba i povrchový výskum hradísk tak málo pokročil, že ani ich formy nie sú bezpečne zistené. Hoci sa hradiskami zaoberalo mnoho bádateľov, počnúc od Rómera a Wossinszkeho až dodnes, predsa nebol zostavený ich riadny kataster a tým menej bola vypracovaná nejaká metóda ich výskumu. Príručka sa preto opiera o práce nemeckého archeológa G. Bersu.

Hradiskám pričítali v Maďarsku, priam ako inde v Európe, podružný význam. To možno badať i na metódach, akými sa tieto archeologické objekty až donedávna zobrazovali. Aj sama príručka je toho svedectvom. Obrázky, ktoré majú predstavovať určité typy hradísk, sú priam také (ba hádam ešte menej výstižné), aké uverejňovali starí maďarskí bádateľia vo svojich publikáciách ešte pred osemdesiatimi rokmi, čo je zrejme v rozpore s pokynmi tej istej príručky, aby sa archeologické objekty zobrazovali vrstevnicovými plánmi.

Za prvú úlohu hradiského výskumu pokladajú autori príručky zostavenie presného a úplného zoznamu hradísk na základe pochôdzok v teréne, priam tak na Dolnej zemi (Alföld) ako i v horských oblastiach. Pritom by sa zistila a zaregistrovala aspoň forma hradísk, spôsob ich konštrukcie a využitie prírodných faktorov na zvýšenie obrannej kapacity hradísk. Pre túto prácu, ktorej jadrom je vyhotovenie plánov hradísk aspoň v náčrtku, udáva príručka aj vhodný postup (str. 131).

Výskum hradísk na Slovensku (pravda, nie v Čechách) je asi v tom istom štádiu ako v Maďarsku a preto ciele a snahy maďarských bádateľov v tomto ohľade mohli by byť pre nás vzorom. Pravda, veľkú oporu nachádzame i v sovietskych bádateľoch, ktorí výskum hradísk najmä slovan-ských, postavili do popredia a v Poliakoch, ktorí majú už dobré staršie i novšie práce, spadajúce do tohto odboru (Kowalenko, Hensel). Napriek nedostatkom, ktoré si i Maďari autokriticky priznávajú, obsahuje príručka cenné pokyny pre výkop hradísk, užitočné i pre bádateľa, nie práve začiatníka.

Rímskymi stavbami zaoberá sa príručka veľmi podrobne. Je síce pravda, že Maďari neoddelili výskum limesu od ostatného predhistorického bádania a neustanovili preň špeciálne vedecké inštitúcie, ako sa to stalo napr. v Nemecku (Römisch-Germanisches Zentral-Museum, Römisch-Germanische-Kommission od r. 1910). To však neznamená, že by ho boli zanedbávali. Ba hádam štúdiu a záchrane rímskych pamiatok venovalo sa najviac bádateľov, pretože týchto pamiatok bolo veľké množstvo a boli tak nápadné, že i laikovi bili do očí. (Počas svojej vojenskej služby vo Doregu pri Ostrihome r. 1916 a 1917 nachádzal som na poliach rímske tehly, škridle a vodovodné rúry v nespočetnom množstve. Pri obci Keszöcz stála socha sv. Vendelína na rímskom milovom kameni s úplne čitateľným nápisom. V obci Csév stálo kresťanské súsošie — Kristus, Mária, Anna — na kamennom bloku z Jovišovho oltára. Zadná stena bloku bola zdobená ešte celkom zreteľnými reliéfmi, predstavujúcimi výjavy z pohanských mytológií).

Potrebe vedeckého štúdia a starostlivej záchrany týchto pamiatok vychádza príručka veľmi svedomito v ústrety. Zaoberá sa zvlášť stavbami vojenskými a zvlášť civilnými. Úvodom podáva krátky historický náčrt o vojenskej organizácii Rimanov vôbec a o organizácii práce v armáde, ktorej výsledkom boli práve vojenské stavby. Ďalej zoznamuje čitateľa s postupom vojenskej okupácie Panónie, ako stavby paralelne s ňou vznikali, ako sa teritoriálne štrli, ako vyzerali vo svojich začiatkoch (drevené a hlinené provizória), ako sa behom času, najmä v periódach relatívneho pokoja, stavebne zdokonaľovali, rozličnými prístavbami a prestavbami rozširovali, prispôsobujúc sa vždy svojou dislokáciou i svojou kvalitou tlaku susedných barbarov (Germáni, Sarmati) zo severného a východného brehu Dunaja.

Vo tomto všeobecnom úvode zoznamuje príručka veľmi podrobne o tom, ako sa majú skúmať palisádové tábory,

kamenné tábory, strážne veže, cesty a mosty, nezabúdajúc ani na prípravný výskum lietadlom. Maďarskí bádatelia si nezatajujú veľkú a zodpovednú úlohu, pred ktorou stoja. Ved v Panónii dosiaľ ani jeden rímsky tábor nebol úplne preskúmaný, vzhľadom na veľkú rozlohu takýchto objektov. Ide takmer vždy o plochu niekoľkých hektárov. Zistené boli však dosiaľ pri viacerých táboroch ich rozloha, veľkosť, doba stavby a jednotlivé budovy vo vnútri opevnenia.

Pri výskume civilných stavieb zachovávajú autori príručky analogický postup. Rámcove podávajú hospodársku organizáciu a sociálne roztriedenie rímskej spoločnosti, zoznamujú s administratívnym zriadením rímskych provincií, keďže stavby boli výsledkom týchto faktorov. Výkopom možno tento široký rámec vyplniť podrobnosťami a nájsť k nemu dokumentáciu práve v Panónii, ktorá v 2. a 3. storočí n. l. hrá prvý zástoj v stredoeurópskej politike Rimanov.

Potom nasleduje výkop miest, dedín a osamote stojacich obytných domov (villa urbana, villa rustica) s hospodárskymi budovami alebo bez nich a konečne výkop rímskych remeselníckych dielní a pohrebísk. Autori príručky zoznamujú bádateľa so stavebnými dispozíciami jednotlivých objektov (v mestách), ba i s rozdelením miestností a s vnútornými úpravami pri stavbách, venovaných určitému účelu. Takto získava kopajúci už vopred mnohé poznatky, a dozvie sa, aké situácie a eventuality môže očakávať. Táto metóda, rozvinutá tak šťastne pri výkope predvekových pohrebísk, uplatňuje sa aj tu.

Bádateľ, odkrývajúci rímske pamiatky, musí byť zvlášť kvalifikovaný. Okrem prehistorickej archeológie (rímske stavby boli často zbudované na predvekových sídliskách) musí dokonale ovládať i rímske dejiny, technológiu stavieb a vývoj starého i moderného stavebníctva, pretože mnohé rímske tábory alebo mestá zastavené boli neskoro stredovekými, ba aj modernými aglomeráciami. Význam partie pojednávajúcej o rímskych výkopoch spočíva v tom, že je osnovaná pod týmto zorným uhlom.

Z výskumu stredovekých hradov majú v Maďarsku tiež pozoruhodné staršie práce. Zmienky si zaslúži aspoň dielo Jozefa Könyökiho (*Középkori várak különös tekintettel Magyarországra*, 1905; Stredoveké hrady so zvláštnym zreteľom na Uhorsko), ktorého cieľom bola síce glorifikácia feudálnej epochy v dejinách Uhorska, ale ktoré obsahuje už mnohé prvky, tvoriace predmet výskumu podľa dnešných zásad.

Dnes maďarskí bádatelia nerozlučne spájajú výskum hradov s výskumom stredovekých osád a dedín, keďže obidva objekty tvoria jeden celok, majúci mnoho vzájomných hospodárskych vzťahov. Cieľom výskumu je úplné odokrytie jednotlivých fáz budovania hradu až po najspodnejšie vrstvy, obsahujúce stopy prvotného opevnenia (oplotenie, palisády, zemné valy, zrub, kamenné prísluhy do valov). Prítom sa majú zistiť: remeselné výrobky vložky dohľad, jeho možnosti zadovážania a jeho prípravu, ba i hospodárske vzťahy hradu k bližšiemu i vzdialenejšiemu okoliu, ktoré sa často na umiestnení objektu a na jeho stavbe prejavujú (hrady, chránice obchodné cesty pri vstupe do priesmykov alebo v priesmykoch samých). Všetky tieto momenty spomínajú maďarskí autori prv, než by zoznámili s vlastným výkopom, ktorého úspech robia závislým od znalosti spomenutých komponent.

Na výkop hradov nadväzuje príručka výskum stredovekých chrámových stavieb. Táto partia končí veľmi podrobnými inštrukciami, zaoberajúcimi sa takmer výlučne stratigrafiou,

ktorá pri odkrývaní stredovekých stavieb je úplne iná, než s akou sa stretá archeológ inde.

Výskumom stredovekých osád zaoberajú sa autori ešte i vo zvláštnom paragrafe (*Magyar középkor* — Maďarský stredovek, str. 119—128), ktorý je venovaný konkrétne dobe Arpádovcov a týka sa iba vidieckych obcí. Ide tu vlastne o osady protohistorické, ktorých poloha, rozloha, vnútorné usporiadanie i jednotlivé obytné objekty majú však mnoho črt. spoločných s osadami predhistorickými. Sú to do zeme zapustené obydlia, ohniská, pece a kultúrne jamy, v obydlí samom alebo vonku, mimo ne. Iba počet miestností, ich veľkosť a vzájomná poloha ukazujú na pokročilejšie štádium vo vývoji spôsobu bývania.

Autori podrobne zoznamujú bádateľa s predmetom výskumu, hlavne s konštrukciou obydlí a jeho prislúšenstva, čím sú osvetlené možnosti a eventuality pri výkope očakávaných objavov.

Ako potrebný doplnok výskumu sú historické záznamy o miestach, staré mapy a plány, topografické mená, ako aj povesti a legendy, ktoré sa viažu k miestu.

Hospodársky význam zaniklých osád osvetlí sa výskumom vedľajších stavieb, ako sú stodoly, sýpky a maštale, ktorým treba, podľa príručky, venovať zvláštnu pozornosť.

Obsérne sú pojednané aj meračské práce (spolu 28 strán). Vlastná partia obsahuje len základné geodetické úlohy, súvisiace s výskumom, bez aplikácie geometrických poučiek na konkrétne archeologické objekty, čo je ponechané bádateľovi samému. Pri výbere určitej meračskej metódy bude často archeológ v rozpakoch, ktorý spôsob je pre neho najvýhodnejší, ktorý najlepšie zachytí ním odporované javy. Tomuto nedostatku odpomáha kap. VI. § 3 (Kreslenie), kde sú podané príklady konkrétnych archeologických objektov a ďalej veľmi časté poukazy na potrebu kreslenia, uvedené vo všetkých kapitolách a paragrafoch a pri všetkých skúmaných kultúrach.

Geodetické meranie, situačné a terénne rysovanie, kartografiu i kreslenie voľnou rukou povýšili autori na prvého faktora pri zachycovaní výsledkov výkopu. Kresleniu pridelili významnú funkciu najmä pri rekonštrukcii archeologických objektov, ktorú opierajú na etnografiu. V Maďarsku sa zachovalo veľmi mnoho prežitkov (survival), najmä pokiaľ ide o stavby. Autori príručky celkom správne na ne nadväzujú, používajúc k tomu kreslenie i fotografovanie.

Druhá časť knihy sa zaoberá manipuláciou pri výkope získaných drobných archeologických predmetov a tiež väčších archeologických objektov (stavieb), ktoré po odkrytí zostanú na mieste. S veľkou starostlivosťou, aplikujúc dlhoročné skúsenosti a vedecké poznatky vlastné i cudzie, sprievádzajú autori tejto state nález od jeho objavenia sa vo výkopovej jame až po jeho inštalovanie v zbierkach. Organickým usporiadaním matérie, upotrebením osvedčených mechanických i chemických procesov na manipulovanie, zachranu a konzervovanie materiálu tak vonku v teréne, ako i v laboratóriách, urobili autori učebnice z doterajšej popolušky skutočnú vedeckú disciplínu. Konzervovanie a usporiadanie nálezov robilo sa dosiaľ v najpodružnejších, obyčajne temných a vlhkých miestnostiach múzeí, často nekvalifikovaným personálom, keď už materiálu bolo toľko, že si s ním nikto nevedel rady. Z konzervovania a reštaurovania archeologického materiálu stala sa však skutočná veda od tej doby, čo typológia nádob, nástrojov, šperkov alebo zbraní stratila svoje prvenstvo a čo ich funkcia vystúpila do popredia. Túto zásadnú zmenu autori knihy dokonale pochopili a pod jej zorným uhlom osnovali príslušné partie.

Obsiahle paragrafy, venované v prvej časti knihy výkopu rímskych pamiatok a stredovekých pamiatok si vyžiadali, aby autori zoznámili čitateľa i s metódami zachrany a konzervovania, upotrebovanými v archeológii historickej. Tu sú pozoruhodné najmä rady, pokyny a poučky, týkajúce sa konzervovania mozaík, nástenných malieb a múrov. Pri chystanej záchrannnej akcii našich stredovekých hradov a

chrámových stavieb bude aj pre nás táto časť učebnice dobrou oporou.

Maďari svojou učebnicou kráčajú s duchom času posledných dvoch desaťročí. Od medzinárodnej konferencie v Káhire r. 1937 (Conférence internationale des Fouilles), zaoberajúcej sa výkopovou technikou klasických pamiatok a od publikovania výsledkov tejto konferencie (*Manuel de la technique des fouilles archéologiques*) čoraz sa množia úvahy, ba i celé knižné publikácie o tomto predmete. Spomeňme len sovietskych autorov A. V. Arcichovského, D. A. Avdusina, N. J. Merperta, S. S. Sorokina a i., ktorí vypracovali nové metódy výskumu a s výhodou ich aplikovali na zvláštne ruské problémy a pomery. V Poľsku zaoberali sa teóriou i praxou výkopov T. d. Żurawski, Konrad Jażdżewski, Zdzisław Rajewski a hlavne Wład. Holubowicz, (*Studia nad metodami badań warstw kulturowych w prehistorii polskiej* 1948). Aj Angličania a Francúzi majú novšie príručky výkopov (C. A. Atkinson, *Field archaeology* 1946, A. Leroi-Gourhan, *Les fouilles préhistoriques, Techniques et Méthodes* 1950), avšak podľa úsudku sovietskych autorov podržali si staré, nedokonalé metódy bádania.

Maďarskí bádatelia v poslednej dobe sa inšpirovali sovietskymi vzormi, čo Júl. László v predslove výslovne aj zdôrazňuje (str. 7). Ich archeologická príručka, ako učebnica výkopovej techniky, nesporné splňa svoje poslanie. S výnimkou niekoľkých rezerv, ktoré sme uviedli vyššie a uvádzame ešte i ďalej môžeme povedať, že všetky metódy výskumu, ktoré autori podávajú, sú po každej stránke dokonale osvetlené. Počnúc od sondovania (okrem vŕtania, ktoré Maďari neodporúčajú) až po inštalovanie materiálu nájde bádateľ pre každú eventualitu podrobnú inštrukciu. Dozvie sa, ako má svoj výskum pripraviť, ako ho s úspechom viesť a ako ho skončiť. Kto ide s touto knihou v ruke na výkop, i keď má len encyklopedické vzdelanie z archeológie, nemôže sa dopustiť veľkých chýb.

Okrem viac alebo menej známych pravidiel výkopu maďarskí bádatelia zavádzajú do výkopovej techniky aj mnoho novosti, získaných dlhoročnou praxou, ako napr. štvorcové prenosné siete na kreslenie kostier a hrobových nálezov alebo profilov (str. 83 a 103), výkop hrobov s kostrami v rozličných polohách (str. 65–70), vyberanie hrobov in situ (str. 285–288) a celkom zvláštne konzervačné metódy, ktoré sú ich vlastnými vynálezmi.

Pravda, súčasná maďarská archeológia venuje sa niektorým predhistorickým obdobiam viac, iným menej. A toto odstupňovanie sa prejavuje i na knihe. Rozsah a obsah paragrafov zaoberajúcich sa určitými archeologickými periódami a objektami je rôzny a môže byť aj v istom zmysle meradlom záujmu o dotyčné problémy. Pozornosť sa sústreďuje hlavne na pohrebiská (66 strán textu), rímske pamiatky (39 strán textu a 14 tabuliek z celkového počtu 42) a stredoveké stavby (17 strán textu). V týchto troch odboroch majú Maďari skutočne už dlhú a veľmi dobrú bádateľskú tradíciu. Naproti tomu iné státy sú podané len stručne (sídlišká v neolite, v dobe bronzovej, v staršej i mladšej dobe železnej spolu

len na 6 stranách str. 110–116) a mnohé výkopové problémy sú vôbec opomenuté.

Hoci v Maďarsku je mnoho paleolitických staníc pod širým nebom na lössoch (Tata, Ipeľské Šahy, Sárissáp, Süttő, Ságvár, Dunaföldvár a i.) a ich počet sa čoraz rozširuje, pre ich výkop príručka neuvádza zvláštne metódy, ale ich stotožňuje s metódami, aplikovanými na mladšie predhistorické objekty (str. 103). Tým vypadla z učebnice veľmi vážna stať o geologickej stavbe spráši, o ich faune a flóre (mollusky, pel) a o vzájomných vzťahoch medzi paleolitickým osídlením a týmito javmi. Znalosť týchto vzťahov je totiž nutnou podmienkou úspešného výkopu a musí si ju osvojiť aj archeológ. Geológ a paleontológ môže mu byť iba oporou.

O výkope predhistorických otvorených staníc na travertínoch niet v knihe vôbec zmienky, hoci ich maďarskí bádatelia už dávnejšie zistili (Tata) a hoci sa na nich vyskytujú praveké kultúry od paleolitu až po dobu bronzov. Tak isto sú opomenuté stanice mezolitické.

Pre takú peknú publikáciu bolo by treba zvoliť i trochu lepši a priliehavejší titul. Pojem „praktická archeológia“, ktorý predpokladá akúsi „teoretickú archeológiu“ nám nič nehovorí. Keď definujeme presne pojmy „teória“ a „prax“ a snažíme sa ich aplikovať na archeológiu, nedochádzame k nijakému vyhraničeniu alebo roztriedeniu archeologických problémov podľa týchto pojmov. Archeológia je historickou vedou, ako to i sám Júl. László v úvode hovorí. Potom by musela byť aj „teoretická história“ a „praktická história“.

Okrem výkopovej techniky obsahuje príručka aj isté nábehy k interpretácii. Za také možno považovať klasifikáciu hrobov v jednotlivých kultúrach podľa polohy kostier a priložených darov, rekonštrukciu obydli (na základe objavov, zistených len v ploche a v kultúrnych ostatkoch, dopĺňa sa tretí rozmer), určenie veku a pôvodného účelu predmetov (str. 365–367). Snaha podať aspoň elementy interpretácie je správna, pretože odhládnuť od predmetov zobrazených na mieste výkopu, sú určité javy, situácie a isté nálezové okolnosti, viažuce sa k prostrediu, ktoré sa pri výkope v celom rozsahu a v plnom ich význame nedajú zachytiť opisom, kresbou, fotografiou alebo dokumentačným materiálom. Takéto javy a situácie treba hneď interpretovať, neponechávať ich výklad budúcnosti, lebo výkopom nenávratne miznú. Často ani najlepšia grafická dokumentácia nestačí k ich dodatočnej interpretácii a ľudská pamäť, najmä pokiaľ ide o zachovanie optických dojmov a ich neskoršie reprodukovanie, je veľmi nespoľahlivá.

Myslím však, že vlastná interpretácia ani nespadá do rámca tohto prvého zväzku príručky „ktorého úlohou nie je pojednanie o vedeckom spracovaní výkopov“ (str. 3). V prvom zväzku sa autori obmedzujú iba na preukázanie zásady, „že vážne výsledky na tomto poli (archeológie) môžu sa zrodiť iba na základe výkopov, robených s najväčšou svedomitou a pri stálom pozorovaní vzájomných závislostí“ (str. 3). Druhý zväzok učebnice, ktorý sa bude hádam zaoberať metódami vedeckého spracovania výkopov, očakávame priam s takým záujmom, s akým sme čítali prvý zväzok.

Štefan Janšák

Obsah 2. čísla IV. ročníka

Paulík J., Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej — — — — —	177
Novotná M., Halštatské žiarové pohrebisko v Mužle — — — — —	213
Kolník T., Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch — — — — —	233
Pelikán O., Hlava cisára Caracallu v Slovenskom múzeu v Bratislave — — — — —	301
Pelikán O., Carnunský reliéf v Mestskom múzeu v Bratislave — — — — —	309
Vértes L., Problematika szeletien — — — — —	318
Recenzie — — — — —	341

Содержание статей с русским резюме

Паулик И., Югозападная Словакия в поздней гальштатской эпохе — — — — —	195
Новотна М., Гальштатский могильник с трупосожжением в Мужле — — — — —	223
Кольник Т., Могильник с погребальными урнами поздней римской эпохи и начала эпохи переселения народов в Очкове близ Пештян — — — — —	282
Пеликан О., Голова императора Каракаллы в Словацком Музее в Bratislave — — — — —	305
Пеликан О., Карнунтский рельеф в Городском Музее в Bratislave — — — — —	315

Inhaltsverzeichnis der in deutscher Sprache resumptierten Beiträge

Paulík J., Die südwestliche Slowakei in der jüngeren Hallstattperiode — — — — —	196
Novotná M., Ein hallstattzeitliches Brandgräberfeld in Mužla — — — — —	224
Kolník T., Ein Urnengräberfeld aus der spätrömischen Kaiserzeit und vom Anfang der Völker- wanderungszeit in Očkov bei Piešťany — — — — —	285
Pelikán O., Caracalla's Porträtkopf im Slovenské múzeum zu Bratislava — — — — —	306
Pelikán O., Carnuntinisches Relief im Städtischen Museum zu Bratislava (Mestské múzeum) — — — — —	316
Vértes L., Problemkreis des Szeletien — — — — —	328

Archeologický ústav pripravuje tieto publikácie:

Edícia *Monografie slovenskej archeológie*:

Zv. I.: Vojtech Ondrouch, *Bohaté hroby rímske na Slovensku*. Expedícia: december 1956.

Edícia *Pramene slovenskej archeológie*:

Zv. I.: Benadik — Vlček — Ambros, *Nové keltské pohrebištia na Slovensku*. Expedícia: prvý polrok 1957.

Zv. II.: Vojtech Budinský — Krička, *Slovanský mohylník v Skalici*.

Upozorňujeme čitateľov, že časopis *Slovenská archeológia* bude od ročníka V/1957 vychádzať v rozšírenom rozsahu.

Informácie: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad.

Das Archäologische Institut hat folgende Veröffentlichungen in Vorbereitung:

Edition *Monographiae Archeologiae Slovaciae*

Band I.: Vojtech Ondrouch, *Reiche römische Gräber in der Slowakei*. Lieferungszeit: Dezember 1956.

Edition *Fontes Archaeologiae Slovaciae*:

Band I.: Benadik — Vlček — Ambros, *Die neuen keltischen Gräberfelder in der Slowakei*. Lieferungszeit: erstes Halbjahr 1957.

Band II. Vojtech Budinský — Krička, *Ein slawisches Hügelgräberfeld in Skalica*.

Wir machen unsere Leser darauf aufmerksam, dass die Zeitschrift *Slovenská archeológia* ab Jahrgang V/1957 in größerem Umfang erscheinen wird.

Informationen: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník IV-2, 1956

Vydalo v Bratislave roku 1956

vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 80,—

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Odborný redaktor doc. dr. Ján Dekan

Technický redaktor O. Betko

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad. Administrácia: Bratislava, Klemensova ul. 27. Vytlačili Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ čis. 18560/52-IV/2. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod čis. 231 — prep. 1955. Dohliadaci poštový úrad Bratislava 2. X-15475.

Cena viaz. Kčs 45,—